

**TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ
İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDAKİ ROLÜ
VE
YARGILAMAYA TOPLUMSAL KATILIM**

Suat ÇALIŞKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI: Yrd. Doç. Dr. Hasan BURAN

**İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim
ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin Kamu Yönetimi Anabilim Dalı İçin
Öngördüğü Yüksek Lisans Tezi Olarak Hazırlanmıştır.**

(Malatya, Haziran 2010)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan:.....

Üye:.....

Üye:.....

Üye:.....

Üye:.....

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu
onaylarım.

....../....../2010

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının İnsan Haklarının Korunmasındaki Rolü ve Yargılamaya Toplumsal Katılım” başlıklı çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Suat ÇALIŞKAN

ÖNSÖZ

21. Yüzyılda küreselleşme ile birlikte insan hakları ve STK kavramları gündeme gelmiştir. İnsan hakları günümüzde bir din gibi algılanmaya başlamıştır. Günümüzde, Hak temelli STK'lar din olarak algılanan insan hakları kavramının tapınakları konumundadır. Hak temelli STK'lar insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde önemli görevler üstlenmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'de hak temelli STK'ların insan haklarının korunmasında ve geliştirilmesindeki rolü incelenecek, sahip olduğu işlevler, üstlendiği görevler ifade edilmeye gayret edilecek, tarihsel süreç içinde ve günümüzde sivil toplum ve insan hakları açısından Türkiye'nin içinde bulunduğu durum değerlendirilecektir.

Bu çalışma dört kesim ve 9 bölümden oluşmaktadır. Birinci kesimde araştırma hakkında açıklamalara yer verilmiştir. İkinci kesimde, araştırma konusu bakımından önemli olan insan hakları, sivil toplum kavramları incelenmiştir. Üçüncü kesim de ise Türkiye'de, STK'ların insan haklarının korunmasındaki rolü belirlenmeye çalışılmıştır. Dördüncü kesimde genel değerlendirmede bulunulmuştur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yardımlarını esirgemeyen, deneyimlerini paylaşan Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı Prof. Dr. S.Kemal KARTAL'a ve Danışman Hocam Yrd. Doç. Dr Hasan BURAN'a ve emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunarım.

Suat ÇALIŞKAN
Malatya, Haziran 2010

**TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ
İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDAKİ ROLÜ
VE
YARGILAMAYA TOPLUMSAL KATILIM**

Yüksek Lisans Tezi; Yazan: Suat **ÇALIŞKAN**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hasan **BURAN**

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Haziran 2010

ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER

Bu çalışmada, Türkiye’de hak temelli STK’ların insan haklarının korunmasında ve geliştirilmesindeki rolü belirlenmeye çalışılmıştır. Geçmişte ve günümüzde sivil toplum ve insan hakları açısından Türkiye’nin içinde bulunduğu durum değerlendirilmiştir.

Bu çalışma dört kesim ve 9 bölümden oluşmaktadır. Birinci kesimde araştırma hakkında açıklamalara yer verilmiştir. İkinci kesimde, araştırma konusu bakımından önemli olan insan hakları, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları kavramları incelenmiştir. Üçüncü kesimde ise Türkiye’de, STK’ların insan haklarının korunmasındaki rolü belirlenmeye çalışılmıştır. Dördüncü kesimde genel değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İnsan hakları, Temel Hak ve Özgürlükler, Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları, Demokrasi

The Role of Civil Society Organizations in The Protection Of Human Rights
and
Social Participation to Judge in Turkey

Master Thesis, Written By: Suat **ÇALIŞKAN**

Thesis Adviser: Yrd. Doç.Dr. Hasan **BURAN**

Inonu University, Graduate School of Social Sciens,

Department of Public Administration

(June, 2010)

ABSTRACT AND KEY WORDS

In this study, the role of rights-based NGOs in Turkey, protection and improving of human rights have been tried to determine. The situation in which Turkey is involved in the past and nowadays has been determined in terms of civil society and human rights.

This study has been established in four sections and nine chapters. In the first section, informations about the study have been given. In the second section, the research topics that are important in terms of human rights, civil society, NGOs have been examined . In the third section, the role of NGOs in protecting human rights has been tried to determine. In the last section, overall evaluation has been done in the subject of study.

Key Words: Human rights, fundamental rights and freedoms, Civil Society, Non Governmental Organization, Democracy

**TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ
İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDAKİ ROLÜ
VE
YARGILAMAYA TOPLUMSAL KATILIM**

Yazan: Suat ÇALIŞKAN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hasan BURAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER.....	ii
ABSTRACT AND KEY WORDS	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	xii

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCELERİ, AMACI VE YÖNTEMİ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Denenceleri.....	2
1.4. Araştırmanın Yöntemi	3
1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası	3

İKİNCİ KESİM

**SİVİL TOPLUM, SİVİL TOPLUM KURLUŞLARI VE İNSAN HAKLARI
KAVRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

2. SİVİL TOPLUM	4
2.1. Sivil Toplumun Önemi	4

2.2. Sivil Toplum Kavramının Tanımlanması	5
2.3. Türkiye’de Sivil Toplumun Tarihsel Gelişimi.....	8
2.3.1. Türkiye Cumhuriyeti Öncesinde Sivil Toplum.....	9
2.3.2. 1950 Öncesi Tek Parti Dönemi Türkiye’inde Sivil Toplum	9
2.3.3. 1950-1980 Arası Dönemde Türkiye’de Sivil Toplum.....	11
2.3.4. 1980 Sonrası Türkiye’de Sivil Toplum	12
2.3.5. 1990’dan Sonra Türkiye’de Sivil Toplum Hareketleri.....	14
2.4. Sivil Toplumun Özellikleri	16
2.5. Sivil Toplum Yaklaşımları.....	20
2.5.1. Çoğulcu Sivil Toplum.....	20
2.5.2. Asgari Devletçi Sivil Toplum	20
2.5.3. Katılımcı Sivil Toplum	21
2.7. Sivil Toplumun İşlevleri.....	21
2.7.1. Devlet Yönetim Sisteminin Yasallaştırılması	22
2.7.2. Baskıcı Yönetim Sistemlerine Karşı Güvence	23
2.7.3. Demokrasiye Geçiş Kolaylaştırıcı Bir Etken	23
2.7.4. Uygarlık Düzeyini Belirleyen Bir Ölçüt	24
2.8. Sivil Toplum ve Demokrasi	25
3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	29
3.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi.....	29
3.2. Sivil Toplum Kuruluşları Kavramının Tanımlanması.....	31
3.3. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Tarihi Gelişimi	33
3.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Sivil Toplum Kuruluşları	34
3.3.2. Cumhuriyet Döneminde Sivil Toplum Kuruluşları.....	37
3.4. Sivil Toplum Kuruluşunun Tanımlanması Ve Sınıflandırılması Sorunu ...	39
3.4.1. Sivil Toplum Kuruluşu Kavramının Tanımlanması Sorunu	40
3.4.2. Sivil Toplum Kuruluşu Türleri.....	41
3.4.3. Türkiye’de İnsan Hakları Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşları	47
3.4.3.1. Adana Sokak Çocukları Derneği	47
3.4.3.2. Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği	47
3.4.3.3. Edirne Romanlar Derneği.....	48

3.4.3.4. İnsan Hakları Ortak Platformu İHOP Sekreteryası.....	48
3.4.3.5. Helsinki Yurttaşlar Derneği.....	49
3.4.3.6. Hukukçular Derneği.....	50
3.4.3.7. İnsan Hakları Derneği	51
3.4.3.8. İnsan Hakları ve Mazlumlara İçin Dayanışma Derneği.....	51
3.4.3.9. İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı.....	52
3.4.3.10. Türkiye İnsan Hakları Kurumu Vakfı.....	52
3.4.3.11. Türkiye İnsan Hakları Vakfı.....	53
3.4.3.12. Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı.....	53
3.4.3.13. Liberal Düşünce Derneği.....	54
3.4.3.14. Özgür-Der.....	55
3.4.3.15. Türk Demokrasi Vakfı	55
3.4.3.16. Uçan Süpürge.....	55
3.4.3.17. Uluslararası İnsan Hakları Avrasya Federasyonu.....	56
3.4.3.18. Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) Türkiye Temsilciliği	57
3.4.4. İnsan Hakları Alanında Çalışma Yapan Diğer Birimler;.....	57
3.5. Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim	58
3.5.1. Tanım ve Kavramsal Çerçeve	58
3.5.2. Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim.....	60
4. İNSAN HAKLARI.....	63
4.1. İnsan Haklarının Önemi.....	63
4.1.1. İnsan Haklarının Tanımı	66
4.1.2. İnsan Haklarının Nitelikleri.....	68
4.1.2.1. İnsan Hakları Evrenseldir.....	70
4.1.2.2. İnsan Hakları Doğustandır.....	70
4.1.2.3. İnsan Hakları Toplum Öncesidir	70
4.1.2.4. İnsan Hakları Mutlaktır	71
4.1.2.5. İnsan Hakları Vazgeçilmezdir	71
4.1.2.6. İnsan Hakları Birey Haklarıdır	72
4.1.2.7. İnsan Hakları Çoğunlukla Özgürlük Haklarıdır	73
4.1.2.8. İnsan Hakları Temel Haklardır	73
4.1.2.8. İnsan Hakları Esas Olarak Devlete Karşı İleri Sürülen	

İddialardır.....	73
4.2. İnsan Haklarının Sınıflandırılması	74
4.3. İnsan Haklarının Temel İlkeleri	77
4.3.1. İnsan Haklarının Sınırlandırılması.....	78
4.3.1.1. Özgürlük Karinesi.....	80
4.3.1.2. Yasa ile Sınırlama	81
4.3.1.3. Nedene Bağlılık veya Yasal Amaçların İzlenmesi	82
4.3.1.4. “Demokratik Toplumda Gerekli Olma” Ölçütü ve “Ölçülülük” İlkesi.....	82
4.3.1.5. Hakların Özüne Dokunma Yasağı	84
4.4. Olağanüstü Yönetim Düzenlerinde İnsan Hakları	85
4.5. İnsan Haklarının Kötüye Kullanılması Yasağı	87
4.6. Temel Hakların Sınırlanmasında “Amaç Saptırma” Yasağı.....	88
4.7. İnsan Hakları ve Yabancılarla İlişkin Kısıtlamalar	89
4.8. İnsan Haklarının Bireyler Arası Etkisi	91
4.9. İnsan Hakları ve Ödev ve Sorumluluklar	92
4.10. Demokrasi ve İnsan Hakları.....	94
4.11. Küreselleşme ve İnsan Hakları.....	97
4.12. Türkiye’de Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde İnsan Hakları.....	99
4.13.Devlet ve İnsan Hakları	101
4.13.1. Devletin İnsan Haklarını Tanıma Ödevi	103
4.13.2. Devletin İnsan Haklarına Dokunmama (Karışmama) Ödevi.....	104
4.13.3. Devletin İnsan Haklarını Koruma Ödevi	104
4.13.4. Devletin İnsan Haklarını Temin/Tedarik Ödevi.....	105

ÜÇÜNCÜ KESİM

İNSAN HAKLARI VE İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDA SİVİL

TOPLUM KURULUŞLARI

5. İNSAN HAKLARININ KORUNMASI.....	107
5.1. İnsan Haklarının Korunması Kavramı ve Önemi.....	107
5.2.İnsan Haklarını Korumanın Sonuçları.....	108
5.3. İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması	109
5.3.1. İnsan Haklarının Yargı Yoluyla Korunması	109

5.3.2. İnsan Haklarının Yargı Dışı Yollarla Korunması.....	111
5.3.2.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu.....	112
5.3.2.2. İnsan Hakları Üst Kurulu	113
5.3.2.3. İnsan Hakları Danışma Kurulu	114
5.3.2.4. İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyetleri	115
5.3.2.5. İnsan Hakları Başkanlığı	116
5.3.2.6. İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi	117
5.3.2.7. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları.....	118
5.3.2.8. Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları	120
5.3.2.9. Zarar Tespit Komisyonları	121
5.3.2.10. İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı İnsan Hakları İhlalleri İnceleme Bürosu ve Jandarma İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi.....	122
5.3.2.11. Özürlüler İdaresi Başkanlığı.....	123
5.3.2.12. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü	125
5.3.2.13. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü.....	125
5.3.2.14. Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman).....	125
5.4. İnsan Haklarının Uluslar Arası Düzeyde Korunması.....	128
5.4.1. İnsan Haklarının BM Antlaşması'nın Kurduğu Sistem İle Korunması.....	129
5.4.2. İnsan Haklarının Korunmasında BM İnsan Hakları Sözleşmelerinin Öngördüğü Koruma Sistemleri.....	131
5.4.3. Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları Koruma Sistemi.....	133
6. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ BASKI VE ÇIKAR GRUBU OLARAK GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	137
6.1. Çıkar ve Baskı Grubu Tanımları	137
6.2. Baskı Grupları-Çıkar Grupları Ayırımı	141
6.3. Baskı Gruplarının Sınıflandırılması	142
6.3.1. Örgütlenme Açısından Baskı Grupları	144
6.3.1.1. Anomik Baskı Grupları	144

6.3.1.2.Örgütlenmemiş Baskı Grupları.....	145
6.3.1.3. Kurumsal Baskı Grupları.....	146
6.3.1.4. Örgütlenmiş Baskı Grupları	146
6.4. Sivil Toplum Kuruluşlarının Örgütsel İşlevleri	147
6.4.1. Temsil İşlevi.....	148
6.4.2. Katılım İşlevi.....	149
6.4.3. İletişim İşlevi.....	149
6.4.4. Denetim İşlevi	150
6.5. İnsan Haklarının Korunması Ve Geliştirilmesi Açısından Sivil Toplum. 151	
6.5.1. Kamuoyu.....	152
6.5.1.1. Kamuoyu'nun Tanımı	152
6.5.1.2. Kamuoyu'nun Oluşması.....	154
6.6. İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi İçin Sivil Toplum	155
6.6.1.Kulisçilik - Lobicilik.....	157
6.6.2. İkna-Tehdit Etme.....	158
6.6.3.Siyasi Partilerle İlişki Kurma	161
6.6.4. Özel Ayrıcalıklar Sağlama	163
6.6.5.Rüşvet	164
6.6.6. Gösteri Düzenleme-Boykot Uygulama.....	164
6.6.7. Medya-Kamuoyu Oluşturma.....	166
6.6.8. İtaatsizlik Ve Sabotaj.....	168
6.7. İnsan Hakları İle İlgili Sivil Toplum Kuruluşlarının Gücünü Belirleyen. 169	
6.7.1. Parti Sisteminin Türü.....	171
6.7.2. Sivil Toplum Kuruluşları ile Siyasi Partilerin İlişkileri.....	171
6.7.3. Siyasal Kültür	172
6.7.4. Grubun Doğası	173
6.7.5. Üye Sayısı ve Çalışan Sayısı.....	173
6.7.6. Mali Kaynaklar	174
6.7.7. Örgütlenme.....	175
6.7.8. Sosyal Statü.....	176
6.7.9. Liderlik.....	177
6.7.10. Siyasal Rejime İlişkin Etkenler	177

6.7.11. Diğer Etkenler	178
6.7.11.1. Baskı Zamanının, Yerinin ve Araçlarının Seçilme Tarzları.....	178
6.7.11.2. Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki Çekişme, Rekabet veya Çıkar Çatışmasının Dengeleyip Uzlaşmacı Çözümler Bulma Yeteneği.....	179
6.7.11.3. Üye Olmayanlar Üzerinde Etkinliği ve Onları Harekete Geçirme Gücü.....	179
6.7.11.4. Kitle Haberleşme Araçlarına Ulaşma Derecesi	179
6.7.11.5. Bütçe Sınırı	179
6.7.11.6. Politik Sınır.....	179
6.7.11.7. Sosyal Gruplar Arası Rekabet	179
7. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YAPISI VE İŞLEVLERİ.....	181
7.1. Kavramsal Çerçeve.....	181
7.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri	182
7.2.1. Siyasal İşlevler	182
7.2.1.1. Yasama Alanına Etkileri	186
7.2.1.2. Yürütme Alanına Etkileri	187
7.2.1.3. Kamuoyunu Etkilemeleri	188
7.2.2. Ekonomik İşlevler.....	189
7.2.3. Kültürel İşlevler.....	190
7.2.4. Bireysel İşlevler.....	191
7.2.5. Hukuksal İşlevleri.....	192
7.2.6. Toplumsal İşlevleri	193
8. İNSAN HAKLARI ALANINDAKİ DAVALARA TOPLUMSAL KATILIM VE İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDA ETKİNLİĞİN SAĞLANMASI AÇISINDAN ULUSAL İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KURULMASI ÖNERİSİ	
8.1. Yargılamaya Toplumsal ve Örgütsel Katılımın Sağlanması	195
8.2. Hak temelli Sivil Toplum Kuruluşlarının Ceza Hukukunda Kamu Davasına Katılması.....	197
8.2.1. Katılma Kavramının Analizi	197
8.2.2. Kamu Davasına Katılma Hakkı Bulunanlar.....	199

8.2.3. Ceza Hukukunda Sivil Toplum Kuruluşlarının(Tüzel Kişilerin) Kamu Davasına Katılması.....	201
8.2.4. Katılan Sıfatının Kazanılması ve Talebin Reddine Karşı Kanun Yolu.....	204
8.3. İdare Hukukunda Yargılamaya Katılma.....	204
8.4. Adil Bir Yargılamanın Gereği Olarak Toplumsal Davalarda Toplumsal Katılım.....	208
8.5. İnsan Haklarının Korunmasında Etkinliğin Sağlanması Açısından Ulusal İnsan Hakları Mahkemesi Kurulması Önerisi.....	217

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

9.BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ	227
9.1.Bulgular ve Öneriler	227
9.1.1. Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Bulgular ve Öneriler:	227
9.1.2. İnsan Hakları ve İnsan Haklarının Korunması ile ilgili Bulgular ve Öneriler.....	237
9.1.2.1.Devlet Yapısı ile ilgili Bulgular ve Öneriler	237
9.1.2.2.Temel Hak ve Özgürlükler ile ilgili Bulgular ve Öneriler	240
9.3.Genel Sonuç	257
KAYNAKÇA.....	264

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
ADD	:Atatürkçü Düşünce Derneği
AGİAD	:Akdeniz Genç İş Adamları Ve Üreticileri Derneği
AGİK	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	:Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
AİHM	:Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	:Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKDER	:Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği
AKUT	:Arama Kurtarma Derneği
ASKON	:Anadolu Aslanları İşadamları Derneği
BM	:Birleşmiş Milletler
CMK	:Ceza Muhakemesi Kanunu
CMUK	:Ceza Muhakemeleri Usûlü Kanunu
ÇYDD	:Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
DEYAM	:Deniz Feneri Yoksulluk Araştırma Merkezi
DİSK	:Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DTP	:Demokratik Toplum Partisi
DYP	:Doğru Yol Partisi
EĞİTİM SEN	:Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
ESC	:Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi
GESİAD	:Genç Sanayici ve İş Adamları Derneği
HAK-İŞ	:Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
HCA	:Helsinki Citizens' Assembly Helsinki Yurttaşlar Meclisi

HDK	:Hükümet Dışı Kuruluşlar
HUMK	:Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu
HYD	:Helsinki Yurttaşlar Derneği
ILO	:Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	:Uluslararası Para Fonu
İHD	:İnsan Hakları Derneği
İHH	:İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı
İHOP	:İnsan Hakları Ortak Platformu
İŞHAD	:İş Hayatı Dayanışma Derneği
KADER	: Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği
KAOS GL	: Kaos Gay ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği
LGBTT	: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Travesti ve Transeksüel" eşcinsel örgütler topluluğu
MAZLUMDER	:İnsan Hakları ve Mazlumlarla Dayanışma Derneği
MÜSİAD	:Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NATO	:Kuzey Atlantik Paktı
NGO	:Non Governmental Organisation
OECD	:Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
PKK	:Kürdistan İşçi Partisi
RTÜK	:Radyo Televizyon Üst Kurulu
SHP	:Sosyal Demokrat Halk Partisi
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin
STGM	:Sivil Toplum Geliştirme Merkezi
STK	:Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	:Türk Ceza Kanunu
TEMA	:Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
TESK	:Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu
TİSK	:Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

TOBB	:Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜGİAD	:Türkiye Genç İş Adamları Derneği
TÜRK-İŞ	:Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	:Türkiye Sanayici Ve İşadamları Derneği
UAÖ	:Uluslararası Af Örgütü
UNİCEF	:Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu
WHO	:Dünya Sağlık Örgütü
WTO	:Dünya Ticaret Örgütü
YAŞ	:Yüksek Askeri Şura
YKD	:Yargıtay Kararları Dergisi

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Bu kesimde araştırmanın konusu, önemi, denenceleri, araştırmanın amacı ve sunuş sırası belirtilmiştir.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCELERİ, AMACI VE YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın konusu ve önemi açıklanmış, denenceler belirtilmiş, araştırmanın sunuş sırası ve yöntemi ortaya konmuştur.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu, Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının insan haklarının korunmasındaki rolünün araştırılmasıdır. Günümüzde STK ve İnsan Hakları kavramları bir din haline gelmiştir. İnsan Hakları kavramını bir din kabul edersek, bu dinin tapınakları da STK’lardır. Çağımızda insan hakları kavramı artık ülkelerin gelişmişlik ölçütü olarak alınmaktadır. AB üyelik ölçütleri arasında insan hakları önemli yer tutmaktadır. AB üyeliği aşamasında büyük çaba sarf eden STK’lar, insan haklarının korunmasında da başarılı çalışmalar yapmaktadır.

Çok önemli bir konu olan İnsan Hakları, ne yazık ki, hala ülkemizde önemli ihlallerle gündeme gelmektedir. Dünyanın dört bir yanında insanlar ölmekte, işkence görmektedir ve daha birçok temel hak ihlal edilmektedir. Ülkemizde ve dünyada, üzüntü ile ifade etmek gerekir ki, insan hakları bilinci oluşmuş değildir.

21 yüzyılın dinleri haline gelmiş olan STK ve İnsan Hakları kavramı bu açıdan çok önemlidir. Hakların Korunmasında STK'lar önemli işlevlere sahiptir. STK'lar hem sivil toplumun hem de insan haklarının kaleleri haline gelmiş olmaları nedeni ile, demokratik toplumun oluşumunda ve insan hakları konusunda toplumun eğitilmesi, bilinçlendirilmesi için çalışmaktadır. Doğaldır ki, bu çalışmalar yetmemektedir. Ancak, insan haklarının korunmasında STK'lar adeta bir şövalye gibi savaşmakta ve insanlık için gelecekte, içinde sevgi ve umut barınan kader çizgilerini yaşatmaktadırlar. Demokratik toplumun, olmazsa olmazı konumundaki insan hakları ve STK'lar abartılı sayılmayacak bir söylemle, 22. yüzyılın kavramlarıdır. 22. yüzyılın anayasaları temel insan hakları kurallarından oluşacak ve bu kuralların denetimcileri de STK'lar olacaktır. Bu uzak bir hayal değildir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Türkiye'de insan hakları konusunda uzmanlaşmış STK'ların, insan haklarının korunmasındaki rolünü belirlemeye çalışmaktır. Bu amaçla, ülkemizde bulunan hak temelli STK'ların işlevleri, bu işlevleri yerine getirirken kullandıkları yöntemler ele alınacak ve insan haklarının dün, bugün ve geleceği tartışma konusu yapılacaktır. Ayrıca, Sivil Toplum, STK ve İnsan hakları kavramları açısından, Türkiye değerlendirilecektir.

1.3. Araştırmanın Denenceleri

Denence 1: Türkiye'de STK'lar İnsan Haklarının korunmasında yapmış olduğu eğitim çalışmaları ile insan hakları alanında toplumun bilinçlenmesini sağlamaktadırlar.

Denence 2: STK'lar, insan hakları konusunda kamuoyu yaratarak, ihlal edilen hakların elde edilmesine, korunmasına ve geliştirilmesine yardımcı olmak için

toplumsal baskı yaratmaktadırlar.

Denence 3: Hak temelli STK'lar, hak arama yollarını uygulamalı olarak göstermek suretiyle, bireylerin haklarını elde etmelerine yardımcı olmakta ve hakların korunmasını sağlamaktadırlar.

Denence 4: Hak temelli STK'lar, insan hakları ihlalleri konusunda ulusal ve uluslar arası sivil ağlarla, kamusal kuruluşlar ve uluslar arası kuruluşlarla işbirliği yapmak suretiyle insan hakları ihlallerinin iç ve dış dünyada duyulmasını sağlamakta, ulusal ve uluslar arası kuralların, insan hakları ihlallerini önleyecek şekilde oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Denence 5: Hak temelli STK'lar, insan hakları ile ilgili davalara katılarak ve dava açarak insan hakları açısından yargılamaya örgütsel ve toplumsal katılımı sağlamaktadırlar.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada betimsel ve tarihsel yöntem kullanılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası

Bu çalışma dört kesim ve 9 bölümden oluşmaktadır. Birinci kesimde araştırma hakkında açıklamalara yer verilmiştir. İkinci kesimde, araştırma konusu bakımından önemli olan kavramlara yer verilmiş ve bu kavramların tarihsel, siyasi ve hukuki değerlendirmeleri yapılmıştır. Üçüncü kesimde ise Türkiye'de, hak temelli STK'ların insan haklarının korunmasındaki rolü, insan hakları, sivil toplum ve STK'lar arasında neden sonuç ilişkisi kurularak belirlenmeye çalışılmıştır. Dördüncü kesimde, genel değerlendirmede bulunulmuştur.

İKİNCİ KESİM

SİVİL TOPLUM, SİVİL TOPLUM KURLUŞLARI VE İNSAN HAKLARI KAVRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

2. SİVİL TOPLUM

Bu bölümde, sivil toplumun tanımına, önemine, tarihçesine, özelliklerine ve işlevlerine yer verilmiştir.

2.1. Sivil Toplumun Önemi

Sivil toplum, son yıllarda gelişen küreselleşme ile ön plana çıkarılmış bir kavramdır. 21. yüzyılın dini haline gelmiş olan sivil toplum, yoksulluğun ortadan kaldırılmasında, demokrasinin ve iyi yönetimin yaygınlaşmasını sağlanmasında, sosyal çatışmaların çözülmesinde ve insan haklarının korunmasında anahtar kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Onbaşı, 2005:8). Sivil toplum, hem demokrasi hem de insan haklarının varlığı için önemli bir değerdir.

Bugünkü sivil toplum kavramını etkileyen Avrupa kaynaklı üç gelişmeden söz edilmektedir. Kapitalist ekonominin canlanması, Keynes'çi refah devletine ilişkin sancılı tartışmalar, gündelik yaşamın içindeki yeni toplumsal hareketlerin gelişimi, sivil toplum için yeni ufuklar ortaya çıkarmıştır (Onbaşı, 2005:44). İşte bu gelişmeyle, bütün dünyada insan hakları, demokrasi, çevre, nükleer güç ve barış hareketi gibi uluslar ötesi STK'lar ortaya çıkmış ve devletleri, diğer devletlerin ve kendi kamuoyunun etkilemesi ötesinde yönlendirir hale getirmiştir. Bu yeni gelişme üçüncü dünya ülkeleri üzerinde insan hakları ve demokrasi açısından bir baskı yaratmakta, ülkeleri insan haklarına saygı gösterme ve demokratikleşme yönünde

zorlamaktadır. Buna sivil toplumun “evrensel gücü” demek yanlış bir tanımlama olmayacaktır. Bu gücün önemi 21. yüzyılın eşiğinde olduğumuz günlerde gittikçe de artmaktadır.

2.2. Sivil Toplum Kavramının Tanımlanması

Latince’de “civilis” sözcüğünden türeyen “sivil” yurttaşa, hayatına, haklarına ilişkin bütünü belirlemek için kullanılmıştır. “Sivil” den türeyen “sivilize” ya da “sivilleştirmek” ise bir topluluğu daha çağdaş ileri bir düzeye getirmektir. Yani, sivilizasyon uygarlık anlamında kullanılmaktadır (Akal, 1989). Bu sözcükten türeyen sivil toplum, devlet içinde var olan ve devletin müdahalesinden arınmış bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivil toplum, bir bilinçlenme işidir. Kamu otoritesi tarafından kurulması ve oluşturulması söz konusu olamaz. Sivil toplum yine yasal düzenleme ile oluşturulacak bir yapı da değildir. Zaten, batı toplumlarında da uzun mücadeleler sonucunda birey özgürlüğü gelişmiştir. İnsan haklarının gelişmesi ile sivil toplumun gelişmesi paralel olmuştur. Biri geliştiğinde, diğeri de gelişmiştir.

Sivil toplum, askeri toplumun karşısı değildir. Tüm den devlet alanları dışındaki alanları ifade etmekte ve bu nitelikteki iktisadi, toplumsal, kültürel, etik vb. alanları içermektedir (Akpınar, 1997:54-65; Yılmaz, 1997:86). Terim olarak “sivil toplum” günümüzde, toplumun iktidarın zorlayıcı gücüne karşı duran ve yasalar çerçevesinde bu baskıyı sınırlandıran ve sınırlandırılmış gücün dışında kalan bir alanı ifade eder (Kuzu, 1992:361; Bolay, 1997:7). Bu anlamda, sivil toplum, toplumda görülen demokratik yapıyı güçlendirir, devletin kurumlarının dışında, toplumun kendi kendini yönlendirmesi anlamını taşır (Bolay, 1997:7). Genel olarak sivil toplum, “devletin zorlayıcı gücünün ulaşamadığı, belirleyici olmadığı, baskı kuramadığı alanlarda, kamusal olmayan yaşam öznelerinin izin almadan, yasal olsun olmasın takibe uğramadan ve böyle bir korku yaşamadan ekonomik, kültürel, sosyal, hukuki, maddi ve manevi ilişki içinde oldukları bir ortamı ve toplumu ifade eder (Atar, 1997:98). Başka bir söylemle, sivil toplum, devlet ile aile arasındaki aracı

kuruluşlar olarak da tanımlanabilir. Yani, sivil toplum bireyleri, gönüllü kuruluşları, şirketleri, dernekleri ve benzeri oluşumları kapsamaktadır (Dönmez, 2000:13). Sivil toplum, siyasi toplumun dışında olmakla birlikte onun tabanını oluşturma yönünde faaliyet gösterir. Vatandaşların ve bunlar arasında siyasi liderlerin eğitilmesi ve siyasi hayata hazırlanması STK'lar içinde mümkün olabilir (Akpınar, 1997:51-52).

Sivil toplum bir uzlaşma ortamıdır, bireyci, kurumsallaşmış bir toplumdur. Ayrıca, sivil toplumda ortak değerler üzerinde bir uzlaşma söz konusudur (Akyol, 1998:46). Sivil toplum, demokrasilerde çoğunluğun baskıcı yönetiminin önündeki tek engeldir. Sivil toplumun demokrasiyle ilişkisi çerçevesinde en önemli işlevi, devleti teknik bir örgüt haline getirmesinde kendini göstermektedir (Çaha, 2000: 67). Sivil toplum olgusu, uzun süreden beri yerleşmiş parlamenter demokrasinin ve ulusal devletin sorgulandığı sanayi ötesi toplumların bir özelliğidir (Yaresimos, 2000:15). Sivil toplumun asıl erdemi bireysel özgürlüklerdir (Akpınar, 1997:55). Bu nedenle, başkalarının alanına müdahale edilmemesi, sivil toplumun “özel alan” ortamında zafer kazanması anlamına gelir.

Sivil toplumun var olabilmesi için, sınırlı, sorumlu ve hukukun sorumluluğu çerçevesinde işleyen bir devlet, özel mülkiyet esasına dayanan bir piyasa ekonomisi, Bir dizi özgür, gönüllü, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel dernek ve birlikler, özgür bir kamusal tartışma alanı mutlaka zorunludur (Erdoğan, 1998:210).

Sivil toplum kavramı, başka bir yazara göre devletin ve devlet otoritesi dışındaki ekonomik ve toplumsal alanı nitelemek için kullanılan ve kendi ilke ve kurallarına göre işleyen, otorite alanı dışında kendi kendini düzenleyen özerk alanları ifade etmek için kullanılmaktadır (Yılmaz, 1997:86). Kuçuradı “yurttaş” düzeyinde sivil toplumu ele almakta ve “Sivil toplum” tanımını, yurttaşların oluşturduğu düzen, ya da birimi yurttaş olan toplum türü olarak ifade etmektedir. Yurttaşlık düzeni olarak da tanımlanacak olan bu kavram, Sivil toplum sınıfları, cemaatleri, etnik grupları birim olarak ele alan düzen değil, yurttaş birim olarak ele alan düzendir

(Kuçuradi, 1998:28). Sivil toplum bir anlamda her türlü tekelleşmeci ve tahakküm kurucu iktidar g lerine karşı yurttaş gücünün dirençlerinin yer aldığı yer ya da gönüllü biçimde örgütlenmiş faaliyetlerin olduğu ortam olarak da tanımlanabilir (Uğur, 1998:204).

Yukarıda da belirtildiği gibi sivil toplum kavramı, pek çok yazar ve anlayış tarafından farklı şekillerde tanımlanmakta ve yorumlanmaktadır. Elbette, farklı bakış aıların farklı değerleri ortaya koyması doğaldır. Ancak, bu konuda en geçerli ve en çok kabul edilen tanımların Larry Diamond ve John Keane ait olduğu söylenmektedir (Onbaşı, 2005:46).

Larry Diamond'a (Diamond, 1994'den akt. Onbaşı, 2005:46) göre sivil toplum, örgütlü sosyal yaşamın gönüllü, kendi kendini üreten, kendi kendini destekleyen, devletten özerk olup bir yasal düzen ya da ortak kurallarla bağlı olan karşılıklı iletişim alanıdır. Bu alan, özel alan ile devlet arasında duran aracı bir varlığa işaret etmektedir.

Bu konuda sıklıkla atıfta bulunulan diğer tanım ise John Keane'e (Keane, 1998'den akt. Onbaşı, 2005:46) aittir:

Sivil toplum, şiddet karşıtı, yasal olarak kendi kendine örgütlenen ve hukuk tarafından benimsenebilen, kendi kendini değerlendiren ve yansıtan ve hem birbirleriyle hem de onların eylemlerini çerçeveleyen, sınırlayan ve mümkün kılan devlet kurumlarıyla sürekli gerilim içerisinde olma eğiliminde bulunan yasal koruma altındaki devlet dışı kurumların karmaşık ve dinamik bir topluluğunu hem tanımlayan hem de tasavvur eden bir ideal tip türünü ifade etmektedir.

Sivil toplumun gelişiminin, sivil toplum alanının ve işlevlerinin üç-boyutlu düşünülmesi gerektiği fikrinden yola çıkararak tanımlayan yazarlarda vardır. Micheal

Edwards, bu boyutları örgütsel yaşam olarak sivil toplum, demokratik toplum olarak sivil toplum ve kamusal alan olarak sivil toplum olarak belirtmektedir (Edwards, 2004'den akt. Onbaşı, 2005:92). Örgütsel yaşam olarak sivil toplum, farklı alanlarda hareket eden STK'ları içermektedir. Demokratik toplum olarak sivil toplumdan, STK'ların demokratikleşme sürecine yaptığı katkıyı anlamaktayız. Kamusal alan olarak sivil toplum ise, sivil toplumla kamunun gücünü oluşturan siyasi toplum arasındaki demokratik tartışma alanını ifade etmektedir.

2.3. Türkiye’de Sivil Toplumun Tarihsel Gelişimi

Ülkemizde sivil toplumun varlığı, anlamı, önemi son yıllarda küreselleşme kavramı ile birlikte ortaya konulmuştur. Ülkemiz açısından çok eski bir tarihe sahip olduğu söylenemez. Batıda, bu tarih 17. asra kadar gidebilirken, ülkemizde ancak Tanzimat’a kadar geriye gidebilmektedir. Cumhuriyetin kurulması ile birlikte cumhuriyet ile demokrasi kavramının içi devrim düzenlemeleri ile doldurulmaya çalışılmıştır. Yani bir yerde, kamu otoritesi ile sivil toplum oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunda başarılı olunamadığını gözlemlemiş bulunuyoruz. İster Batı’da ister ülkemizde olsun, sivil toplum 21. yüzyıla ait bir kavramdır ve 22 yüzyılın kaderini de tayin etmeye adaydır.

Osmanlı sonrasında kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti’nde sivil toplumu üç dönem halinde ele almak gerekmektedir. Bu nedenle sivil toplumun başlangıç, canlanma, gelişmeye karşılık olan dönemlerde ele almak gerekir. Başlangıç dönemi, 1950 yılına kadar olan dönemdir. İkincisi; 1950 yılında başlayan ve sivil toplum unsurlarının yavaş yavaş canlanmaya başladığı 1980 yılına kadar olan dönemdir. Üçüncüsü ise; 1980 sonrası sivil toplumun en önemli gelişmeyi kaydettiği dönemdir. Şimdi, bu dönemlerdeki gelişmeler izah edilecektir.

2.3.1. Türkiye Cumhuriyeti Öncesinde Sivil Toplum

Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan modernleşme çabaları bazı değişimleri ve sivil toplum unsurlarını beraberinde getirir de, ortaya çıkan değişim ve toplumsal talepler / farklılıklar sisteme taşınmamış, sahip olunan devlet anlayışı içerisinde, bu farklılıkların devlete uygun hale dönüşmesi istenmiş ve bu doğrultuda çaba gösterilmiştir (Durgun, 1997:102-105). Cumhuriyetle birlikte gerçekleştirilmeye çalışılan çağdaşlaşma, sürekli olarak, varılması öngörülen bir amaç olmaktan çok, devletin elinde, Osmanlı'nın zayıflaması sonucu yitirilen otoritenin yeniden kurulmasını sağlayabilecek bir araç olarak ele alınmıştır (İnsel, 1995:45).

İkinci Meşrutiyet ile birlikte başlayan özgürlük havası, beş yıl gibi kısa bir süre devam etmiş, daha sonra önce tek partili sistemin baskıcı ortamı, sonra da Birinci Dünya Savaşı'nın sıkıyönetim rejimiyle birlikte yerini, muhalefetin susturulduğu, gönüllü siyasi girişimlerin köreldiği, devletin iktisadi, toplumsal ve siyasi yaşantıya tamamen ağırlığını koyduğu ve egemen olmaya çalıştığı bir ortama bırakmıştır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2002:124). Özet olarak, Osmanlı Devletinin monarşik yapısı sivil toplumun gelişimini engellemiştir.

2.3.2. 1950 Öncesi Tek Parti Dönemi Türkiye'sinde Sivil Toplum

Türkiye'de sivil toplum konusunda en önemli olumsuzluğun Cumhuriyet döneminin ilk yılları olan Tek Parti Dönemi'nde (1923-1946 arasında) yaşandığı iddia edilmektedir (Çaha, 1997b:28-64). Osmanlı'da olduğu gibi Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarında da devleti ve siyaseti yönlendirebilecek sivil talepler dikkate alınmamıştır (Durgun, 1997:120). Tanzimat döneminde olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de devlet seçkinleri otoriter yönetimin birer temsilcileri olmuşlardır (Durgun, 1997:119). Ancak, buna rağmen Cumhuriyet bir anlamıyla, devlet içinde çağdaşlaşma mücadelesinin genel olarak kazanılması ve demokratik,

çağdaş kurumların oluşturulmasından sonra, sivil toplum değerlerinin topluma ihraç edilmesi aşamasına geçişi simgeler (İnsel, 1995:45). Atatürk'ün devrim ve ilkelerinin temel amacı, bireyi ön plana çıkaran çağdaş demokrasi içinde sivil topluma dayanan bir yönetim biçimini oluşturmaktır. Bireyden sivil topluma, sivil toplumdan çağdaş demokrasiye uzanan ince ve uzun bir yolun başlangıcı cumhuriyetin kurulmasıyla oluşturulmuştur (Değer, 1995:265). Türkiye Cumhuriyetini kuran büyük önder Atatürk, çağdaş bir toplumun oluşmasını istiyordu. Sivil toplum, çağdaş toplumun kurucu unsuru olması sebebiyle başlangıç temelleri cumhuriyet döneminde atılmıştır. Burada çok önemli gelişmeler olduğunu söylemek mümkün değil belki. Fakat, bir krallıktan, Cumhuriyet devleti çıkarmak başlı başına bir sivil toplum yeteneğidir. Burada, kurtuluş savaşının sivil toplum unsurları ile kazanıldığı hususu da dikkat çekicidir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Devletçi politikalar takip edilerek devlet kutsallaştırılmıştır (Çaha, 2000:190). Böyle olunca, sivil toplum mevcut haliyle, unsurlarıyla, kimliğiyle ve kurumlarıyla temel başvuru değeri olarak kabul edilmemiştir. Tek parti döneminde Cumhuriyet rejimini toplumdan koparıp devlete dayandıran bir başka uygulama ise, Osmanlı'dan günümüze dek gelen sivil toplum kurumlarına yönelik politikada göze çarpmaktadır. 1925 yılında uygulamaya konan Takrir-i Sükûn Kanunu ve benzeri yasa uygulamaları sivil toplumun kaderi ve geleceği açısından son derece önemli bir aşamayı oluşturmaktaydı (Tosun, 2001:261). Nitekim bu uygulamalarla birlikte “farklılık” yönünde seyreden toplum, tek sesli, farklılığa kucak açmayan bir yapıya dönüştürülmüştür (Çaha, 1997: b:28-64). Bu şekilde toplum, çağdaş bir toplumun temellerini oluşturmak için devlet baskısıyla karşı karşıya kalmıştır (Çaha, 1997: a:257-263). Üstelik bu baskı, devletin amaçlarını gerçekleştirmek için yapılmıştır. Bu dönemde yapılan reformların hiçbirinde sivil toplum unsurlarını yaşatacak bir uygulama söz konusu olmamış, aksine sivil toplum dinamiğini tamamen yok edici uygulamalar söz konusu olmuştur. Sivil toplumun canlanması ancak 1950 yılında başlamıştır.

Özet olarak, 1923-1950 yılları arasında gerek modern, gerekse geleneksel hiçbir sivil toplum unsurunun yaşama şansı bulamadığını, tek parti yönetimi toplumun tümünü batılı değerler doğrultusunda değiştirmek ve dönüştürmek uğruna sivil toplum unsurlarını tamamen yok ettiğini ya da etkilerini önemli ölçüde azalttığını; devletin, ekonomik ve sosyal hayata tek başına hükmettiğini söyleyebiliriz (Çaha, 1999:115-126). Bu dönemde, çağdaş uygarlığa ulaşma amacıyla liberal değerlerden çok devletçi değerlerin öncü ilke olarak kabul edilmesi sivil toplumun gelişmesine fırsat vermemiştir.

2.3.3. 1950-1980 Arası Dönemde Türkiye’de Sivil Toplum

Teorik olarak 1946 yılında, pratikte ise 1950 yılında başlayan çok partili siyasal hayatla birlikte sivil toplumun önü yeniden açılmaya başlamıştır. Demokrat Parti iktidarı ile birlikte tek parti döneminde yasaklanmış olan, dini gruplar, işveren kesimi, işçi sendikaları, köylü gruplar, farklılaşan medya gibi unsurlar yeniden ortaya çıkmıştır (Çaha, 1997:b:28-64; Tosun, 2001:271). Bireysel gönüllü girişimler hem iktisadi hem de siyasal yaşantıda gelişebilecek bir ortam bulmuştur (Kalaycıoğlu ve Sarı bay, 2002:125).

1950-1980 arası dönemde, siyasal düşünce ve ideolojiler için uygun bir ortam sağlamış ve siyasi partilere rekabet hakkı tanımıştır (Çaha, 1997 b:28-64). Çok sayıda partinin kurulması ve siyasilerin kendi çıkarları için de olsa, halkın ayağına giderek siyaset yapmaları, bireylerin siyasete katılmasını teşvik etmiş, siyasal farklılıklar siyasi partilerle renklenmiş ve zenginleşmiştir (Tağma, 2002:270). Çok partili hayata geçilmesi, sivil toplumun gelişmesine katkı yapmış ve farklılıkların ortaya çıkmasını ve seslendirilmesini gündeme getirmiştir. Siyasal alanda tek parti döneminde devlet politikalarının tek belirleyicisi konumunda olan devletçi-seçkin sınıf (asker, bürokrat ve asker kesim) karşısına, bu kez seçilmiş olarak gelen siyasi-seçkin bir sınıf çıkmıştır (Çaha, 1997 b:28-64; 1997 a:257-263). Bu dönemde, siyasal

seçkin sınıfın, batı dünyasına ait dünya değerleri Türkiye'ye taşıdığını ve bununda sivil toplumun gelişimine katkı sunduğunu ifade edebiliriz.

1961 Anayasası ile yeniden oluşturulan demokratik hayatla birlikte, yasama ve yürütmeden bağımsız bir yargı organı olan Anayasa Mahkemesi oluşturulmuş, radyo televizyon ve üniversiteler gibi çeşitli kurumlar özerk hale getirilerek yürütmenin denetlenmesi ve dengelenmesine çalışılmış, bu da devlet ile sivil toplum arasında dengenin korunması ve geliştirilmesi için yeterli olmasa da önemli bir adım olmuştur (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2002:126). Ancak, başta siyasi partiler ve seçim kanunları olmak üzere, 1961 Anayasası'nın siyasal nitelikli düzenlemeleri Batı tipi çoğulcu bir rekabet ortamının yerleştirilmesi yönünde iken, ekonomik alandaki devlet egemen düzenlemeler, devlet-sivil toplum ilişkilerinde devlete ağırlık verir nitelikte olmasına yol açmıştır (Tosun, 2001:285). 1961 Anayasa'sının yürürlüğe girmesi ile birlikte sivil toplum ve bireysel özgürlüklerin gelişmesi için önemli bir adım altmıştır. Bu gelişmenin yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün olmasa da, bir darbe Anayasa'sının ortaya koyduğu bu gelişmeyi önemsemek gerekir.

2.3.4. 1980 Sonrası Türkiye'de Sivil Toplum

80'li yıllar, sivil toplum için iyi başlamamıştır. 12 Eylül 1980'deki askeri darbe nedeniyle, sivil toplumun hareket alanı büyük ölçüde daraltılmıştır. Askeri darbeden sonra muhalefetin tamamıyla dağıtılması ve siyasal katılım imkânlarının kısıtlanması, siyasi muhalefetin ve sivil toplumun kurumsal ve içeriksel olarak yeniden oluşumunu zorunlu kılmıştır (Gürbey, 1997:140). 24 Ocak Kararları ile başlayan bu süreçte, Türkiye, demokratik Batı dünyası ile bütünleşme yönünde önemli adımlar atmıştır (Çaha, 1997b:28-64). Bu kararlarla, serbest piyasa sisteminin genişletilmesi ve dışa açılma yönünde köklü reformlar başlatılmıştır (Tosun, 2001:292). Bu kararlar sadece ekonomik alanda değil aynı zamanda siyasal ve toplumsal yaşantıda da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir.

Sivil toplum, 1980 sonrası Türkiye’inde, özellikle Sosyalist Blok’un yıkılmasıyla yoğun biçimde tartışılan, konuşulan kavramların başında gelmektedir. Bu tartışmanın uyanmasında, bir yandan dünya siyaset düşüncesi yazınının bıraktığı izler. Bir yandan da 1980’li yılların Türkiye’indeki sivil canlanışın heyecanı etkili olmuştur. 1980’li yıllarla birlikte özellikle iki kavram öne çıkmıştır. Türkiye’nin sorunlarına ilişkin üretilen çözümlerde atıf yapılan bu iki temel değer; sivil toplum ve demokrasi olmuştur (Çaha, 1997 a:257-263; Çaha, 2000:243). 80’li yıllarda yürütülen politikalar, dikkatlerin devletten halka kaymasına sebep olmuştur. Politik alanda bireylerin özgürlüğünü, haklarını ve kamusal güvenliğini sağlayacak uygulamaların yürürlüğe girmesi gerektiği yolundaki düşünceler yaygınlık kazanmıştır (Çaha,2000:243). 1980 sonrasında Türkiye’de, toplumsal ve iktisadi sorunlarda, sorun çözücü anahtar kavram, devletten ve devletçilikten, sivil toplum ve demokrasiye kaymıştır. Hatta bu durum, demokrasiye ve sivil topluma ilişkin söylemin devletin egemenlik alanının sınırlandırılması talebiyle birlikte dile getirilmiştir (Bostancı, 1997:181-187). Türkiye’de sivil toplum-devlet ayrımı konusunda 1980’li yıllar ciddi bir dönüm noktası olmuştur (Bostancı, 1997:257-263). Bu dönemde, toplumla devlet arasındaki mesafeyi yumuşatmaya dönük bazı gelişmeler söz konusu olmuştur.

80’li yıllar sonrasındaki ekonomik ve siyasi ortam, sivil kuruluşların sayı ve kalite açısından gelişimini hızlandırmıştır (Wedel,1997:137-161). Toplum genelinde, şimdiye kadar güçlü bir şekilde yönlendirilen ve korumacılıkla belirlenen ekonomi politikasında liberalleşmeye paralel olarak, bireyin girişi, katkısı, etkinliği ve verimliliği artmış; bu konudaki liberal düşünce unsurları yaygınlaştırılmıştır.

1980 sonrası Türkiye’inde sivil toplum düzeyindeki gelişmelerin işlevsel sonuçlarına bakıldığında şu sonuçlarla karşılaşmaktayız (Çaha, 2000:243). Bu dönemde, sivil toplum unsurları devletin politikasını değiştirmeye çalışmışlar, çeşitliliğin, farklılığın gelişmesi yönünde bir görev üstlenmişlerdir. Sivil toplum unsurları, devletin birey için var olduğu şeklindeki düşüncenin gelişmesini sağlamıştır. Yine bu dönemde, “kutsal devlet” anlayışı yerini “birey için devlet” anlayışına terk etmeye

başlamıştır. Liberal politikalar, tekelleşmeyi yumuşatmış, merkezin yönetim anlayışı yerine “yerinden yönetim” anlayışı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde, sivil toplumun yavaş yavaş uyanışı belirgin bir şekilde gözükmemektedir.

2.3.5. 1990’dan Sonra Türkiye’de Sivil Toplum Hareketleri

Sivil toplum, esaslı gelişmesini 1990’lı yılların sonrasında yaşamıştır. 1990’lar ve sonrasında, STK’lar toplumsal ve siyasal gündemde yer almaya başlamıştır. 1990’lı yıllar ülkemizdeki STK’ları, Batı’daki STK’lar ile işlevleri bakımından mümkün olduğunca birbirine yaklaştırmıştır. Bu dönemde sivil toplum hareketleri toplumsal hareketliliği arttırmışlardır. 1990’lı yıllarda sivil toplum yükselişe geçmesinin nedenlerinden biri de 1995 yılında, 1982 Anayasası’nda yasal düzenlemelerle örgütlenme özgürlüğü kavramı geliştirilmiş ve örgütlü toplumun üzerindeki baskılar azaltılmıştır (Özbudun, 1998:114). Daha sonra 2001 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ve Avrupa Birliği Uyum Yasalarında öngörülen değişiklikler sivil toplumun hareket alanına daha da genişletmiştir. 1990 yıllarının sonlarına doğru, basın özgürlüğünün kapsamının genişletilmesi ile birlikte, AB ile ilişkilerde yaşanan derinleşmeye paralel olarak, dernek, sendika ve mesleki kuruluşlara amaçları dışında da toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı tanınarak sivil toplumun hareket özgürlüğü daha da ileri seviyelere götürülmüştür. Yine vakıflara tanınan, Türkiye’deki azınlıklara ait cemaat vakıflarının, taşınmaz mal edinip, bunlar üzerinde tasarrufta bulunabilmeleri, sivil toplumun alanını genişletmiştir (Tekeli, 2004). 1990’lı yıllarda özel radyo ve televizyonlarla ilgili anayasal yasakların kaldırılmasıyla sivil toplumun gelişimi üzerinde önemli etkileri olan özel radyo ve televizyonlar hızla çoğalmıştır. Bu dönemde görsel medyanın ve sivil toplumun gelişiminin çok hızlı olduğu gözlenmiştir.

Sovyetler ve Doğu Avrupa’daki merkezi bürokratik devlet yapılarının başarısız olması, küresel gelişmeler ve değişim, sivil toplumun gelişmesine önemli katkılar sunmuştur. Sovyetler Birliği sistemi ve deneyimi, devletin aşırı müdahaleci

tutumunun olumsuz yanlarını ortaya koymuştu (Onbaşı, 2005:43). İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler, küreselleşme, demokrasi kavramının gelişmesi, liberal politikalar ve bu politikaları sonrasında oluşan uluslar arası kurumlar ve kuruluşlar devletlerin mutlak ve son belirleyici otorite olduğu anlayışını yıpratarak sivil gelişmelere arka çıkmaktaydı. Bu nedenle, aktif ve katılımcı bir sivil toplum anlayışı ortaya çıkarken, bugün sivil toplumun var olma alanının kamusal alanı da aştığı ve uluslar arası bir boyuta ulaştığı söylenebilir. Artık, dünyanın insan olan her yeri sivil toplum olarak algılanmaya başlamış, sivil toplum da küresel hale gelmiştir.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve sivil toplum unsurları ile ilişkilerini geliştirmeleri yönünde yapılan düzenlemeler, 1990 sonrası sivil toplumun gelişmesinde etkili bir diğer önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de STK’lar 1994’ten beri bir gelenek yarattıkları, bir araya gelerek, sivil topluma yakışır biçim de, ortak sorunlarını tartıştıklarını, ortak anlayışlar geliştirmeye çalıştıklarını söyleyebiliriz. STK Sempozyumlarında, yerel yönetimler, sivil toplum ve yerelleşme kavramlarının ele alınması belli bir gelişim süreci oluşturdu (Tekeli,2004). Bu kapsamda yerel yönetimler, çeşitli meslek kuruluşları, sendikalar, kooperatif birlikleri dernekler ve diğer gönüllü kuruluşlarla çeşitli alanlarda işbirliği içerisinde ve ortak hizmet yürütülebilmektedir. STK’ların katkılarıyla sağlanabilecek hizmetlerin sınırı yoktur. Günümüzde bu hizmetler, çevre koruma ve çevresel etki değerlendirmesi çalışmaları, bilgisayar yazılım programlarının hazırlanması, büyük çaplı kamu projelerinde danışmanlık, vb. alanlarda yayılmış bulunmaktadır. Bu faydaların görülmesi üzerine, yerel yönetimler, STK’lara artan oranda ilgi göstermeye başladılar (idari.cu.edu.tr).

Bu dönemde, temsili demokrasinin yaşadığı krizler karşısında dünyada ve Türkiye’de STK’ların gittikçe önemi artmıştır. 1992 yılındaki Rio Çevre ve Kalkınma Zirvesi Türkiye’ye dokunmadan geçmişti. 1996’da İstanbul’da yapılan 2. Habitat Konferansında yayınlanan İstanbul Deklarasyonu’nda, Habitat gündeminde ve Ulusal Eylem Planı’nda Türkiye’de, diğer ülkeler gibi, STK’ların meşruiyet

alanını genişleteceğine ve kamu hizmetlerinin görülmesinde STK'lar ile ortaklıklar yapacağına ilişkin sözler vermiştir. Nitekim İstanbul'daki 2. Habitat toplantısından sonra Türkiye'de STK'larda ciddi bir canlanma yaşanmıştır. İkinci Birleşmiş Milletler Yerleşim Konferansı (Habitat 2), 3-14 Haziran 1996'da İstanbul'da 171 ülkeden 16400 kişinin katılımıyla gerçekleşti. Bu toplantıda 500'ü Türkiye'den olmak üzere 1500 kuruluş Habitat 2 Konferansının parçası olarak STK forumuna katıldılar. Bu toplantıda yerel yöneticiler, STK'lar, özel sektör ve gençlik Habitat sürecinde bütünleşti (www.abchukuk.com). Bu uluslar arası ilişkiler, sivil toplum gelişmesine önemli katkılar yapmıştır.

Türkiye sivil toplum kavramını, daha doğrusu sivil toplumun gücünü daha çok depremden sonra fark etmeye başladı. Bu süreçte çok önemli bir rolü olan STK'lara duyulan ihtiyaç, ülkemizde 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde yaşanmış olan deprem faaliyetleriyle açıkça ortaya çıkmıştır. Sayılarının yetersiz olmasının yanı sıra, aralarındaki iletişim, işbirliği ve bilgi alışverişindeki eksiklikten dolayı, kuruluşlar felaketi önlemeye ve zararlarını azaltmaya yönelik çalışmaları yeterince gerçekleştirememişlerdir. Gelişmiş toplumlarda STK'lar çok büyük bir öneme sahiptir. Özellikle de bilişim teknolojileri hayatımıza daha çok girdikçe, asıl görevi kamuoyu oluşturmak olan bu kuruluşların ulaştığı insanların sayısı çok arttı. AB uyum sürecinde de, sivil toplum kavramı adeta bir din haline geldi ve yükselişini sürdürdü.

2.4. Sivil Toplumun Özellikleri

Sivil toplumun; farklılaşma, gönüllülük, teşkilatlanma, özerklik ve baskı mekanizması olmak üzere birbirinden ayrılmayan beş özelliği vardır (Tağma, 2001:62-63).

Farklılaşma: Sivil toplum, öncelikle farklılıkları bir arada barındırması gerekir. Sivil toplum, siyasi güç ve yönetimin dışında, insanın temel hak ve

özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi ya da coğrafi, ekonomik, sosyal, kültürel, ilim ve teknolojik güç ve unsurlarının herhangi birinde farklılaşan, ancak aralarında sağlam ve ortak bağlar bulunan bireylerden oluşur (Çaha, 1997:31-32). Totaliter ve otoriter siyasi güç ve yönetimlerde, baskıcı rejimlerde, farklılaşmanın ifadesi olan sivil toplum alanı yoktur. Ancak, sosyal ve kültürel güçte var olan farklılıkları benimseyen, çeşitliliği koruyan ve insanın negatif, pozitif ve aktif hak ve özgürlüklerini garanti altına alan katılımcı demokrasilerde sivil toplumdan söz edilir. Sivil toplum farklılaşmış, ama aralarında sağlam bağlar bulunan şahsiyetlerin ve grupların bir bütünüdür (Bolay, 1997:8). Toplumsal düzeydeki farklılaşma, sivil toplum için zorunludur.

Gönüllülük: Sivil toplumdan bahsedebilmek için, sivil toplumun var olduğu alanda bireylerin rızalarına dayanan hareketliliğin olması gerekir. Zorlamanın olduğu yerde ve yapılarda sivil toplumdan bahsedilemez. Bireylerin, farklılaşan alanlara kendi arzu ve istekleri ile hiçbir zorlama olmaksızın kendi rızalarıyla gönüllü olarak bir araya gelmeleri veya diledikleri zaman ayrılmaları esas alınmalıdır. Bireyin rızası olmadan, maddi ya da manevi baskı ve zorlamalar ile bir araya gelen bireyler sivil toplumu değil, yarı-resmi toplumu oluştururlar. Bireyin kendi rızasıyla kendisi için meşru bir hak olarak gördüğü her türlü örgütlülük bir sivil toplum oluşumdur. Bireyin doğuştan zorunlu olarak üye olduğu ve bu konuda idari bir tasarrufunun bulunmadığı aşiret gibi örgütler gönüllü birlikteliğe dayalı olmayan bir beraberlik olduğu için sivil toplum olarak kabul edilemez (Çaha, 1997:31-32). Diğer yandan gönüllü olmasalar da sendikalar, meslek odaları ve barolar da sivil toplumun birer parçasıdır (Sarıbay, 2000:58).

Sivil toplum, gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, kendi desteğini kendi varlığından alan, devletten özerk, özel alan ile devlet arasındaki aracı niteliğindeki örgütlü bir sosyal yapılandırma (Sarıbay, 1998:90). Bunun yanında, sivil toplumun ortak yarar esası gütmemesi, kar beklentisi olmaması

gibi özellikleri de bulunmaktadır. Yani, gönüllülük ortak yararı gerçekleştirme amacına yönelik olmalı, ticari kazanç beklentisi içermemelidir.

Teşkilatlanma: Sivil toplum her şeyden önce örgütlenmiş toplumdur. STK'lar olmadan sivil toplum var olmaz. Kendi rızaları ile aynı farklılıkları paylaşan ve bir araya gelen bireylerin faaliyette bulunabilmesi için yasal yönden teşkilatlanmaları zorunludur. Buradaki örgütlenmeden kastedilen belli bir yasal düzenlemeye dayanan STK'lardır. Teşkilatlanma sayesinde; sivil toplumun amaçlarını gerçekleştirecek hedefleri politikalar ve kadrolar belirlenir. Dernek, platform, hareket, vakıf vb. biçimlerde teşkilatlanan STK'ların bu hukuki düzenlemeleri, devletin bu örgütlerin iç ilişkilerine müdahalesi ya da bunları yönlendirmesi biçimine dönüştürülemez. Sivil toplum için, farklılaşmış alanlarda politika üretebilecek sosyal örgütlenmelerin yani STK'ların olması gerekir (Çaha, 1997:31-32). Sivil toplum, aynı zamanda belli düzenli bir yapıya sahiptir ve teşkilatlı bir toplumdur (Bolay, 1997:8). Sivil toplum devamlılık boyutuna da sahiptir.

Özerklik: Sivil toplum, devlet müdahalesi dışında hareket eden bağımsız yapılardır. Burada kastedilen, sivil toplumun kendi kendini yönetme hakkıdır ve bahsedilen siyasi özerklik değil, yönetim özerkliği olup, sivil toplumun kendi hizmetlerini bizzat kendisinin düzenleyebilmesidir. Yönetim özerkliği sivil toplumun kendi karar organlarını serbestçe seçebilmesi, görevleri ile ilgili karar alabilmesi, bu kararları özgürce uygulayabilmesidir. Yönetim özerkliği, sivil topluma siyasi gücün ve yönetimin müdahalelerini önleyebilecek bir önlemdir. Ayrıca, siyasi güç ve yönetime bağlı olan, onun resmi ideolojisinin dışına çıkmayan, seçenekli fikirler ya da projeler üretmeyen bir oluşum, sivil toplum olarak kabul edilemez.

STK'lar siyasetle yasal bir zemin üzerinde ilgilenmelidir. Siyasi otorite ile organik veya ekonomik bağımlılık ilişkisi içerisinde olmaması ve devletten mutlak bir biçimde bağımsız olması gereklidir (Çaha, 1997:31-32). Sivil toplumun devlet dışı bir alan olduğu bugün tartışmasız kabul edilmektedir (Akpınar, 1997:49-50).

Ancak, bu devlet-sivil toplum kavram çiftinin zıtlığı biçiminde düşünülmemelidir. Sivil toplum devlete karşı değildir fakat onun alanı dışındadır. Sivil toplum devletten tamamen kopamaz. Devlet gerek sivil toplum örgütlerinin gerekse de vatandaşların özgürlüklerini güvence altına alır. Sivil toplumun öngördüğü devlet, sınırlı kamusal güce sahip olan bir devlettir. Bu haliyle devlet, sivil toplumun yapısını ve özgürlüklerini koruyan yasaların uygulanmasında etkin olmanın ötesinde kendisi de yasalarla bağlıdır. Bu yolla sivil toplum devlet gücünü sınırlamak yanında, hukuk devleti temeline dayanan devlet otoritesine de yasallık kazandırır. Ancak, sivil toplumun bu işleri yerine getirmesi bağımsız bir yargının varlığı ile mümkündür. Ayrıca hükümetin eylemlerinden haberdar olmayı sağlayan kurumlara gerek vardır. Bu görevi medya yerine getirir (Akpınar, 1997:51). Özgür yazılı ve görsel basın, kamusal sorumluluklarına, ticari hırslarının üstünde yer verebiliyor ise özel sektörden çok sivil toplumun bir parçası sayılır ve sivil toplumun devletten bağımsızlığının bir güvencesini oluşturur.

Baskı Mekanizması: STK'lar, hukuk kuralları çerçevesinde şiddetten uzak bir şekilde demokratik baskı aracı olarak kendi amaçları doğrultusunda kamusal denetimi gerçekleştirirler. Kendi alanlarına siyasi güç ve yönetimin müdahalesini önlemek ve teşkilatlanma amaçlarını gerçekleştirmek için, diğer STK'lar ile eşgüdüm ve işbirliği yaparak baskı mekanizmasını kurar ve kamuoyu oluştururlar. Bu bakımdan STK'lar, bir ideoloji gütmeyen ve siyasi eğilim içerisinde olmazlar.

Sivil toplumun gelişmesi için, STK'ların baskı grubu özelliği göstererek demokratik yoldan bir baskı mekanizması oluşturmaları gerekir. STK'lar bu nedenle baskı grubu olarak nitelendirilirler. Ancak, bu baskının hukuk ve siyaset kuralları çerçevesinde şiddetten uzak bir şekilde oluşturulması gerekir. STK'ların baskı mekanizmaları lobicilik, dirsek teması, sokak gösterileri, protesto, miting, grev gibi siyasi faaliyetlerden oluşur. STK'ların baskı mekanizması yoluyla üyelerinin çıkarlarını, haklarını ve özgürlüklerini koruması bu kuruluşların temel amacı olmalıdır. STK'lar bu bağlamda devletin yanı sıra serbest piyasa koşullarının gereklerini ihlal ederek, tekel oluşturmaya yönelik firmalara karşı da bir baskı

unsuru haline gelmeleri gerekir (Çaha, 1997:31-32). Bu hususta hukuk devletinin sahip olduğu ve sağladığı imkânlarla gerçekleştirilebilir.

2.5. Sivil Toplum Yaklaşımları

Genel olarak bakıldığında sivil toplum tartışmaları, üç yaklaşım üzerinde durmaktadır. Bu bölümde bu görüşlere yer verilecektir.

2.5.1. Çoğulcu Sivil Toplum

Bu yaklaşım, toplumda devletin dışında çıkar ve baskı gruplarının olduğunu kabul etmekte ve siyasal yaşama parlamento ve hükümet dışında diğer grupların da katılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşım, devletten ayrı bir toplum alanının varlığını tanımakta, devletin asgariye indirilmesi yerine sivil toplumun kamusal yapıyı etkileyerek devlet faaliyetlerini yönlendirmesini savunmaktadır (Yılmaz, 1997:89-90). Bu yaklaşımda, baskı ve çıkar gruplarının güçleri oranında devleti etkilemesiyle devlet-toplum dengesinin kurulmaya çalışıldığı görülmektedir. İkinci dünya savaşından sonra ortaya atılan çoğulcu sivil toplum yaklaşımı, temel hak ve özgürlükler açısından devletin yeterince sınırlanabileceği gelişmiş toplumlarda belirginleşmiştir (Yılmaz, 1997:89-90). Çoğulcu sivil toplum anlayışına göre, sosyal hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemeler doğrudan STK'ların daha etkin hale getirilmesiyle sağlanmalı, devletin müdahalesi en aza indirilmelidir.

2.5.2. Asgari Devletçi Sivil Toplum

Bu yaklaşım, toplumsal yaşamın doğal olan yapısının ve kendiliğinden oluşan düzeninin devlet tarafından engellenmemesinin yine devlet tarafından sağlanması gerektiğini ifade etmektedir (Yılmaz, 1997:90). Buradaki kendiliğinden

düzen, sivil toplumla aynı anlama gelmekte ve devlet bu düzenin işleyişini sağlayan örgütlenme olmaktadır. Bu yaklaşım, Hayek'in biçimlendirme ve bireyin davranışına karar verme pozisyonunda olmaması gerektiği ve çıkar gruplarına yarar sağlama imkânının sınırlanması gereği üzerinde durmaktadır. Ayrıca bu özgür toplumda devletin toplumdaki birçok örgütten biri olduğu varsayımı temel düşünce olarak kabul edilmektedir.

2.5.3. Katılımcı Sivil Toplum

Bu yaklaşım, katılımcı demokrasi düşüncesinden doğmuştur ve devlet ile sivil toplumun iç içeliğine dayanır. Katılımcı sivil toplum yaklaşımı, devlete ve devletin toplum üzerindeki etkisine karşı çıkmak yerine bu ilişkiyi demokratikleştirmeye çalışmakta ve halkın siyasal faaliyetlerinde daha çok katılımcı olması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır (Yılmaz, 1997:90).

Katılımcı sivil toplum, devlet ile sivil toplumun iç içe bulunması sebebiyle sürekli etkileşim içerisindedir. Sivil toplumun genişlemesi, devletin küçülmesi gereği sonucunu doğurmaktadır. Sivil toplum, devletin işleyiş sistemini demokratik doğrultuda değiştirmeyi hedeflemektedir. Bu ise ancak siyasetin doğrudan halka taşınmasıyla söz konusu olabilecektir. Buna göre, katılımcı sivil toplum, halktan ayrılarak değil, bizzat halk tarafından siyaset anlayışına dayanmaktadır (TÜGİAD, 1997:11). Ayrıca bu yaklaşım da, devleti küçülterek sivil toplumun yaygınlaştırılması gerektiğini öne sürmektedir.

2.7. Sivil Toplumun İşlevleri

Sivil toplum, bireylerin rızalarına dayanan ve birey gücü ile oluşturulmuş bir kurum olarak, devlet-sivil toplum ilişkisinde önemli görevler üstlenmektedir. Bu görevler, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması açısından önemlidir.

Bireylerin maddi ve manevi varlıklarını geliştirmesi için devletin gereken şartları ve ortamı sağlaması gerektiği, bu görevler ışığında açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde sivil toplum işlevlerinin hangi hususlar açısından önem taşıdığı ve birey açısından hangi değeri ifade ettiği açıklanacaktır.

2.7.1. Devlet Yönetim Sisteminin Yasallaştırılması

Batı düşünce geleneğinde sivil toplum, genellikle devletin dayanağı, üzerinde oturduğu zemin olarak görülmektedir. Bu anlayışta, devlet sivil toplumun bir türevi veya organı durumundadır ve önce sivil toplumun var olduğu kabul edilir. Sivil toplum, Hegel hariç, çoğu siyaset felsefecisi tarafından devletin düzenleyici ilkelerini, geniş anlamda toplumun ilke ve değerleriyle uyumlulaştıran araçlar olarak anlaşılmaktadır. Sivil toplum, devlet gücünün yasal kaynağıdır. Egemen olan sivil toplumdur; herhangi bir seçkin grubun, devlet gücünü kullanma hakkı sonuçta halkın onayına dayanır. Bu kaynak sivil toplumun kurumları tarafından üretilir. Bununla beraber, sivil toplum aynı zamanda muhalefetin de kaynağıdır. Bu muhalefet gücü zaman zaman, özellikle otoriter ve totaliter devletlere karşı, sivil toplum içinde zemin bulan aktif bir eyleme dönüşebilir (Erdoğan, 1998a:224). Burada sivil toplum, devlete hukuki anlamda değer kazandıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sivil toplum, devlet iktidarının sınırlanmasını ve iktidarın toplum tarafından kontrol edilmesini kolaylaştırır. Sivil toplum hem devlet iktidarını sınırlar hem de devlet iktidarı hukuk kurallarına dayalı olduğu müddetçe onun için yasal ortam sağlar (Başkan, 2000: 283). Sivil toplum, demokrasilerin vazgeçilmez unsurları olarak siyasi partilere destek sağlayarak siyasi gücünü ve yönetimin uyguladığı yanlış politikaları etkileyebilir ya da doğru politikalar üretilmesini sağlar (Tağma, 2001:65-66). Diğer taraftan, siyasal yönetim sisteminin ve hukukun kötüye kullanılmasını önler. Kamunun denetimini gerçekçi kılar ve böylece hem siyasi hem de bürokratik yozlaşmayı azaltıcı rol oynar (Yılmaz, 2001: 323-326). Bu şekilde, sivil toplumun

varlığı, devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin gelişmesi, siyasi yönetim kurumlarını yasal hale getirir ve insan haklarının korunması için gereken ortamı temin eder.

2.7.2. Baskıcı Yönetim Sistemlerine Karşı Güvence

Başta Montesquieu ve de Tocqueville olmak üzere 18. ve 19. yüzyılda bazı liberal filozoflar merkezi iktidarın siyasi gücü kötüye kullanma ihtimaline dikkat çekmiş ve buna karşı güvence arayışı içinde olmuşlardır. Bu arayış içinde sivil toplum, modern siyasi yapının tepesinde yoğunlaşan gücün kötüye kullanılması ihtimaline karşı bir savunma olarak görülmeye başlanmıştır (Erdoğan, 1998a:224). Baskıcı sistemlerde etkili STK'lar yoktur. Otoriter rejimlerde ise, oldukça güçsüzdürler. Totaliter rejimler, halk ile devlet arasında aracılık yapan grupları ya yok ederler, ya da bunları kontrol altında tutarak grupların yarışmasını ve üyeleriyle iletişim kurmalarını engellemeye çalışırlar.

Bu yönetim sistemleri örgütlü muhalefete izin vermedikleri gibi, grup etkinliklerini de zayıflatarak vatandaşların yönetimden talepte bulunma imkânlarını azaltır ya da ortadan kaldırır. Baskıcı sistemler bu açıdan örgütlenme ve ifade özgürlüklerini kısıtlarlar (Atar, 1997:98-105). Sivil toplum, bireylerin gücü ile oluşturulmuş ortamı sayesinde baskıcı yönetim sistemlerinin sert uygulamalarına izin vermez ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması açısından önemli bir güvence oluşturur.

2.7.3. Demokrasiye Geçiş Kolaylaştırıcı Bir Etken

Sivil toplum şartlarının olmadığı bir ortamda, demokrasi gerçek manada var olamaz. Sivil toplum, otoriter ve totaliter rejimlere karşı bir engel, bu tür rejimlerden demokrasiye geçiş kolaylaştıran bir unsur olarak düşünülmektedir (Erdoğan, 1998a:224). Sivil toplum hoşgörü, ılımlılık, uzlaşma ve farklı fikirlere saygı gibi demokratik değerlerin gelişimini sağlayacaktır. Demokrasinin yerleşmesi, hak ve

özgürlüklerinin korunmasına, sivil toplum alanının genişlemesine ve gelişmesine bağlıdır. Sivil toplum demokrasinin olmazsa olmazlarından. Katılımcı demokrasi, ancak sivil toplumun varlığı ile gerçekleşebilir. Tam olarak işleyen STK'lar, çeşitli konularda halkı bilinçlendirerek, çoğulcu ve katılımcı bir toplum oluşmasının yolunu açarlar (Tağma, 2001:65-66).

Tam işleyen bir sivil toplum giderek çoğulcu ve katılımcı bir toplum haline de gelecektir. STK'lar, daha geniş bir siyasal ortamda birey yararlarının savunulmasını sağlarlar. Siyasal kurumlar, kendilerini ve üyelerini etkileyecek nitelikteki projelerle ilgili olarak sivil kuruluşlarla görüşme yapabilirler ve sivil kuruluşlar da bu konularda halkı bilgilendirebilirler. STK'lar, değişimlere karşı var olan direnci de azaltırlar. Yine bunlar, siyasal kurumların halktan uzaklaşmasını da önlemeye çalışırlar (Atar, 1997:98-105). Partiler gibi siyasi kurumlar dışında siyasete kanal yaratmakta ve çıkar ifadelendirme, bütünleştirme ve temsil işlevi sağlamaktadır. Böylece siyasete katılma imkanları genişlemekte, kadın ve azınlıklar gibi geleneksel olarak siyaset dışı gruplardan yeni oluşan gruplara kadar pek çok siyasete katılma imkanı bulmaktadır (Yılmaz, 2001:323-326). STK'lar, birbirleriyle ve devletle yarışmak suretiyle toplum içinde farklı yararları savunurlar. Böylece demokrasi için bir temel teşkil ederler.

2.7.4. Uygarlık Düzeyini Belirleyen Bir Ölçüt

Sivil toplum olmadan, uygarlık olmaz. Daha doğru bir söylemle, sivil toplum anlayışı, şartları ve ortamı, uygarlığın düzeyini belirler. Gelişmiş sivil toplum, gelişmiş uygarlık düzeyini işaret eder (Erdoğan, 1998a:224). Uygarlık Düzeyini Belirleyen Bir Ölçüt olarak sivil toplum, çağdaş uygarlık açısından asgari şu şartları taşımali ve şu görevleri yerine getirmelidir (Bıçak, 2001:49-53):

1. şart: Yurttaş ve toplulukların beklenti, gereksinim ve taleplerini duyurmalı; bu doğrultuda kamuoyu oluşturmalı ve bunların resmi çevrelerce dikkate alınmasını sağlamalıdır.

2. şart: Toplumdaki çoğunluğun veya çeşitliliğin örgütlülüğe dönüştürülmesini ve temsil edilmesini sağlayarak çoğulcu siyasetin temelini oluşturmalıdır.

3. şart: Devletin baskıcılığı yanında, pazar ekonomisinin sosyal yarardan uzak uygulamalarına karşı bireyi ve sosyal çevresini korumalı ve diğer yandan devletin aldığı kararları daha makul ve inandırıcı boyutlara indirerek kabul edilebilir kılmalıdır.

4. şart: Demokrasiye geçişi kolaylaştırmalı ve demokrasi kültürünü yaymalıdır.

5. şart: Kriz dönemlerinde sosyal destekte bulunulması, toplumsal uyumsuzluk durumlarında ve ortamlarında arabuluculuk işlevi görmelidir. Krizin derecesini hafifletmek ve acil hizmet sağlama yanında, uyuşmazlıkların şiddet dışı yollarla çözümünü gerçekleştirmelidir.

2.8. Sivil Toplum ve Demokrasi

Demokrasi yaygın olarak “halkın kendi kendini yönetmesi” olarak tanımlanır. Etimolojik kökeni itibariyle, halkın kendisi için kendi kendisini yönetmesi olarak tanımlanan demokrasi, eski Yunanca “demos” (halk) ve “krotos” (egemenlik) kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşmuştur. Buradan hareketle demokrasi “halkın egemenliği” ne dayanan bir siyasal yönetim biçimi olarak tanımlanabilir (Aktan, 1997:68-85). Bu açıdan demokrasi, toplumu oluşturan yurttaşların, temsilcileri vasıtasıyla kendilerini yönetmeleri olarak tanımlanabilir (Bayhan, 2002:1-13).

Demokrasi, günümüzde hemen herkesin benimsediği evrensel bir ilke ve genellikle olumlu değer atfedilmiş bir kavram olmasına karşılık, tek ve değişmez bir anlamı ve şekli yoktur. Demokrasi kavramına içeriksel olarak üç farklı yaklaşım söz konusudur. Bunlar; muhalif, gerçekçi ve mükemmeliyetçi yaklaşımdır (Tosun, 2001:98-99). Demokrasi, muhalif bir içerikte kullanıldığında, ne olmaması gerektiğini; gerçekçi yaklaşımda neyin olduğunu yani kurumlar, işlevler ve süreçler olarak demokrasiyi; hayalî yaklaşımda ise mükemmel toplumun nasıl olması gerektiğini yani değerler bütünü olarak demokrasiyi anlatır.

Demokrasi, yurttaş halkın egemenliğinin yasalara itaat ile kendiliğinden sınırlandırılmasını ve egemenliğin seçilmişlere aktarılmasını içerir. Aynı zamanda, demokrasi, güçler ayrılığını, bireysel hakların güvence altına alınmasını ve özel yaşamın korunmasını sağlar. Bu bağlamda, demokrasi, fikirlerin ve çıkarların çeşitliliğini varsayar. Çeşitliliğe saygı, demokrasinin, çoğunluğun azınlıklar üzerindeki diktatörlüğüyle bir tutulamayacağını dile getirir (Bayhan, 2002:1-13). Dolayısıyla, demokrasi azınlıkların ve muhaliflerin var olma ve kendilerini anlatma hakkını kapsamalı ve aykırı fikirlerin anlatımına, farklılığa izin vermelidir.

Sivil toplumun ortaya çıkması ve niteliği, devletin kurumları ve anlayışı yanında toplumun yapısı, niteliği ve değerleriyle ilgilidir. Bu anlamda sivil toplum, toplumun, tarihsel, toplumsal, ekonomik ve zihinsel gelişmeleriyle ilişkilidir. Tarihsel olarak da Batı’da ortaya çıkıp geliştiği ve demokrasinin gelişiminde önemli rol oynadığı görülmektedir (Yılmaz, 2001: 329). Sivil toplum, demokratik bir toplumun kurucu unsurudur (Yılmaz, 2001:327; Çaha, 2000:141; Tağma, 2001: 68). Sivil toplum olmadan çağdaş, azınlık oylarının korunduğu, karşılıklı hoşgörüye dayanan, insan haklarını kendisine temel yapmış demokratik ortamdan söz edilemez (Tağma, 2001: 61-62). Sivil toplum, katılımcı demokrasiyi güçlendirir, her türlü demokratik olmayan dayatmaya karşı toplumu koruyan bir oluşumdur.

Sivil toplum-demokrasi ilişkisinde, sivil toplumun demokrasiye sağladığı katkılar şu şekilde sıralanabilir (Yılmaz, 2001:326):

1. katkı: Devlet iktidarının sınırlanmasını ve iktidarın toplum tarafından kontrol edilmesini kolaylaştırır. Böylece otoriter devleti demokratlaştırır. Diğer taraftan, siyasal yönetim ve hukuk sisteminin kötüye kullanılmasını önler. Kamunun denetimini etkili hale getirir; bu durum, hem siyasi hem de bürokratik yozlaşmayı azaltır.

2. katkı: Sivil toplum ve örgütlenmelerin güçlülüğü oranında siyasi beceriler artacak ve sivil alan okul rolü oynayarak demokrasiye olumlu katkı sağlayacaktır. Burada bir yandan siyasi ilgi ve etkinlik duygusu ile siyasi katılım artarken diğer yandan siyasi kurumsallaşma da artacaktır.

3. katkı: Sivil toplum, hoşgörü, ılımlılık, uzlaşma ve farklı fikirlere saygı gibi demokratik değerlerin gelişimini sağlayacaktır. Böylece toplum katmanlarında bireyler uzmanlaşma, işbirliği ve kendi sorunlarını çözmeyi öğrenmektedir.

4. katkı: Partiler gibi siyasi kurumlar dışında siyasete kanal yaratmakta ve çıkar ifadelendirme, bütünleştirme ve temsil işlevi sağlamaktadır. Böylece siyasete katılma imkânları genişlemekte, kadın ve azınlıklar gibi geleneksel olarak siyaset dışı gruplardan yeni oluşan gruplara kadar pek çok kesim siyasete katılma imkânı bulmaktadır (Tosun, 2001:180). Bu da demokrasinin hem meşruluğunu hem de cevap kapasitesini arttırmakta ve dolayısıyla demokrasiyi derinleştirmektedir.

5. katkı: Sivil toplumun güçlenmesi patronaj ilişkileri azaltıcı ve vatandaşlık duygusunu güçlendirici etki yapar. Yerel yönetimlerin demokratikleşmesine katkı sağlar. Yeni siyasi liderlerin yetişmesini ve ortaya çıkmasını sağlar. İnsan hakları örgütleri gibi bazı STK'lar demokrasinin oluşmasında doğrudan rol oynayarak,

yaratıcılığı ve çeşitliliği arttırarak toplumun dinamizmini sağlar ve devleti yasal zemine oturtur.

6. katkı: Demokratik bir sivil toplumun varlığı, siyasal katılmayı seçimlerin ötesine taşıyarak, halkı belli sürelerle yapılan seçimlerde oy veren tekil seçmen kimliğinden uzaklaştırarak, seçim zamanı dışında da, sivil toplumun örgütlü bir üyesi olması dolayısıyla, katıldığı protesto, toplu dilekçe, grev, yürüyüş gibi eylemlerle aktif yurttaş kimliği kazandıracaktır (Tosun, 2001:180).

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Bu bölümde STK'ların önemi, tanımı, tarihçesi, türleri ve işlevleri ile ilgili açıklamalara yer verilecektir.

3.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi

Çağdaş toplumların en belirgin özelliklerinden biri her alanda sosyal güçlerin örgütlenmiş olmasıdır. Ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan giderek karmaşıklaşan sorunların çözümünde, STK'ların önemi gün geçtikçe artmakta ve demokrasiler daha çoğulcu bir yapıya dönüşmektedir (www.oktayvural.com.tr). Demokratik sistemin işleyişinde STK'ların rolü çok fazladır ve STK'lar demokrasi için çok önemlidir (Gönel, 1998:20; www.avrasyademokrasi.org). STK'lar, kamuoyunun aydınlanmasına yardımcı olmak, siyasal katılım kanallarını geliştirmek gibi işlevlere sahiptir; bunun yanında, toplumun değişik kesimlerinden eğilimleri öğrenme, bunları toplayarak ilgili kurumlara iletme gibi önemli bir görevi yerine getirmektedir. Böylece, siyasi mekanizmanın işleyişini de kolaylaştırmaktadır (www.oktayvural.com.tr). Kalkınmışlık düzeyi ülkeler veya toplumlar arasında farklı olmakla beraber dünyanın pek çok yerinde toplumsal sorunlara duyarlılık ile, yaşamımızı biçimlendiren olaylara ve süreçlere katılma eğilimleri STK'ların ortaya çıkmasına yol açmıştır (www20.uludag.edu.tr; Gellert, 1996). STK'lar, toplumun içinden ve topluma ve/veya ilgili kuruluşun üyelerine yönelik çeşitli hizmetleri üreten kuruluşlar olarak ele alınabilir.

STK'ların ülkemizde önemi giderek artmaktadır. Sayılarının onbinlerle ifade edilmesi ve kamuoyundaki etkisi de bunu açıkça ortaya koymaktadır Türkiye genelinde faaliyet gösteren yaklaşık 80 bin 212 dernek ve 4 bin 471 vakıf bulunmaktadır. Derneklerin 14 bin 744'ünü cami yaptırma ve kuran kursu düzenleme gibi faaliyetler üstlenen dernekler oluşturmaktadır. Spor alanında 13 bin 860 dernek

faaliyet gösterirken, yardımlaşma, hayır işleri gelir desteği ve himaye için kurulmuş 13 bin 382 dernek bulunmaktadır. Bunu hemşerilik, kadın ve soydaş örgütleri (9 bin 108) ve mesleki dayanışma dernekleri (7 bin 913) izlemektedir. Öğrenci ile ilgili 227, gençlik konusunda da 528 dernek faaliyet göstermektedir. Türkiye’de faaliyet gösteren 4 bin 471 vakfın yüzde 42’lik bölümü (bin 906) sosyal yardım alanında, Eğitim alanında bin 105, kültür alanında 605, hayır işlerinde ise 519 vakıf çalışmaktadır. Türkiye’de kamu yararına çalışan kuruluşların sektör ve uzmanlık alanlarına göre sıralamada uzmanlık eksenli kuruluş ve sağlık örgütlerinin ağırlıkta olduğu ortaya çıktığı görülmektedir. Bunu kültür ve yardım kuruluşları izlemektedir. İnsan hakları, kadın, çocuk, çevre ve yaşlılar gibi belli başlı sivil toplum alanları, kamu yararına çalışan kuruluş statüsünün dışında bırakılmış olduğunu bizlere göstermektedir (www.radikal.com.tr). Bu tablo, Türkiye’de insan haklarının korunmasını ve geliştirmesini zorlaştırmaktadır. Oysa hak temelli STK’lar insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için çok önemlidir. Bu nedenle hem sayısal olarak hak temelli STK’lar artmalı hem de kamu yararına çalışan dernek statüsünde olacak şekilde gelişme göstermelidirler.

Bazı olumsuzluklara rağmen, günümüz dünyasında STK’ların etkililiği giderek artmaktadır. Bugün adeta, STK’ların karar alma mekanizmasına katılım şekli ve oranı bir ülkedeki demokrasi standartlarının seviyesini belirler hale gelmiştir. Bu durum bir yandan, farklı grupların ve akımların seslerini duyurabilmelerini sağlayarak ‘katılımcı demokrasi’ anlayışını güçlendirirken, bir yandan da sivil toplum kuruluşlarının yasallığının sağlanması zorunluluğunu doğurmaktadır (www.tobb.org.tr).

Çağdaş demokrasilerde bugün STK’lar, toplumları derinden etkileyecek çok çeşitli çalışma grupları oluşturabilen, bilişim teknolojilerinden çok üst düzeyde yararlanabilen, toplumların gelişmesi için gerekli işlevlerin yerine getirilmesinde tüm toplum katmanlarının rol almasını sağlayabilen, üyelerinin dışındaki bireyleri de çalışmalarına katabilen örgütlerdir. Çağdaş toplumlarda sivil toplum, devlet,

ekonomik pazar ve vatandaşlar arasında üçüncü sektör olarak bir rol üstlenmiştir. Sivil toplum, örgütlü toplumdur. Bir toplumun ekonomik, sosyal ve demokratik gelişmesi, o toplumu oluşturan bireylerini kendi sorunlarını çözmeye yönelik faaliyetlere gönüllü olarak katılma düzeyleri ile yakından ilgilidir (Devecioğlu ve Çoban, 2005:182). Avrupa’da, sivil alanda faaliyet gösteren yapılar, sendikalar ve işveren örgütlerini bünyesinde barındıran sosyal ortaklar ile sosyal ortakların dışındaki sosyal ve ekonomik aktörleri temsil eden örgütler; yerel düzeyde örgütlenen gençlik ve aile dernekleri, dini topluluklar ile diğer hükümet dışı kuruluşlardan oluşur. Sivil toplumun bir parçası olan bu kuruluşlar, vatandaşları ortak bir amaç için bir araya getiren çevre ve insan hakları örgütleri, tüketici dernekleri, yardım ve eğitim örgütleri gibi yapılardır. (Demir ve Sever, 2008:348). Bugün çağdaş demokrasilerde STK’lar toplumun vazgeçilmez öğeleri arasında yer almaktadırlar (Tezcan, 2003:2).

Son yıllarda STK’ların dünya çapındaki faaliyetleri hızla artmaktadır. Bu örgütlerin çoğu kendilerini insani, toplumsal ve eğitimle ilgili sorunların çözümüne adanmıştır. Son yıllarda dünyanın birçok ülkesinde binlerce STK kurulmuştur. Dış politika uzmanları, sayısı Hindistan’da bir milyon, Rusya’da da 400 bine ulaşan STK’ların Afrika’da da yayıldığına dikkat çekmektedirler. Sadece Amerika’da iki milyon STK olduğu tahmin ediliyor. Birçok uzman, sağlam yapıya sahip STK’ların devletlerden daha güvenilir olabileceğini söylüyor (Yücel, 2008:390). Bu kuruluşlar uluslararası alanda çok fazla yaptırım gücüne sahip olmasa da, İnsan Hakları Gözlem Örgütü, Uluslararası Af Örgütü ve Sınır Tanımayan Doktorlar gibi kuruluşlar, uluslararası politikaları bazen devletlerden daha fazla yönlendirebiliyor.

3.2. Sivil Toplum Kuruluşları Kavramının Tanımlanması

İngilizce “non-governmental organization” olarak ifade edilen (Arslan, 2001:118) ve “hükümet dışı kuruluşlar” anlamına gelen Sivil Toplum Kuruluşları kavramı bizde çok değişik şekillerde ifade edilmektedir. Aynı anlamına gelen,

“üçüncü sektör”, “gönüllü kuruluşlar”, “hükümet dışı kuruluşlar”, “kazanç amacı gütmeyen kuruluşlar” gibi ifadeler kullanılmaktadır (Gönel, 1998:1; Saltık 1995:23). Söz konusu kuruluşların nitelik ve işlevsel açıdan “yeni” sıfatına yaraşır olmaları, kısmen bu örgütlenmelerin, ihtiyaçların ve kaynakların bilgisine eriştikçe kendilerini yenilemelerine bağlıdır (www.chp.org.tr). STK’ların tarihsel gelişimine bakıldığında ilk çağlarda insanların kendi gereksinimlerinin karşılayabilmeleri için toplu halde yaşadıkları görülmüştür. Zamanla bu gereksinimlerin artması ile sınıflar arası çıkar çatışmaları ve kutuplaşmalar başlamış insanlar ortak amaçlar çerçevesinde örgütlenmişlerdir (Demircan, 2002).

STK’lar, devletin etkisinin olmadığı, yani devlet düzenleme ve denetlemesi dışında kalan, benzer amaçları paylaşan kişi ve grupların ortak çıkarları doğrultusunda bir araya geldikleri kuruluşlardır (Karabağ, 2002:142-143). Siyasi gücün ve yönetimin doğrudan denetimi dışında kalan alan, sivil toplumun egemenliğindedir. Bu alan, aynı zamanda STK’ların faaliyet sahasıdır. Devlet iradesiyle sivil toplum oluşturulamayacağı için, siyasi gücün ve yönetimin kurum ve kuruluşları ile ilişkili olan bir teşkilat STK olarak algılanmamalıdır. Sivil toplumun özelliklerini oluşturan unsurlardan herhangi birine sahip olmayan kurum ve kuruluşlar da STK olarak nitelendirilmemelidir. Ancak, sivil toplum örgütlerini siyasi güç ve yönetimin kurum ve kuruluşlarından ayıran en belirgin fark, STK’ların siyasi güce ve yönetime şu ya da bu nedenle bağımlı olmamalarıdır. STK’lar tamamen gönüllülük esasına, yani kişinin rızasına dayanır (Tağma, 2001:63-64). Yine aynı husustan hareketle yerel yönetimlerin de STK sayılamayacağı açıktır (Çukurçayır, 2002:150). Çünkü yerel yönetimler devlet örgütünün içerisinde yer alan, çalışma alanının ve denetiminin devletçe belirlendiği kamu tüzel kişileridir.

STK’lar oluşturulurken, siyasi tercihlerin, ideolojilerin ve meslek tutuculuğunun bir tarafa bırakılması, üyelerin amaca göre faaliyette bulunması son derece önemlidir. Bütün üyelerin örgütün amacını gerçekleştirmeye yönelik hedefler doğrultusunda görevlendirilmesi ve faaliyetin içine çekilmesi esastır (Tağma,

2001:65). Üyelerin ilgisiz kalması, sadece toplantılara katılması, konuşması, her şeyin başkan ve yöneticilerden beklenmesi sivil toplum örgütlerinin özü ile bağdaşmaz.

Tekeli, bir kuruluşun Sivil Toplum Kuruluşu olarak kabul edilebilmesi için gerekli şu dört özelliğe sahip olması gerektiğini vurgulamıştır (Tekeli, 2000:114):

1. özellik, gönüllülük esası ve yapılan faaliyetin özel alandan fedakârlık yapılmasına dayandırılan bir faaliyet olmasıdır.

2. özellik, nihai amacın, topluma bir şey sunmak, toplumsal iyiye katkıda bulunmak olmasıdır. Bu aynı zamanda amaç içinde hiçbir şekilde başkaları üzerinde iktidar oluşturma arayışının bulunmamasını ve faaliyetlerde hiçbir şekilde dayatma bulunmamasını da içerir.

3. özellik, yatay ilişkilerin ön plana çıkması ve hiyerarşik ilişkilerin yad sınımasıdır. Bu özellik STK'lardan beklenen demokrasinin güçlendirilmesi işleviyle yakından ilişkilidir.

4. özellik, açık ve belli konuda uzmanlaşmış olma. Bu, sivil toplum alanının iktidar çatışması alanı haline gelmesini engelleyen ve çeşitlenmeye olanak veren bir özelliktir.

3.3. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Tarihi Gelişimi

Sivil toplum ve STK kavramı 21. yüzyıla ait kavramlar olduğu için, Türkiye’de de bu konuda son yüzyılda önemli gelişmeler olmuştur. Türkiye’de sivil toplumun varlığı ve tarihi çok eskilere dayanıyor olsa da, Türkiye’deki sivil toplum

tartışmalarının, özellikle son yıllarda yoğunlaştığı söylenebilir. Bunun nedenlerinden biri, dünyadaki tartışmaların ülkemizde de yankı bulmasıdır. Fakat asıl önemli neden, ülkemizde ilk örnekleri 1940'lı yıllarda görülen, ancak 1980'li yıllardan sonra büyük bir gelişim gösteren STK'ların sosyal yaşamda ve kamusal alanda etkili olmaya başlamasıdır (Ercan, 2002:70). Batıdaki gelişmelerin tersine, Türkiye'de sivil toplum alanı ve STK'lar yeterince gelişmemiştir. Bu yüzden, iktidarı sınırlayan girişimler toplumsal gelişmelerin bir sonucu olarak değil, daha çok iktidarın kendi kendini sınırlaması şeklinde ortaya çıkmıştır (Arslan, 1999:106).

3.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Sivil Toplum Kuruluşları

Türk toplumu dayandığı toplumsal ve kültürel yapısı itibarı ile tarihi derinlikleri olan bir toplumdur. Geçmişten günümüze aktarılmış olan birçok deneyime ve kuruluş örneklerine sahiptir. Türklerde, yardımlaşma ve dayanışma ile ilgili inanç ve geleneklerin öteden beri var olduğu anlaşılmaktadır. Eski Türklerde, sivil dayanışma anlamında, tanrı adına yoksullara yardım etme, çıplakları giydirme, açları doyurma inancına İslamiyet öncesi Türk destanlarında da rastlanmaktadır. Yine eski Türklerde Bey olmanın şartları arasında çıplakları giydirme, açları doyurma gibi sosyal yardım/yardımlaşma geleneğinin var olduğu da bilinmektedir. Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra da dini inancın gereği olarak sivil bir anlayışla muhtaç ve güçsüzlere yardım etmişlerdir. Fitre, zekat ve sadakanın yoksullara verilmesinin anlamı da bu inancın gereğidir (Abay, iibf.ogu.edu.tr). Örneğin, bugün de sosyal yardım ve sosyal hizmetler kapsamında kabul edilen kurumlardan olan ve yaşlılara koruma hizmetini veren ilk sivil kurumun Selçuklular döneminde Sivas'ta 11.yüzyılda Reha Oğulları tarafından kurulan Dar'ül-reha (Huzurevi), Mısır'da Erbil Atabeyi Muzafferuddin Ebu Sait tarafından yaptırılan Gökbörü tesisleri, dört darülaceze, dullar için barınma tesislerinin tamamı sivil toplum anlayışını çağrıştıran örgütlü sivil dayanışma kurumlarındandır.

Osmanlı siyasal yapısı ve bu siyasal yapıyı toplumun içselleştirmesi ve sultanların güçlü otoritesi ve güçlü devlet geleneği, sivil toplumun temel unsurları olan özerk sosyal sınıfların gelişmesini engellemiştir. Bununla birlikte Osmanlı toplumunda sivil toplum gelişimine imkân tanıyan bazı unsurlardan da bahsedebiliriz. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz; birincisi, Osmanlının “Millet Sistemi”ne dayalı bir toplumsal yapısının olması ve farklı milletlere sınırlı da olsa özerk bir alan tanımış olması sivil toplum görüntüsü çağrıştıracaktır. İkinci sırada, sivil toplum unsuru olabilme özelliği taşıyan yapılanmalar olarak loncaları belirtebiliriz. “Loncalar” , “bir taraftan İslami tasavvufi düşünceye fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerde ki şeyh mürit ilişkisine benzer işyerlerindeki usta çırak ilişkisi oluşturulan ahilik teşkilatına dayanır. Zamanla şehirlerde merkezileşen ahilikler, esnaf birlikleri şekline dönüşerek loncalar şeklini almışlardır. Loncalar toplumsal işlevleri nedeniyle Osmanlı toplum yapısında bir sivil toplum unsuru olarak zikredilmesi son derece önemlidir. Üçüncüsü de kurumsallaşmış olan dini örgütlenmelerdir. Dini örgütlenmeler resmi düzeyde ve halk düzeyinde olmak üzere ikili bir yapılanma olarak görülür. Resmi kanat Şeyhülislamın temsil ettiği ulema grubu (Şeyhülislam, kadı, müderris vb.)dur. Dini örgütlenmelerin halk kanadında ise “tarikatların” olduğunu görüyoruz. “İslam toplumlarının gerçek anlamda sivil dini örgütleri diyebileceğimiz tarikatlar en güçlü liderleri bile zaman zaman etkileyip yönlendirebildikleri halde, sürekli olarak devletin resmi bürokratik örgütlenmesi dışında kalmışlardır”. Tarikatlar, Osmanlıda devlet ile toplum arasında, bugünkü şekliyle ve anlamıyla bulunmayan ikincil gruplardan (dernekler, baskı grupları, sendikalar vb.) doğan boşluğu doldurarak, devlet ile toplum arasında tampon görevi görmüş ve devlet ile toplum arasındaki iletişimi sağlayan kanallardan biri olmuştur. Fakat bununla birlikte kendi iç yapılanmaları nedeni ile batılı tarzda bir sivil toplum unsuru olmadıkları da rahatlıkla söylenebilir. Dördüncü sivil toplum örgütlenmesi ise vakıflardır. Kurumsal anlamda bir sivil toplum örgütlenmesi olarak tarihi gelişimi olan vakıflar, dünyada henüz, “sosyal adalet”, “sosyal refah”, “dengeli gelir dağılımı” , “sosyal güvenlik” ve “sosyal hizmet” gibi kavramlar telaffuz edilmediği dönemlerde, doğu İslam toplumlarında özellikle de Osmanlı toplumunda devletin organizasyon şemasında yer almayan ama devletin ilgisi ve bilgisi dâhilinde bu kavramların içini doldurmaya yönelik sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bir faaliyet

alanı ve örgütlü sivil dayanışma örneği olarak teşekkül etmişlerdir (Abay, iibf.ogu.edu.tr). Vakıflar diğer sivil toplumun gelişimine imkân tanıyan unsurlara göre daha bağımsız olmalarının yanında diğer unsurlara destek olmaları açısından da ayrı bir öneme sahiptirler.

Tanzimat öncesi dönemde, Osmanlı'da sivil toplum çok fazla gelişmemiştir. Osmanlı devleti toplum içerisinde ve kendisinin dışında gelişecek herhangi bir sosyal yapılanmaya imkân tanımamıştır. Osmanlı devleti, askeri bürokrasinin hâkim olduğu güçlü bir devlettir ve bu gücünü sürdürebilmek için de kendisine karşı yapılabilecek her türlü harekete karşı durmuştur (Arslanel, 2001:76).

Tanzimat dönemi ve Tanzimat sonrası dönemde ise Osmanlı Devleti'nde modernleşme çabalarına ve yenilikçi hareketlere rastlanmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan Sened-i İttifak, Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Islahat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyet gibi yenilikçi hareketler sivil toplumun gelişmesi adına yararlı olmuştur. Gerçekleştirilen hukuki reformlar, devletin varlık alanlarını daraltarak, sivil toplum alanını yeterli olmasa da biraz daha genişletmiştir (Usta, 2006:53).

Osmanlı'da, Kanun-i Esasi'nin ikinci kez uygulamaya konulmasından sonra toplumsal yaşamda pek çok değişiklik yaşanmıştır. Mecliste sivil toplumun gelişimi açısından önem taşıyan birçok yasa kabul edilmiştir. Bu yasalar arasında önemli olanları; toplantı, basın, grev ve dernek yasalarıdır (Koç, 2005:90-92). Bu dönemde her ne kadar sivil toplum adına önemli gelişmeler olsa da, bu reformların sivil toplumun gelişimine beklendiği kadar katkısı olamamıştır (Usta, 2006:54).

Cumhuriyet öncesi dönemde, sivil toplum kaynağı olabilecek olan bu unsurlar, dönemsel olarak farklılık göstermektedir. Bazı istisnai kurumlar ve durumlar hariç, sivil toplum unsurlarının devlete derinden bağlı kaldıkları, devlet ile ilişkilerinde devlete ağırlık veren bir yaklaşım içinde oldukları da bilinmektedir. Osmanlı toplumunda batılı anlamda sivil toplum talepleri, modernleşme talepleri

başladığını ifade etmek mümkündür. Osmanlıdan günümüze modernleşme sürecini Tanzimat, Islahat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet olarak ifade edecek olursak, modernleşme talebinin aşağıdan yukarıya doğru değil de, yukarıdan aşağıya doğru bir seyir takip ettiğini, bu süreçte siyasal amaçlı sivil toplum örgütlenme taleplerinin de kendini merkezin dışında hisseden kesimlerden gelmekte olduğunu görmekteyiz (Abay, iibf.ogu.edu.tr). Bunları, bazı azınlık grupları, Jön Türkler ve devamı niteliğindeki İttihat ve Terakki Hareketi ve kurtuluş savaşı yıllarında farklı amaçlarla kurulmuş olan cemiyetler şeklinde ifade edebiliriz.

3.3.2. Cumhuriyet Döneminde Sivil Toplum Kuruluşları

Cumhuriyet dönemine her ne kadar yeni bir devlet ve toplum anlayışı ile girilmiş olsa da, sivil toplum örgütlenmesi açısından Osmanlıdan aktarılan siyasal ve toplumsal kültürün büyük ölçüde devam ettiğini görmekteyiz. Cumhuriyet döneminde ayrı bir yeri olan tek partili dönemin modernleştirici anlayışına ters düşen hiç bir örgütlenmeye geçit vermediği bilinen bir gerçektir. Ancak, çok partili dönem bütün eleştirilere rağmen demokrasinin kısmen de olsa gelişmeye başladığı, toplumsal düzeyde bazı özerk ortamların oluşmaya başladığı, toplumdaki farklı kesimlerin örgütlenmeye başladığı ve bu bakımdan da sivil toplumun gelişmeye başladığı bir dönemdir (Abay, iibf.ogu.edu.tr).

Türkiye’de sivil toplumun dönüm noktaları olarak, 1946’da çok partili hayata geçiş ve 1950’de Demokrat Partinin (DP) iktidara gelmesi gösterilebilir (Doğan, 2007 :83). Demokrat Parti döneminde, siyasal alanda yaşanan gelişmelerin yanında, sivil örgütlenmelerin yaygınlaştığı ve güç kazandığı görülmektedir. Bu dönemde muhalefet odaklarının sesleri yükselmeye başlamış ve çeşitli şekillerde (siyasal partiler, basın kuruluşları, dernekler ve sendikalar gibi) örgütlenmelere imkân sağlanmıştır (Usta, 2006:55; Doğan, 2007 :83). 1973 askeri müdahaleleri Türk sivil toplumunun askeri-sivil bürokrasi tarafından kontrol altına alınması sonucunu doğurmuştur.

Türkiye’de 1980’li yılların başı sivil toplum örgütlenmesi ve sivil toplumun oluşumu açısından yeni bir başlangıç olarak kabul edilmelidir. Zira dünyadaki gelişmelere paralel olarak 12 Eylül 1980 askeri darbe döneminin arkasından “birey devlet için midir yoksa devlet birey için midir” tartışması bütün toplum kesimlerini tartışmanın içine çekmiş ve sivil toplum alanı genişlemeye başlamıştır (Abay, 2004:263). 12 Eylül sonrası siyasi partilerin yasaklanması ve siyasilere uygulanan yasaklar nedeni ile siyasi hayata STK’ların girmesine neden olmuştur. Açıkta siyasi faaliyet sürdüremeyen siyasi örgütler STK’lar (sendika, odalar vb.) aracılığı ile seslerini duyurmaya, mevcut boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Özal ile başlayan liberal anlayışın sonucu olarak siyasi hayatın renklenmesi ile muhalif oluşumlar da gün yüzüne çıkmaya ve eylemlilikler ortaya koymaya başlamıştır (Uzun, www.geocities.com). Türkiye’de 1980 sonrasında siyasal sistemin tıkanmasına bağlı olarak hızla kurumsallaşan STK’lar, katılımcı demokrasinin önemli bir unsuru olarak, toplumda önemli işlevleri yerine getirdikleri gözlemlenmiştir (Aslan, www.cumhuriyet.edu.tr).

Sivil toplumun gelişiminde en önemli etmen olarak, 1995 yılında siyasal partiler, sendikalar, dernekler, vakıflar, meslek odaları ve kooperatifler gibi STK’lar arasında organik ilişkileri ve işbirliğini yasaklayan Anayasa maddelerinin kaldırılması gösterilebilir (Özbudun, 1999:114). 1990’lardan sonra giderek sivilleşen Türk hukuk sistemi hem bireysel özgürlüklerin gelişmesine hem de sivil toplumun gelişmesinin önündeki engelleri kaldırmıştır (Doğan, 2007:83). 28 Şubat 1997 süreci sivil toplum alanını daraltmış olsa da dünyadaki gelişmeler ve Türkiye’nin Avrupa birliğine katılım süreci içine girmesi demokratikleşmenin ve sivil toplum alanının genişleyeceğini göstermektedir (Abay, 2004:263).

1980’lerden sonra Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği’nde yaşanan gelişmeler, Batı ve Latin Avrupa’daki askeri cunta yönetimlerinden demokrasiye geçiş süreçlerinin başarısı, tüm dünyada sivil toplum kavramının yeniden canlanmasına öncülük etmiştir. 1992’de gerçekleştirilen Rio Konferansı sonrasında STK’ların geliştirilmesi eğilimi belirlemiştir. Vancouver’de yapılan Dünya I.Habitat

Konferansı sonrasında Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 100'ü aşkın ülke "ulusal komiteler" oluşturarak, Ulusal Gündem 21 hazırlığı sürecine girmişlerdir. Bu gelişmeler, bazı uluslar arası STK'ların uluslar arası alanda etkinliklerinin artmasına neden olmuştur. Özellikle, 1993 Viyana İnsan Hakları Toplantısı'ndan sonra Birleşmiş Milletlerin STK'lara daha geniş ve etkin roller vermeye başladığı görülür (Tosun, 1998:225-226). Haziran 1996'da, İstanbul'da yapılan Habitat II Konferansı sonrasında Yerel Gündem 21 hareketliliği, STK'ların ve yerel yönetimler arasındaki işbirliği geliştirmiş, sivil toplum kavramını daha da ön plana çıkarmıştır.

STK'ların daha güncel hale getiren ve önemini ortaya koyan olay, 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi ve sonrasındaki süreçtir. Bu dönemde STK'lar, toplumsal dayanışma anlamında son derece nitelikli ve karşılıklı güvene dayalı bir ortam yaratmıştır. Bu ortam, hem STK'lar arasındaki, hem de STK'larla sosyal gruplar arasındaki ilişkiler ağını güçlendirmiştir (Çopur, www.ekopolitik.org). Türkiye'de STK'lar, özellikle son 15 yılda gerek etkinlik ve söylemleri, gerekse de siyasal otoriteyle mesafesi açısından sıkça gündeme gelmekte ve tartışılmaktadır. Yakın zamanda, büyük an kentlerde gerçekleşen mitingler ve bu mitinglerin organizasyonunda STK'ların aktif rol oynaması, medyada ve kamuoyunda bu kuruluşlara yönelik ilginin artmasına neden olmuştur (Yıldız, www.sbe.gantep.edu.tr). Artık günümüzde STK'lar, yaşanan siyasal gelişmelerde taraf olma, kanaat geliştirme ve kamuoyu oluşturma açısından önemli hale gelmiştir.

3.4. Sivil Toplum Kuruluşunun Tanımlanması Ve Sınıflandırılması Sorunu

Sivil toplum kavramının karmaşıklığı ve içerdiği unsurların çeşitliliği, STK'ların tanımlanmasını ve sınıflandırılmasını güçleştirmektedir. Ülkemizde, hukuki yapılanma itibarıyla, dernek, vakıf, sendikalar, mesleki kuruluşlar ve benzerleri sıkça görülmektedir. Bunların yasal çerçevesi, yasalarla çizilmiştir. Ancak, yasal olarak düzenlenmeyen düşünce hareketleri de sivil toplum unsuru olarak güncel yaşamda yerini almaktadır. Elbette, tipik özelliklerinin uygunluğu ölçüsünde bunlar da STK olarak nitelendirilebilirler. Bu nedenle bu oluşumları tek tek ele alıp

STK özelliklerini taşıyıp taşımadığını belirleyip, sonrasında STK olup olmadığını değerlendirmek gerekecektir. Bu bölümde STK tanımlanması sorunları tartışılacak ve ülkemizde bulunan STK türleri sınıflandırılıp açıklanmaya çalışılacaktır.

3.4.1. Sivil Toplum Kuruluşu Kavramının Tanımlanması Sorunu

STK kavramı, gerek Batı dünyasında, gerek ülkemizde sınırları kesin olarak çizilebilmiş bir kavram değildir. Bununla birlikte Avrupa Birliği, STK'lar konusundaki temel tanımlamaları oluşturmuş ve bu bölümün alt başlıklarında sıralanan kuruluşları STK kavramı kapsamına almıştır.

AB anlayışına göre STK'lar, örgütlenmiş yurttaşların, yaşadıkları ülkenin toplumsal ve ekonomik kalkınmaya, sivil toplum düzenine doğrudan katkıda bulunarak, katılımcı demokrasinin oluşturulması ve sürdürülmesi açısından (kimi zaman devlet ve hükümetten de fazla) yaşamsal bir rol üstlenir (siviltoplum.com.tr,2003). Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (ESC), “toplum yararı doğrultusunda sorumluluk üstlenen, resmi makamlar ile yurttaşlar arasında aracı işlevi gören bütün örgütsel yapılanmaları” STK olarak kabul etmektedir. Bu tanım özellikle, örgütlenmiş bir sivil toplumun ve yönetişimin temel unsuru konumundaki bütün ekonomik, toplumsal ve meslekî kuruluşları kapsamaktadır (Güder ve Ak, 2004).

Latince’de ortaklık anlamına gelen “Socitas” ve sivil anlamına gelen “Site” kelimelerinin birleşmesinden üretilen “Civilization” ya da “Citionen” gibi kelimelerle ifade edilen sivil ortaklık en basit tanımıyla askeri olmayan kuruluş olarak tanımlanabilir (AB, 2001:2). Burada “askeri olmayan” tabiri ile STK kavramı işaret edilmektedir. Yani, askeri olmayan, ilgili konu üzerinde karar üretme yetkisi olmayan, kar amacı gütmeyen iktidar dışı kuruluşları STK olarak nitelendirmek gerekecektir. Asıl tartışma, şirketler, dini cemaatler ve partiler açısından çıkmaktadır.

3.4.2. Sivil Toplum Kuruluşu Türleri

STK'lar hukuki yapı, ilgi alanları ve faaliyetleri açısından çok çeşitlilik gösterebilmektedirler. Bunlar arasında bilim, teknoloji, eğitim, sağlık, spor, kalkınma, din ve yardım işleri kapsamında, özel ve kamu vakıfları, dernekler, sendikalar ve çeşitli meslek odaları yer almaktadır.

STK'lar, devlet dışı kuruluşlardır. Siyasal alanda faaliyet göstermeler bile, iktidarı ele geçirme gibi bir amaçları bulunmamaktadır. Nasıl ki devlet sivil toplum karşısında anlam kazanıyorsa, sivil toplum da devlet karşısında anlam kazanmaktadır. Kimi yazarlar, sivil toplum-devlet karşıtlığından hareketle STK'ları sınıflandırmıştır. Bu yazarlar, üç tür STK'dan bahsederler. Bunlardan ilki, devletle beraber hareket eden, STK'lar. İkincisi ise, devletin karşısında yer alan, devleti yok sayan ve onunla savaş içerisinde bulunan STK'lar. Üçüncüsü ve sonuncusu ise, devletten bağımsız, devlet karşısında özerkliğini sağlamış, fakat devletle temas içerisinde olan STK'lardır (Abay, 2004b:278). Günümüzde en doğru ve kabul gören STK türleri, yukarıdaki üçüncü sınıflandırma içerisine girenlerdir. Yani sivil kültürü içselleştirmiş, devlet karşısında özerkliğini elde etmiş, devletten bağımsız ama kopuk olmayan örgütlenmelerdir.

Bazı yazarlar, STK türlerini sınıflandırmaya çalışırken daha çok kuzey-güney (zengin-yoksul) ayrımından hareket etmiştir. Bu düşüncedekiler, birinci ayrımında taban örgütleri tanımına yer vermektedirler. Bu kuruluşların üyeleri kendi sosyo-ekonomik çıkarlarının peşinde koşmaktadırlar. Bu tür kuruluşlar, fon sağlayıcılar, örgütleyiciler ve yandaşları olan gruplar karşısında kendi özerkliklerini koruma gayreti içindedirler. Taban kuruluşları kendi üyelerinin sağladığı kaynaklara bağımlı olmakla birlikte, uluslararası camiadan ve hükümetlerden gelen fonlara da giderek daha çok başvurmak durumunda kalmaktadırlar. Bu fikir insanları, ikinci ayrımında STK olarak ulusal ya da yerel STK'lar olarak da adlandırılan Güneyli Sivil

Toplum Kuruluşlarını saymaktadır. İkinci ayırdaki bu STK'lar, mali bakımdan uluslararası camianın ve Kuzeyli STK'ların desteğine muhtaç durumdadırlar. Üçüncü ayırmada ise uluslararası ya da Batılı STK'lar olarak da adlandırılan Kuzeyli STK'ları yerleştirmektedir. Üçüncü ayırdaki STK'lar diğerlerine kıyasla mali yönden ve etkililik açısından daha güçlüdürler. Güçlü ve kalıcı bir kalkınma için demokratik değerlere önem verirler ve demokratik yönelim taşırlar (Buturo, 2001:157- 158).

Türkiye'de sivil topluma temel teşkil eden örgütler son zamanlarda yaygın olarak STK (Sivil Toplum Kuruluşları) olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplumun herhangi bir kuruluşun çatısı altında yer almayan sosyal hareketler düzeyinde de varlık gösterdiği düşünüldüğünde STK tanımlamasının oldukça kurumsal ve sivil toplumu açıklamada yetersiz kaldığı görülmektedir. STK daha çok güvenlik birimleri tarafından kontrol edilebilen, izinli, resmi kurumlara işaret etmektedir. Bu bağlamda dernekler, vakıflar, sendikalar ve kooperatifler gibi resmi kurumlarla sınırlı kalmış olur.

Sivil toplum aynı zamanda herhangi bir kurumun çatısı altına sığmayan sosyal dinamizmi de ifade etmekte, bu çerçevede resmi olmayan, sosyal oluşumları da barındırmaktadır. Bu anlamda arkadaşlık grupları, herhangi bir dernek kapsamında yer almayan sosyal hareketler, protesto grupları, kilise ve cemaatler gibi resmi olmayan örgütler de STK olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle Türkiye'deki STK'ları türlerine göre belirtmek gerekirse uygulamaya uygun şu sınıflandırmayı yapmak mümkündür (Çaha, www.stgm.org.tr).

Birinci Tür: Mesleki Sivil Toplum Kuruluşları: Odalar (sanayi ve ticaret odaları), birlikler (TOBB, Tabipler Birliği, Barolar Birliği vs), esnaf konfederasyonu (TESK) ve medya bu kategoride yer alır. Bu tür STK'lar sivil toplumun gelişimine değişik noktalardan katkı sağlamaktadır.

İkinci Tür, İşveren Kuruluşları: TİSK, TÜSİAD, MÜSİAD, AGİAD, ASKON, İŞHAD, GESİAD gibi işveren dernekleri bu tür içinde yer alır. Bu kurumlardan TÜSİAD ve son zamanlarda da MÜSİAD ekonomik birer kurum olmanın yanında aynı zamanda birer fikir kulübü gibi çalışmaktadırlar. Özellikle TÜSİAD hazırladığı araştırma raporları ve bilgilendirmelerle hükümetlerin politikalarına rahatlıkla yön verebilmektedir.

Üçüncü Tür, İşçi ve Memur Sendikaları: Türkiye’de faaliyet gösteren TÜRK-İŞ, DİSK ve HAK-İŞ gibi konfederasyonlar ve bunlara bağlı yan kuruluşlar iki milyonun üzerinde üyeyi temsil etmektedirler. İşçi sendikalarının en temel işlevleri üyelerini işveren karşısında korumak, onların çıkarlarını savunmaktır. Gerek iş dünyası, gerekse hükümetler üzerinde kurdukları baskılarla üyelerinin çıkarlarını korumada, yaşam standartlarının iyileştirilmesinde, sosyal güvencelerinin teminat altına alınmasında önemli işlevlere sahiptirler.

Dördüncü Tür, Vakıflar, Dernekler ve Geleneksel Muhafazakâr Gruplar (Cemaatler): Geleneksel muhafazakâr cemaat, vakıf ve derneklerin yönlendirdiği geniş kitleler eğitimin yanı sıra ekonomik alana da ilgi duymakta ve bu alanlarda bir hareketlilik meydana getirmektedirler. Dini cemaatlerin değişik alanlardaki faaliyetleri içinde eğitim ve medya alanındaki faaliyetleri dikkate değerdir.

Beşinci Tür, Hak ve Özgürlükler Alanında Gelişen Kuruluşları: İnsan hakları alanında faaliyet gösteren derneklerle, düşünce platformu niteliğindeki dernekler bu konuda ön plana çıkmaktadır. İnsan Hakları Derneği ile Mazlum-Der insan hakları konusunda hem Türkiye’de hem de uluslararası ortamda dikkat çeken derneklerdir. Bu dernekler düzenli olarak insan hakları ihlallerini tespit edip yayınlamakta, bunları kamuoyunun dikkatine sunmaktadırlar. Bununla birlikte insan hakları açısından mağdur olan insanlara yardım elini uzatmakta, bunları devlet karşısında korumaya çalışmaktadırlar.

İnsan haklarına ilave olarak Liberal Düşünce topluluğu gibi düşünce platformu ile Arı Hareketi gibi aktivist gruplar önemli STK'lar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Liberal düşünce topluluğu çok sayıda kitap yayını, dönemsel olarak çıkan Liberal Düşünce Dergisi, bilgi şöleni, konferans ve eğitim faaliyetleriyle liberal düşüncenin yaygınlaşmasında önemli bir rol üstlenmiş durumdadır. Bu tür kuruluşlar, insan haklarını ve özgürlükleri savunma, liberal ve katılımcı kültürü geliştirme ve araştırma raporlarıyla birer düşünce grubu oluşturmanın yanında hükümetlerin politikalarını belirleme noktasında da önemli işlevler görmektedirler.

Altıncı Tür, Etnik Ve Kültürel Haklar Etrafında Ortaya Çıkan Kuruluşlar: Bu alanda gelişen örgütlenmeler, etnik kökene ve etnik kültüre ait değerlere dayanmak tadır. Ulus devlet kavramı ve sisteminin yumuşak karnını oluşturan bir zeminde gelişmektedirler. Bu konudaki STK'ların, Avrupa Birliği sürecinde sıkıntılı bir sivil toplum alanında faaliyet gösterdikleri gözlemlenmektedir. Avrupa Birliği Komisyon raporunda ifade edilen azınlıklarla ilgili açılım daha çok bu alanda yeni bir politika üretimini kaçınılmaz kılmaktadır. Azınlık tartışmalarıyla birlikte Türkiye'de sistemin temel bazı değerlerinin de değişmesi söz konusu olacaktır.

1980 sonrasında gündeme giren Kürt meselesi ile Alevilik meselesi üzerinde çok sayıda STK faaliyet göstermektedir. Bunlar dışında da, yine çok sayıda etnik kökene dayalı STK'lar bulunmaktadır. Küreselleşme ile dünya gündemine giren "kimlik" tartışmalarıyla çakışan bir zaman dilimine denk gelince, hem ulusal, hem de uluslararası platformda bu konudaki STK'lar önemli bir unsur haline gelmiştir.

Son yıllarda etnik kökenli bu kimliklerin yanında Alevilik de dikkat çeken bir kimlik olmaya başlamıştır. Değişik dernekler ve vakıflarla kamusal yaşam alanında varlık göstermeye başlayan Alevi cemaatleri camilerin yanına kondurdukları Cem Evleri'yle kamusal alana büyük bir renklilik katmaktadırlar.

Etnik ve kültürel alanda varlık gösteren STK'lar, sosyal dayanışma ve yardımlaşma duygusunu geliştirmenin yanında, ortak kimlik ve bilinç gelişimine de büyük bir katkı sunmaktadır.

Yedinci Tür, Çevreci Kuruluşlar: Çevre kavramı, 21 yüzyılda üzerinde tartışılan ve geliştirilmesi konusunda fikir birliğine varılan bir kavramdır. Birleşmiş Milletlerin çevre konusunu 1973'te uluslararası bir sorun olarak ele almasından itibaren çevre konusu Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının gündemine girmiştir. Bazı gönüllü kuruluşlar (özellikle Türkiye Tabiatını Koruma Derneği ve Türkiye Çevre Vakfı) çevre konusunda devletten daha erken davranarak bu konuyu hem siyasetin günde mine sokmaya çalışmış, hem de hukuksal mevzuatta çevre konusuna yer vermeyi sağlamıştır.

Bugün Türkiye çapında faaliyet gösteren çok sayıda gönüllü çevreci kuruluş bulunmaktadır. Bu tür STK'ların sayısının iki bin civarında olduğu ifade edilmektedir (Çaha, www.stgm.org.tr). Bunlardan özellikle Türkiye çapında faaliyet gösteren Türkiye Çevre Vakfı, Türkiye Tabiatını Koruma Vakfı, Doğal Hayatı Koruma Derneği, TEMA vb. gibi birçok kurum ve düşünce hareketi çevre bilincinin yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadırlar. Çevreci örgütler aynı zamanda hükümetlerin, belediyelerin, iş dünyasının çevre sağlığını ihlal eden faaliyetlerini engelleme yönünde faaliyetlerde bulunmakta; bu yönde eylem ve protestolar gerçekleştirmektedirler.

Sekizinci Tür, Yarı Resmi Reaksiyoner Kuruluşlar: 1980'li yıllarda yükselişe geçen değerler Türkiye'deki resmi ideolojinin temel değerlerinin aşınmasına yol açınca devletin bazı birimleri tarafından desteklenen ADD ile ÇYDD gibi dikkat çeken dernekler ortaya çıkmaya başladı. Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi “yarı-resmi reaksiyoner” grupları “devletin sivil toplumu” olarak zikretmek mümkündür. Bu tür STK'lar devletin resmi ideolojisini savunurlar ve bu resmi çizgiyi koruma amacı güderler. Bu derneklerden

özellikle ÇYDD, öğrencilere, çocuklara ve kadınlara yönelik çalışmalarıyla da dikkat çekmektedir. Topluma yönelik çalışmalarıyla bu tür derneklerin “devletin sivil toplumunu” oluşturduğunu söylememiz mümkündür.

Dokuzuncu Tür, Kadın Hareketleri: Bu gruba kadın sorunu ile ilgilenen STK’lar örnek olarak gösterilebilir. Gök kuşağı Kadın Platformu, Başkent Kadın Platformu, Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı gibi platform ve vakıflarla geleneksel muhafazakâr kesim kadınları feminist kadınların KADER’in yanında kamusal yaşam alanında kadınlar adına önemli bir değişime öncülük ettikleri görülmektedir.

Onuncu Tür, Yardım ve Kurtarma Faaliyetleri Yürüten Kuruluşlar: Deniz Feneri, İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı (İHH) ve AKUT başta olmak üzere son zamanlarda yardım kampanyalarına aracılık yapmak ya da sivil kurtarma faaliyetleriyle ön plana çıkan çok sayıda kuruluş bu tür STK’lara örnek teşkil etmektedir. Bu tür kuruluşlar hem yardım kampanyalarını organize etmek, hem de kurtarma faaliyetlerini koordine etme anlamında çok önemli işlevlere sahiptirler. Gerek Deniz Feneri, gerekse AKUT kendi çalışma alanlarıyla ilgili olarak çok sayıda gruba örnek oluşturmuş ve değişik grupların bu alanlarda faaliyet göstermesine ön ayak olmuşlardır.

Onbirinci Tür, Uluslararası NGO’lar: Türkiye’de şube kurarak faaliyet gösteren Friedrich Neumann Vakfı, Conrad Adenaur Vakfı, Uluslararası Af Örgütü, Helsinki İzleme Komitesi, Avrupa Birliği Temsilciliği, Greenpeace gibi değişik alanlarda faaliyet gösteren uluslararası NGO’lar Türkiye’de sivil toplum bilincinin, demokratik siyasal kültürün yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamaktadırlar. Bunlar modern değerlerin Türkiye’ye taşınmasına aracılık ettikleri gibi, Türkiye’deki STK faaliyetlerine de parasal destek sağlayarak sivil hayatı geliştirme konusunda katkıda bulunmaktadır.

3.4.3. Türkiye’de İnsan Hakları Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşları

Bu bölümde Türkiye’de insan hakları konusunda faaliyet gösteren STK’lardan söz edilecektir. Bu STK’lardan belli başlıları ve etkin olanları ifade edilmeye çalışılacaktır.

3.4.3.1. Adana Sokak Çocukları Derneği

Sokaklarda yaşayan çocuk ve gençlerin eğitimine yardımcı olmak, evden kaçmış, dilen dirilen, kötü koşullarda çalıştırılan, madde bağımlısı (tiner, bali, esrar, alkol, eroin...) olan çocuk ve gençleri bu alışkanlıklarından kurtarmak amacıyla kurulmuş bir sivil toplum kuruluşudur. Tedavi ve eğitimlerini yapmak için çeşitli kurum, kuruluş ve ailelerle işbirliği yapmak, teşhis ve tedavilerinin yapılabilmesi için özellikle madde bağımlıları ile ilgili bir merkezin kurulmasına öncülük etmek gibi faaliyetler, kuruluşun temel amaçlarını oluşturmaktadır (www.ucanbalon.com.tr).

3.4.3.2. Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği

Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği (AKDER), 15 Şubat 1999 tarihinde kıyafetleri gerekçe gösterilerek ayrımcılığa uğrayan öğrenci ve değişik meslek mensupları tarafından kurulan bir insan hakları derneğidir (www.akder.org.tr).

AKDER’in öncelikli amacı; özelde kadınların, genelde insan haklarının gelişmesini sağlamak, her nevi ayrımcılığın sona ermesi için uğraşmak, üyelerini bilinçlendirmek, aralarındaki dayanışmayı, bilgi ve tecrübelerini arttırmak, hakları ihlal edilen bireylere hukuki, maddi ve manevi yardımda bulunmaktır

3.4.3.3. Edirne Romanlar Derneği

2006 yılından itibaren Edirne Romanlar Derneği adı altında faaliyete bulunmaktadır. Derneğin kuruluş amaçları, Çingene kültürünün araştırılması ve geliştirilmesi için bilimsel çalışmalar yapmak; müzik, dans, tiyatro grupları oluşturmak, geliştirmek ve kültür hizmeti olarak toplumlara sunmak; okuma-yazma bilmeyenler için okuma-yazma kursları açılmasını sağlamak, üyelerin kültür ve sanat becerilerini geliştirerek, onlara düzenli gelir kazandıracak hale dönüştürmektir. Ayrıca toplumların arasında var olan sevgiye saygıya dayalı ilişkileri geliştirmek; yararlı olan gelenek görenek, örf ve adetleri korumak derneğin diğer amaçları arasında yer almaktadır. Oluşturulacak burs ve benzeri yardımlarla dernek üyelerinin çocuklarının eğitim düzeylerini yükseltmek; lokal, öğrenci yurtları ve okuma salonları açmak, üyeler arasındaki yardımlaşma, birlik ve beraberlik duygularını geliştirmek, toplumlar arasında sosyal barış anlayışını güçlendirmek, sağlanacak bağışlarla ve oluşturulacak iş olanaklarıyla üyelerin ekonomik gelişimlerini sağlamak, uygun zeminlerde verilecek konferanslarda, düzenlenecek panellerde, radyo ve televizyonlarda yapılacak eğitim konuşmalarıyla halkın eğitim düzeyini yükseltmek için katkıda bulunmak derneğin amaçları arasında yer almaktadır (www.edrom.org.tr).

3.4.3.4. İnsan Hakları Ortak Platformu İHOP Sekretaryası

İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP), Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD), İnsan Hakları Derneği (İHD), İnsan Hakları ve Mazlumlarla Dayanışma Derneği (MAZLUM DER) ve Uluslararası Af Örgütü Türkiye şubesi tarafından kurulmuş bağımsız bir kuruluştur.

İnsan hakları Ortak Platformu, Türkiye’de insan hak ve özgürlükleri ve demokrasinin geliştirilmesi alanında çalışan beş hükümet dışı kuruluşun oluşturduğu bağımsız bir paylaşım ortamıdır. Platformun çalışmaları, üyelerinin etkinliklerini ve çabalarını tamamlayıcı ve güçlendiricidir.

Platform, belirli konular üzerinde geliştirilen ortak tutumları yaygınlaştırmaya çalışır ve kampanyalar, eğitim programları, düzenli toplantılar, konferans ve seminerler yoluyla hem demokratik kamuoyunun hem de kanun yapıcı ve uygulayıcılarının gündemine getirmeye çalışır.

Platformun çalışmaları üye örgütlerin hepsine açık olan çalışma grupları üzerinden yürütülür. Çalışma grupları, Platformun belirlediği stratejik amaçlara uygun olarak çalışma alanlarını, yürütülüş biçimlerini ve zamanını belirler. Çalışma grupları çalışmalarında her üye örgütün görüşlerinin temsil edilmesini güvence altına alır (www.ihop.org.tr).

3.4.3.5. Helsinki Yurttaşlar Derneği

Helsinki Yurttaşlar Derneği, temel hak ve özgürlükler, barış, demokrasi, çoğulculuk alanlarında çalışmalar yapan bir sivil toplum kuruluşudur. Siyasi partiler, hükümet ve devletlerden bağımsız olarak çalışan Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD) uluslararası sözleşmelerle belirlenen barış, insan hakları, çevreyi tahrip etmeyen bir ekonomi, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerlerin hayata geçirilmesini ve sivil tabanda yaygınlaştırılmasını hedefler. Çoğulcu demokratik yapıların ve sivil toplum önceliklerinin geliştirilmesini amaçlayan HYD’nin temel çalışma ilkesi, sorunların karşılıklı anlayış ve diyalog yoluyla çözümüdür. HYD, yaşamlarını biçimlendiren karar ve eylemlerde, yurttaşların bizzat söz sahibi olmaları ilkesinden hareket eder. Toplumsal sorunların çözümünde, tarafların bu sorunları tartışabilecekleri ve birlikte çözüm üretebilecekleri ortamları yaratmaya özen gösterir. Diyalog, çözüm üretme ve uzlaşma çizgisini oluşturmaya çalışır. Helsinki

Yurttaşlar Derneği'nin Türkiye'deki faaliyetinin başlangıcına kaynaklık eden ve uluslararası bir çalışma konferansı olarak nitelenen Helsinki Yurttaşlar Meclisi (HCA- Helsinki Citizens' Assembly) ise, barış, insan hakları, çevreyi tahrip etmeyen bir ekonomi, uluslararası demokrasi ve hukukun üstünlüğü çerçevesinde faaliyet gösteren toplumlar arası bir dayanışma ve ilişki ağıdır. Avrupa'da, barış ortamına elverişli şartların geliştirilmesine zemin hazırlayan Helsinki Nihai Senedi, Doğu-Batı bloklarına ayrılmış bir dünyada insan haklarını, bütün toplumların saygı göstermesi gereken ortak bir değer haline getirmiştir. Meclisin ve derneğin adında yer alan Helsinki sözcüğü, sözleşmenin bu tarihsel anlamına bir göndermedir. HCA, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) ve Paris Şartı ile devletler düzeyinde devam eden bu sürecin, sivil tabana yayılmasını ve toplumlar arası diyalogun zenginleştirilmesini hedeflemektedir (www.hyd.org.tr).

3.4.3.6. Hukukçular Derneği

Derneğin temel amacı; insan başta olmak üzere bütün canlı ve çevre haklarının ve adalet ilkesinin korunmasıdır. Haklar ihlal edilmiş ise, sahibine iadesi ve adaletin tesisine çalışmaktır (www.hukukcular.org).

Derneğin, amaçlarına ulaşmak için yürüttüğü başlıca faaliyetleri (www.hukukcular.org);

- Hukuk birimi, yürürlükteki mevzuat ve mukayeseli hukuk üzerinde araştırmalar yaparak hukukun üstünlüğünü savunmak,
- Hakların tanınmasına, kazanılmasına yardımcı olmak ve hak arama bilincini yaygınlaştırmak,
- Kanun önünde eşitlik ilkesinin sağlanmasını hak ihlallerinin önlenmesini ve adaletin tesisi için hukuki yardım ve sair çalışmalar yapmak,
- Donanımlı ve erdemli hukukçular yetiştirme yönünde çalışmalar yapmak,

- Hakkın yaratılan her şeye yaratıcı tarafından verilmiş bir değer olduğu gerçeğinden hareketle, hak sahibi açısından din, mezhep, siyasi düşünce ve felsefi inanç, dil, ırk, ayrımı yapılmamasını sağlamak,
- Gerekli görülen ulusal ve uluslararası faaliyette bulunmak,
- Kanunların, kanun tasarı ve tekliflerinin hukuka uygun olup olmadığı Yönünde çalışmalar yapmak, bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlarla yazışmalarda bulunmak, gerekirse bu hususlarda proje üreterek ilgili mercilere teklifte bulunmak,
- Kanunların herkese eşit ve objektif uygulanması, adil ve müessir bir şekilde tatbik edilmesi için çalışmalar yapmak,
- Güncel konularda bildiri yayınlamak. Şeklinde özetlenebilir.

3.4.3.7. İnsan Hakları Derneği

Derneğin tek ve belirli amacı, “insan hak ve özgürlükleri” konusunda çalışmalar yapmaktır. İnsan Hakları Derneği, kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan Hükümet dışı, gönüllü bir insan hakları kuruluşudur. Devletlerden, hükümetlerden ve siyasi partilerden bağımsız bir örgüttür. İnsan haklarının evrenselliğini ve bölünmezliğini savunmaktadır. Her koşul da ve dünyanın her yerinde ölüm cezasına karşıdır. Her yerde ve her koşulda, kime yapılırsa yapılsın işkenceye karşı çıkar ve amaçlarını bu doğrultuda tanımlamıştır (www.ihd.org.tr).

3.4.3.8. İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği

Mazlumder, her türlü zulmün kaldırılması ve yeryüzünde tüm haksızlıkların son bulması için çalışmayı, insan olarak var olmanın ve insanca yaşamının bir gereği olarak kabul etmektedir. Bu konuda hiçbir ayrıma gitmeksizin, kim tarafından ve kime karşı yapılırsa yapılsın, her türlü haksız muameleye karşı çıkmamanın, işkence, aşağılama ve tecavüze karşı mücadele vermenin gerekliliğinden hareketle çifte

standartsız bir insan hakları mücadelesinin önemine inanmaktadır. Amacını bu şekilde belirlemiştir (www.mazlumder.org.tr).

3.4.3.9. İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı

Vakfın kuruluş amacı ve faaliyet alanı, nerede olursa olsun sıkıntıya düşmüş, felakete uğramış (savaş, tabi afet vb.) sebeplerle mağdur olmuş, yaralanmış, sakat kalmış, aç ya da açıkta kalmış, zulme uğramış bulunan tüm insanlara gerekli insani yardımı ulaştırmak ve bu insanların temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmemesi için gerekli tüm girişimlerde bulunmak, yoksullukla mücadele ve nitelikli insan yetiştirilmesi maksadıyla her seviyede eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunmak, şeklinde belirlenmiştir (www.ihh.org.tr).

3.4.3.10. Türkiye İnsan Hakları Kurumu Vakfı

İnsan hakları alanında, bireylerde ve toplumda insan hakları bilinç ve kültürünün yerleştirilmesi amacıyla bilimsel ve kalıcı çalışmalar yapacak bir STK'ya duyulan gereksinmeyi karşılamak düşüncesi; bilim, sanat, yayın, basın, sendika ve hukuk çevrelerinden gelen aydınları bir araya getirdi.

1999'un ilk aylarından başlaarak, evrensel değer ve ilkeler temelinde, insan haklarının evrenselliği, bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı ilkelerinden yola çıkarak, vakıf biçiminde bir insan hakları örgütü kurulması düşüncesini gerçekleştirmek için çalışmalar sürdürülmüş ve 19 Temmuz 1999 tescil tarihi ile birlikte çalışmalarına başlamıştır (www.tihak.org.tr).

3.4.3.11. Türkiye İnsan Hakları Vakfı

Vakıf senedinde amacı ve hizmetlerinin konusu belirtilmiştir. Vakfın, insan hak ve özgürlükleri konusunda yayın ve dokümantasyon yapacağı, bilimsel araştırma, eğitim yapacağı, süreli ya da süresiz yayın faaliyetinde bulunarak, uluslararası insan hakları belgelerinde ve iç hukukumuzda tanımlanan tüm insan haklarıyla ilgili araştırma, eğitim, sağlık kurumları kuracağı, işleteceği, işlettiireceği ifade edilmektedir (www.tihv.org.tr).

3.4.3.12. Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı

2 Aralık 1994 tarihinde vakıf senedinde yer verilen faaliyetleri gerçekleştirmek amacı ile kurulmuştur. Faaliyetleri şunlardır (www.tgtv.org):

- Gönüllü teşekküllerin daha müessir olabilmeleri, aralarında işbirliği imkânlarının güçlendirilmesi için her türlü çalışmayı yapmak, Gerekirse mevzuat yönünden desteklenmesi için temaslarda bulunmak. Bu hususlarda her türlü faaliyetlerde bulunmak ve toplantılar düzenlemektir.
- Gönüllü kadın ve gençlik teşekkülleri sayısının arttırılması ve mevcut kuruluşların kadın ve gençlik kolları oluşturmaları için teşvik ve yardımlarda bulunmak.
- Sanat, tarih, siyaset bilimi, dış politika, kültür, eğitim, aile, din, ahlak, çevre, yüksek teknoloji, hukuk ve iktisat konularında toplantı ve sergiler düzenlemek her türlü faaliyetlerde bulunmak.
- Her türlü yazılı yayınlar yapmak. Bilgi bankası, arşiv, kütüphane ve her konuda araştırma merkezleri kurmak.

- Her seviyede örgün ve yaygın eğitim-/öğretim kurumları ile üniversiteler açmak, stratejik araştırma enstitüleri kurmak. Bilimsel araştırma birimleri, geçici ve daimi araştırma grupları oluşturmak ve benzeri çalışmaları desteklemek.
- Her türlü bilimsel çalışmaları ve bilim adamı yetiştirme faaliyetlerini yürütmek ve desteklemek.
- Gerekli yasal izinler alınmak sureti ile yurt içinde ve yurtdışında benzer nitelikte kuruluşlara üye olmak, onlarla işbirliği yapmak, ortak programlar düzenlemek, uygulamak, yürütmek ve çalışmalara katılmak.
- Gerek bu kuruluşlardan ve gerekse kamu kurum ve kuruluşlarından aynî ve nakdî, bağış ve yardım, teknik ve insan gücü desteği almak.

3.4.3.13. Liberal Düşünce Derneği

Liberal Düşünce Topluluğu, 26 Aralık 1992’de Ankara’da resmi olmayan bir şekilde tesis edildi. Dernek olarak kuruluşunu ise, 1 Nisan 1994’te tamamladı ve bu tarihten itibaren faaliyetlerine resmen başladı. Topluluğun amacı, çağdaş medeniyetin temelinde yatan fikri geleneklerin Türkiye’de tanıtılmasını temin etmek; piyasa ekonomisi, etik, özgürlük, insan hakları, adalet, barış, eşitlik, hoşgörü, hürriyetçi demokrasi gibi, insanların güven, düzen ve refah içerisinde yaşamasını sağlayan değerlerin ve kurumların anlaşılmasına ve benimsenmesine yardımcı olacak çalışmalar yapmak; vatandaşlarımızın düşünme ve muhakeme kabiliyetlerini geliştirmek için başvurabilecekleri fikrî, felsefî, deneysel kaynakların oluşumuna katkıda bulunmak; dernek amaçlarına uygun araştırma ve inceleme faaliyetlerinde bulunan kimselere maddî ve manevî destek sağlamak ve buna benzer faaliyetlerde bulunmaktır. Topluluk, ayrıca bu doğrultuda Türkiye’nin temel sorunlarına liberal ilkelerle bağdaşan çözüm yolları bulmayı ve kamu politikasının oluşturulmasında etkili ve yetkili odakları yeniden eğitmeyi ve bilgilendirmeyi hedeflemektedir. Liberal Düşünce Topluluğu aktif politikayla ilgilenmemektedir. Partilere karşı bağımsızdır (www.liberal-dt.org.tr).

3.4.3.14. Özgür-Der

Özgür-Der Türkiye’de ve tüm dünya genelinde yaşanan zulümlere, haksızlıklara ve adaletsizliklere İslami kimliği esas alan bir perspektifle tavır almayı ibadet bilen bir anlayışın temsilcisi olduklarını,. en büyük zulmün, insanın insanlara kulluğa zorlanması olduğunu,kullara kulluk etmenin en büyük sapma olduğu gerçeğinden hareketle insanları sahte rablerin ve ilahların tasallutundan kurtuluşa ve gerçek anlamda özgürlüğe çağırmayı temel bir görev bildiklerini ifade etmektedirler (www.ozgurder.org).

3.4.3.15. Türk Demokrasi Vakfı

20 Subat1987’de bir grup siyasetçi, işadamı, akademisyen ve gazeteci tarafından kar gütmeyen bir sivil toplum kuruluşu olarak kurulmuştur. Amacı, demokrasiyi sistem olmasının ötesinde yurt çapında bir kültür ve yaşam şekli haline getirmektir. Amaçları şunlardır (www.tdv.org.tr):

- Serbest piyasa ekonomisinin büyümesine yerleşmesine,
- Demokratik değerlerle demokratik kurumların gelişmesine,
- Demokratik düşünce ve ideallerin Türkiye ile yurt dışında bütün insanlık için ortak ideal ve hayat tarzı haline gelebilmesine, katkıda bulunacak nitelikte faaliyetler yapmaktır

3.4.3.16. Uçan Süpürge

Uçan Süpürge, kadın kuruluşları ve kadın hareketine duyarlı kişiler arasında iletişim, işbirliği ve dayanışmayı arttırmak, onların deneyimlerini genç kuşaklara

aktarmak, ulusal ve uluslararası bir iletişim ağı oluşturmak amacıyla 1996 yılının kasım ayında kurulmuştur. Temel amacı, kadın örgütleri arasındaki iletişim, eşgüdüm ve işbirliğinin gelişmesi için çalışarak kadın örgütlerinin kadınların güçlenmesi yönünde daha verimli olabilmelerini sağlamaktır. Bu temel amaçla birlikte, toplumda kadın konusunda duyarlılık yaratmayı ve bilinci artırmayı; kadınların güçlenmesini etkileyecek kampanyalar ve etkinlikler organize etmeyi hedefler. İletişimin etkileşimi beraberinde getirdiği bilinciyle yola çıkan Uçan Süpürge, en geniş anlamıyla bir 'iletişim merkezi'dir (www.ucansupurge.org.tr).

3.4.3.17. Uluslararası İnsan Hakları Avrasya Federasyonu

- Azerbaycan Kadın Hakları Derneği
- Irak İnsan Hakları Merkezi
- Makedonya Güneş Kardeşliği Derneği
- Bosna İnsan Hakları Kuruluşu
- Gürcistan İnsan Hakları Federasyonu
- Ukrayna Azınlıkları Koruma Vakfı
- Moldova İnsan Hakları Kuruluşu
- Kırgızistan İnsan Hakları Derneği
- Afganistan İnsan Hakları Derneği

Yukarıda isimleri belirtilen, insan hakları ile ilgili faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları; İnsan haklarının insanın kişiliğinin ve onurunun ayrılmaz ve feragat edilemez bir parçası olduğunu kabul etmişlerdir. Bu kuruluşlar, insan haklarının korunmasının ve geliştirilmesinin demokratik, barışçı, adaletli ve güvenli bir dünya için en önemli ön şart olduğunu kabul etmişlerdir. İnsan haklarını korumanın ve geliştirmenin sadece ülkelerle sınırlı bir iç sorun ya da olgu olmadığını, aynı zamanda evrensel bir sorun ve olgu olduğu bilinciyle Avrasya bölgesindeki her türlü insan hakları ihlaline karşı tam bir dayanışma içinde olarak dünya kamuoyunu durumdan haberdar etmek için gerekli her türlü çabayı

göstereceklerdir. Her türlü sömürüye karşı koyacaklarını taahhüt etmektedirler. Sınırlı sayıda olmamak üzere aşağıdaki ilkelerin Avrasya bölgesinde öncelikli olarak hayata geçirilmesi ve geliştirilmesinin zaruret olduğu konusunda, hukukun üstünlüğünü hâkim kılmak için birlikte hareket etme konusunda anlaşmışlardır. Bu amaçlar doğrultusunda faaliyet göstermektedirler (www.uihaf.org.tr).

3.4.3.18. Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) Türkiye Temsilciliği

Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi'nin amacı; uluslararası hareketin nihai hedefi olan, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve diğer uluslararası insan hakları standartlarında belirtilen bütün insan haklarının herkes tarafından kullanıldığı bir dünyanın oluşturulması amacıyla katkılarda bulunmaktır. Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi, tüm insan haklarının geliştirilmesine yönelik amacı kapsamında, fiziksel ve mantıksal bütünlük hakkı, ifade ve vicdan özgürlüğü ve ayrımcılığa uğramama hakkına yönelik ağır ihlallerin önlenmesi ve sona erdirilmesine odaklanmış araştırma ve eylem yapar. Uluslararası Af Örgütü tarafından belirlenen “kendi ülkende çalışma” kuralı gereği, Derneği bağlayan uluslararası kural ve kararlar ışığında Derneğin Yönetim Kurulu veya Genel Kurulu tarafından alınan kararlar aksini belirtmedikçe Türkiye’de meydana gelen somut vakalar ve insan hakları ihlalleri üzerinde çalışma yapmaz (www.amnesty-turkiye.org.tr).

3.4.4. İnsan Hakları Alanında Çalışma Yapan Diğer Birimler;

- Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi
- Ankara Üniversitesi SBF İnsan Hakları Merkezi
- İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi

- Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Arastırma Merkezi
- İstanbul Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Arastırma ve Uygulama Merkezi
- Marmara Üniversitesi İnsan hakları Merkezi
- Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü –İnsan hakları Merkezi

3.5. Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim

Türkiye yüzyıllardır demokratikleşme ve sivilleşme yolunda çaba harcamaktadır. Monarşik bir yapılanmadan, laik ve demokratik bir ortama geçiş kolay olmamıştır. Amerikan demokrasisinde “gün ışığında yönetim” felsefesinin ortaya çıkışı son 30-40 yılı bulmaktadır. Avrupa ülkelerinin çoğunda katılım, hesap verme, saydamlık gibi ilkelerin tam olarak uygulamaya konması, son 20 yılda olmuştur. Tüm bunları göz önüne aldığımızda askeri darbelere rağmen, Türkiye’nin epeyce yol aldığı söylenebilir. 1999’dan bu yana Avrupa Birliği’ne üyelik süreci içinde çıkarılan yasalarla, iyi yönetim ilkelerini hayata geçirecek pek çok mekanizma oluşturulmuştur. Buna rağmen, İnsan haklarının korunması ile ilgili kurumlarda iyi yönetişimin tam olarak uygulandığından söz edilemez. Özellikle, Paris ilkeleri bu kurumlarda tam olarak uygulanmamaktadır. Türkiye’nin önünde hala zorlu bir süreç bulunmaktadır. Bu sürecin aşılmasında yine büyük görev sivil topluma düşmektedir. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi için sivil toplum karar üretme sürecine dâhil edilmesi gerekir. Bu durum, karşımıza “yönetişim” kavramını çıkarmaktadır. Bu bölümde yönetim kavramı ve bu kavramla STK’lar arasındaki ilişkilerden sözedilecektir.

3.5.1. Tanım ve Kavramsal Çerçeve

Yönetişim, karar üretme sisteminde ilgili bütün unsurların ortak çabalarıyla elde edilen sonuçların oluşturduğu yapı ya da düzen (Bozkurt vd., 1998:274) olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramda, son zamanlarda gündeme gelen diğer yönetim

kavramları gibi, farklı bakış açılarına göre farklı şekillerde tanımlanmıştır. Genel kabul gören tanımında yönetim, kamu kuruluşları ve özel sektör arasındaki sınırlarda gelişen yönetim şekillerini göstermektedir (Stoker, 1998:17). Başka bir söylemle, yönetimin daha iyi yönetebilmek amacıyla yeniden yapılandırılmasına (Stoker, 1998:18) işaret edilmektedir.

Yönetişim birbirine bağlı olan hukuksal, siyasal ve toplumsal durumlar ile birbirleriyle çatışan karşıt çıkarları olan unsurların oluşturduğu, farklı iletişimsel yapıların eşgüdümünü sağlayan bir süreç olarak da kabul etmek mümkündür (Cope vd., 1997:447). Çünkü yönetim, toplumdaki unsurlara ortaklar olarak bakmakta ve toplumdaki ekonomik, siyasal ve toplumsal unsurların etkileşiminden doğan bir yönlendirme ve denetleme süreci olarak görülmektedir. Bu nedenle yönetim değişik unsurların etkileşiminin ortaya çıkardığı bir süreçtir (Tekeli, 1996:52-53).

Yönetişim bu şekliyle yönetmekten kaynaklanan, ancak aynı zamanda onun çok ötesinde yer alan bir dizi unsurun ve kurumun varlığına işaret etmektedir. Bu bakış açısına göre yönetme sistemine ilişkin hukuksal anlayışlar hem sınırlıdır hem de yanlış yönlendiricidir (Yüksel, 2000:149). Bundan dolayı yönetim, kamu yönetimin de siyaset/yönetim ayrımının sona ermesinin bir sonucu olarak görülmektedir. Çünkü, yönetim toplumla, hem yönetsel hem de politik süreçte etkileşimde bulunmak tadır.

Yönetişim; sivil toplumu sürece dâhil ederek, birlikte yönetmek demektir. Kamuda yönetim, yönetim ve karar alma süreçlerinin tüm paydaşların işbirliği ve katılımı ile yapılmakta olduğunu, yöneticilerin uzlaşmacı, saydam, hesap verebilir, etkin ve sorumlu bir yönetim anlayışı içerisinde davrandıklarını ifade etmektedir. Yani, yönetim sadece seçimler aracılığı ile seçilmiş bir kesim tarafından değil; STK'lar, odalar, meslek grupları, özel sektör kuruluşları, üniversiteler gibi çeşitli grupları da süreçlere dahil ederek gerçekleşmektedir. Yönetişim kavramı içerisinde, yönetenlerin aldıkları kararları halka açık bir şekilde almaları, tüm ilgili paydaşları sürece katmaları ve bilgiye dayalı, uzlaşmacı bir yönetim anlayışı sergilemeleri

gerekmektedir. İyi yönetim anlayışı çerçevesinde oluşturulan insan hakları kurumları, insan haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde çok etkili olacakları düşünülmektedir.

3.5.2. Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim

Örgütlenme yeteneği gelişmemiş ülkemizde, örgütler içinde yaşanan temel sorunlardan biri de demokrasi sorunudur. Tüm STK'ların demokrasinin gerekliliğini savundukları halde, insan haklarının korunması ve benzeri pek çok konuda STK üyelerini, gönüllülerini ve genel olarak hedef gruplarını yönetim ve karar alma süreçlerine katılmaya teşvik edecek ve bunu sağlayacak demokratik sistemlere ve kanallara sahip olmadıkları da bir gerçektir. Oysa STK'lar karar alma süreçlerine daha fazla katılmak istemektedirler. Zaten, İyi yönetim kavramı da bunu gerektirmektedir. Devlet, zaman zaman STK'ları ve özellikle hak temelli STK'ları devlete karşı faaliyet gösteren kuruluşlar olarak algılama eğilimindedir. Bu durum ülke mizde, sivil toplum ile insan haklarının korunması ve geliştirilmesini zorlaştırmaktadır. STK'ların demokratik örgütsel kültür temelinde üyeler, gönüllüler, uzmanlar, profesyoneller ve hedef gruplar için demokratik, açık ve şeffaf katılım sistemleri, kanalları ve yöntemleri geliştirmeleri gerekmektedir.

STK'ların karar üretme sürecine katılımının ve işbirliğinin sağlanması, kamu yönetiminde saydamlığın ve hesap verebilirliğin artırılmasına neden olmaktadır. Sivil toplumun ve STK'ların varlığı kamu yönetiminde karar üreten ve kararları uygulayan kamu kuruluşlarını denetlemek, faaliyetlerini gözetlemek açısından da çok önemlidir. Ancak, devletin merkeziyetçi yapısı nedeniyle Türk kamu yönetimi sisteminde sivil toplumun etkili ve güçlü katılımının sağlandığını söylemek güçtür. Ayrıca, Türkiye'de kamu yönetimi üzerinde denetim ve gözetim işlevi yapabilecek güçlü bir sivil toplum geleneği olduğunu söylemek de güçtür. Bu durum son yıllarda, özellikle AB'ye üyelik süreciyle birlikte değişmeye başlamıştır.

Yeni yasal düzenle melerde sivil toplum katılımını ve işbirliğini sağlamaya yönelik hükümlere yer verildiği gözlenmektedir.

5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanunun 5. maddesinde sayılan kamu yönetiminin kuruluş ve işleyişinde esas alınacak temel ilkeler arasında “kamu hizmetlerine ilişkin kararların alınmasında, ilgili kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve STK’ların görüş ve önerilerinden yararlanılır” ilkesi de yer almaktadır. Bununla hem katılımın sağlanması hem de toplumsal ihtiyaç ve taleplere en uygun kararların alınması amaçlanmıştır.

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununun 7. maddesinde düzenlenen vakıf müteveli heyetlerinin oluşumu, 5263 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun 19. maddesi ile değiştirilmiş ve eskiye göre sivil katılımın daha etkin olabileceği bir müteveli heyet yapısı getirilmiştir. Aynı şekilde, aşağıda değinileceği gibi, insan hakları kurullarının yapısında da sivil katılımı güçlendirmek amacıyla sivil toplum temsilcilerinin sayısı artırılmıştır.

Kamu kesimi, özel kesim ve STK’lar arasında işbirliğini geliştirmeye yönelik ve iyi yönetim kavramını önceleyen yasal düzenlemelerden biri de bölgesel düzeyde Kalkınma Ajanslarının kurulmasıdır. 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanunda belirtildiği üzere, Ajansların kuruluş amacı kamu kesimi, özel kesim ve STK’lar arasındaki işbirliğini geliştirmek ve iyi yönetim anlayışı içinde yasada belirtilen amaçları gerçekleştirmeye çalışmaktır.

STK temsilcilerinin yerel yönetime katılımları konusunda gerçekleştirilen bir başka önemli bir adım ise 5393 sayılı Belediye Kanunu ile kurulması öngörülen kent konseyleridir. Belediye Kanunu’nun 76. maddesine göre kent konseyi kent

yaşamın da; kent uzak görüşlülüğü ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmek amacını güder. Kent konseyi, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili STK'ların, siyasî partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan geniş bir platformdur.

Yönetişim kavramını esas alarak, insan haklarının korunması ve geliştirilmesine ilişkin gerçekleştirilen yenileşme hareketleri son yıllarda dikkat çekmektedir. Bu çerçevede 2001 ve 2004 Anayasa değişiklikleri başta olmak üzere insan haklarını doğrudan ilgilendiren birçok alanda kapsamlı anayasal ve yasal düzenlemeler yapılarak insan hak ve özgürlüklerine yönelik kısıtlamalar önemli ölçüde giderilmiş ve insan haklarına ilişkin evrensel standartlara ulaşma yönünde önemli ilerleme kaydedilmiştir. İnsan hakları alanında yasal reformlarla birlikte birtakım yapısal düzenlemeler de yapılmıştır. Bunlar arasında TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı ve il ve ilçe insan hakları kurulları sayılabilir. Ayrıca, ilgili kamu kurum ve kuruluşları bünyesinde de insan hakları birimleri kurulmuştur. Örneğin İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu bünyesinde Nisan 2004'te İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Bürosu kurulmuştur.

Burada belirtilen insan hakları kurumlarında Paris ilkelerinin tam olarak uygulandığı söylenemese de, yönetim kavramı çerçevesinde sivil toplumun karar üretme sürecine dâhil olması anlamında, bu kurumlar ve yasal düzenlemeler önemli bir gelişme sayılmalıdır.

4. İNSAN HAKLARI

Bu bölümde insan hakları kavramının önemine, temel niteliklerine ve ilkelere yer verilecektir.

4.1. İnsan Haklarının Önemi

İnsan haklarının insanlar için neyi ifade ettiği, ne yazık ki, günümüzde bile tam olarak kavranabilmiş değildir. 21. yüzyılda bile hala, önemli insan hakları ihlalleri ola bilmektedir. İnsanın, insan haklarını hangi sebeple olursa olsun ihlal etmesi ve bunu günümüzde de yaşıyor olmamız, bu konuda bireylerin ve toplumların yeteri derecede bilinçlenmediğini göstermektedir. İnsan hakları, artık devletlerin, kültürlerin, coğrafyaların çizdiği sınırların ötesinde kabul gören vazgeçilmez bir değerler sistemi olarak çağdaş dünya düzeninin temelini oluşturmaktadır. Çağdaş dünyanın sunduğu değerler, insan haklarının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

İnsan hakları konusunun öneminden bahsederken üç ana nokta üzerinde durulmalıdır (Mumcu,1994:1):

İlk olarak, İnsan hakları konusunu tarihsel süreç bu günlere getirmiştir. İnsanla ilgili her şeyin bir tarihsel gelişimi vardır. İnsan hakları da tarihsel süreç içinde olaylar, kurallar, sorunlar ve davranış biçimleri olarak günümüze kadar gelmiştir (Mumcu, 1994:1). Bu süreç bize konunun öneminin anlaşılması, sorunların çözümü için yeterli ipuçları vermektedir.

İkinci olarak, insan hakları günümüzde uluslar arası bir boyut kazanmıştır. Küreselleşme ile birlikte artan iletişim gücü, insan hakları ihlallerinin dünyanın neresinde olursa olsun gündeme gelmesini sağlamakta, sorunların çözümünü uluslar

arası ortamlara taşımaktadır. Tarihsel süreç içinde gelişen insan hakları günümüzde kazandığı önem nedeni ile uluslar arası bir nitelik kazanmıştır (Mumcu, 1994:1). Bu konuda yaşanacak olan sorunlar, artık bir kâinat sorunudur.

Üçüncü olarak, insan haklarının bir de ulusal bir boyutu vardır. Ülke olarak insan haklarına ilişkin olayları, sorunları nasıl ele aldığımız ve nasıl çözümler ürettiğimiz önemlidir. İnsan hakları, yeteneklerin gelişmesinde başarının geniş kitlelere yayılmasında, eşitlik ilkesinin herkesi kapsamada önemli işlevlere sahiptir. Ayrıca, zayıf ve güçsüzlerin hukuk devleti anlayışı ile korunmasını sağlarken, ahlaki konularda da hukuki güvence sağlamaktadır (www.yayim.meb.gov.tr.).

İnsan hakları her zaman geçerli ideal özelliklere sahiptir. İnsan hakları kurallarından vatandaşların her birinin eşit biçimde yararlanması, insanlar arasında eşitlik anlayışını vurgular (www.yayim.meb.gov.tr.). Evrensellik özelliği nedeniyle, insan hakları içerik, zaman, yer bakımından değişmez özelliklere ve değerlere dayalıdır. Hakları ihlal edilmiş insan, onurundan uzak yaşamaya zorlanmış demektir. Tarihteki gelişim süreci içerisinde insan haklarının anlamı, neleri kapsadığı veya dışladığı sürekli olarak felsefi ve politik mücadelenin konusu olmuş, hatta savaşların, ekonomik bunalımların yaşandığı bazı dönemlerde insan haklarının “göz ardı edildiği” görülmüştür. Bütün büyük bunalımların sonucunda, dünyanın uzlaştığı nokta hep “insan haklarını geliştirmek ve güvence altına almak” olmuştur. Dolayısıyla insan hakları, “ahlâki bir ideal” olmanın ötesinde, aynı zamanda ulusal ve uluslararası düzenlerin istikrarı, barış ve güvenliğin sağlanması açısından da zorunlu olarak benimsenmesi ve korunması gereken bir değerler sistemidir (Paine, 1985:67). İnsan hakları bakımından özgürlük ele alınması öncelikli konular arasındadır. Çünkü, insan tabiatı gereği özgür doğar ve bu şekilde yaşamak ister. Bu yüzden en doğal hakkı olan insan haklarının başında özgürlük gelmektedir.

Bu değerler sistemi ile ilgili bilimsel, felsefi veya siyasal alışmalar, İnsan haklarının alanına nelerin girdiği veya girmediğini ortaya koymaya ve İnsan haklarının hangi mekanizmalarla korunup geliştirilebileceğini araştırmaya yönelik olmuştur. Gerçekten de, insan haklarını tanımlamak, alanını belirlemek ve bu belirlenmiş alandaki hakları koruyup geliştirecek sistemi kurmak önemlidir.

Tarihin geriye doğru akıtılmaya çalışıldığı geçici dönemler dışında insan haklarının alanı hep genişlemiş, sivil ve siyasal haklardan oluşan Birinci Kuşak Hakları, 20. yüzyılın ortalarına doğru gelişen ekonomik,sosyal ve kültürel hakları ifade eden İkinci Kuşak Haklar izlemiş, küresel leşme ve bilgi ağı ise, evre hakkı gibi bireydevlet ilişkilerini aşan nitelikteki nc Kuşak Hakları beraberinde getirmiştir (www.ihb.gov.tr). Tüm bu süreçler, yeni hak konularının ortaya çıkması yanında mevcut hakların da yeniden tanımlandığı, yorumlandığı aşamalar olmuştur. Diğer yandan, günümüzde “insan haklarının içeriği” kadar, özellikle temel hakların “hangi yöntem ve mekanizmalar ile korunabileceği” konusu da aynı derecede önem taşımaktadır. Çünkü yaşanan tecrübeler, insan hakları teorisinde sağlanan gelişmelerin uygulamaya hızlı ve doğru biçimde yansıtılamadığını, çoğu durumda geleneksel güvence mekanizmalarının yetersiz kalabildiğini göstermiştir. Dolayısıyla insan hakları alanında ulaşılan evrensel standartların muhtemel tehlikelere karşı nasıl korunabileceği ve uygulamaya daha iyi nasıl yansıtılabileceği konusunda yeni mekanizmalar kurmaya ve mevcutları da güçlendirmeye dönük arayışlar, günümüzde giderek yoğunluğunu arttırmaya başlamıştır. Nitekim Avrupa Birliği’ne girebilmenin temel koşullarını ifade eden Kopenhag siyasi ltleri arasında “insan haklarını güvence altına alacak istikrarlı kurumların varlığı”nın “olmazsa olmaz”lar arasında belirtilmesi de, bu duruma bir örnek teşkil etmektedir (www.ihb.gov.tr).

Türkiye, insanlığın ortak değeri olan insan hakları alanında ağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için insan hakları konusunda evrensel değerleri gerçekleştirmek zorundadır. Tüm insanlığın ortak birikimiyle oluşan bu evrensel değerleri, bireylerin yaşamına tam manası ile yansıtabilmelidir.İnsan hakları alanında belli bir “zihinsel

dönüşüm” ile birlikte yasal ve kurumsal anlamda bir “yeniden yapılanma” gerekmektedir (www.ihb.gov.tr). Bu coğrafyada, insan hakları ile ulaşılması arzu edilen hedef ler için ideal bir bilgi ve düşünce zemini oluşturulma zorunluluğu vardır. Bu açıdan bakıldığında, insan haklarının “ithal bir kavram” değil, uygarlığımızın “temel taşı” olduğu bilincinin oluşturulması gerekmektedir. Çağdaş uygarlık, sağlam insan hakları bilinci ile gerçekleşebilir. İnsan hakları konusundaki “zihinsel dönüşüm” de, insan hakları ile ilgili kavramsal ve teorik çerçeveyi doğru biçimde bilgi dağarcıklarına yerleştirebilmelidir. Bu doğrultuda gerek kamu gerekse STK’lar ve akademik çevrelerde yürütülen çalışmaların giderek yoğunluk kazanmakta olduğu gözlemlenmektedir. Ülkemizde, gerçekleştirilen kapsamlı Anayasa değişiklikleri, çıkarılan yeni Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Medeni kanun gibi yasal düzenlemeler ve AB sürecinde hayata geçirilen uyum paketleri ile hukuk sistemi yenilenirken, insan hakları alanındaki koruma yeteneği geliştirilmiştir. Bu bağlamda, 2001 yılında kurulan Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı ile 2000 yılında oluşturulan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, ülkemizde insan hakları kurumsallaşmasının altyapısını oluşturmuşlardır (www.ihb.gov.tr). Artık, insan haklarının ulusal ve uluslar arası düzeyde korunması çağdaş uygarlığın görevi haline gelmiştir.

4.1.1. İnsan Haklarının Tanımı

İnsan hakları kavramı iki hususu ortaya koymaktadır: Birinci boyut, bireylerin sahip oldukları haklardır. İkinci boyut ise, insan haklarının bireylere yüklediği ödevlerdir. İnsan hakları, genel olarak veya kısmen ödev ve sorumluluk da yüklemektedir. Bu insan hakları değerlerinin bireylere getirdiği bir yükümlülüktür. “kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapma” felsefesinin bir ürünü olan bu sorumluluk, bireylerin insan haklarını koruma adına özverili olmalarını gerektirir. Bu bölümde insan hakları kavramı “doğal hukuk” ürünü olarak ele alınacaktır.

İnsan hakları çağdaş ve politik bir kavramdır. Başka bir söylemle, “insan hakları” düşüncesi, modern çağda kişilerin siyasî baskıdan korunma arayışı içinde ortaya çıkmıştır. İnsan hakları, demokrasi ile birlikte günümüzün en popüler kavramlarından biri olması nedeniyle, genellikle gelişigüzel kullanılan bir kavramdır (İHB, 2006:17). Bu nedenle, tüm insanlığı içine alan evrensel bir anlayış ya da kavram geliştirilememiştir (Aydın, 2008:25). Adalet, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi kavramlara ait iddia ve talepler zaman zaman insan haklarının alt kavramı olarak ifade edilmektedir (İHB, 2006:17). Bu yüzden, insan hakkı kavramını doğru tanım lamanın büyük önemi vardır. İnsan hakkının ne olduğunu anlamak için, “hak” teriminin içeriğinin belirlenmesi ve tanımının yapılması gerekmektedir. Çünkü insan hakları genel olarak hakların özel bir türüdür. Hakkın ne olduğuna ilişkin pek çok tanım yapılmıştır. Hukuk açısından tanımlamak gerekirse, hak, hukuk düzeninin kişilere tanımış olduğu ve hukuk kurallarıyla düzenlediği yetkililerdir (Aydın, 2008:26). Hak, hem ahlâkî hem de hukukî bir kavramdır. Her iki alanda da hak, bir kişi, bir kurum veya bir şey üzerindeki gerekçelendirilmiş bir iddia veya talebi ifade eder. Hak sahibi, başka insanlar veya sosyal kurumlar tarafından kendisine belli bir şekilde davranılmaya hakkı olduğunu ileri sürer (Orend, 2002:17). Bir hak iddiası, bu iddiada bulunan kişinin hakkının tanınması ve ona saygı gösterilmesi talebini de içerir (İHB,2006:17-18).

İnsan hakkı iddiası, siyasî bir iddia olarak ortaya çıkmakla beraber, içeriği ahlâkîdir. Genellikle, devlete karşı ileri sürülen iddiaları ve talepleri içerir. Bu tür talep ve iddiaların Anayasa ve yasalar tarafından tanınması gerekir. Norm, tarafından tanınmayan insan haklarına ait taleplerin hukuken yerine getirilmesi de mümkün olmayacak ya da uygulanma olasılığını azaltacaktır. İnsan hakları sözleşmeleri ve anayasalar, bu anlamdaki hakları insanlara vermez veya onları bu belgeler yaratmazlar; onların yaptığı, insanların zaten sahip oldukları “insan hakları”nı tanımak ve dile getirmektir (Jones, 1994:82). Yasal düzenlemeler, insan haklarına uygunluk veya aykırılıklarıyla değerlendirilir ve insan hakları kavramı hukukun gelişiminde yol gösterici rol oynar. Hukukî haklar arasında kendilerine yer verilmemiş olsa bile, insan hakları siyasal iktidara karşı her zaman ileri sürülebilir.

Çünkü, bu haklar olması gereken hukukun temel dinamikleridir. İnsan haklarının en belirgin özelliği de, aykırı yasal düzenlemelere rağmen ileri sürülebilmeleri ve yasaların o yönde değiştirilmesini devletten isteyebilmenin gerekçesi olmalarıdır. Çünkü, insan hakları insanları doğuştan sahip oldukları, değiştirilemez, bölünemez, devredilemez ilkeleri içerir. Bu temel ilkelerin yasal düzenlemelerle yok edilemeyeceği çok açık bir şekil de ortadadır.

İnsanların, “insan” olmaları itibariyle başkaları gibi sahip oldukları evrensel haklar yanında, kendi özel konum, ilişki ve kazanımlarına göre değişen başka pek çok hakkı da olabilir. Bu haklar duruma göre kanundan, sözleşmeden veya özel bir ilişkiden doğabilirler. Bunlar, insan haklarından farklı olarak, dayanaklarını oluşturan hukukî kurallara göre, içinde bulunulan somut durum ve ilişkiden bağımsız olarak, herkesin herkese karşı ileri sürebileceği haklar niteliğinde değildirler (İHB, 2006:18).

Bireylerin, insan olmak sıfatıyla sahip olduğu genel bir ahlâkî hak olarak “insan hakkı”, insan kişinin hak ettiği bir en az davranış sorunu olması nedeniyle, her insana borçlu olunan ve haklı gerekçeleri bulunan üstün, öncelikli bir iddia olarak tanımlanabilir (Orend, 2002:34). Kanaatimizce, insan hakları, bireylerin maddi ve manevi varlıklarını geliştirmek ve korumak için doğuştan sahip oldukları yetkiler ile bu korumayı ve gelişmeyi gerçekleştiren veya gerçekleştirdiği düşünülen ilkeler ya da değerler bütünüdür. İnsan hakları kavramı, politik bir kavram olması nedeniyle öncelikle devlet tarafından korunması ve geliştirilmesi gerekir. Bu nedenle, devletin omurgasını çizen anayasa’lar temel hak ve özgürlükleri koruyan ve geliştiren hükümler içermelidir.

4.1.2. İnsan Haklarının Nitelikleri

İnsan haklarına ilişkin tanımlamalar bakış açısına göre değişiklik gösterir. Bu nedenle, bu bölümde insan haklarının nitelikleri “doğal haklar” esas alınarak ifade edilecektir. İnsan hakları, insanın sırf insan olmasından kaynaklanan ve gerektiğinde

koruma hakkına sahip olduğu doğal hakları ifade eder (Gözübüyük, 2005:207). İnsan haklarının en yaygın temellendirilme biçimi olan “doğal haklar” esas alındığında; insan haklarını, herkesin insan olmak itibariyle doğuştan sahip olduğu, dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez haklar olarak olarak nitelendirmek gerekecektir. İnsan hakları için söylenen bütün özelliklerin, günümüzün “insan hakları” söyleminde dile getirilen hakların tümü için geçerli olmadığı ifade edilmektedir (İHB, 2006:19). Uluslar arası sözleşmelerde ve ulusal mevzuatlarda yer verilen “temel haklar” veya “anayasal haklar” kavramı ile “insan hakları” kavramı çeşitli nedenlerle genellikle eş anlam da kullanılmaktadır. Bu nedenle, insan haklarının niteliklerine ilişkin açıklamalar, tüm insan hakları için aynı oranda geçerli olmayabilir. İnsan haklarının nitelikleri, her hak kavramı için ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

Bu hatırlatmalar ışığında, insan haklarının genel özelliklerini şu şekilde ifade edebiliriz (İHB,2006:19):

İnsan hakları;

- Evrenseldir,
- Doğustandır,
- Toplum öncesidir,
- Mutlaktır,
- Vazgeçilmezdir,
- Birey haklarıdır,
- Çoğunlukla özgürlük haklarıdır,
- Temel haklardır,
- Esas olarak devlete karşı ileri sürülen iddialardır.

4.1.2.1. İnsan Hakları Evrenseldir

İnsan haklarının evrensel olması demek, bütün insanların, zamana ve mekâna bağlı olmaksızın insan haklarına sahip olması demektir (İHB, 2006:20). Bu nedenle, insan hakları toplumsal ve kültürel kimliği, sosyal kökeni, ırkı, dili, dini, sınıfı ne olursa olsun, bütün insanların sahip olduğu haklardır (Aydın, 2008:30).

Nitekim, bu husus 2709 sayılı Anayasa'mızda 10 maddede "Kanun Önünde Eşitlik" başlığı altında ifade edilmiştir. İnsan hakları hangi gerekçe ile olursa olsun tanınamazlık edilemez.

4.1.2.2. İnsan Hakları Doğuştandır

İnsan hakları, insanların doğuştan sahip oldukları, insan kişiliğinden ayrılmaz haklardır (Aydın, 2008:30). Bu nedenle, insan hakları, varlığı hukukun tanınmasına bağlı olan veya sonradan kazanılan haklardan tamamen farklıdırlar. Bunlar insan olarak var oluşumuzun ve insan kişiliğimizin ayrılmaz bir parçasıdır; onun için, insan haklarının reddi insanın inkâr edilmesidir. Bu nedenle, bu özellik, yani, bireylerin, hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu hususu 2709 sayılı Anayasa'mızın başlangıç kısmında ayrıca vurgulanmıştır.

4.1.2.3. İnsan Hakları Toplum Öncesidir

Bu özellik, insan haklarının "doğuştan" olmasının bir sonucudur. Kişilik doğumla kazanıldığı için, insan haklarının başlangıç noktasını "doğum" oluşturmaktadır. İnsanlar herhangi bir sosyal oluşumun, grubun üyeleri olarak değil,

bundan da önce sırf insan olarak var oldukları için bu haklara sahiptirler (Aydın, 2008:30). Bu nedenle de insan hakları siyasal ve sivil toplumun temeli ve ona ait değerleridirler. İnsan hakları esas itibariyle topluma ve onun temsilcisi sayılan devlete karşı ileri sürülen haklardır.

4.1.2.4. İnsan Hakları Mutlaktır

İnsan haklarının “mutlak” olması, insan haklarının varlığının herhangi bir kayda veya şarta bağlanamamasını, hiç bir düşünce veya değerlendirmeye varlıklarının inkâr edilemeyeceğini, geçersiz kılınamayacağını ifade eder. .Anayasa’mızın 12/1 maddesinde, “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.”demek suretiyle bu gerçeği dile getirmektedir. İnsan haklarının varlığı özellikle de topluma karşı ödevlerin yerine getirilmesine bağlı değildir. İnsan haklarının kapsamı daraltılamaz, pazarlık konusu yapılamaz. İstisnasız bütün insan haklarına saygı gösterilmelidir (Aydın, 2008:27). Bir insan hakkının kullanımı, ancak başka bir insan hakkına saldırı teşkil etmesi halinde veya insan haklarının varlık şartlarını ortadan kaldıran ortamın giderilmesi amacıyla kısıtlanabilir

4.1.2.5. İnsan Hakları Vazgeçilmezdir

Kişiler, insan haklarını sözleşmeyle başkalarına devredemeyecekleri gibi, bu haklardan vazgeçemezler (Aydın, 2008:30). Çünkü, insan hakları doğrudan doğruya insan kişiliğine sıkı sıkıya bağlıdır. Anayasa’mızın 12/1 maddesinde de, temel hak ve hürriyetlerin vazgeçilmez olduğu açıkça belirtilmiştir. İnsan haklarının vazgeçilmezliği genel bir ilkedir; ayrıca, anayasal-demokratik devletlerin yasallaştırmadan kaçınamayacakları bir gereğin de ifadesidir. İşte, Anayasa’mızın 12/1 maddesi bu hususu işaret etmektedir. İnsan hakları düşüncesinden ilham alan bir

temel haklar listesine yer vermeyen hiç bir anayasa, gerçek anlamda anayasa değildir (İHB, 2006:19).

4.1.2.6. İnsan Hakları Birey Haklarıdır

İnsan haklarının öznesi yalnızca birey olarak insanlardır. Anayasa'mızın 12/1 maddesinde “herkes” demek suretiyle, insan haklarının öznesinin birey olduğunu açıkça belirtmiştir. İnsan hakları bireylerin bilincinde olan haklardır (Aydın, 2008:30). Çünkü, topluluk, cemaat, grup, sınıf ve toplum gibi gruplar, varlıkları bireylerden bağımsız olan aslî gerçeklikler olmayıp, birey-insanlardan ve onların arasındaki etkileşimlerden oluşmaktadırlar. Gruplar, topluluklar, uluslar düşünemez, değerlendirmede bulunamazlar (de Jasay 1991: 58). Bu nedenle, insan hakları sadece birey olarak insanlar için kullanılması anlamlı olan bir kavramdır. Bir grubun, bir sınıfın, bir topluluğun, bir ulusun da elbette hakları olabilir; ancak, bunlar insan hakları olarak adlandırılmazlar. Hatta bu gibi haklar sıkça bireysel insan haklarıyla çatışırlar. Böyle durumlarda, birey haklarının, topluluk, grup yada benzer oluşumlara karşı da korunması gerekebilir.

İnsan haklarının öznesinin bireyler olması demek, ayrıca, bu haklara sahip olmanın belli bir topluma veya topluluğa mensubiyet şartına bağlı olmaması da demektir. Bu haklar bireyin ahlâki doğasından kaynaklanan ve doğrudan doğruya onun kişiliğine bağlı olan haklardır. Bununla beraber, çağdaş anayasalarda ve insan hakları belgelerinde, öznesi grupsal varlıklar olan kimi haklara yer verilmiştir. Dolayısıyla, insan haklarının özelliklerini tam olarak taşımasalar da, hukuken tanındıkları ölçüde bu haklara saygı gösterilmesi gerekmektedir. Ancak, bu hakların uygulamada insan hakları fikri doğrultusunda yorumlanması, ihmale gelmez bir zorunluluktur. Özet olarak, insan hakları derken, birey hakları kastedilmektedir.

4.1.2.7. İnsan Hakları Çoğunlukla Özgürlük Haklarıdır

İnsan haklarının çoğu özgürlük kavramına ait değerlerdir. Hak tanımı, özgürlüğü esas alan bir yaklaşımın ürünüdür: “Bir hak, başka bireyler veya kurumların müdahalesi veya zorlaması olmaksızın bir bireyin belli bir eylemi yapma veya yapmama konusundaki kayıtsız-şartsız özgürlüğüdür.” (Mueller, 1996: 212) Özgürlük, insanların doğuştan sahip olduğu bir haktır (Aydın, 2008:27). Özgürlük, en genel anlamda, hayatı hangi değer ve ideallere göre yaşayacaklarına, keyfî bir dış müdahale olmadan bireylerin kendilerinin karar verebilmelerini ve o yolda hareket edebilmelerini ifade eder. Özgürlük, hemen hemen her durumda, insanların izleyecekleri amaçlar ve kullanacakları araçlar konusunda istedikleri tercihi yapabilmeleri demektir (Aydın, 2008:27).

4.1.2.8. İnsan Hakları Temel Haklardır

İnsan hakları temel haklar olması nedeniyle, varlıkları devletin iradesine bağlı değildir. İnsan hakları, “temel haklar”, olarak, anayasalarda yer alması gerekir. İnsan haklarını içermeyen bir yasal düzenlemeye zaten anayasa denemez. İnsan hakları, anayasal düzenin temelini oluşturdukları veya oluşturmaları gerekmesi nedeniyle temel haklar olarak nitelendirilmektedir. İnsan haklarının anayasal düzenin “temel”ini oluşturmaları, onların hem kamu politikalarına yön gösterecekleri hem de bunlara aykırı hiçbir yasal ve idarî tasarrufta bulunulamayacağı anlamına gelir (İHB, 2006:22; Aydın, 2008:30).

4.1.2.8. İnsan Hakları Esas Olarak Devlete Karşı İleri Sürülen İddialardır

İnsan hakları iddialarının muhatabı kural olarak devlettir. İnsan hakları politik kavramdır ve burada asıl önemli olan, kişileri, devlet baskısından korumaktır. Bu çerçevede devletin insan haklarıyla ilgili olarak, tanıma, dokunmama, koruma,

temin(tedarik) olmak üzere başlıca dört ödevinin bulunduğu söylenebilir (İHB,2006:22). Bunlar, bireylerin devletten gerçekleştirmesini bekledikleri ve devlete bu konuda verilmiş yükümlülüklerdir.

4.2. İnsan Haklarının Sınıflandırılması

İnsan hakları, tarihsel gelişim süreci açısından incelendiğinde gerek ulusal, gerekse uluslararası yazında pek çok ayrıma tabi tutulmuştur. Bu ayrımların başlıcaları şunlardır (www.altinozu.gov.tr) :

- Klasik insan hakları - İsteme hakları ayrımı
- Bireysel haklar - Kolektif haklar ayrımı
- İnsan hakları - Yurttaş hakları ayrımı
- Koruyucu haklar - İsteme hakları - Katılma hakları ayrımı
- Şekli haklar - Gerçek haklar ayrımı
- Kişisel haklar - Siyasal haklar - Ekonomik haklar – Kültürel haklar - Ödevler ayrımı
- Birinci kuşak haklar - İkinci kuşak haklar - Üçüncü kuşak haklar ayrımı
- İnsan haklarını ayrı bir tasnife tabi tutmadan Anayasada yapılan tasnifi yeterli bulan görüş

Bu sınıflandırmalar bakış açısına göre farklılık gösterir. Ancak, en çok karşılaşılan sınıflandırma olarak tarihsel gelişim açısından üç kuşaklı sınıflandırmadır. Şematik bir bakış açısıyla insan haklarını, zaman içinde birbirini tamamlayan üç oluşum dönemine koşut olarak üç ana başlık ya da yaygın bir deyimle kuşak adı altında şu şekilde sınıflandırabiliriz: Kişi hürriyetleri ve siyasal haklar (birinci kuşak), sosyal ve ekonomik haklar (ikinci kuşak), “Yeni İnsan

Hakları”, “Halkların Hakları” ya da “Dayanışma Hakları” (üçüncü kuşak) (Sur, 1993:40).

Birinci Kuşak Haklar (Klasik Haklar)

Klasik haklar olarak da adlandırılan birinci kuşak hakların özelliği, bireyi korumaya yönelik (negatif statü hakları) haklar olmasıdır. Devleti sınırlandıran bu haklar, kişiye devletin, toplumun ve üçüncü kişilerin dokunamayacağı özel, bağımsız bir eylem alanı sağlar. Devlet, kişinin bu özel alanına giremez. Kişi bu alanda dilediğini yapar. Özgürlüğün içeriği, onu kullanan kişinin isteğine göre belirlenir. Ama bu, devletin bu alanda düzenleme yapamaması anlamına gelmez. Devlet, düzenleme yaparak özgürlüklerin kullanılmasını kolaylaştırır, ama sınırlandıramaz. Geleneksel haklar, iktidarın/devletin yetkilerinin sınırlandırılmasını amaçlar (Sur,1993:40).

Birinci kuşak haklar İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 3-21. maddeleri arasında başlıca şöyle sıralanmıştır (www.altinozu.gov.tr):

- Yaşama ve özgürlük hakkı
- Kölelik yasağı
- İşkence yasağı
- Kişi olarak tanınma hakkı
- Hukuk önünde eşitlik
- Etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkı
- Keyfi tutma yasağı
- Adil yargılanma hakkı
- Mahremiyet hakkı
- Seyahat özgürlüğü
- Sığınma hakkı

- Vatandaşlık hakkı
- Evlenme ve ailenin korunması hakkı
- Mülkiyet hakkı
- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü
- İfade özgürlüğü
- Toplanma ve örgütlenme hakkı
- Katılma hakkı

İkinci Kuşak Haklar (Sosyal Haklar)

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel haklar olarak da nitelendirilen ikinci kuşak hakların doğuşunun temelinde, sanayi devrimi; bu ekonomik ve sosyal dönüşümün yarattığı ve derinleştirdiği sosyal sınıflar arasındaki sosyal eşitsizlikler ve işçi sınıfının bu eşitsizliklere gösterdiği tepki ve eylemler vardır. 19. yüzyılda, eşitlik ve özgürlük herkese tanınmıştı ama herkes özgürlüklerden yararlanamıyordu. Bireylerin eşitlik ve özgürlüğü, soyut ve kuramsaldı. Buradan hareketle ortaya çıkan sosyal hakların uluslararası düzeyde tanındığı ilk belge İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'dir (Sur, 1993:40).

İkinci kuşak haklar, başlıca şöyle sıralanabilir (www.altinozu.gov.tr):

- Sosyal güvenlik hakkı
- Çalışma, adil gelir ve sendika kurma hakkı
- Dinlenme hakkı
- Eğitim hakkı
- Kültürel yaşama katılma hakkı
- Sağlık, beslenme ve konut hakkı
- Grev ve toplu sözleşme hakkı

Üçüncü Kuşak Haklar (Dayanışma Hakları)

Dayanışma hakları da denilen üçüncü kuşak haklar, belli bir topluluk halinde yaşam anlayışını yansıtır. Ayırıcı özelliği, insan için gerekli olan dayanışma ortamını yaratabilmektir. Bu haklar, insancıl bir toplum yaşamı düşüncesinin anlatımıdır (Sur, 1993:40). Hem bireylere, hem de toplumun tümüne aittir. Bu hakların gerçekleşmesi için sadece devletin müdahalesi yeterli değildir, birey ve grupların da yani toplumda yaşayan herkesin de etkin biçimde katılımı ve çabası gereklidir.

Üçüncü kuşak hakların oluşum süreci henüz tamamlanmamıştır. Dayanışma haklarını doğuran nedenlerin başında, bilimsel ve teknik ilerlemenin yarattığı sorunlar gelmektedir (Sur, 1993:40). Çevre kirliliğinin korkunç boyutlara ulaşması, nükleer silahların tüm insanlığı yok edebilecek bir savaş tehlikesine yol açması, ülkeler ya da bölgeler arasında çok büyük gelişme farklarının bulunması akla ilk gelen ciddi sorunlardır

Üçüncü kuşak haklar başlıca şöyle sıralanabilir(www.altinozu.gov.tr):

- Barış hakkı
- Çevre hakkı,
- Halkların kendi kaderini tayin (self-determinasyon) hakkı
- Gelişme hakkı
- Herkesin insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakkı

4.3. İnsan Haklarının Temel İlkeleri

İnsan haklarının uluslararası ve ulusal düzeylerde hukukileşmesi, bu hakların yasal düzenlemelerle koruma altına alınması sonucunu doğurmuştur. Bu haklara ilişkin taleplerin soyut siyasi kuram veya değerlerle haklılaştırması yerine

yasal düzenlemelere başvurabilme imkânı getirilmiştir. Bireylerin, hak taleplerini siyasi olmaktan çok hukuki-yargısal yollardan dile getirme ve bu şekilde koruma altına alması, insan haklarının hukukileşmesinin bir boyutudur (İHB, 2006:35). Bu durum, bu hakların yasama organları tarafından tanınması ve mahkemeler tarafından uygulanması düşüncesini ortaya çıkarmaktadır (Loughlin, 2000: 209).

İnsan haklarının gerek uluslararası gerekse ulusal düzeylerdeki hukukileşmesi süreci, zamanla bir “insan hakları hukuku” nun ortaya çıkmasını sağlamıştır (İHB, 2006:35). İnsan hakları hukukunun uluslararası ve ulusal hukuki düzenlemeler ve yargı kararlarıyla geliştirilmiş olan bir takım temel ilkeleri vardır. İnsan hakları hukukunun temel ilkeleri, esas olarak AİHS’nin kurduğu ve AİHM’nin kararlarıyla belirginleşen insan hakları anlayışının ve Türk hukukunda yasal düzenlemelerle ve yargı kararları ile ortaya çıkan hususlardır. İşte bu bölümde insan haklarının genel çerçevesi içinde bu temel ilkelerin ve sorunların resmi çizilmeye çalışılacaktır.

4.3.1. İnsan Haklarının Sınırlandırılması

İnsan haklarının sınırlandırılması aslında insan haklarının temel özelliklerine aykırıdır. Buna rağmen “insan haklarının sınırlandırılması” bazı durumlarda bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Sınırlandırma düşüncesinin nedenleri için şu hususlar ifade edilebilir (İHB, 2006:35):

1.neden: İnsan haklarının “mutlak, devredilmez, vazgeçilmez” olduğu yolundaki varsayımlar, tek tek insan haklarından çok “insan hakları” kavramına bağlı olarak kabul edilmiş varsayımlardır. İnsan hakları düşüncesinin reddedilmesinin ahlaki ve hukuki olarak meşru olmadığı da ortadadır. Bu düşünce reddedilemeyeceğine göre, bazı zorunlu değerler ve durumlar karşısında sınırlandırılması son derece doğaldır.

2. neden: Sınırlamayla ilgili normların atıfta bulundukları, genellikle, “temel haklar” veya “anayasal haklar” gibi hukuken tanımlandığı ölçüde riayet edilmesi ön görülen haklardır. Bu haklar ise her zaman insan haklarının felsefi-teorik tanımıyla örtüşmezler, bu hakların içinde bazı siyasi tanımlar ve talepler bulunabilir.

3. neden: “İnsan hakları” olarak nitelenen hakların bazı durumlarda bireyler arası çatışması ihtimali vardır. Onun için, gerçekten var olduğu durumda bu gibi çatışmaların giderilmesi sınırlamayı gerektirebilir. Ayrıca, olağanüstü bazı durumlar ve değerler de bu sınırlandırmayı haklı kılabilir.

4. neden: İnsan hakları kavramıyla bağdaşmasa da, modern devletin sivil hayat üzerindeki denetim çabaları, onu, insan hakları kavramıyla bağdaşmayan eylemlerde bulunmaya yöneltmektedir. Bu da insan haklarının sınırlandırılmasının gerekliliği konusunda hemen hemen evrensel bir uzlaşmanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, insan haklarının “mutlak” niteliği anayasal veya temel hakların sınırlandırılmasına engel sayılmamaktadır. Belirli bir eylemle ilişkili olarak hakların kullanımında çoğu hakkın sınırları olduğu gibi, hakların birbiriyle çatışması durumunda da, bu çatışmayı uzlaştırmak gerekir. Burada önemli olan, çatışan hakların sınırlarının belirlenmesidir. Ancak, bu gibi durumları her hak için önceden görmek ve ona göre somut sınırları belirlemek imkânı olmadığından, anayasalar ve uluslararası insan hakları belgeleri çoğunlukla sınırlamayla ilgili genel ilkeler ve usuller öngörürler (Mueller, 1996: 217). Gerek Anayasa’ımızda gerekse uluslar arası mevzuatta insan haklarının sınırlandırılmasına ilişkin ilke ve değerler düzenlenmiştir. Sınırlandırmada, soyut olarak o hakla ilgili olan özgürlük kullanımlarının bazılarının koruma dışı bırakılması söz konusudur. İlgili hukuki metinlerde gösterilen şartlara bağlı olarak yapılabilecek sınırlamalar, kural olarak, sadece olağan rejim içinde geçerli olan ve süreklilik arz eden sınırlamalardır (Gemalmaz, 2003: 754).

Bu çerçevede, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 8. (özel hayatın ve aile hayatının korunması), 9. (düşünce, vicdan ve din özgürlüğü), 10. (ifade özgürlüğü) ve 11. (dernek kurma ve toplantı özgürlüğü) maddelerde belirtilen hakların sınırlandırılmasına ilişkin olarak bazı ortak ölçütler içermektedir. Dolayısıyla, Avrupa Konseyi üyesi ülkeler temel hakların sınırlandırılmasında bu ölçütlere riayet etmekle yükümlüdürler (İHB, 2006:36). Buna göre, bu temel haklar ancak demokratik bir toplumda zorunlu olduğu ölçüde, belirli nedenlerle ve kanunla sınırlandırılabilir. Ayrıca, Sözleşme'nin 18. maddesi sınırlamaların ancak, öngörüldükleri amaç için uygulanabileceklerini belirtmiştir.

Temel Hakların Sınırlanmasında Kullanılan İlke ve Ölçütler şunlardır (İHB, 2006:36).

- Özgürlük karinesi,
- Hakların ancak kanunla sınırlandırabilmesi,
- Sınırlamanın meşru bir amaca yönelik olması,
- Demokratik toplumda gerekli/zorunlu olma ölçütü ve ölçülülük ilkesi,
- Sınırlamanın hakkın/özgürlüğün özüne dokunmaması.

4.3.1.1. Özgürlük Karinesi

Özgürlük karinesi, kendisine temel olarak özgürlükleri almıştır. Özgürlük karinesi, temel hakların kapsamı ve sınırı söz konusu olduğunda özgürlükler lehine yorum yapılmasını, özgürlüklerin tarafının tutulmasını gerektirir (Barnett, 2003; Erdoğan, 2005:193-94; Alexy, 2002:80-384). Bu karineye göre, özgürlükten ayrılmak istisna olarak kabul edilmektedir. Bu karine, özgürlüklerden yana yorumu (özgürlük ilkesinin prima facie önceliğini) gündeme getirmektedir.

Bu ilkeye göre, çok güçlü nedenler olmadıkça, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ve onlara istisna getirilmemesi gerekmektedir. Bu da iki şekilde olur. Birincisi, kişilerin insan haklarına sahip olmalarının hukuki tanımaya bağlı olmadığını ve dolayısıyla insan haklarının hukuki metinlerde sayılanlardan ibaret olmadığını ifade eder. İkinci durum ise, belli bir temel hakkın ancak çok güçlü veya zorlayıcı nedenlerin varlığı halinde ve istisnai olarak sınırlandırabileceğidir (İHB,2006:37). Bu anlayış kanun koyucu ve uygulayıcıya, temel hakları sınırlamak için öngörülen nedenlerin çok dar yorumlanmasını gerektirir. Sınırlamayı haklı göstermek için ileri sürülen görüşler veya gerekçelerin belirsiz olmaması, çok açık olması ve ikna edici olması gerekir. AİHS’de ve Türk Anayasası’nda bu ilkeye açık bir şekilde yer verilmemiştir. Bununla beraber, özgürlük karinesi AİHM’nin kararlarında yer almaktadır.

4.3.1.2. Yasa ile Sınırlama

İnsan haklarının sınırlandırılması ancak, yasal düzenlemelerle yapılabilir. AİHS’ye göre, temel haklara getirilecek sınırlamalar yasalarla düzenlenmeli ve unsurları, sınırları yasal metinde ifade edilmelidir. Yasal düzenleme şartı, keyfilikğin önlenmesi amacına yöneliktir. AİHS’ de işaret edilen “kanun” kavramını şekli değil, maddi anlamda yorumlamaktadır. Bu yoruma göre, temel hakları sınırlayan düzenlemenin bir parlamento işlemi olması şart değildir; Sözleşme’nin öngördüğü kanun, “türü ne olursa olsun (kanun, tüzük, yönetmelik, yerleşik içtihat vb.) soyut norm koyan” işlemlerdir. Ayrıca, bu gibi düzenlemeler genel olarak “ulaşılabilir” ve “anlaşılabilir” de olmalıdır (Gölcüklü ve Gözübüyük, 2002:376). Anayasa’mızın 13. maddesinde, Temel hak ve hürriyetlerin, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak, kanunla sınırlandırabileceği ifade edilmiştir. Burada, şekli anlamda kanun kastedilmiştir. Başka bir söylemle, Türkiye’de temel haklar ancak, TBMM’ nin “kanun” adı altında yaptığı işlemlerle sınırlandırılabilir. Anayasa’mızın 91/1 maddesi, istisnai olarak, kanun hükmünde kararnamelerle sosyal ve ekonomik

hakların “düzenlenmesi” ne izin vermektedir. Dolayısıyla, Türk anayasal sisteminde temel hakların yasal bir dayanak olmaksızın idari işlemlerle sınırlanması mümkün değildir.

4.3.1.3. Nedene Bağlılık veya Yasal Amaçların İzlenmesi

İnsan hakları ve temel özgürlükler, sebepsiz yere veya yasal olmayan nedenlerle sınırlandırılmaz. Temel hak sınırlamalarının her bir hakla ilgili maddelerde belirtilen amaçlara yönelik olması gerekir. Kamu güvenliği, başkalarının hak ve özgürlüklerinin, kamu sağlığı ve ahlakının veya kamu düzeninin korunması ve benzeri nedenler sınırlama nedenleri olarak ifade edilmektedir. Sınırlama nedenleri sınırlı olarak sayılmış olduğundan, kanun koyucu veya yargısal makamlar yeni sınırlama nedenleri getiremezler. Sınırlamalar konusunda, 2001 değişikliklerinden sonraki haliyle bizim Anayasa’mızın sistemi de AİHS ile aynı hale gelmiştir. Nitekim, değişik 13. madde temel hakların “yalnızca Anayasanın ilgili maddelerin de belirtilen sebeplere bağlı olarak” sınırlandırılabileceğini öngörmektedir. Dolayısıyla, Türk anayasa sisteminde de hiçbir şekilde sınırlandırmayacak temel haklar vardır (İHB, 2006:38). Örneğin, Anayasa’ nın 74. maddesi “dilekçe hakkı” için vatandaşlar bakımından herhangi bir sınırlama nedeni getirmemiştir. Buna karşılık, kimi haklar için Anayasamız “Cumhuriyetin temel nitelikleri” veya “laik Cumhuriyet” gibi Sözleşme’de yer almayan sınırlama nedenleri de öngörmüştür.

4.3.1.4. “Demokratik Toplumda Gerekli Olma” Ölçütü ve “Ölçülülük” İlkesi

Temel hakların sınırlandırılabilmesi için, bu sınırlandırmanın demokratik toplumda gerekli olması gerekir. Çağdaş demokratik ortamın şartlarına uymayan sınırlandırmalar kabul edilemez. AİHM konuyla ilgili çeşitli kararlarında demokratik toplumun başlıca şu unsurlarını özellikle vurgulamıştır (İHB, 2006:39):

- İnsan onurunu korumayı amaçlayan insan hakları, demokrasinin ve hukuk devletinin temellerindendir.
- Çoğulculuk, hoşgörü ve geniş-fikirlilik demokratik toplumun vazgeçilmez esaslarındandır.
- Demokrasi çoğunluğun mutlak üstünlüğü demek değildir. Demokratik toplum, azınlıkta kalanlara adil davranılmasını (onların haklarına riayet edilmesini) ve hâkim durumda olanların yetkilerini kötüye kullanmalarının önlenmesini gerektirir.
- Düşünceyi açıklama özgürlüğü, demokratik toplumun temel taşlarından biridir.
- Örgütlenme özgürlüğü ve özellikle de siyasi partiler aracılığıyla “kamusal tartışma” ya katılma demokratik toplum bakımından aynı derecede vazgeçilmezdir.
- Din ve vicdan özgürlüğü Sözleşme’nin hem 9. (düşünce, vicdan ve din özgürlüğü) hem de 10. maddeleri (ifade özgürlüğü) anlamında demokratik toplumun temel taşlarından biridir.

AIHM’nin kararlarına göre, bir temel hak sınırlamasının yasal olması için onun demokratik toplumlarda yerinde, makul veya kabul edilebilir nitelikte olması yeterli değildir. Sınırlama gerçekten gerekli olmalıdır. AIHM’nin kararlarına göre; burada söz konusu olan “gereklilik” kavramı “kabul edilebilir”, “olağan” veya “uygun/münasip” kelimelerinin akla getirdiği şekilde demokratik toplumla zayıf bir bağlantıya işaret etmemekte; aksine burada “zorlayıcı bir sosyal ihtiyaç” kastedilmektedir (Gölcüklü ve Gözübüyük, 2002: 378). Görüldüğü gibi, AIHM, “demokratik toplumda gereklilik/zorunluluk” ölçütünü, temel hakların sınırlanmasının başka bir evrensel ilkesiyle, “ölçülülük” ilkesiyle, sentezleyerek kullanmaktadır. “ölçülülük” ilkesi, sınırlamanın ölçülü olmasını, yani, “sınırlamada başvuru olan aracın sınırlama amacını gerçekleştirmeye elverişli olmasını ve araçla amacın ölçsüz bir oran içinde bulunmamasını” ifade etmektedir (Özbudun,

2003:104). AİHS, çerçevesinde ölçülülük ilkesi sadece demokratik toplum gerekleri açısından söz konusu olmamaktadır. Sözleşme’de ölçülülük kavramına, ayrıca, 2. maddede “kesin zorunluluk”, 15. maddede “durumun gerektirdiği ölçüde”, 17. maddede “öngörüldüğün den daha geniş ölçüde” demek suretiyle ayrı ayrı vurgu yapmıştır (Eren, 2004: 202).

Anayasa’mızın 13 maddesinde, temel hak ve hürriyetlere getirilecek yasal sınırlamaların “demokratik toplum düzeninin gerekleri” ne aykırı olmaması gerektiği ifade edilmiştir. Bu düzenlemeye rağmen, Anayasa Mahkememiz “demokratik toplum” kavramını, özgürlük ve katılımı AİHM’nin yaptığı ölçüde öne çıkaran bir yaklaşımla yorumlama eğiliminde değildir. Ölçülülük ilkesi ise bizim sistemimizde 2001 Anayasa değişikliklerinden sonra bağımsız bir sınırlama ölçütü haline gelmiştir (Erdoğan, 2005: 203). Aslında, bu ölçüt Anayasada olağan dönemler bakımından açıkça öngörülmüş olmadığı halde, daha önce de Anayasa Mahkemesi tarafından zaman zaman kullanılmaktaydı.

4.3.1.5. Hakların Özüne Dokunma Yasağı

Bu ilke, sınırlamaların temel hakların özüne dokunmaması gerektiğini ifade eder. Anayasa’mızın değişik 13. maddesinde bağımsız bir ölçüt olarak yer almaktadır. AİHS’de bu yönde açık bir ifade yoktur. AİHM, öze dokunmama ilkesini zaman zaman demokratik toplumun gereklerini belirleme bağlamında bir ölçüt olarak kullanmaktadır. Nitekim, Mahkeme eğitim, evlenme ve sendika haklarıyla ilgili çeşitli kararlarında, devletlerin bu konulardaki düzenleme yetkisini söz konusu hakların özüne dokunmayacak şekilde kullanmaları gerektiğini belirtmiştir (Eren 2004: 105; Gemalmaz 2003:425-26). Öze dokunmama güvencesi, bir temel hakkın kullanılmasını son derece zorlaştıran veya imkânsız hale getiren sınırlamaları yasaklamaktadır. Böyle bir olasılık, sınırlayıcı normun bir hak ve hürriyetin vazgeçilmez unsuruna dokunulduğu zaman, söz konusu hürriyeti anlamsız kılacak ise söz konusu olur (Özbudun, 2003:59). Ancak, tüm haklar için geçerli olacak bir öz

belirlemek çok zor olduğu gibi, bazı hakların da özü ile kendisi arasında bir ayrım yapılamaz (Doehring, 2002:266). Söz gelişi, yaşamak bölünebilir bir şey olmadığından, yaşama hakkını sınırlamak ancak hayatı sona erdirmekle mümkün olacağından, yaşam hakkının özüne dokunulamaz ve sınırlandırmaya bağlı kılınamaz.

4.4. Olağanüstü Yönetim Düzenlerinde İnsan Hakları

Olağandışı veya istisnai yönetim şekillerinin yürürlüğe konması temel haklara geçici olarak olağan yönetim düzenlerinden farklı kısıtlamalar getirilmesine yol açar. Bu kısıtlamalar olağan rejimdeki sınırlamalardan daha ağırdır. Çünkü, sınırlamalar hakların kullanım alanını daraltırken, olağanüstü yönetim düzenlerindeki kısıtlamalar haklardan yararlanmayı, onların kullanılmasını durdurur veya askıya alırlar (Gemalmaz, 2003:760). Olağanüstü yönetimlerin hepsi, şüphesiz aynı nitelik ve ağırlıkta değildir. Örneğin, savaş ve seferberlik hali toplumun varlığını belli bir bölgede baş gösteren salgın hastalıktan veya doğal afetten daha fazla tehdit eder; dolayısıyla birinci durumda temel haklara getirilecek kısıtlamalar ve alınacak istisnai tedbirler genellikle ikincisinden daha ağır olur.

AIHS' nin 15. maddesi, taraf devletlerin, savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde, durumun gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerle ters düşmemek şartıyla, AIHS'de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler uygulanmasına izin vermektedir. AIHS'nin 15/2. maddesi, bu gibi durumlarda bile yasal savaş eylemleri sonucunda meydana gelen ölüm halleri dışında, yaşama hakkı (m. 2) ile, işkence (m. 3), kölelik ve kulluk (m. 4/1) yasaklarının ve suç ve cezaların kanuniliği ve geçmişe yürümezliği ilkelerinin (m. 7) hiç bir şekilde ihlal edilemeyeceğini belirtmektedir. AIHM'ye göre, "ulusun varlığını tehdit eden genel tehlike" kavramı, "halkın tamamını etkileyen ve devleti oluşturan topluluğun düzenli yaşamı için bir tehdit teşkil eden istisnai ve pek yakın bir kriz veya tehlikeyi ifade eder." Mahkeme ayrıca, maddenin ikinci fıkrasında

belirtilen “dokunulmaz haklar”a, niteliği gereği askıya alınması mümkün olmayan 14. maddedeki ayrımcılık yasağını da eklemiştir (Gölcüklü ve Gözübüyük, 2002: 406). 2003 yılında yürürlüğe giren 13 Nolu Protokol ölüm cezasını mutlak olarak yasakladığından, AİHS’ nin sistemi içinde savaş döneminde bile ölüm cezası verilemez. Bu maddeyle devletlere tanınmış olan istisna tedbirleri uygulama izni mutlak değildir. Olağanüstü hallerde devletler ancak, “durumun gerektirdiği ölçüde” AİHS’nin tanıdığı haklara uyma yükümlülüğünden geçici olarak kaçınabilirler. Buradaki ölçü olağanüstü hallerde hem hangi hakların durdurulacağını hem de bu gibi durumlarda başvurulacak tedbirlerin ağırlık derecesini belirleyecektir (Erdoğan, 2005:207). Ayrıca, AİHS’ye aykırı tedbirlerin hangi kapsam ve ağırlıkta olacağının ölçüsü yürürlüğe konan olağanüstü halin niteliğine göre de değişecektir.

AİHS’nin 15. maddesi, ayrıca, olağanüstü hallerin gerektirdiği tedbirleri alınmasında “uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülükler” e de ters düşülmemesini de ayrıca düzenlemektedir. AİHS’ye taraf devletler bu bakımından, AİHS’nin kendisine uymak zorundadır (Gölcüklü ve Gözübüyük, 2002:408). Dolayısıyla, ulusal makamların ve bu arada yargı mercilerinin AİHM’nin bu temel hakların durdurulması konusunda kararlarını da göz önünde bulundurmaları gereklidir

Anayasa’mızın 15. maddesindeki düzenleme de AİHS’den çok farklı değildir. Anayasamız da hem ölçülülük ilkesine hem de uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler uyma zorunluluğuna yer vermiştir. Fakat, AİHS’den farklı olarak Anayasamız durdurma tedbirlerine başvurulabilecek olağanüstü yönetim usullerini tanım yoluyla belirlemek yerine isim olarak saymıştır. İki hüküm arasındaki bir fark da, Anayasa’mızın olağanüstü hallerde dokunulmasını yasakladığı haklar listesinin AİHS’den daha geniş olmasıdır. Nitekim, Sözleşme’ nin 15. maddesinde temas edilmeyen din, vicdan ve kanaat özgürlüğü ile suçsuzluk karinesi Anayasamızın öngördüğü “dokunulmaz haklar” arasında yer almaktadır (Gölcüklü ve Gözübüyük, 2002:408)

4.5. İnsan Haklarının Kötüye Kullanılması Yasağı

Yasal düzenlemelerle tanımlanan hakların kötüye kullanılması hukuka aykırı bir durumdur. Hakların kötüye kullanılmasını hukukun korumaması, hatta gerektiğinde yaptırıma bağlaması hukukun genel ilkelerindendir. Bundan dolayı, sadece anayasal ve diğer ulusal mevzuatlar değil, fakat uluslararası insan hakları belgeleri de, tanıdıkları hakların devletler veya kişiler tarafından kötüye kullanılmasını genellikle yasaklamışlardır (Eren, 2004:31). Örneğin, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’ nin 30. maddesinde, “bu Bildiri’nin hiçbir hükmü hiçbir devlete, gruba veya kişiye, bu Bildiride belirtilen herhangi bir hakkı ve özgürlüğü tahrip etmeye yönelik bir faaliyete girişme veya eylemde bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz” denmektedir. Yine BM çerçevesinde hazırlanan Sivil ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi de 5. maddesinde benzer bir hükme yer vermiştir.

AİHS’nin 17. maddesinde yer alan bu konuyla ilgili hüküm ise şu şekilde düzenlenmiştir: “Bu Sözleşmenin hükümlerinden hiçbirisi bir devlete, topluluğa veya kişiye Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerin tahrip edilmesine veya burada öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara tabi tutulmasına yönelik bir faaliyete girişme veya eylemde bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.” Bu hüküm, kötüye kullanmayı hem devletler hem de kişi ve gruplar açısından yasaklamıştır. AİHS’nin 35/3 maddesinde, tanıdığı hakların kötüye kullanılmasını “başvuru hakkının kötüye kullanılması niteliğindeki” gibi kabul ederek, kişisel başvuruların kabul edilemez olduğu belirtilmiştir (Anayurt, 2004:240). Böyle bir yasal düzenleme olmasa bile, bu tür başvuruların AİHS’nin 17. maddesine göre reddedilmesi yine de mümkündür AİHS’nin 35/3 maddesi, AİHM’e başvuru kişiler bakımından önemli bir hak arama yolu söz konusu olduğundan, başvuru hakkının “kötüye kullanılması” kavramının olabildiğince dar yorumlanması gerekir. Kuşkusuz, AİHM’nin de tespit ettiği gibi, AİHS’de tanınan her hak ve özgürlük (mesela 5. maddedeki kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı ile 6. maddedeki adil

yargılanma hakkı) kişi ve gruplar bakımından 17.madde anlamında “kötüye kullanma” ya elverişli değildir (Gölcüklü ve Gözü büyük, 2002:414). Kötüye kullanma daha çok ifade ve örgütlenme özgürlükleri bakımından söz konusu olmaktadır

Temel hakların ve temel hakları sınırlama yetkisinin kötüye kullanılması Anayasa’mızın 14. maddesinde de yasaklanmıştır. Bu maddedeki düzenleme, kişiler bakımından AİHS’ nin 17. maddesi hükmünden daha kısıtlayıcı olarak yorumlanmaya elverişlidir. Nitekim, AİHS, kişilerin sadece temel hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik eylemlerini yasaklarken, Anayasa’nın 14. maddesi, buna ek olarak, devletin kurucu özelliklerine aykırı hak kullanımlarını da temel hakların kötüye kullanılması saymaktadır. Bu bağlamda, Anayasa’mızın 14. maddesi 2 ve 3 maddeleri de içine alacak şekilde, bu maddelere aykırı hak kullanımlarını hakkın kötüye kullanılması olarak kabul ettiğini söyleyebiliriz.

4.6. Temel Hakların Sınırlanmasında “Amaç Saptırma” Yasağı

AİHS’nin 18. maddesi, hak ve özgürlüklere getirilecek sınırlamaların öngörülenden başka amaçlar için uygulanamayacağını belirtmiştir. Bu hüküm, kamusal işlemlerde “amaç saptırma” yasağını temel hakların sınırlanması bakımından dile getirmektedir. Amaç saptırması, yasal bir amaç için öngörülmüş olan bir yetkiyi kullanarak yasal olmayan bir amaca ulaşmak istenmesi durumunda ortaya çıkar (Gölcüklü ve Gözübüyük, 2002:416). Ayrıca, temel hakların sınırlanması açısından, sınırlamanın sadece yasal olmayan bir amaca yönelik olması değil, bir temel hakla ilgili olarak öngörülmüş bulunan yasal bir amacın başka bir hak için sınırlama gerek çesi olarak kullanılması da bu hükme aykırıdır (Eren, 2004:195). Burada, yetki saptırmasının “kötüye kullanma”nın özel bir türü olduğunu söylemek mümkündür. AİHS’nin 17. maddesi gibi, 18. madde hükmü de, niteliği gereği, bağımsız olarak uygulanmaya elverişli olmayıp, ancak Sözleşme’nin

sınırlama öngören başka bir hükmüyle bağlantılı olarak uygulanabilir. Dolayısıyla, 17. ve 18. maddelerin hiçbir sınırlamaya tabi tutulamayan işkence yasağı (m. 3) ile kölelik ve kulluk yasağı (m. 4/1) gibi hak ve özgürlükler bakımından uygulanma olasılığı yoktur (Gölcüklü ve Gözübüyük, 2002:416).

Değişiklikten önceki şeklinde Anayasa'nın 13/2 maddesi, aynen AIHS'nin 18. maddesindeki gibi, temel hak ve özgürlüklerle ilgili sınırlamaların öngörüldükleri amaç dışında kullanılamayacaklarını ifade ediyordu. Maddenin değişiklikten sonraki halinde böyle bir ibareye yer verilmemiştir. Bu maddede, “Temel hak ve hürriyetler, özlere dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.” denilmek suretiyle, “ölçülülük” ilkesine yer verilmiş ve bu ilkenin “amaç saptırma” yasağının gerçekleşmesine hizmet edeceği düşünülmüştür. Ne var ki, ölçülülük ilkesi “amaç saptırma” yasağını ancak kısmen telafi edebilir. Çünkü, “amaç saptırma” yasağı, sınırlamada başvuru araçlarının öngörülen amaçla zorunlu bir ilişki içinde olmasını gerektirirse de, onun kapsamı bundan daha geniştir. Bu yasak, izlenen araçların niteliğinin dışında, öngörülen amacın yasal olup olmadığının ve o temel hak bakımından öngörülmüş olup olmadığı hususunun da değerlendirilmesini gerektirir.

4.7. İnsan Hakları ve Yabancılar İlişkin Kısıtlamalar

İnsan haklarının evrenselliği ilkesi, hakların her birey için tanınmasını zorunlu kılar. Bu ilkeye rağmen, demokratik devletler yine de “temel haklar” her insana tanımazlar. İnsan hakları belgeleri ve anayasalar temel hakların sınırlanması konusunda vatandaşlarla yabancılar arasında ayrım yaparlar. Bu ayrım, genellikle siyasi haklar özellikle de seçme ve seçilme hakları bakımından otaya çıkmaktadır.

AIHS, Sözleşme'nin tanıdığı hak ve Özgürlüklerden taraf devletlerin yetki alanları içindeki “herkes” in yararlanacağını (m. 1) ve ayrıca kimseye ayırım yapılmayacağını (m. 14) belirtmesine rağmen, yabancıların bazı haklarının kısıtlanabileceğini öngörmüştür. Nitekim, Sözleşme' nin 16. maddesi, 14. maddede belirtilen “hak ve özgürlüklerde eşitlik” ilkesine (ayrımcılık yasağına) yabancıların siyasi faaliyetleri bakımından bir istisna getirmektedir. Buna göre, taraf devletler, 10. maddede düzenlenen ifade özgürlüğü ile 11. maddede öngörülen örgütlenme ve toplantı özgürlüklerine yabancılar bakımından istisnalar getirebilir ve onların siyasi faaliyetlerini önleyici düzenlemeler yapabilirler. Bu arada belirtmek gerekir ki, maddedeki “yabancı” kavramı elbette Sözleşme'nin tarafı olmayan devletlerin vatandaşları ile vatansızları da kapsar (Eren, 2004: 64). Buna karşılık, AIHM'nin kararları bakımından, Avrupa Birliği üyesi devletlerin vatandaşları Sözleşme'nin 16. maddesi anlamında “yabancı” sayılmamaktadırlar.

Bununla beraber, Sözleşme'nin sadece 16. maddesine bakarak, yabancılar hakkında her türlü hak kısıtlayıcı tasarrufla bulunulabileceği sonucuna varmamak gerekir. Çünkü, 4 ve 7 No.lu Protokoller taraf devletlerin yabancılarla ilgili işlemlerine bazı kısıtlamalar getirmiştir. Bu çerçevede, yabancıların keyfi (7 No.lu Protokol, m.1) ve toplu şekilde (4 No.lu Protokol, m. 4) sınır dışı edilmeleri gibi, serbest dolaşım ve yerleşme özgürlüklerinin engellenmesi de (4 No.lu Protokol, m. 2) mümkün değildir.

Yabancıların haklarının sınırlanması konusunda 1982 Anayasa'sında da AIHS'dekine benzer bir hüküm bulunmaktadır. 1982 Anayasa'sının 16. maddesi temel hak ve hürriyetlerin yabancılar için milletlerarası hukuka uygun olarak sınırlandırılabileceğini belirtmektedir. Bu hüküm yabancıların temel haklarına AIHS'nin öngördüğünden daha fazla kısıtlama getirilmesine elverişlidir. Çünkü, AIHS'deki siyasi faaliyetlerle ilgili sınırlamalardan farklı olarak, burada yabancıların temel haklarının sınırlandırılmasına genel olarak izin verilmesi söz konusudur. Bununla beraber, Anayasa'nın temel haklar düzeninin bütünlüğü içinde yorumlanması yoluyla Yabancıların temel haklarına getirilecek sınırlamaların kapsamını AIHS'nin

öngördüğü ölçüde daraltmak mümkündür (Erdoğan, 2005: 208-209). Aslında, Anayasa'yı bu şekilde yorumlamak, Türkiye'nin AİHS ile üstlendiği yükümlülüklerle uyma zorunluluğunun bir ifadesidir.

4.8. İnsan Haklarının Bireyler Arası Etkisi

İnsan hakları hukuku sadece devlet birey ilişkilerini değil aynı zamanda toplum içinde yatay düzlemde, bireyler veya çeşitli gruplar arasındaki özel ilişkilerde meydana gelen hak ihlalleri ile de ilgilenmektedir. Yatay aykırılıklar olarak adlandırılan bu ihlaller, toplum içinde bireyler veya gruplar arasında olan, siyasi iktidarın ve devlet mekanizmasının dışında, daha güçlü konumdaki tarafın diğer tarafa, çoğunluğun azınlığa yönelik dayatmaları, haksız davranışları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ihlaller toplumun her katmanında çeşitli şekillerde ve çok yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu yatay ihlallere örnek olarak namus cinayetleri, fiziksel şiddet, aile içi şiddet, kadına karşı şiddet, evlilik içi tecavüzler, yetişkinlerin çocuklara karşı ihlalleri, toplumun geniş kesimlerinin toplum içindeki azınlıklar veya sıra dışı gruplara karşı hak ihlalleri dikkat çekmektedir (Poroy, 2006:1006). Her şeyden önce, temel haklarının bir başkası tarafından tehdit edilmesi durumunda, kişinin devletten bu hareketi önlemesini talep edebilme imkânı bulunmaktadır. Böylece, temel hakların üçüncü kişiler bakımından etkisinin bu anlamda dolaylı olarak ortaya çıkmakta olduğu söylenebilir. Onun için asıl sorun, temel hakların kişiler arası ilişkilerde de ileri sürülebilip sürülemeyeceğinde yatmaktadır.

Bir görüşe göre, temel hakların kişilere karşı ileri sürülmesi onların gerçek anlamını ortadan kaldırır. Kişi, devlet ile olan ilişkileri çerçevesinde ileri sürebileceği türden hakları (söz gelişi ifade özgürlüğü hakkına dayanan bir iddia), sözleşme ilişkisi içinde olduğu diğer tarafa karşı ileri süremez. Çünkü böyle bir iddia karşı tarafın aynı türden iddiası ile çatışacağından, burada temel hak iddialarına dayanarak bir çözüme varmak mümkün değildir. Onun için bu gibi konularda özel hukuk hükümlerinin uygulanması gerekir; dolayısıyla burada anayasa hukuku açısından

değil, normal yasallık açısından söz konusu olan bir koruma sorunu vardır (Doehring 2002:263-64). Temel hakların bireyler arası etkisi konusunda Alman hukuk doktrininde başlıca üç görüş bulunduğu ifade edilmektedir (Alexy, 2002:355-57).

Bir görüş, anayasal hakların kişiler arası etkisinin dolaylı nitelikte olduğunu ileri sürmektedir. Bu açıdan kişiler arası etkiden kastedilen, anayasal hakların nesnel ilkeler olmak itibarıyla özel hukukun yorumunu etkilemeleridir. Bu etkinin muhatabı yargıçlardır. İkinci görüş ise, anayasal hakların nesnel ve bağlayıcı normlar niteliğinde olmaları nedeniyle özel hukuku doğrudan doğruya etkilediğini belirtmektedir. Başka bir görüşe göre, anayasal hakların vatandaşlar arası ilişkilerdeki etkisi, devletin bu haklarla subjektif kamu hakları olarak bağlı olmasının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre, özel kişiler tarafında yapılmış olsa bile hakların ihlalden devlet sorumludur. Bu anlamda kişiler arası etki, hem yasama organına hem de yargıya hitap etmektedir. Şu halde, bir temel hakka vaki bir tecavüz durumunda da, yargı ve icra gücü marifetiyle, duruma göre hakkın iadesini veya uğranılan zararın tazmin ve telafisini sağlamak yine devletin görevidir. Ancak, bu gibi durumlarda, gerçekte kişinin bir temel hakkını başka bir kişiye karşı ileri sürmesi değil, fakat o hakkın devlet gücü tarafından korunmasını talep etmesi söz konusudur (Doehring, 2002:265). Üçüncü anlamda, “devlete karşı hak” aracılığıyla gerçekleşen bir tür dolaylı kişiler arası etki söz konusudur. Temel hakların kişiler arası etkisinin her hak için geçerli olacak şekilde genel bir kurala bağlanması mümkün değildir. Her bir hakkın ahlaki içerik ve gücü ile anayasal tanımına bağlı olarak bu kişiler arası etki değişkenlik göstermektedir.

4.9. İnsan Hakları ve Ödev ve Sorumluluklar

İnsan hakları, genel olarak veya kısmen ödev ve sorumluluk da yüklemektedir. Bu insan hakları değerlerinin bireylere getirdiği bir yükümlülüktür. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi 29. maddesinde herkesin mensubu olduğu topluma karşı ödevleri bulunduğunu belirtmiştir. Yine benzer bir ibare, Sivil ve Siyasal

Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin Başlangıç kısımlarında yer almıştır. Burada “bireyin başkalarına ve bağlı olduğu topluluğa karşı ödevleri bulunduğu” ve hatta “tanınmış hakların geliştirip gözetilmesi yolunda çaba göstermek zorunda” olduğu belirtilmiştir.

Herkesin insan haklarının veya temel hakların konusunu oluşturmasının yanında, topluma karşı ödevlerinin de bulunması hususu, kişilerin haklarını “kötüye kullanma”larının yasaklanmasında kendisini göstermektedir (Gemalmaz, 2003: 742). Herkes, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi için elinden geleni yapmalı veya en azından sahip olduğu hakları kötüye kullanmamalıdır.

Nitekim gerek Evrensel Bildiri (m. 30) gerekse Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (m. 5/1) ile İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (m. 5/1) bu yönde hükümler içermektedir. Uluslararası sözleşmelerin bazılarında ayrıca, özel olarak bazı hakların “özel ödevler ve sorumluluklar çerçevesinde” kullanılacağı belirtilmiştir. Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğüyle ilgili 19. maddesi buna örnek olarak zikredilebilir. AİHS'de bu genel kurala uymaktadır. AİHS' nin 17. maddesi, kişi ve grupların haklarını kötüye kullanmalarını genel olarak yasaklamaktadır. AİHS' nin 10/2. maddesi ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasının “ödev ve sorumluluk yüklediği”ni de ayrıca belirtmiştir. Anayasa'mız ise, kişilerin temel haklarını kötüye kullanmalarını yasakladıktan (m. 14) sonra, temel hak ve özgürlüklerin “niteliği” ni belirleyen 12. maddesinin ikinci fıkrasında, bu hak ve özgürlüklerin kişinin “topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını” da içerdiğini ayrıca vurgulamıştır. Anayasa bu anlayışa uygun olarak temel haklarla ilgili İkinci Kısımın başlığını “Temel Haklar ve Ödevler” şeklinde ifade etmiştir. Temel hak ve özgürlüklerin aynı zamanda kişinin başkalarına ve topluma karşı ödevlerini de içerdiğini belirten tanımın insan hakkı kavramıyla uyuşmadığı ayrıca iddia edilmektedir (Erdoğan 2005: 192). Bu iddia sahiplerine göre, uluslararası belgelerdeki tanımlamalarla bu uyuşmazlığı haklılaştırmak da zordur. Çünkü, mesela Evrensel Bildiri' de bu konuyla ilgili ifade

(m. 29) ödev ve sorumluluğu, Anayasa'mızın 12. maddesinden farklı olarak, temel hakların tanımının bir unsuru olarak değil, fakat temel haklarını kullanan kişilerin gözetmeleri gereken harici bir faktör olarak işaret etmiştir. AİHS'nin ifade özgürlüğüyle ilgili maddesinde yer alan kayıt bakımından da durum böyledir. Anayasa'mızın ortaya koyduğu anlayışın, AİHS'den ayrıldığı daha önemli bir nokta; ilkinde hakların kullanılmasında “ödev ve sorumluluk” a sadece ifade özgürlüğü bakımından işaret edilmiş olmasına karşılık, bizim Anayasa'mızın 12. maddesinin bunu hakların genel bir özelliği olarak göstermiş olmasıdır. Bununla beraber, Anayasa'mızın gerek “Temel Haklar ve Ödevler” şeklindeki Kısım başlığının gerekse 12. maddesindeki temel hak tanımının onun kendi iç tutarlılığı bakımından anlaşılabilir olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü, Anayasa İkinci Kısım' da gerçekten de kişilerin sadece haklarını değil, fakat aynı zamanda bir kısım ödevlerini de (m. 72: “vatan hizmeti” ve m. 73: “vergi ödevi” gibi) düzenlemiştir. Anayasa yine kendisiyle tutarlı olarak, ilgili maddelerinde birçok temel hakkı aynı zamanda ödev olarak da nitelemiştir. Eğitim hakkı ve ödevi (m.42), çalışma hakkı ve ödevi (m.49), çevreyi koruma ödevi (m.56/2) gibi.

4.10. Demokrasi ve İnsan Hakları

Demokrasi ve insan hakları birbiriyle bağlantılı kavramlardır. Biri olmazsa, diğeri de anlamını yitirir. Gerçekten de kendisini demokratik olarak niteleyen her yönetim sistemi, aynı zamanda insan haklarına dayandığını iddia etmektedir. İnsan haklarının varlığı için demokratik bir ortam gerekir. İnsan hakları ve demokrasi kavramlarının gelişimi paralel bir seyir izlemiştir. Siyasal iktidarlara sınırlamalar getirilmeye başlandığı andan itibaren yapılan bütün hareketlerin temelinde insan hakları kavramı yer almıştır (Türk, 1999:32). Siyasal iktidarlara getirilen bu sınırlamalara bağlı olarak demokrasi de gelişmeye başlamış ve insan hakları ve demokrasi kavramları birbirinden ayrılmaz duruma gelmişlerdir.

Toplumu oluşturan bireyler “halk” adı verilen, bireylerin toplamından oluşan birliğin üyesidir. Demokrasinin de en genel anlamıyla halkın yönetimi, halkın kendi kendisini, kendisi için yönetmesidir. Halk, kendisi için en iyi yönetim biçimi olan demokraside kendi kendisine zulüm yapmayacağı, kendi haklarını çiğnemeyeceği için demokrasilerde insan hakları tam olarak geliştirilebilecek ve korunabilecektir (Şenel, 1996:162). Ancak, bu korumayı sağlayabilecek demokrasi anlayışı “Klasik, Liberal, Çoğulcu demokrasi” anlayışıdır. Çünkü, bu demokrasi anlayışı toplumun yönetimi açısından çoğunluğun iradesine dayanır. Ancak çoğunluğun iradesi mutlak ve sınırsız değildir. Çoğunluğun iradesi, azınlığı koruyacak biçimde sınırlanmıştır. Toplumda farklı görüşlere, muhalefete yer verilmesi gerekmektedir. Çoğunlukçu demokrasiyle, çoğulcu demokrasi arasındaki temel fark buradadır. Azınlık bir gün çoğunluğu oluşturabilir. Bu hak beraberinde bütün insan hak ve özgürlüklerini (düşünce hürriyeti, ifade hürriyet, muhalefet hakkı, örgütlenme özgürlüğü, yaşama hakkı, vd) beraberinde getirir (Kapani, 1993:172). Komünizm’ de bireyi özgürleştirme amacı taşıyan Marxist devlet anlayışı ve Marxist demokraside özgürlükler birer araç olarak değil amaç olarak ele alınmakta ve demokrasiye özgürlükçü olmayan bir yoldan varmayı amaçlamıştır (Çeçen, 2000:60). Marxist demokrasi, Klasik demokrasinin aksine “gelecekteki tam özgürlük” için bugün sahip olunan özgürlükleri feda eder (Kapani,1993:173). Dolayısıyla, bu yönetim sisteminde insan haklarının korunup geliştirilmesinden söz edilemez. Faşizmin aşırı milliyetçi, devleti yücelten anlayışında da insan haklarından söz edilmesi mümkün değildir. Faşizm, bireysel, siyasal, sosyal özgürlükleri, insan haklarını devlet adına kısıtlayan veya inkâr eden, demokrasiye karşıt totaliter bir siyasal sistem olarak karşımıza çıkmaktadır (Mumcu, 1994:111-112).

Faşizm, insana gereken değeri vermemektedir. Bireyi, devleti oluşturan bir unsur olarak görmekte ve insanı devletin içinde eritmektedir. Ayrıca, halkın iradesinden oluşan demokrasi yönetimine karşıdır. Bu nedenle, faşizm’de insan haklarının ve demokrasinin anlamı olmamaktadır. İnsan hakları, siyasal iktidarlar açısından halka dayandıklarını yani demokratik olduklarını belirtmenin bir ölçütü konumuna gelmiştir. İnsan hakları, siyasal yönetim sistemleri açısından yasallığın

ölçütü durumundadır. Siyasal yönetim sistemleri, insan haklarını korudukları ölçüde yasal hale gelmekte veya yasallıklarını korumakta ve devam ettirmektedirler (Donnelly, 1989:14). Bu nedenle hemen hemen bütün siyasal yönetim sistemleri, demokratik olduklarını iddia etmektedir. Hitler, kendi oluşturduğu sisteme “gerçek demokrasi” demiştir. Mussolini, “merkez otoriter demokrasi”, Nasır “başkanlık demokrasisi”, Sukarno “güdümlü demokrasi”, Franco “organik demokrasi”, Eyüphan “temel demokrasi” olarak yönetimlerini nitelemişlerdir. Hatta demokratik sistemle ilişki olmayan bir sistemin başkanı olan Mao bile kendi sistemini demokrasiyle ilişkilendirerek “yeni demokrasi” olarak adlandırmıştır (Çeçen, 2000a:56). Bu yüzden, bir yönetim sisteminin demokrasi ile olan ilgisini belirlemek için, demokratik ortamın bir takım özellikleri bünyesinde barındırıp barındırmadığına bakmak gerekir. Doktrinde ve uygulamada siyasal yönetim sistemi olarak demokrasi, insan haklarının gerçekleştirilmesini sağlayan düzendir (Çeçen, 2000a:53). İnsan haklarının olmadığı yerde demokrasinin bulunduğunu söylemek imkânsızdır (Arslan, 2000:193). İnsan hakları bütün bunların sonucunda modern demokrasilerin ortak dili olmuştur.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin (SSCB) dağılmasından sonra “iki kutuplu” dünya düzeninin ortadan kalkmasıyla yeni bir dünya düzenine girilmiştir. Bu yenisünya düzeni Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) egemenliğindeki “tek kutuplu” bir dünya düzenidir. Yeni düzende “insan hakları” temel bir konu olarak sürekli ağırlık kazanmış ve kazanmaktadır (Çeçen, 2000b:4). 21. yüzyıl da bir din haline gelen İnsan hakları, demokratik yönetimlere geçiş nedenlerinden birini oluşturmuştur (Yılmaz, 2000:49). Demokrasiler, insan haklarının hukuksal açıdan güvence altına alınmasıyla var olabilir. Hak ve özgürlüklerinin hukuksal açıdan güvence altına alınmaması durumunda insan güvensizlik ve korku içinde yaşar (Gören, 2000:110). Halkın kendisini yönetenleri seçmesi halkın hak ve özgürlüklere sahip olduğunu ve hak ve özgürlükleri kullanabildiğini göstermektedir. Bu nedenle insan hakları ve demokrasi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır (Uygun, 1996:6).

Sonuç olarak, demokrasi, halkın egemenliği kullanmasını sağlayan ve siyasal açıdan halk egemenliği anlamına geldiğine göre insan haklarını gerçekleştirebilecek olan yönetim de ancak demokrasi olacaktır. Bu iki kavram birbirlerini geliştirerek, ortak bir değer olarak var olabilirler. Birinde yaşanacak zayıflık, diğerini de mutlaka zayıflatacaktır.

4.11. Küreselleşme ve İnsan Hakları

Küreselleşme son yılların en güncel kavramı olmuştur. Buna bağlı olarak diğer kavramlar izah edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle, küreselleşme ile insan hakları arasında ne tür bir ilişki olduğu hususu sorgulanmaya değer görülmektedir. Burada önce küreselleşme kavramını açıklamak ve bundan yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini sorgulamak gerekir.

Küreselleşme, tüm dünyanın tek bir Pazar haline gelmesi ve başta ekonomik alan olmak üzere toplumu ilgilendiren birçok alanda sınırların ortadan kalkması veya kaldırılması olarak ifade edilebilir. Globalleşmenin Türkçe karşılığı olarak kullanılan “Küreselleşme”, ekonomik içerikli bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Tezcan, 1996, 187). Küreselleşme, dünya ölçeğinde ekonomik, siyasal ve kültürel bütünleşme, fikirlerin, görüşlerin, pratiklerin, teknolojilerin küresel düzeyde kullanılması, sermaye dolaşımının evrenselleşmesi, ulus-devlet sınırlarını aşan yeni ilişki ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıkması, mekânların yakınlaşması, dünyanın küçülmesi, sınırsız rekabet, serbest dolaşım, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi ve ulusal sınırların dışına çıkması, kısaca dünyanın tek pazar haline gelmesidir (Kaçmazoğlu, 2002, 49).

Özet olarak, ‘uluslararası’laşmak gibi görünen küreselleşmenin basit bir uluslararasılaşmadan öte olduğunu ortaya koyan başlıca olguların; değişimde liberalleşme, uluslar arası ticarete hızlı artış, yabancı ülkelerde doğrudan yatırımların hız kazanması, üretim aygıtlarının dünya çapında örgütlenmesi, para

piyasalarının bütünleşmesi olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle artık ‘uluslar arası ticaret’ yerine ‘dünya ticareti’ deyimini tercih edilmektedir. Gümrük engelleri kalkıp serbest değişim alanları kurulunca mallar, hizmetler ve dolayısıyla piyasa hareketlilik kazanmıştır (Sur, 2000:598). Küreselleşmenin olumlu ve olumsuz hallerinden bahsedilmektedir. Küreselleşmenin İnsan haklarının gelişimine katkıları bakımından şu hususlar belirtilebilir: Öncelikle belirtmek gerekir ki, küreleşmeyle birlikte insanlığın ortak değerleri oluşmaya başlamış, insan ve onun eserleri, yani kültür ve uygarlık yeni baştan anlamlandırılmıştır (Bilhan, 1996:179-180-183; Tezcan, 1996: 192-194).

Küreselleşme ile birlikte İnsan hakları, özgürlük, adalet ve eşitlik gibi kavramlar yaygınlaştıkça, insanlar yeni bir kişilik kazanmaya, kendine inanmaya ve güven duymaya başlamıştır. Kendini tanıyan ve giderek kendine güvenen insan, kendi değerini keşfetmiş, hiç bir kimseye ve kuruma kul köle olmaması gerektiğini anlamıştır (Bilhan, 1996:179-180-183; Tezcan, 1996:192-194). Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen halen insan hakları ihlal edilmeye devam etmektedir. Küreselleşmenin, "Bütün gezegen boyunca tek bir üretim tarzı, tek bir politik ideoloji (neo-liberalizm) ve tek bir hâkim kültür (öncelikle ABD, ikinci olarak Batı Avrupa) dayatan, olumlu bir uyum değil artan eşitsizlik ve kutuplaşma üreten bir süreç" olarak tanımlandığı, sınırların kaldırılması ve herkese aynı kuralların uygulanmasının hakim olanla tabi olan arasındaki eşitsizliklerin artmasına yol açtığı vurgulanmaktadır (www.savaskarsitlari.org). Dünyada 815 milyon insan açlık çektiği, günde 24 bin insan açlıktan öldüğü Avrupa Birliğinde 50 milyon yoksul bulunduğu, ABD'de bu rakamın 33 milyonu bulduğu, yoksulların sayısının her geçen gün arttığı, her yıl 1-2 milyon arası erkek, kadın ve çocuk insan kaçakçılığına kurban olduğu, yoksulluk, şiddet ve yerel savaşlar nedeniyle milyonlarca insanın daha insani bir yaşam aradığı, yasadışı göçmenleri insani olmayan koşullarda bırakıldığı ve kaçak çalıştırmayı kullanan işverenlerce sömürülen milyonlarca yasadışı göçmen yaratıldığı ifade edilmektedir (www.savaskarsitlari.org).

Bu tespitler karşısında, küreselleşmenin olumlu katkıları yanında bir takım olumsuzlukları da beraberinde getirdiğini, insan hakları bilincinin oluşturulmasında, korunmasında ve geliştirilmesinde alınacak daha pek çok mesafenin olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

4.12. Türkiye’de Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde İnsan Hakları

AB üye devletlerinin vatandaşları için yönetme yetkisini kısmen elinde bulundurmaktadır ve kendi Birlik vatandaşlığı tanımını yaparak da bu yetkisini güçlendirmiş durumdadır. AB, yaşamış olduğu derinleşmeler sonucunda yetki alanı genişlemiştir. Bu da AB’nin insan haklarında ihlalcı olması olasılığını güçlendirmiş ve AB için birey ve yönetme yetkisi ilişkisinin tanımlanması ihtiyacını yaratmıştır. Yani Avrupa Birliği üye devletleri içindeki insan hakları boşluklarını doldurma idealinden çok, kendi yapısı sonucunda ortaya çıkan ihtiyacı karşılamak için insan haklarında yapılaşmaktadır (Clapham, 1998:248). AB’de “evrensel insan haklarının” varlığından daha çok “Topluluk temel haklarından” söz edilebilir. AB tamamen evrensel haklar sağlayamamaktadır. Yani pek çok hakkın tanınması ve uygulanması Birliğin vatandaşı olmaya bağlanmıştır. Örneğin, serbest dolaşım hakkı gibi.

AB, insan haklarının sınırlarını ve ihlaller karşısındaki güvenceleri önceden belirleyen ve bireylere davranışlarında açıklık ve serbestlik tanıyan yasal düzenlemeler getirmektedir. Aslında, AB, ulusal hukukları yıkmayıp, ulus üstü bir ortak hukuk oluşturmaktadır. AB’de, insan hakları alanında düzenleme yapmak devletlerin egemenliği altında tanımlanmaktadır. Uluslararası insan hakları sisteminin oluşması ile bu egemenliğin kısıtlandığı düşünülse de, prensipte devletler halen insan haklarının, tanımlayıcıları ve koruyucuları olarak görülmektedir. Bu anlamda, AB’de üye devletlerin egemenliklerinde de bir dönüşüm yaşanmaktadır (Mills, 1999:11). AB hukuku insan haklarında, ne ulusal olanların (üye devletlerdeki) yerini almaktadır; ne de uluslararası olanları (örneğin; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi) ikame etmektedir (Weiler, 1996:13). Birlik hukukunun

uygulama alanı bazen ulusal bazense uluslararası alanlarla kesişse de, Birlik hukuku onlarla bir arada bulunmaktadır (Weiler, 1996:13).

AB'nin bugünkü insan hakları sisteminin anahtarları üye devletlerdeki normatif yapı (ortak anayasal gelenekleri) ve yine oluşmasında üye devletlerin büyük katkıları olan ve tarafı oldukları insan haklarındaki bölgesel ve evrensel yapılanmalardır (Weiler ve Fries, 1999:8). Aslında birbiri ile çatışmış gibi görünse de hem üye devletlerin kendi iç düzenlerinde, hem de AİHS ile sağlanan koruma üstün nitelikte koruma sistemini oluşturmaktadır (Alston ve Weiler, 1999:24). Fakat, Birlik hukukunun önceliği ve doğrudan etkisi gibi ilkelerin de belirlenmesi ile AB hukuku zamanla daha çok alanda baskın hale gelmektedir. İnsan hakları da bu alanlardan biridir. İnsan hakları, kamu çıkarları ve birey çıkarlarının dengelenmesi için kurulmuştur. Klasik anlayışta, kamu çıkarını temsil eden devlet olarak görülürken; Avrupa Birliği'nin oluşumunda kamu çıkarlarını temsil etmede Birlik devletlere rakip hale gelmiştir. AB'de korunan Birlik çıkarlarıdır ve Birlik çıkarları sadece üye devlet çıkarlarının toplamı olmaktan daha öte bir durumu ifade eder (Weiler ve Fries, 1999:10). AB, kendine ait çıkarlara, kimliğe ve anayasal anlayışa sahip olduğu için insan haklarını da bu değerlere oranla tanımlamıştır; bu tanımlamaya bağlı olarak kendine ait bir insan hakları güvence sistemi oluşturmıştır. Buradaki en önemli nokta ve temel sorun AB'nin yaşadığı yetki sorunudur. Egemen devletlerin ucu açık bir yasama ve siyasi gücü varken, AB'nin insan hakları konusundaki yetkisi AİHS'ye katılıma dair Adalet Divanı kararından beri oldukça tartışılan bir konudur (Burca, 2005:29).

AB hukukunu, insan hakları alanında devletlerin uygulamasını istemek hâlâ devletlerin egemenliklerine bir müdahale olarak da değerlendirilebilmektedir. AB yaşadığı derinleşmeler sonucunda pek çok yeni alanda yetki kazanmış durumdadır. Bu yeni alanlarda gerek Birliğin gerekse üye devletlerinin eylemleri insan haklarını etkiler durumda da olsa insan hakları Birlik için henüz ortak bir politika alanı değildir. Yani, insan haklarında Birliğin yetkileri kısıtlı durumdadır. Günümüzde insan haklarının üye devletlerin tamamen münhasır yetkisi altında kalmadığı da

ortadadır. Her yeni derinleşmesi ile AB, insan haklarında giderek artan şekilde üye devletlerinin egemenliklerini kısıtlama, kendi egemenliğini oluşturma ve bu egemenliği etkin şekilde kullanma yolundadır.

Sonuç olarak; AB, bugün geldiği aşama itibariyle insan hakları alanında etkin bir durumdadır. Bunu da klasik ulusal ya da uluslar arası insan hakları güvence sistemlerine dayanmaktan daha çok kendi insan hakları güvence sistemini oluşturarak yaptığını görmekteyiz. İnsan hakları alanında AB, ne klasik egemen devlet tanımına uymaktadır ne de günümüz koşullarında insan haklarında etkin hale gelen uluslararası yapıların tanımına tamamen uymaktadır. Ülkemiz açısından ise, insan hakları konusunun AB ile ilişkiler çerçevesinde gelişme gösterdiğini söylemek mümkündür.

4.13. Devlet ve İnsan Hakları

İnsan haklarını koruma ve geliştirme görevi devlete aittir. İnsan hakları iddialarının muhatabı kural olarak devlettir. Bu kurumsal yapının öne çıkan özelliği, diğer görevleri yanında, toplumu oluşturan fertlerin esenliği, her anlamda yaşamını kolaylaştırma ve temel ihtiyaçlarını karşılama amaçlarını taşımasıdır. İnsan hakları politiktir ve esas hedefi kişileri devlet baskısından korumaktır. Bu nedenle, insan haklarını içeren iddialar devlete karşı ileri sürülür (Erdoğan, 2001:88). Devlet, kendi varlığını, varoluş nedenini insan haklarının gerçekleştirilmesine dayandırmalıdır. Devlet bunun için vardır, kendi egemenliği altında yaşayan bütün insanların, insan hakları denen o yüce ölçülere erişebilmesi için vardır (Soysal, www.anayasa.gov.tr:47). Devlet, her şeyden önce bireylerin yaşamları için vardır

İktidarın sınırlanması, ya da iktidarların bile etki edemeyeceği bireysel alanların yaratılması ve güvence altına alınması sorunu olarak insan hakları, modern Devletin doğuşu ile belirginleşen, ön plana alınan bir kavramdır (Gemalmaz, 2003). Bireyin özgürlüğü, ona ait hakların varlığı, ancak bir devlet düzeni içinde söz

konusudur. İnsanoğlunun bütün üretici ve yaratıcı etkinlikleri de, devletin kurduğu ortam içinde doğar ve gelişir. Yani konumuz açısından, hem özgürlüğün, insan haklarının, hem de bu kavramlar üzerinde düşünmenin koşulu, bir devlet düzeninin varlığıdır (Mumcu ve Küzeci, 2003:29). İnsan haklarını geçerli kılmaya çalışanlar, kişileri böyle bir varlığa karşı korumaya çalışmaktadırlar (Kuçuradi, www.anayasa.gov.tr). Devlet, bu nedenle insan haklarına saygılı olunacağına söz vermektedirler. Bu devlet anlayışıyla bakıldığında, anayasalar, böyle bir varlık ve uyrukları arasında bir sözleşme olarak görülebilir. Devletin varlık nedeni, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alması olmakla birlikte, siyasal otorite, içerdiği güç ve egemenlik ile özgürlükler üzerinde kısıtlayıcı bir politika izleyebilir (Dağı ve Polat, 2004:41). Devletin etki edemeyeceği temel bir birey özerk alanının varlığı, modern demokrasilerin belirgin özelliği arasındadır. İnsanın insan olmaktan doğan hakları varsa, bunlar devletten (siyasi otoriteden) önce ve ondan bağımsız olarak vardır.(Dağı ve Polat, 2004:37). İnsan hakları bu yönüyle, insanın bir fert olarak iradesinin ve yetkilerinin, kendisinde kalan kısmını çoğaltma ve özellikle de devlete karşı korumaya yönelik bir kalkan vazifesi görür (Ünal, 2001:4). Ne var ki, bireyi devlete karşı olduğu kadar, diğer bireylere karşı da korumak bir zorunluluktur.

İç hukuk düzeni, bireyleri, diğer bireylerin saldırılarından koruyacak her türlü önlemi alır ve bu tür eylemleri yasal düzenlemeler ile yaptırıma bağlar. Devlete karşı, insan hakları kavramı açısından hedeflenen sonuç, sadece insana ait ve doğuştan var olduğu kabul edilen bu hak ve yetki alanına yönelik ihlalin cezalandırılması değil, böyle bir saldırının hiç olmamasını sağlamaya çalışmaktır. İnsan hakkı olarak, başta siyasi iktidar olmak üzere, başkalarına yöneltilebilecek iddiaların niteliği esas itibarıyla negatiftir. Başka bir söylemle, insan hakları kural olarak kişiler lehine pozitif bir durumun tesisini değil, kaçınma yükümlülüğü yüklerler (Erdoğan, 2001: 116). Bunun nedeni insan haklarının özgürlükten kaynaklanmasıdır. Çünkü insan hakları da özünde bir özgürlük hakkıdır.

İnsan haklarına ilişkin taleplerin öncelikle ve en çok devlete yöneltildiği ve fert açısından ana muhatabın devlet olduğu bir gerçektir. Devletler ilk önce

vatandaşına karşı sorumludur. Bu sorumluluğun yerine getirilmesi, devletin yetki ve sorumlulukları dahilinde yeterli anayasal, yasal ve idari tedbirlerini alması ve her bir insan hakkını koruyacak düzenlemeler yapmasıyla mümkün olabilir (Coşkun, foreignpolicy.org.tr.). O halde insan haklarının korunması ve taleplerin karşılanması bakımından devletin ödevleri nelerdir? Devletin insan haklarıyla ilgili dört ödevi bulunmaktadır:

- Tanıma,
- Dokunmama,
- Koruma,
- Temin/tedarik.

4.13.1. Devletin İnsan Haklarını Tanıma Ödevi

Devlet, insan olarak bireylerin haklarını tanımak zorundadır. Devlet, bu tanımayı, insan haklarını başta anayasası olmak üzere bütün yasal düzenlemelerde belirtmek, tanımlamak ve uygulanabilir kılmak şeklinde gerçekleştirir. İnsan haklarını tanıyıp güvence altına almayan bir hukuki belge, adı anayasa olsa bile, gerçekte anayasa değildir (İHB, 2006:23). Çağdaş anayasalar genellikle “temel haklar ve hürriyetler” veya “Kamu Hürriyetleri”ni açık bir şekilde düzenlerler: Fakat, bu düzenlemeler kimi zaman insan haklarını korumaya yetmeyebilir. Gerçek ve çağdaş anayasa, devletin birey hak ve özgürlüklerine keyfi müdahalede bulunmasını önleyen ana yasadır. Sonuç olarak, çağdaş anayasalar uygar toplum bireylerinin maddi ve manevi varlıklarını geliştirmesi ve çağdaş yaşam için gerekli birey hak ve özgürlüklerini düzenlemek zorundadır. Çağdaş devlette, bu hak ve özgürlükleri, anayasalarda belirtilsin belirtilmesin tanımak zorundadır(İHB,2006:23).

4.13.2. Devletin İnsan Haklarına Dokunmama (Karışmama) Ödevi

Devlet, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin kullanımlarına kural olarak karışmamalıdır. İnsanlar, devlet müdahalesinden korunmuş bir şekilde kendi dünya görüşleri ve hayat tarzı tercihlerine göre kendi yaşamlarını düzenleyebilmelidirler. Gerek görüyorlarsa, diğer bireylerle ortak amaç ve idealleri çerçevesinde ve yine müdahaleden korunmuş bir şekilde örgütlü ya da örgütlü olmadan her türden gönüllü etkinlikler yapabilmelidirler (İHB, 2006:23).

İnsan haklarına devletin müdahalesi istisnâî bir durumdur. Devlet, sivil barışın korunması, başkalarının haklarına tecavüz edilmesini veya başkalarına doğrudan doğruya zarar verilmesini önlemek, dışarıdan gelen bir saldırı veya doğal bir afet sonucunda toplumun varlığının ve özgürlüklerinin tehlikeye düşmesi gibi durumlarda insan haklarına müdahale ederek, bu hakları sınırlandırabilir. Fakat, bu sınırlamalar da, insan haklarını yok edecek ya da bu hakları zayıflatacak şekilde; başka bir söylemle, bu hakları anlamsızlaştıracak şekilde olamaz. Devlet, en fazla “dokunmama” ilkesine uymamak suretiyle insan haklarını ihlâl eder.

4.13.3. Devletin İnsan Haklarını Koruma Ödevi

Devleti devlet yapan en önemli görev, insan haklarını korumaktır. İnsan hakları ihlallerinin asıl faili konumundaki devlet, insan haklarının korunmasını sadece bu haklara müdahalede bulunmamakla sağlamaz. Yani, devletin haklara karışmaması insan haklarının korunmasına yetmez. Bu nedenle, Devlet, aynı zamanda insan haklarıyla korunan temel değerlere yönelik olarak başka kişi ve gruplardan gelecek saldırıları caydırmak ve önlemek için gerekli önlemleri almak, olan saldırıları cezalandırmak yükümlülüğü altındadır (İHB, 2006:24). Bu görev, somut olarak, devletin insan haklarını korumak üzere etkin bir polis, icra ve mahkeme düzeni kurmasını gerektirir. Devlet bunun yanında, yani yargısal koruma dışında idari ve siyasi koruma yollarını da etkin bir şekilde kullanılabilir kılmalıdır.

Ayrıca; devlet, insan haklarının uluslararası koruma yollarını da vatandaşlarına açmalıdır. Bu çağdaş yaşamın zorunlu bir unsurudur.

4.13.4. Devletin İnsan Haklarını Temin/Tedarik Ödevi

İnsan hakları, kural olarak devlete karşı ileri sürülen iddia ve talepleri içerir. Bireyler, insan haklarının kendilerine sağladığı yararların karşılıksız olarak devlet tarafından yerine getirilmesini talep ederler. Bazı durumlarda, devletin kişilere karşı temin-tedarik yükümlülükleri olduğu söylenebilir. Bu ödevin istisnâ olması, devletin bu tür temin-tedarik faaliyetini genelleştiremeyeceği anlamına gelir. Bu faaliyetler birkaç grup olarak belirtilebilir (İHB,2006:24-25):

Kendi kusurları olmaksızın geçimlerini veya bakımlarını sağlayamayanlar (sakatlar, yaşlılar, kimsesiz çocuklar vb.) için devlet, toplumun bir kurumu sıfatıyla, gerekli tedbirleri almak ve kurumları kurmakla yükümlüdür.

Tekelci, zorlayıcı ve büsbütün karşılıksız olmamak şartıyla, devlet sosyal güvenlik düzenlemeleri yapabilir. Bu hizmetlerin tekelci olmaması, bu tür hizmetlerin sağlanmasında rekabetçi bir yapıya izin verilmesini; zorlayıcı olmaması kişilerin bu sisteme katılmaya zorlanamamasını, yani gönüllü katılımı; karşılıksız olmaması ise ödeme gücüne sahip olanların bu hizmetlerin sağlanmasına katkıda bulunmalarını gerektirir.

Yukarıda belirtilen “sosyal hak”larda evrenselliğin sağlanmasının her zaman mümkün olmadığını unutmamak gerekir. Burada evrensellikten hem “her yerde aynı şekilde geçerli olma” hem de “hakkın öznesinin herkes olması” kastedilmektedir. Nitekim, bu kategoride yer verilen hakların çoğunun uygulamada da genelleştirilmiş haklar olmadıklarını görüyoruz. Ayrıca, bunların kapsam ve nitelikleri, zorunlu olarak, ülkeden ülkeye ve içinde bulunulan sosyo-ekonomik dalgalanmaya göre değişiklik göstermektedir.

Devletin, bireyin doğuştan sahip olduğu haklara saygı gösterme, bu hakların ihlal edilmesini önleme ve bu hakların geliştirilmesi için gerekli ortamı oluşturma zorunluluğu vardır. Devletlerin ikinci olarak ta insan hakları konusunda diğerk devletlere karşı sorumluluğu bulunmaktadır. Buna göre, diğerk devletler, sadece insan haklarına riayet etmede hassasiyet göstermekle yetinmemeli, insan haklarında uluslar arası standartların geliştirilmesi ve var olan bir takım eksikliklerin giderilmesi için diğerk devletleri de teşvik etmeli, ayrıca uluslar üstü insan hakları kuruluşlarına destek olmalıdır (Ünal, 1997:104). İnsan haklarının milli düzeyde güvence altına alınarak korunması, ilgili devletin ekonomi ve sosyal gelişmişlik düzeyiyle yönetiminin yapısı ve hukuk sistemiyle yakından ilintilidir.

ÜÇÜNCÜ KESİM

İNSAN HAKLARININ KORUNMASI VE İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

5. İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

Bu bölümde insan haklarının korunmasının önemine, ulusal koruma yollarına, ulusal insan hakları kurumlarına ve uluslar arası koruma yollarına yer verilecektir.

5.1. İnsan Haklarının Korunması Kavramı ve Önemi

Hukuk devleti, insan haklarının, hukuk düzeni tarafından tanındığı, bu tanımlanan haklara bireylerin erişiminin sağlandığı, bu hakların temin edildiği ve korunduğu hukuki ve siyasi yapıdır..Hakların en etkin korunması hukuki olarak, yargı yoluyla sağlanır. Ne var ki, haklar sadece hukuki-yargısal yoldan değil, fakat aynı zamanda siyasi ve idari yollardan da korunabilir. Hakların korunması, her şeyden önce, pozitif hukukun insan haklarına uygun hale getirilmesini, kamu görevlilerinin, özellikle kolluk görevlilerinin insan hakları bilinciyle donatılmasını ve yargı mercilerinin pozitif hukuku insan hakları öncelikli bir bakış açısından yorumlayıp uygulamalarını gerektirir. Bunların yanında, resmi eğitim programının ve eğitim kurumlarının, insan hakları bilinci içinde olması ve eğitim personelinin insan hakları duyarlılığına sahip olması insan haklarının korunması bakımından zorunludur. Yani, sürekli insan hakları eğitiminin sağlandığı, yaşam kalitesinin yükseldiği, bireylerin insan hakları konusunda bilinçlendiği bir toplum, çağdaş uygarlığın teminatı olacaktır. Bu açıdan, insan haklarının korunması çok önemlidir. Bu korumayı sağlayabilen toplumlar, çağdaş uygarlığın kapısını açabileceklerdir.

Daha insancıl bir yaşam, insan haklarının korunması ile mümkün olacaktır. Bu korumayı sağlayamayan toplumlar, ilkelliğin kör kuyularında ve insanlıktan nasibini alamamış derin zindanlarda acı çekecektir. Bu bakımdan insan hakları, yaşam denilen yolda bireylerin maddi ve manevi varlıklarını korumak ve geliştirmek için sahip oldukları hak ve yetkilerin korunması için kendiliğinden var olan yaşamsal ilkeleri içerir. İnsan hakları konusunda bilinçli toplumların umut dolu gelecekleri olacaktır. Yaşam, insanlık adına bu bilincin en üst düzeyine ulaşmak amacıyla yitirilen kalelerin üzerinde doğacak güneşi temsil edecektir. Bu güneş, yani ömür dediğimiz çileli ve yorucu yol, aslında insan haklarının korunması için verilen mücadelenin savaş alanını, barış meydanlarına çevirecektir. Özetle, İnsan haklarını korumak içte ve dışta barışı sağlamanın en kestirme yoludur.

5.2. İnsan Haklarını Korumanın Sonuçları

İnsan haklarının korunması, her zaman olumlu sonuçlara yol açar. İçte ve dışta barışı sağlamanın yolu insan haklarının korunmasından ve geliştirilmesinden geçmektedir. Toplumun huzur ve güven içinde olması, adaletin sağlanması, bireylerin yeteneklerini geliştirebilmesi, demokratik siyasi yaşamın gelişmesi, insanların gelecek kaygısının azalması, bireylerin vatandaş olma bilincine sahip olmaları, herkesin yasalara uyması, vatandaşların birlik ve bütünlük içinde yaşamaları, insanların diğer ülkelerdeki insanların haklarının korunması içinde çaba göstermeleri, yurtta ve dünyada barışın sağlanması insan haklarının korunmasının doğal sonucudur. Ayrıca, insanlar arasında dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce ve mezhep ayrımı yapılmaması da insan haklarının korunması ve geliştirilmesi ile mümkün olacaktır.

5.3. İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması

Anayasa'nın “temel hak ve hürriyetlerin korunması” başlıklı 40. maddesinde, anayasal hakları ihlal edilen herkesin “yetkili makama” geciktirilmeden başvurma hakkının sağlanacağı ifade edilmektedir. Burada geçen “yetkili makam” teriminden yargı makamları, idari ve siyasi makamlar kastedilmektedir (İHB, 2006:113).

Zaten, ulusal insan hakları koruması da, yargısal, idari ve siyasi yollar kullanılarak gerçekleştirilir.

5.3.1. İnsan Haklarının Yargı Yoluyla Korunması

İnsan haklarını korumanın en etkili yolu, insan hakları ihlal edilen kişinin yargısal yollara başvurusudur. Kişilerin mahkemelerde davacı veya davalı olarak haklarını savunması, yargısal korumayı gerçekleştirmektedir (İHB, 2006:113). Buna yargı yolu denmektedir. Yargı yolu, kişinin bir hakkını elde etmek veya maruz kaldığı bir hak ihlalinin giderilmesini yahut giderilmesini sağlamak üzere dava açması kadar, kendisine karşı açılan davada kendi haklarını savunmasını da kapsamaktadır.

Anayasa'mızın 36/1 maddesi herkesin “meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahip” olduğunu belirtmiştir. Burada, dava yoluyla ihlalin giderilmesi, Anayasa'nın 40. maddesinde işaret edilen, devletin uğranılan zararı tazmin etmesini de kapsamaktadır. Anayasa'nın 40/2 maddesinde, hiçbir mahkemenin görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamayacağı ve sorunu çözmesi gerektiği belirtilmektedir. Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır. Kişinin, resmi görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre,

Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkının bulunduğu hususu da yine bu 40. maddede düzenlenmiştir.

Yargı yolunun temel hakların korunmasını gerçekten sağlayabilmesi için, “Doğal hâkim” ilkesinin kabul edilmesi ve uygulanması gerekir. Bu ilkeye göre, Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Yine, Bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz. Anayasamızın bu belirttiğimiz 37. maddesinde güvence altına alınan “kanuni hâkim” ilkesi önemli olmakla beraber, bunun “doğal hâkim”in bütün gereklerini karşılamadığı da bazı yazarlarca iddia edilmektedir (Erdoğan, 2005: 185).

Yargı yoluyla hak arama, hem idari, hem adli hem de anayasal yargı yolu ile gerçekleştirilebilir. İdari yargı, idari işlem ve eylemlerden doğan hak ve çıkar uyuşmazlıklarının çözüm yeridir. Anayasa’ya göre (m. 125/1), kamu idaresinin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açıktır. Askeri niteliktekiler dışında kalan idari işlem ve eylemlerin hukuka uygunluğunu ilk derece mahkemeleri olarak idare ve vergi mahkemeleri gerçekleştirir. Bu mahkemelerin kararlarının hukuka uygunluğunu ise Danıştay denetler. Buna karşılık, askeri işlemlerin denetimi Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (m. 157) tarafından yerine getirilir. Ancak Anayasa’mız, Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler (m. 105/2, 125/3) ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun (m. 159/4) ve Yüksek Askeri Şura’nın (m. 125/3) işlemlerini yargı denetimi dışında bırakmıştır (İHB,2006:113). Bu kuşkusuz, hukuk devleti ilkesine aykırı bir durumdur.

Temel hakların korunmasında adli yargı yolu da bulunmaktadır. Kimi idari işlemlerin bazı yönlerinden doğan uyuşmazlıklar (örneğin, mülkiyet hakkıyla ilgili olarak kamulaştırma bedeliyle ilgili uyuşmazlıklar) adli yargı yolu ile çözülür. Bunun yanında, ceza ve hukuk uyuşmazlıkları adli yargıda çözülmektedir. Hukuk yargılamasında olduğu gibi, ceza yargılaması da pek çok durumda temel hakların

korunmasıyla ilgilidir (İHB, 2006:113). Özellikle sanık hakları ve adil yargılama açısından durum böyledir. Adli yargının en üst yasa yolu Yargıtay'dır.

Anayasa yargısının temel hakların korunmasında önemli bir yeri vardır. Kanunların ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerin anayasaya uygunluğunu denetleyen Anayasa Mahkemesi (m. 146-153), temel hakların kapsamı, sınırları ve kötüye kullanılamaması konularındaki kararlarıyla, bu hakların korunmasına hizmet etmesi gereken önemli bir kurumdur. Burada şu hususu da belirtmek gerekirse, anayasa yargısı sistemimizde Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru ("anayasa şikayeti") kurumunun yer almamış olmasının temel hakların korunması bakımından önemli bir eksikliktir. Anayasa'nın düzenlediği "itiraz yolu"nun (m. 152), yapısı gereği, temel hakların korunmasına katkısı son derece azdır. Burada, Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun kabul edilmesi halinde insan haklarının korunması yolları etkili hale getirilmiş olur.

Yargı yoluyla hakların korunmasının son aşamasını AİHM'de hak arama oluşturmaktadır. Bu yol bir AİHM'ye başvurma şeklinde kullanılmaktadır. Bugün itibariyle AİHM'ye başvuru yolu ve ilgili dış mevzuat bizim iç hukukumuzun bir parçası durumundadır (İHB, 2006:113). Bu çerçevede, Türkiye'nin "yetki alanı"ndaki herkes (kişiler, kişi toplulukları ve STK'lar), AİHS'de ve Ek Protokollerde tanınan haklarından birinin Türkiye Cumhuriyeti tarafından ihlal edildiği iddiasıyla kişisel olarak iç hukuk yolları tüketildikten sonra AİHM'ye başvurabilir.

5.3.2. İnsan Haklarının Yargı Dışı Yollarla Korunması

İnsan haklarının yargı dışı yollarla korunması ulusal insan hakları kurumları ile sağlanmaktadır. Ulusal insan hakları kurumları, yargısal ve yasama ile ilgili eylemde bulunmayan idari kurumlardır. Bu kurumlar, kural olarak bağlayıcı karar

alma yetkisi bulunmayan, daha çok tavsiye niteliğinde karar alan, danışma organı olma nitelikleri daha ağır basan, ulusal ve uluslararası düzeyde insan haklarına saygı gösterilmesi amacıyla oluşturulan, ülkenin insan hakları politikasına yön vermeye çalışan kuruluşlardır. Bu kurumlar genel olarak, kişiler veya grupların idari veya siyasi şikâyetlerini değerlendirerek sonuca bağlar. Ayrıca, kendi kuruluş yasaları ile kendilerine verilmiş görevleri ifa ederek insan haklarının korunmasını gerçekleştirirler.

Bu bölümde idari ve siyasi başvuru üzerine yargı dışı yollarla insan haklarını koruma görevi bulunan ulusal insan hakları kurumlarına yer verilecektir.

5.3.2.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, dünyada ve Türkiye'de insan haklarının korunması ve insan hakları ile ilgili gelişmeleri izlemek, uygulamaların bu gelişmelere uyumunu sağlamak ve başvuruları incelemek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kurulan komisyondur. Komisyonunun kuruluş, görev, yetki, çalışma usul ve esaslarını düzenleyen 3686 sayılı Komisyon Kanunu 5 Aralık 1990 tarihinde kabul edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi milletvekillerinden oluşan Komisyonda siyasi parti grupları ile bağımsızlar Meclisteki üye sayıları ile orantılı olarak temsil edilmektedir. Komisyon başkanı, başkan vekilleri, sözcüsü ve kâtabi Komisyon üyelerince seçilmektedir.

3686 sayılı Komisyon Kanunu'na göre Komisyon'un görevleri şunlardır:

- Uluslararası alanda genel kabul gören insan hakları konusundaki gelişmeleri izlemek.

- Türkiye'nin insan hakları alanında taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla T.C. Anayasası ve diğer milli mevzuat ve uygulamalar arasında uyum sağlamak amacıyla yapılması gereken değişiklikleri tespit etmek ve bu amaçla yasal düzenlemeler önermek.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonlarının gündemindeki konular hakkında, istem üzerine görüş ve öneri bildirmek.
- Türkiye'nin insan hakları uygulamalarının, taraf olduğu uluslararası anlaşmalara, anayasa ve kanunlara uygunluğunu incelemek ve bu amaçla, araştırmalar yapmak, bu konularda iyileştirmeler, çözümler önermek.
- İnsan haklarının ihlale uğradığına dair iddialar ile ilgili başvuruları incelemek ve gerekli gördüğü hallerde ilgili mercilere iletmek.
- Gerektiğinde dış ülkelerdeki insan hakları ihlallerini incelemek ve bu ihlalleri o ülke parlamenterlerinin dikkatlerine doğrudan veya mevcut parlamenter forumlar aracılığıyla sunmak.
- Her yıl yapılan çalışmaları, elde edilen sonuçları, yurtiçi ve dışında insan haklarına saygı ve uygulamaları kapsayan bir rapor hazırlamak

5.3.2.2. İnsan Hakları Üst Kurulu

09.04.1997 tarihli ve 1997/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile kurulan İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu, 12.04.2001 tarihli ve 4643 sayılı Kanunla “İnsan Hakları Üst Kurulu” adı altında yeniden yapılandırılmış ve kanuni bir statüye kavuşturulmuştur. İnsan Hakları Üst Kurulunun Kuruluş, Görev ve İşleyişi ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik 15.08.2001 tarihli ve 24494 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

İnsan Hakları Üst Kurulu; Başbakanın görevlendireceği bir Devlet Bakanının başkanlığında; Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı müsteşarlarından teşekkül eder. Üst Kurul gerekli gördüğü takdirde ilgili

kamu kuruluşları ile özel kuruluşların temsilcilerini toplantılarına katılmaya davet edebilir ve belirleyeceği konularda komisyonlar ve çalışma grupları kurabilir.

Üst Kurul insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik idarî ve kanunî düzenlemelere ilişkin çalışmalar yapmak ve Başbakanlık ve bakanlıklar ile diğer kamu kurum ve kuruluşları için insan hakları konusunda tavsiye kararları vermekle görevlidir.

İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesinde görev alacak öğretim üyesi ve temsilci gönderecek gönüllü kuruluşları seçmek, Komite çalışmalarını izlemek, değerlendirmek ve yönlendirmek ve İnsan Hakları Danışma Kurulunda görev alacak kurum ve kuruluş temsilcileri dışındaki üyeleri seçmek, çalışmalarını izlemek ve değerlendirmek, Üst Kurulun görevleri arasındadır.

Üst Kurul İnsan haklarıyla ilgili bakanlıkların müsteşarlarını bir araya getirmekle sorunların üst düzeyde ele alınmasına ve çözüm önerileri geliştirilmesine imkân vermektedir Bu yönüyle de insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde oldukça önemli rol oynayabilecek bir potansiyele sahip bulunmaktadır. Bununla birlikte Üst Kurulun da ulusal insan hakları kurumu olarak nitelendirilemeyeceği izah tan varestedir. Zaten Üst Kurulun bu amaçla kurulmadığı 4643 sayılı Kanunun tamamının incelenmesinden anlaşılabilmektedir.

5.3.2.3. İnsan Hakları Danışma Kurulu

İnsan Hakları Danışma Kurulu, 12.04.2001 tarihli ve 4643 sayılı Yasanın 3056 sayılı Yasaya ek düzenleme getiren ek 5. maddesiyle oluşturulmuştur.

İnsan Hakları Danışma Kurulunun Kuruluş, Görev ve İşleyişi ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik 15.08.2001 tarihli ve 24494 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Bu kurul, İnsan haklarına ilişkin olarak ilgili Devlet kuruluşları ile STK'lar arasında iletişim sağlamak ve insan haklarını kapsayan ulusal ve uluslararası konularda danışma organı olarak görev yapmak üzere kurulmuştur. Başbakanın görevlendireceği bir Devlet bakanına bağlı olarak çalışmaktadır. Danışma Kurulu, insan hakları ile ilgili bakanlık, kamu kurum ve kuruluşları ile meslek kuruluşları temsilcileri, insan hakları alanında faaliyet gösteren STK temsilcileri ve bu alanda yayınları ve çalışmaları bulunan kişilerden oluşur. Danışma Kuruluna, kendi üyeleri arasından seçeceği bir başkan başkanlık eder. Danışma Kurulunun sekretarya hizmetleri İnsan Hakları Başkanlığınca yerine getirilir. Danışma Kurulunun giderleri Başbakanlık bütçesinden karşılanır.

5.3.2.4. İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyetleri

İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyetleri, 12.04.2001 tarihli ve 4643 sayılı Yasanın ek 6. maddesi ile düzenlenmiştir.

Bu kurul, insan hakları ihlali iddialarını yerinde incelemek ve araştırmak üzere oluşturulmuştur. Başbakanın görevlendireceği bir Devlet bakanına bağlı olarak çalışır. Heyetler; Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı temsilcileri ile insan hakları alanında çalışmalar yapan kişi ve meslek kuruluşları arasından inceleme ve araştırma yeri ve konusuna göre Başbakanın görevlendireceği bir Devlet bakanınca beş kişiden az olmamak üzere belirlenir. Heyetlere Başbakanlık temsilcisi başkanlık eder ve sekretarya hizmetleri İnsan Hakları Başkanlığınca yerine getirilir. Heyetlerde görev alacak bakanlık temsilcileri kurumlarınca, kişi ve meslek kuruluşları ise Başbakanın görevlendireceği bir Devlet bakanınca belirlenir. Heyetler, Başbakanın görevlendireceği bir Devlet bakanının onayı ile inceleme ve araştırma yaparlar ve inceleme ve Araştırma sonuçlarını bir rapor halinde görevlendiren makama sunarlar. Heyetlerin giderleri Başbakanlık bütçesinden karşılanır.

5.3.2.5. İnsan Hakları Başkanlığı

Bu kuruluş, 3056 sayılı kanun'un 17/a maddesi ile 10.10.1984 tarihli ve 3056 sayılı başbakanlık teşkilâtı hakkında kanun hükmünde kararnamenin değiştirilerek kabulü hakkında kanunun 7 nci maddesine (m) bendi eklenmek suretiyle oluşturulmuştur. İnsan Hakları Başkanlığının görevleri şunlardır:

- İnsan hakları ile ilgili konularda görevli kuruluşlarla sürekli temas halinde bulunmak ve bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak.
- İnsan hakları konusundaki mevzuat hükümlerinin uygulanmasını izlemek, izleme sonuçlarını değerlendirmek, uygulamada ve mevzuatta görülen aksaklıkların giderilmesi ve Türkiye'nin ulusal mevzuatının insan hakları alanında taraf olduğu uluslararası belgelerle uyumlu hale getirilmesi doğrultusunda yapılacak çalışmaları koordine etmek ve bu konularla ilgili önerilerde bulunmak.
- Kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet öncesi staj ve hizmet içi insan hakları eğitim programlarının uygulanmasını izlemek, değerlendirmek ve koordine etmek.
- İnsan hakları ihlâli iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek ve araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek ve alınabilecek önlemlere ilişkin çalışmaları koordine etmek.
- Başbakanlığın koordinatörlüğünde görevleriyle ilgili konularda teşkil edilen kurullara sekretarya hizmeti yapmak.

- Makamca verilen benzeri görevleri yapmak.

5.3.2.6. İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi

04.06.1998 tarihli ve 23362 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Yönetmelikle oluşturulan İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, 11.11.2006 tarihli ve 26343 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Yönetmelikle İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi adı altında daimi bir statüye kavuşturulmuştur.

İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi Dünya Programının Türkiye’de uygulanabilmesi için eylem planı önerisini hazırlayarak onay için İnsan Hakları Üst Kuruluna sunar. Bu çerçevede yürütülen eğitim çalışmalarını izler, değerlendirmelerini İnsan Hakları Üst Kuruluna bildirir. Ayrıca bu konularda Üst Kurulca verilen diğer görevleri yerine getirir.

Bu komite, İnsan Hakları Üst Kuruluna bağlı olarak çalışır. Ulusal Komite; Başbakanlık, Adalet, İçişleri, Dışişleri, Milli Eğitim, Sağlık, Kültür ve Turizm Bakanlıkları ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünden birer temsilci, insan hakları alanında faaliyet gösteren gönüllü kuruluşlardan altı temsilci ve insan hakları alanında çalışmalarıyla tanınmış beş öğretim üyesinden oluşur.

Bakanlık temsilcileri kurumlarınca, öğretim üyeleri ve temsilci gönderecek gönüllü kuruluşlar İnsan Hakları Üst Kurulunca belirlenir.

Öğretim üyeleri ile gönüllü kuruluş temsilcilerinin görev süresi iki yıldır. Bu süre sonunda yeniden görevlendirilebilirler. Bu şekilde görevlendirilenlerden mazeretsiz olarak üç toplantıya katılmayanlar Komiteden çekilmiş sayılır.

Ulusal Komite, ilk toplantısında kendi içinden iki yıl için bir başkan ve bir başkan vekili seçer. Başkanlık ve başkan vekilliği görevi sona erenler, yeniden seçilebilirler.

5.3.2.7. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları

02.11.2000 tarihli ve 24218 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Yönetmelikle oluşturulan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, 23 Kasım 2003 tarihli ve 25298 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yönetmelikle yeniden yapılandırılmıştır. Anılan Yönetmelikle Kurulların kamu görevlisi ağırlıklı yapısı değiştirilmiş, sivil toplum eksenli ve ağırlıklı bir oluşum gerçekleştirilmiştir. Kurulların görevleri, çalışma usul ve esasları ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. İnsan haklarının korunması ve ihlallerin önlenme sine ilişkin genel görevlerin yanı sıra Kurullar her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmakla görevlendirilmiştir.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, insan haklarının korunmasını sağlamak, ihlâl iddiaları hakkında gerekli inceleme ve araştırmaları yapmak ve bunların sonuçlarını yetkili mercilere bildirmek, insan hakları ile ilgili olarak toplumu bilgilendirmek, idarenin uygulamalarında vatandaşlara hoşgörü ve nezaketle yaklaşılmasını temin etmek ve uygulayıcıları ve kamu görevlilerini eğitmek üzere kurulmuştur.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları mülki idare amirlerinin başkanlığında kamu görevlileri, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve siyasi parti temsilcilerinden oluşmaktadır. Kurul Başkanı gerekli gördüğü durumlarda ilgili kamu veya özel kuruluş temsilcilerini veya kişileri de toplantıya çağırabilmektedir..

Türkiye genelinde il ve ilçe merkezlerinde bulunan her bir kurulun bünyesinde “İnsan Hakları Danışma ve Başvuru Masası” oluşturulmuştur. Masaya

gelen başvurularla ilgilenmek üzere her bir masada hukuk biçimlenmesine sahip ya da halkla ilişkiler konusunda uzman bir memurun görevlendirilmesi öngörülmüştür.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi çerçevesinde, gerek vatandaşlarla bireyler olarak, gerek STK'larla genel düzeyde, temasları kolaylaştırmak ve işbirliğini arttırmak amacıyla yönelik olarak oluşturulmuştur. Bu bağlamda Kurulların, insan hakları bilincini yaygınlaştırma ya ve kamu görevlilerini insan hakları konularında eğitmeye yönelik etkinliklere ağırlık vermesi üzerinde önemle durulmaktadır. Ülkemizde 81 il ve 850 ilçe olmak üzere toplam 931 İnsan Hakları Kurulu bulunmaktadır.

İl ve İlçe Kurulları; insan hakları ihlali iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek ve araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek, ulaşılan sonuçları konusuna göre Cumhuriyet savcılıklarına ya da ilgili idari makamlara iletmek ve sonucunu takip etmekle görevlidir. Kurullar aynı zamanda insan hakları alanında bilgilendirme, bilinçlendirme eğitim faaliyetleri gerçekleştirmek, kadın, çocuk, hasta ve özürlü hakları ile araştırmalar yapılmasını ve çözümler üretilmesini teşvik etmek, insan hakları uygulamalarını yerinde görmek amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlara ziyaretler gerçekleştirmek, her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmakla da görevlidirler.

Kurullar üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile toplanmakta ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar almaktadır. Kararlara itirazı olan üyelerin karşı oy gerekçeleri, karar altında özet olarak kaydedilmektedir. Herhangi başka bir kişi, kurum veya kuruluşun kararlar üzerinde onama, veto ya da değişiklik yapma yetkisi bulunmamaktadır.

5.3.2.8. Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları

21.06.2001 tarihli ve 24439 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 14.06.2001 tarihli ve 4681 sayılı Kanunla Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları oluşturulmuştur. Bu Kurul, yürürlükteki mevzuat ve ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle belirlenen ilkeler çerçevesinde ceza infaz kurumları ve tutuk evlerinin yönetim, işleyiş ve uygulamalarını yerinde görmek, incelemek, bilgi almak ve tespitlerini rapor haline getirerek yetkili ve ilgili mercilere sunmak amacını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Askeri ceza infaz kurumları ve tutukevleri İzleme Kurullarının görev alanı dışındadır (m.1).

İzleme Kurulları, bulunduğu yargı çevresinde ceza infaz kurumu veya tutukevi olan adli yargı adalet komisyonları tarafından kurulur. Kurullar başkanla birlikte beş üyeden oluşur. İzleme Kurullarının üyeleri, dört yıllık bir süre için re'sen veya başvurular arasından adli yargı adalet komisyonunca oybirliğiyle seçilirler. Süresi dolan üyeler yeniden seçilebilir.

İzleme Kurullarının görevleri şunlardır (m.6) :

- Ceza infaz kurumları ve tutukevlerindeki infaz ve ıslah uygulamalarına ilişkin işlem ve faaliyetleri yerinde görmek, incelemek, yönetici ve görevlilerden bilgi almak, hükümlü ve tutukluları dinlemek
- Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde infaz ve ıslah, hükümlü ve tutukluların sağlık ve yaşam koşulları, iç güvenlik, sevk ve nakil işlemleri ile ilgili olarak gördükleri aksaklık ve eksiklikleri yetkili mercilere bildirmek.
- Ceza infaz kurumları ve tutukevleri ile ilgili tespitlerini ve aldıkları bilgileri değerlendirerek en az üç ayda bir rapor düzenlemek, raporun birer örneğini Adalet

Bakanlığına, izleme kurulunun bulunduğu yargı çevresindeki infaz hâkimliği ile Cumhuriyet başsavcılığına, gerektiğinde ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanlığına göndermek.

5.3.2.9. Zarar Tespit Komisyonları

Zarar Tespit Komisyonları, 17.07.2004 tarihli ve 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansısı Hakkında Kanunla kurulmuştur. Terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütölen faaliyetler nedeniyle maddî zarara uğrayan kişilerin, bu zararlarının karşılanması amacını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Komisyon, bir başkan ve altı üyeden oluşur. Valinin görevlendireceğı vali yardımcısı komisyonun başkanı; maliye, bayındırlık ve iskân, tarım ve köy işleri, sağıık, sanayi ve ticaret konularında uzman ve o ilde görev yapan kamu görevlilerinden vali tarafından belirlenecek birer kişi ile baro yönetim kurulunca baroya kayıtlı olanlar arasından görevlendirilecek bir avukat komisyonun üyesidir. Komisyon salt çoğunlukla toplanır ve kararlar üye tam sayısının salt çoğunluğuyla alınır. Komisyonun başkan ve üyelerine ayda altıdan fazla olmamak üzere her toplantı için toplantı ücreti ödenmektedir.

Komisyonun görevleri şunlardır:

- Zarar görenin başvurusu halinde bu yasa kapsamına giren bir zararın bulunup bulunmadığını tespit etmek.
- Bu yasa kapsamına giren bir zararın bulunduğunun tespit edilmesi halinde, belirlenen nakdi veya ayni ödeme miktarını içeren sulhname tasarılarını hazırlamak.

- Sulhname tasarısının kabul edilmemesi veya kabul edilmemiş sayılması hallerinde bir uyuşmazlık tutanağı düzenleyerek birer örneğini ilgiliye tebliğ etmek ve Bakanlığa göndermek.
- Başvuru sahibinin bu kanun kapsamına giren bir zararının bulunmadığının tespit edilmesi halinde, buna ilişkin karar tutanağı düzenleyerek birer örneğini ilgiliye tebliğ etmek ve Bakanlığa göndermek.

5.3.2.10. İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı İnsan Hakları İhlalleri İnceleme Bürosu ve Jandarma İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi

Jandarma sorumluluk bölgesinde veya Jandarmayla ilişkili olarak, görevlerin icrası esnasında meydana gelebilecek insan hakları ihlalleri iddialarıyla ilgili şikâyet ve müracaatları belli bir sisteme göre kabul etmek, bu iddiaları araştırmak, iddiaların doğruluğu halinde hukuki çerçevede adli ve idari soruşturma yapılmasını başlatmak, yapılan işlemlerle ilgili gelişmelerden ve sonucundan başvuru sahibine bilgi vermek ve bu çalışmaların kamuoyuna açıklanmasını sağlamak amacıyla, Jandarma İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi (JİHİDEM) kurulmuştur (www.jandarma.gov.tr).

Jandarma İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi Ankara'da, Jandarma Genel Komutanlığı Ek Karargâh Binası (Beştepe)'nda bulunmakta olup, diğer üniteleri İl Jandarma Komutanlıklarının Hareket Merkezleri'nde kuruluş ve tüm faaliyetler koordineli olarak yürütülmektedir. JİHİDEM'in başlıca görevleri şunlardır (www.jandarma.gov.tr.)

- Çeşitli kanallardan (telefon, faks, mektup, dilekçe, şahsi müracaat vs.) JİHİDEM' e intikal eden insan hakları ihlalleri ile ilgili şikâyet ve müracaatları kabul etmek.

- Kabul edilen şikâyet ve müracaatların insan hakları ihlali kapsamında olup olmadığını değerlendirmek.

- Bu iddiaları araştırmak, iddiaların doğruluğunda hukuki prosedür çerçevesinde adli ve idari soruşturma başlatılmasını sağlamak.

- İncelenip değerlendirilen şikâyet ve müracaat konuları ile ilgili olarak ilgisine cevap verilmesini sağlamak.

- Yapılan şikâyet, müracaat ve bunlara verilen cevaplarla ilgili raporların hazırlanmasını, istatistikî bilgilerin düzenlenmesini ve bunların kamuoyuna duyurulmasını sağlamak.

5.3.2.11. Özürlüler İdaresi Başkanlığı

Özürlülere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmek için; ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, özürlüler ile ilgili ulusal politikanın oluşmasına yardımcı olmak, özürlülerin problemlerini tespit etmek ve bunların çözüm yollarını araştırmak üzere 571 sayılı Başbakanlığa bağlı Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın kurulmasına, ilişkin Kanun Hükmünde Kararname 1997 yılında yürürlüğe girmiş ve Başkanlık Ankara'da faaliyete geçmiştir (www.ozida.gov.tr).

Özürlüler idaresi başkanlığı görev ve sorumlulukları şunlardır (www.ozida.gov.tr);

- Özürlülüğün önlenmesi, eğitim, istihdam, iyileştirme, topluma uyum ve diğer konularda ilgili kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdümü sağlamak,
- Özürlülere yönelik olarak faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlardaki gelişmeleri takip etmek, sorunlarını ve çözüm yollarını araştırmak, bu konuda teklifler hazırlamak ve hazırlatmak,
- Özürlülerle ilgili konularda inceleme ve araştırmalar yapmak ve yaptırmak, istatistikî bilgilerin toplanmasını ve veri tabanı oluşturulmasını sağlamak, bu konuda projeler hazırlamak ve hazırlatmak, bunları incelemek, değerlendirmek ve uygulatmak,
- Özürlülerle ilgili uluslararası gelişmeleri takip etmek, antlaşma ve sözleşmelerin ülkemizdeki uygulamalarını izlemek ve değerlendirmek,
- Özürlülerle ilgili kanun, tüzük ve yönetmelik tasarıları ve kanun tekliflerini incelemek, görüş bildirmek ve bu konuda teklifler hazırlamak,
- Gönüllü kuruluşlar ve yerel yönetimlerle işbirliği yapmak, ortak projeler hazırlamak ve sunulan projeleri desteklemek,
- Görev alanları ile ilgili konularda görsel ve yazılı basın, yayın ve tanıtma faaliyetlerinde bulunmak, eğitim amaçlı filmler yaptırmak, Yürürlükte bulunan mevzuata dayanılarak münhasıran özürlülere tanınan hak ve hizmetlerden yararlanmada kullanılmak üzere kimlik kartı hazırlamaktır.

5.3.2.12. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü 27.10.2004 tarihli ve 5251 sayılı Kanunla, Başbakanlığa bağlı olarak, kadının insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmak, kadınların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamdaki konumlarını güçlendirmek, hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını sağlamak amacıyla kurulmuştur (www.ksgm.gov.tr).

Genel Müdürlük, ayrıca, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve öğretim üyelerinden oluşan Kadının Statüsü Danışma Kurulunun sekretarya hizmetlerini yürütmektedir.

5.3.2.13. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, 24.05.1983 tarihli ve 2828 sayılı Kanunla, korunmaya, bakıma veya yardıma muhtaç aile, çocuk, sakat, yaşlı ve diğer kişilere yönelik sosyal hizmetleri yürütmek üzere kurulmuştur (www.shcek.gov.tr). Genel Müdürlük, Başbakanlığa bağlıdır ve kamu tüzel kişiliğine sahiptir. Genel Müdürlük ayrıca, ağırlıklı olarak ilgili kamu kurumlarının temsilcilerinden oluşan ve görüş bildirmek ve tavsiyelerde bulunmakla görevli olan Sosyal Hizmetler Danışma Kurulunun sekretarya hizmetlerini yerine getirmektedir.

5.3.2.14. Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman)

Günümüzde pek çok ülkede ve kuruluştaki, uluslararası, ulusal, yerel ve özel düzeylerde uygulama alanı bulan Kamu Denetçiliği Kurumu, Türkiye açısından son yıllarda tartışılır hale gelmiştir. İnsan hakları alanında kurumsallaşma çalışmaları

kapsamında ülkemizde son zamanlarda yaşanan en önemli gelişmelerden biri de bir “Kamu Denetçiliği Kurumu” nun (Ombudsman) kurulması olmuştur.

Gerçek ve tüzel kişilerin idarenin işleyişi ile ilgili şikâyetlerini, Türkiye Cumhuriyetinin Anayasada belirtilen nitelikleri çerçevesinde, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygı, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmak üzere Kamu Denetçiliği Kurumunu oluşturma amacıyla, 15.06.2006 tarihli ve 5521 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu çıkarılmıştır. Ancak, bu kanun Anayasa Mahkemesi, 25.12.2008 günlü ve E. 2006/140, K. 2008/15 sayılı kararı ile, 28.9.2006 tarihli ve 5548 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu’nun tümünü oybirliği ile iptal etmiştir. Böylelikle bu yasa uygulanma imkânı bulamamıştır. Çağdaş demokrasilerde örneklerine rastlanan bu kurumun oluşumunu yine de incelemekte fayda vardır. Şayet bu kanun yürürlükte olsaydı, insan haklarının korunması açısından neler getirecekti? Bu sorunun cevabını aramak gerekmektedir.

Adı geçen yasaya göre, Kamu Denetçiliği Kurumu Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı, kamu tüzel kişiliğini haiz, özel bütçeli ve merkezi Ankara’da bulunan bir kuruluştur (m.4). Kurum, Baş denetçilik ve Kuruldan oluşur. Kurumda, bir Baş denetçi ve en fazla on denetçi ile Genel Sekreter, uzman, uzman yardımcıları ve diğer personel görev yapar. Kurum, gerekli gördüğü yerlerde büro açabilir.

Kurum, idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, Türkiye Cumhuriyetinin Anayasada belirtilen nitelikleri çerçevesinde, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygı, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir (m.9). Ancak; Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ile re’sen imzaladığı kararlar ve emirler, Yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler, Yargı faaliyetlerine ilişkin işlemler ile yargı mensuplarının işlem ve

eylemleri, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin salt askerî hizmete ilişkin faaliyetleri, Kurumun görev alanı dışındadır.

5.3.2.15. Ülkemizde Bulunan İnsan Hakları Kurumlarına İlişkin Genel Değerlendirmeler

İnsan haklarını korumak ve geliştirmekle görevli bulunan insan hakları kurumlarının sahip olması gereken temel niteliklerin asgari düzeyde bulunması gerekir. İnsan haklarını etkin bir şekilde koruyacak ulusal insan hakları kurumlarının kurulmasını veya zaten mevcut iseler, güçlendirilmesini tavsiye eden 20.12.1993 tarih ve 48/134 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı, bu kurumların statüsüne, yapı ve işleyişine, yetki ve sorumluluklarına ilişkin bir takım ilkeler benimsemiştir. “Paris Prensipleri” olarak bilinen bu ilkeler insan hakları ulusal kuruluşlarına ilişkin olması gereken temel nitelikleri ifade etmektedir. Bu ilkelerin somut olarak kurumların yapısına nasıl yansıtılacağı ülkelerin şartlarına siyasal ve hukuksal geleneklerine göre değişiklik gösterebilmektedir.

“Paris Prensipleri”ne göre, genel olarak, ulusal insan hakları kuruluşları şu Temel nitelikleri taşımalıdır (İHB,2006:117):

1. ilke: Anayasayla veya yasayla kurulmalı, görev ve yetkileri mümkün olduğunca geniş ve açık bir şekilde kuruluş metninde yer almalıdır.

2. ilke: Sivil toplum güçlerinin (STK’lar, öğretim üyeleri, sosyal-mesleki kuruluşlar, din ve felsefi akım temsilcileri), “çoğulcu” bir şekilde temsiline olanak sağlanmalıdır.

3. ilke: Bağımsızlıklarını tehlikeye düşürmeyecek idari ve mali özerkliğe sahip olmalıdır.

4. ilke: Etkinliklerini sorunsuzca sürdürülmesini sağlayacak yeterli bir alt yapıya ve mali olanaklara sahip olmalıdır.

5. ilke: Yetki alanlarına giren bütün konuları özgürce araştırmalı, bütün bilgi ve belgelere ulaşabilmeli, gerektiğinde bütün kişileri dinlemelidir.

6. ilke: Görüş ve tavsiyelerini doğrudan doğruya veya basın yoluyla kamuoyuna duyurabilmeli, STK'larla her türlü iletişim ve işbirliğine gidebilmelidir.

Kuruluşları, görevleri ve işleyişleri açısından da farklılıklar gösteren bu kadar çok kurumun varlığına rağmen, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. AİHM'ne başvuru sayısındaki ciddi artış bu korumanın gerektiği gibi gerçekleştirmediğini göstermektedir. Ülkemizde Paris Prensiplerine uygun bir kurumsal yapının varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu durum, mevcut kurumların insan haklarının korunması ve geliştirilmesindeki etkililiklerini azaltmaktadır.

5.4. İnsan Haklarının Uluslar Arası Düzeyde Korunması

Uluslar arası korumanın bağlayıcılığı, uluslar arası korumanın kaynağına göre belirlenebilir. Bu kaynaklar, insan haklarının ihlali olması durumunda birer ölçüt oluşturacaktır. Bu kaynaklar, uluslararası sözleşmelerle oluşturulan koruma sistemleri, uluslar arası kuruluşlar, uluslar arası sözleşme ve belgelerdir (Aydın, 2008:79). İnsan haklarının uluslararası alanda korunması çeşitli aşamalarda ortaya çıkmaktadır. Türkiye açısından bunların en önemlileri, Birleşmiş Milletler çerçevesinde ki koruma mekanizmaları ile Avrupa Konseyi'nin insan hakları koruma sistemidir.

5.4.1. İnsan Haklarının BM Antlaşması'nın Kurduğu Sistem İle Korunması

İkinci dünya savaşından sonra 24 Ekim 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmuştur. Türkiye bu örgütün kurucu üyeleri arasındadır. BM Örgütü, insan hakları konusunun ülkelerin iç hukuku sorunu olmadığı anlayışını kabul ederek, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini yürürlüğe koymuştur (Aydın, 2008:80). BM Antlaşması'na göre, BM'nin doğrudan doğruya insan hakları alanına giren konularda faaliyet yapan organı Ekonomik ve Sosyal Konsey'dir. Ekonomik ve Sosyal Konsey ve ona bağlı alt birimler insan hakları konusundaki uluslararası antlaşmaların hazırlanması çalışmalarının merkezinde yer almaktadır. Sivil ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslar arası Sözleşmesi, bu Konsey'e bağlı olan İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanmıştır. 1947 yılında kurulmuş olan İnsan Hakları Komisyonu (Commission on Human Rights) gerek insan haklarını ihlal ettiği ileri sürülen devlet hakkında gerekse belli konulara özgü olarak insan hakları ihlallerini ortaya koyan raporlar hazırlayabilir (İHB, 2006:119). Komisyon, ayrıca, belli bir uluslararası insan hakları antlaşmasına dayanmayan ihlal iddialarının araştırılması için de özel yazanakçılar görevlendirmeye yetkilidir

İnsan Hakları Komisyonu, 60'ların ikinci yarısından itibaren, dünyadaki insan hakları ihlallerini yakından izlemeye ve bu konudaki şikâyetleri incelemeye başlamıştır. Komisyon bu faaliyetlerini Ekonomik ve Sosyal Konsey'in kabul ettiği, başlıca, "1235 Usulü" ve "1503 Usulü" denen yollarla yapmaktadır. Ayrıca, bunların dışında duruma göre izlenebilecek bazı özel usuller de vardır. İnsan Hakları Komisyonu 1235 Usulü aracılığıyla "insan hakları ve temel özgürlüklerin ağır ihlallerine ilişkin bilgileri" inceledikten sonra, bu ihlallerin süreklilik kazanmış olduğunu gösteren örnekleri etraflıca araştırıp, bu konudaki bulgularını kendi tavsiyeleri ile birlikte Ekonomik ve Sosyal Konsey'e sunmaktadır. Bu usul çerçevesinde Komisyon'a tanınan yetki bir "soruşturma" yetkisi niteliğinde değildir (İHB, 2006:119). 1503 Usulü ise Azınlıklara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunmasına Dair Alt Komisyon'un oluşturduğu çalışma grubunun

insan hakları ihlalleriyle ilgili olarak yapacağı incelemelerle ilgilidir. Çalışma grubu bu konudaki bütün şikâyetleri ve eğer varsa ilgili hükümetlerin BM Genel Sekreteri'ne sundukları cevapları da inceleyip, temel hak ve özgürlüklere ağır insan hakları ihlallerinin süreklilik gösterip göstermediğini tespit edecektir. Yaptığı inceleme sonucunda çalışma grubunun bu nitelikteki durumları söz konusu Alt Komisyon'a, onun da İnsan Hakları Komisyonu'na sunması halinde bu Komisyon iki yol izleyecektir. Komisyon ya, kendisinin de yapacağı etraflı bir incelemenin bulgularıyla birlikte kendi tavsiyelerini de içeren bir rapor hazırlayıp Ekonomik ve Sosyal Konsey'e bildirecek, ya da bu konuda kendisi ayrı bir özel komisyon kurup onun konuyu soruşturmasını isteyecektir. İkinci usulün işleyebilmesi için, buna göre incelemeye tabi tutulacak olan devletin bunu açıkça kabul etmesi ve yürütülecek soruşturmanın şartlarını onunla varılacak bir anlaşmayla belirlenmesi gerekir. Bu durumda, soruşturmaya konu olan ihlal iddiasıyla ilgili olarak ulusal düzeydeki bütün başvuru yollarının tüketilmiş olması gerekir (İHB, 2006:119). Ayrıca, ihlalin uluslararası veya bölgesel bir sözleşme çerçevesinde zaten bir incelemeye tabi tutuluyor olmaması veya ilgili devletin bir uluslararası antlaşma uyarınca bu konuda başka bir usulün uygulanmasını tercih etmemiş olması gerekir. Bu soruşturma gizli yürütülür ve amacı “dostane bir çözüm”e ulaşmaktır

BM'ye ulaştırılan insan hakları ihlallerine ilişkin bazı şikâyetlerin konusu gerçekleşmesi çok yakın olan ve insan haklarının ağır biçimdeki ihlalleri ile ilgili olabilir. Bu durumlarda, ilgili özel yazanakçı veya çalışma grubuna yapılacak şikâyetle konu olan durumun “acil” olduğunun belirtilmesi BM'nin “acil eylem”e geçmesini gerektirir (İHB,2006:119). Bu sayede, ilgili birim hemen harekete geçirilerek, şikâyetçinin haklarının güvenceye alınması için şikâyet edilen devlet nezdinde girişimde bulunulması sağlanabilir

5.4.2. İnsan Haklarının Korunmasında BM İnsan Hakları Sözleşmelerinin Öngördüğü Koruma Sistemleri

Sivil ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin bu Sözleşme'de belirtilen hakların korunması için öngördüğü denetim sisteminin temel organı İnsan Hakları Komitesi'dir (Human Rights Committee). Bu Komite, taraf devletlerin vatandaşları arasından seçilmesi öngörülen 18 bağımsız uzman üyeden oluşur. Komite düzenli olarak yılda üç defa toplanmakta ve çalışmalarını "Komite Usul Kuralları" çerçevesinde yürütmektedir. Komite'nin üç işlevi vardır. Bunlardan birincisi, taraf devletlerin, Sözleşme'nin tanıdığı hakların uygulamaya geçirilmesi için aldıkları tedbirleri ve insan haklarının kullanımında sağladıkları ilerlemeyi gösterir bir raporu iki yılda bir Komite'ye sunmalarıyla ilgilidir (Gemalmaz, 2003: 347-48). Bu raporun, Sözleşme'nin o devlet bakımından yürürlüğe girmesini takip eden ilk yıl içinde sunulması gerekir. İnsan Hakları Komitesi bu raporlar üzerinde çalışmak ve bu taraf devletlere "genel yorumlar" hazırlayıp iletmek temel işleviyle donatılmıştır.

Komite'nin ikinci işlevi, Sözleşme'yle üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmediği iddiasıyla bir taraf devlet hakkında başka bir taraf devletin Komite'ye şikayette bulunması durumunda ortaya çıkmaktadır. Ancak bu yolun işleyebilmesi için, ilgili devletin Komite'nin bu yetkisini özel bir "bildirim" ile tanımış olması gerekir (Gemalmaz, 2003:348). Komite bu tür şikâyetleri dostane çözüme kavuşturmaya çalışır ve gerektiğinde bunun için özel bir komisyon kurar.

İnsan Hakları Komitesi'nin üçüncü işlevi, Komite'ye yazılı olarak yapılacak bireysel başvuruların karara bağlanmasıdır. Bu yetki, Sözleşme'nin İhtiyari Protokol'ünde (Birinci Protokol) öngörülmüştür. Dolayısıyla, bu yol, Sözleşme'nin yanında söz konusu Protokole de taraf olan devletlere karşı işletilebilir. Belirtmek gerekir ki, İnsan Hakları Komitesi'nin bu başvuruyu incelemeye alabilmesi için, aynı konunun başka bir uluslar arası soruşturma veya çözüm usulü uyarınca inceleniyor olmaması ve başvurucunun iç hukuk yollarını tüketmiş olması gerekir. Komite

incelemesini kendisine sunulan yazılı bilgiler ışığında ve gizli olarak yürütür. Komite'nin, duruma göre, ihtiyati tedbir kararı alması mümkündür (Gemalmaz, 2003:349). Türkiye İhtiyari Protokolü 1.3.2006 tarihinde onaylamış bulunmaktadır. Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'yle ilgili bu denetim mekanizmasından ayrı olarak, İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin tanıdığı haklara işlerlik kazandırılmasını izlemek amacıyla, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 1985 tarihli bir kararıyla İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi kurulmuştur. İlk toplantısını 1987 yılında yapan Komite periyodik oturumlarında taraf devletlerin sundukları raporları değerlendirmektedir (Gemalmaz, 2003:354-55). Komite 1989 yılında aldığı bir kararla, Sözleşme'yle ilgili konularda kendisini "genel yorum"lar üretmeye yetkili kılmıştır.

Birleşmiş Milletler çerçevesindeki başka bir önemli insan hakları koruma mekanizması 1919 yılında kurulmuş olan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) bünyesinde yer almaktadır. ILO'nun amaç ve hedefleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden tanımlanmıştır. Bu aşamada ILO, BM'nin "özel uzmanlık birimi" olarak belirlenmiştir (Gemalmaz, 2002:403-404). Uluslar arası Çalışma Örgütü kurulduğu 1919 yılından 1999 yılına kadar uluslararası sosyal politika ve hukukun başlıca kaynaklarını oluşturan ikiyüze yakın sözleşmeyi kabul etmiş ve bir o kadar da tavsiye kararı almıştır (Kaboğlu, 2002:205). Bunlar arasında, birçoğu Türkiye tarafından da onaylanmış bulunan, örgütlenme ve sendika özgürlüğüyle, zorla çalıştırma ve ayrımcılık yasaklarıyla ilgili birçok hak ve özgürlük belgesi yer almaktadır. ILO'nun iki genel denetim mekanizması vardır. Bu mekanizmaların biri, rapor incelemesine dayalı olarak, diğeri ise şikâyetlere bağlı olarak işler (Kaboğlu, 2002:205).

Birleşmiş Milletler nezdinde başka sözleşmelerle kurulmuş olan başka denetim organları da vardır. Bunları şu şekilde belirtebiliriz: Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Komite, İşkenceye Karşı Komite, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Komite ve Çocuk Hakları Komitesi. Bu

organlara da, ilgili oldukları sözleşmelerde tanınan hakların korunmasıyla ilgili olarak İnsan Hakları Komitesi'ninkine benzer yetkiler tanınmıştır (Aydın, 2008:83-84; İHB, 2006: 121).

5.4.3. Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları Koruma Sistemi

Avrupa'nın ilk siyasal kuruluşu Avrupa Konseyidir. 1949 yılında 10 Avrupa devleti tarafından kurulmuş olan Konseye, Türkiye kurulduğu yılda sözleşmeyi kabul ederek katılmıştır. Avrupa Konseyinin temel amacı, insan hak ve temel özgürlüklerinin geliştirilmesi ve korunması olarak belirlenmiştir (Aydın, 2008:85). İnsan haklarının korunması için en etkin olan uluslar arası koruma AIHS'nin kurduğu denetim sistemidir (Anayurt, 2004:55). Öngördüğü koruma sistemi bakımından bu Sözleşme'nin uluslar arası hukukta önemli bir dönüm noktası teşkil ettiği genellikle kabul edilmektedir.

Türkiye'nin taraflarından biri olması nedeniyle, bu Sözleşme'nin bizim açımızdan da özel bir önemi bulunmaktadır. Sözleşme 4 Kasım 1950'de imzalanmış ve 3 Eylül 1953'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu Sözleşmeyi 10 Mart 1954 tarihinde onaylamış; bireysel başvuru hakkını 1987'de, AIHM'nin yargı yetkisini ise 1990'da kabul etmiştir. Gerçi, bunun artık bir önemi kalmamıştır. Çünkü Sözleşme'yi yeniden düzenleyen 11 No.lu Protokol kişisel başvuru yolunun işletilmesini taraf devletlerin iradesine bağlı olmaktan çıkarmıştır. Sözleşme'nin, 1 Kasım 1998'de yürürlüğe giren 11 No.lu Ek Protokolle yeniden düzenlenmesinden sonraki duruma göre, AIHS'nin kurduğu sisteminin omurgasını, hukuken bağlayıcı karar alma yetkisine sahip olan AIHM oluşturmaktadır. Daha önce, İnsan Hakları Komisyonu da bu koruma sisteminin içinde yer alıyordu. Söz konusu Protokol ise Komisyon ve Mahkeme ikiliğini kaldırarak, tam zamanlı çalışan tek bir Mahkeme kurmuştur. Mahkeme Sözleşmeye taraf devletlerin sayısı kadar yargıçtan oluşmaktadır. Yargıçlar altı yıl için seçilirler, tekrar seçilmeleri mümkündür, ancak en fazla 70 yaşına kadar görev yapabilirler. Yargıçlar seçildikleri ülkeden bağımsız

olarak hareket ederler. AİHS'nin kurduğu denetim mekanizması insan hakları konusunda ikincil veya tamamlayıcı nitelikte işlev görmektedir. Bu çerçevede AİHM'nin denetimi ulusal makamların yerine geçmek üzere oluşturulmuş değildir. İnsan haklarını korumada ve özel olarak ihlalleri gidermede ilk görev ulusal makamlara (yargı, yasama ve idare makamlarına) düşmektedir. Avrupa Mahkemesi'nin yaptığı, sadece, ulusal düzeydeki denetimi tamamlayıcı bir denetimdir (Anayurt, 2004:58). Onun içindir ki, ihlal iddiasında bulunanların AİHM'e başvurmadan önce, iç hukuk yollarını tüketmiş olmaları şartı getirilmiştir.

Aslında, Jack Donnelly'nin ifade ettiği gibi (1995:281-284), İnsan hakları nihai olarak uluslararası değil, esas olarak ulusal bir konudur. İnsan haklarının korunması konusunda, uluslararası mekanizmalar olsa olsa ulusal girişimleri tamamlayıcı niteliktedir. Bu nedenle, devletlerin kendi içinde insan haklarını koruma sistemlerini etkili bir şekilde işletmeleri gerekmektedir.

AİHS, ulusal hukuk sistemlerinin bir parçası haline gelmiştir. AİHS, onu kabul eden devletler için doğrudan doğruya uygulanabilir niteliktedir (Anayurt, 2004: 70). Yani, Sözleşme hükümlerinin iç hukukta etki doğurabilmesi için, ulusal makamların onları iç hukuk kuralı haline dönüştürmek üzere ek yasama işlemi yapmalarına gerek yoktur. Sözleşme'ye taraf devletlerin yetki alanında bulunan kişiler, o devletin mahkemelerinde doğrudan doğruya bu Sözleşme'nin hükümlerine dayanarak hak talebinde bulunabilirler (Bıçak, 2000; Çavuşoğlu, 2000; Anayurt, 2004). Türkiye açısından da, AİHS, iç hukukun bir parçası gibidir. Yasa ile eş anlamda algılanması ve uygulanması gerekir.

AİHM, yargısal işlevini Komiteler, Daireler ve Büyük Daire aracılığıyla yerine getirmektedir. Komitelerin üçer, Dairelerin yedişer, Büyük Daire'nin ise 17 üyesi vardır. Komitelerden biri eskiden Komisyon'un yetkisinde olan "kabul edilemezlik" kararlarını oybirliğiyle vermeye yetkilidir. Komitelerin karara

bağlayamadığı bireysel başvuruların kabul edilebilirliği ve esası hakkında ise Daireler karar verirler (İHB, 2006:122).

AİHS'nin 30. maddesinde, Sözleşme'yle ilgili ciddi yorum sorunlarının ortaya çıkması veya Mahkemenin yerleşik kararlarına aykırı karar verilmesi olasılığında, ilgili Daire – taraflar itiraz etmezlerse- Büyük Daire lehine yargı yetkisinden vazgeçebilir. Bir başvuru hakkında kesin kararın Büyük Daire tarafından verilmesinin başka bir yolu Sözleşme'nin 11. Protokol'le düzenlenmiş 43. maddesinde gösterilmiştir. Buna göre, ilgili Daire'nin kararını vermesinden itibaren üç ay içinde taraflardan biri davanın Büyük Daire'ye götürülmesini isteyebilir. Ancak bu istisnai bir yoldur ve böyle bir talebin kabulü için, dava Sözleşme ve Protokollerle ilgili ciddi bir yorum sorununa ilişkin olmalıdır. Talebin kabul edilebilirliği hakkında karar vermeye Büyük Daire üyesi beş yargıçlı bir kurul yetkilidir. Büyük Daire'nin kararları kesindir ve uygulanması zorunludur (İHB, 2006:122). AİHM, kendisine ulaşan başvuruyu kabul edilebilir bulursa, uyuşmazlığı “dostane çözüm” ile de sonuçlandırabilir. Başvurucu ile şikâyet edilen devlet arasında bir uzlaşma sağlamaya yönelik olan dostane çözüm süreci gizli yürütülür

AİHM'de duruşmalar kamuya açık olarak yapılır; ancak Mahkeme istisnai olarak duruşmanın gizli yapılmasına karar verebilir. Kural olarak dava dosyası da herkesin incelemesine açıktır. Dairelerin kararları, tarafların davanın Büyük Daire'ye gönderilmesini istemediklerini beyan etmeleri veya üç ay içinde Büyük Daire'ye gönderme talebinde bulunmamaları halinde ve ayrıca Büyük Daire içindeki kurulun istemi reddetmesi halinde kesinleşir. Üye devletler, Mahkeme'nin kesinleşmiş kararlarına uymak zorundadırlar. Kararların uygulanmasını Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi takip eder. “Kişisel başvuru” yolu, AİHS ile güvence altına alınmış bir hakkının ihlal edildiğini düşünen kişilere veya topluluklara AİHM'ye başvurma imkânı sağlamaktadır. Ancak başvurulabilmesi için, daha önce şikâyet edilen devletin iç hukukundaki bütün yasal başvuru yollarının tüketilmiş olması ve başvurunun kesin karardan itibaren altı ay içinde yapılmış olması gerekir. İç hukuk

yolları sadece mahkemelere başvuruyu değil, eğer varsa idari başvuruları da kapsamaktadır. Yasayla öngörölmüş bir itiraz makamının varlığı ve bu yola başvurmanın etkili sonuç üretebilecek durumda olması halinde, idari başvurudan kaçınılmış olması, iç hukuk yollarının tüketilmediği anlamına gelir (Anayurt, 2004: 209). Bununla beraber, başvurunun sonuç doğurmayacağı veya başarı şansı bulunmadığı eğer açıksa bu yolun kullanılması zorunluluğu ortadan kalkar

6. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ BASKI VE ÇIKAR GRUBU OLARAK GENEL DEĞERLENDİRMESİ

21. yüzyılda, demokrasi ve demokratik değerler yaşanılabilir bir dünya oluşturmada öncü kavramlar olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu nedenle, demokratik yöntemlerle idare edilen devletlerde yönetimler böyle bir amacı gerçekleştirme amacıyla, bir dönüşüm ve değişim sürecinden geçmektedirler. Bu gelişmeyle beraber, sivil toplumun yönetime daha fazla katılma arzusu gün ışığına çıktığı görülmektedir. Artık, STK'lar ülkelerde yönetim sürecinde yer almak ve karar organlarını etkilemek istemektedirler. Siyasi karar alma organlarına yeni ve etkili aktörlerin dâhil olması, merkezi yönetimler ile yerel yönetimlerin, özel sektör şirketleriyle ve kar amacı gütmeyen kuruluşlarla bir takım sorumlulukları ve doğal olarak yetkilerini de paylaşmak zorunda kalması, aslında demokrasinin 21. yüzyıldaki yeni görünümünden başka bir şey değildir.

Ulusal karar verici kurumlar, sadece ulusal kuruluşlardan etkilenmezler. Aynı zamanda ve artan oranda uluslararası özel sektör şirketleri ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından da etkilenirler. STK'lar çıkar ve baskı grubu olarak, Ulusal ve uluslararası alanda siyasi karar alma sürecini etkilemektedir. Zaten, baskı ve çıkar grubu niteliğinde olmayan bir STK, insan haklarının korunmasını ve geliştirilmesini sağlayamaz. Bu nedenle, bu bölümde STK'ların, baskı ve çıkar grubu olarak genel değerlendirilmesi yapılacak, insan haklarının korunmasında baskı ve çıkar grubu olarak STK'ların etkileri, kullandıkları yöntemler ve genel amacı üzerinde durulacaktır.

6.1. Çıkar ve Baskı Grubu Tanımları

Baskı grubu terimini ilk kez Amerika'da 1925 yılında Washington'da gazeteciler kullanmışlardır. O kadar ki, 1924 tarihli siyaset bilimi ve anayasa hukuku yazınında ve sözlüklerde bu terime rastlanmaz. Bu terim, “pressure groups”

Amerikan teriminin doğrudan doğruya çevrilişyle Avrupa’da da yerleşmiştir (Coşar, 1996: 5). Bu terim çok geniş ve belirsiz bir örgüt kategorisine uygulanır. Çağdaş toplumun çoğulcu yüzü, iktidarın tek elde toplanmasına imkan tanımaz. İktidarın geniş bir alana yayılması gerekir. İktidarın farklılaşması ise farklı örgütlerin siyasetin oluşumuna katkıda bulunmasını kaçınılmaz kılmaktadır (Yorgancı, 2000). İşte, bu farklı örgütler STK’lardır ve genel olarak siyasi karar alıcıları etkilemeye çalışmaktadırlar (Ay, 2003:185-230).

Baskı ve çıkar grubu olarak nitelendirilen STK’ların günümüzde önemi ve sayısı çok artmıştır. Şu anda tüm dünyada ne kadar STK olduğunu söyleyebilmek miktarın çokluğu nedeniyle imkânsız gibidir. Bununla birlikte bu kuruluşlar “örgütlenmede ve yönetimleri politika değişimine zorlamada çok güçlü ve etkilidirler.” (Kettele, 2000). Türkiye’de sivil toplum kavramının Şinasi ve Namık Kemal gibi düşünürlerin öncülüğünde 1880’lere kadar geri götürülebileceğini ifade etmektedir (Mardin, 2004). Lonca ve ahilik gibi teşkilatlar ile tarikatlar Osmanlı Devleti içindeki ilk baskı grupları olarak nitelendirilebilirler (Aslan ve Gül; 2004:85-100). Türkiye’de sivil toplum uzun bir geçmişe sahiptir. Bununla birlikte Türkiye’de STK’lar incelendiğinde devletin yasalarla beslenen baskıcı tutumu, STK’lar arası açık ve süreklilik kazanmış bir iletişim ağının ve iş bölümünün bazı oluşumlar dışında henüz yerleşmemiş olması, örgüt içi yapılanmadan ve işleyişinden kaynaklanan problemler ve halk katılımının yeterli ölçüde sağlanamaması ilk bakışta göze çarpan unsurlardır (Akşit, Tabakoğlu, Serdar, 2002:17-18). STK’ların varlığı katılımcı demokrasinin de bir gereği olarak gösterilir. Şöyle ki “katılımcı demokrasi ve STK’lar, toplumun bireylerin siyasal partilere girmeden kamusal özne olma ve yaşamına yeni anlamlar katabilme yolunu açmıştır (Tekeli, www.stksempozyumu.org). STK’lar çoğulculuk, şeffaflık ve katılım temelinde işlevseldir. Bireylere kendilerini ifade etme olanağı sağlarlar Sivil toplum kentli kültürünü ve farklılıkların bir arada bulunmasını gerektirir. (Bayhan, 2002:1-3)

“Baskı grupları, hükümetin karar alma sürecini, kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışan organizasyonlar biçiminde de tanımlanmaktadır.” (Salisbury,

1975:173; Arı, 1997: 133). “Baskı grubu, ortak çıkarlara sahip bireylerin katılım maliyetlerini paylaşmak ve karar alma sürecine ilişkin tercihlerini daha etkin açıklayabilmek için bir araya geldikleri örgütlenmelerdir.” (Ekici ve Demir, 2000:165.) Başka bir görüş, baskı grubunu “üyelerinin ortak çıkarlara sahip bulunduklarını algılayan, iktidara geçmeyi amaçlamadan siyasal sistemi etkilemeye çalışan bir topluluk” olarak tanımlamaktadır (Turan, 1986: 132).

Bütün çıkar guruplarının baskı grubu olmadıklarını, bu iki grup arasında farklılıklar olduğunu savunanlar vardır. Baskı grubu, ortak çıkar, tutum ve görüşlerini algılamış kişilerden oluşan, iktidara geçmeyi amaçlamadan siyasal iktidarı kendi çıkar, tutum ve görüşleri yönünde etkilemeye çalışan topluluktur (Buran, 1993: 17). Bu anlamda, STK’lar da birer baskı grubu olarak tanımlanabilir. Çünkü STK’larında karar alma sürecindeki organları etkileme ve bu yönde kamuoyu oluşturma istekleri vardır. Her türlü dernekleri, sendikaları, meslek kuruluşlarını da çıkar ve baskı gruplarına örnek gösterebiliriz (Öztek, 2001: 95; Yücekök, 1987: 69).

Baskı gruplarının üç önemli özelliği vardır (Buran, 1993: 4):

1. Özellik: Grubun ortak çıkar veya tutum ve görüşlerini algılayan bireylerden oluşur.

2. Özellik: Siyasal iktidara geçme yerine dışarıdan etkileme amaç edinilmiştir.

3. Özellik: Etkileme faaliyetlerinin süreklilik göstermesi gereklidir.

Yukarıda saymış olduğumuz tüm özellikler, STK’ların tümünde vardır. Bu yüzden STK’lar Baskı gruplarının sahip olduğu işlevlerin tümüne sahiptir. Çünkü, STK’lar örgütlülüğün verdiği güçleri kullanarak üyelerinin çıkarlarına ters

düşeceğine inandıkları konularda siyasal karar alıcıları etkilemeye çalışırlar. Bu durum onları bir baskı ve çıkar grubu yapar (Aktan, 1993; Hennessy, 2000). STK'ların, bu açıdan bakıldığında örgütlü ve süreklilik arz eden baskı grupları olduğu söylenebilir. Bunun yanında, STK'larda kar elde etme amacı olmaması gerekir. Belki de, STK'ları baskı ve çıkar gruplarından ayıran ince çizginin bu olduğunu söyleyebiliriz.

Mesleki kuruluşlar, çıkar amaçlı baskı gruplarının temelini oluşturmuşlardır. Baskı grupları terimi STK'lardan başka bir anlam ve kapsamda kullanılmaktadır. Zorunlu meslek kuruluşları da, örgütlü bir çıkar grubu olarak görülebilir ve baskı grubu olarak adlandırılabilir. STK terimi, hiç değilse bizde bu terimleri benimseyenlerin çoğunluğu tarafından bu kapsamda kullanılmamaktadır. Baskı grubu anlamında çıkar grubu da manevi bir çıkar, bir amaç da söz konusu olabilir. Baskı grubu terimi doğrudan doğruya bir değer yargısı içermez. Sadece bu baskı gruplarının siyasi ve idari kararların oluşumunda sosyolojik anlamda bir katkısı, bir etkisi olduğunu ifade eder (Hatemi, 1997:19). Burada üyelerin kim olduklarının ve ne istediklerinin farkında olmaları gerekir. Yine, bu isteklerin siyasal karar alma sürecini etkileyerek elde edilmesi önemlidir. Siyasal karar alma sürecini etkileme amacı olmayan gruplar baskı grubu olarak değerlendirilemezler. Şöyle ki, baskı gruplarının tamamı doğrudan ya da dolaylı olarak siyasetin içindedirler. Çünkü kuruluş ve varoluş amaçları üyelerinin ya da toplumun bir kesiminin haklarını ve çıkarlarını korumak ve savunmaktır (Çakmaklı, 2003:157-184).

Siyasal iktidarlar toplumun var olduğundan bu yana kendi dinamikleri içinde gelişme gösterirler. Siyasal iktidarların var olması ve toplumu belli amaçlar doğrultusunda yönlendirme çabalarına karşın, onu etkilemeye çalışan grupların varlığı da bir gerçektir. Bu gruplar, başlangıçta daha çok anomik ve doğal baskı grupları özelliğini göstermiştir. Kurumlaşmış baskı gruplarına ise toplumların gelişmesi ve kurumlaşmanın artmasıyla birlikte rastlanmaktadır. Örgütlenmiş Baskı Grupları ise daha çok son dönemin ürünüdürler (Buran, 1993:4). Özellikle, STK'lar bu açıdan 21 yüzyılın vazgeçilmez aktörleri olmuşlardır.

6.2. Baskı Grupları-Çıkar Grupları Ayırımı

Çıkar ve baskı grupları kavramları çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmakta ve karıştırılmaktadır. Esasında, bunlar arasında bir ayrım yapmak da oldukça zordur. Fakat genel görüş, her çıkar grubunun baskı grubu olmadığı şeklindedir. Bu ayırımdaki temel ölçüt ise, örgütlü bir yapıya sahip olma ile açıklanmaktadır. Yani siyasal otoriteleri etkileme amacı ile kurulmamış olsalar da aynı kurumsal yapıya bağlı bulunduklarından dolayı ortak çıkarlara sahip bireylerin bulundukları organizasyonların siyasal otoritelere yönelik faaliyetlere giriştikleri anda baskı grubu niteliği kazandıkları şeklindedir (Alkan, 1998: 17). Çıkar grupları, siyasal iktidarı ele geçirmeden, hükümet kararlarını etkilemeye çalışan topluluklar olarak ifade edilmektedir. Bu amaçla, çıkar grupları çeşitli biçimlerde organize olabilmektedirler (Kapani; 1983: 67). Bütün bu grupların amacı, üyelerin ortak çıkarlarını elde etmek için karar alma süreci üzerinde etkili olmaya çalışmaktır (Ekelund ve Tollison, 1986:450-452). Çıkar grubunun, aktif bir şekilde çalışmasını sağlayacak bir örgütlenmeden yoksun olduğunu ifade eden görüş sahipleri de bulunmaktadır. Çıkar grubu, hükümete, yasama organına kamuoyuna etki yapabilmek için disiplinli bir şekilde çalışamaz. Baskı grubu en kısa deyişle, çıkar grubunun şuurlu ve organize şeklidir (Aybay, 1962:4). Ancak, burada baskı gruplarının yasal düzenlemelere uygun örgütlenmiş olması gerekmektedir (Alkan, 1998: 17).

Yukarıdaki yaklaşımdan farklı olarak çıkar grubu-baskı grubu ayrımını yapmamış, bu tür oluşumlara “politik çıkar grubu” adını vermiş olan görüş sahipleri de vardır (Yücekök, 1987). Bu görüş sahiplerine göre politik çıkar grubu, iki veya daha fazla bireyin oluşturduğu kamusal politikayı etkilemeye çalışan ve yönetim sisteminin içinde yer almayan topluluklardır. Bu grupların üyeleri toplumun bütününün çıkarından öte grubun çıkarını gözeterek, bilgi toplayarak gerçeğe uygun davranır (Mc Kenzie ve Tullock, 1985).

Çıkar grubunun faaliyeti kendi grup üyelerinin çıkarını gözetmekle sınırlıdır. Baskı grubu ise “grubun ortak amacına ve yararına uygun kamusal aktiviteyi ele geçirmek için farklı siyasi taktikler kullanan çıkar grubudur” (Dillon ve ark., 1962). Ekonomik ve siyasal süreçte kararlar piyasa ve kolektif karar alma mekanizması ile alınırken, bu süreçlerdeki temel aktörler kamu kesiminde yer alan politikacı ve bürokratlar ile piyasa mekanizmasında yer alan üretici ve tüketicilerdir (Oktar, 1996:5-13). İşte, çıkar ve baskı grupları, oylarıyla bu karar mekanizmalarını etkilemek ve çıkar sağlamak amacıyla, bir partiyi destekleyeceklerini önerir ve o partiden çıkar sağlamaya çalışır. Karşılığında da siyasal partiden kota ya da belli bir sanayide koruma ve benzeri bir yarar bekler (Mueller ve Murrell, 1986:395-433). Seçim sonrasında, verdikleri oyun karşılığını almak için, baskı uygulayıcılar ve grubun çıkarına yönelik politikalar talep ederler (Savaş, 1989). Kolektif karar alma sürecindeki seçmenlerin çoğu için politik gelişmeleri takip etmek, oy vereceği seçenek hakkında araştırma yapmak, bilgi toplamak oldukça maliyetlidir. Ancak, çıkar ve baskı grupları, normal seçmenden daha fazla politik sürece ilgi duyar. Çünkü, politik kararları etkileme olasılığı daha yüksektir. Günümüzde, STK’lar politik süreçte daha fazla yer almakta ve baskı ve çıkar grubu olarak etkililiğini en üst noktaya yükseltmeye çalışmaktadır. Bu anlamda STK’lar hem çıkar hem de baskı grubu niteliklerine sahip örgütlenmelerdir. Zaten, daha önce de belirtildiği gibi, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için STK’lar baskı ve çıkar grubu olmak zorundadır.

6.3. Baskı Gruplarının Sınıflandırılması

Her şeyden önce baskı grupları ülkeden ülkeye, bakış açısına göre farklılık gösterir. Bu farklılıklar ülkelerdeki demokrasi anlayışının, siyasal sistemin ve toplumsal kültürün farklı oluşunun bir sonucudur. Baskı gruplarına ilişkin tüm sınıflandırmalar bize, STK’ların baskı ve çıkar grubu olarak kabul edilmesi

gerekliliğini göstermektedir. İnsan hakları alanındaki tüm STK'lar baskı ve çıkar grubu olarak, insan haklarının korunmasında önemli rol oynamaktadır.

Akad (1976:78) baskı gruplarını “sınıflar”, “ideoloji”, “politik yapı” verilerin den yola çıkarak şöyle sınıflandırmaktadır:

İdeolojik Nitelikte Baskı Grupları: Üniversiteler, Dinsel Örgütler, Gençlik Örgütleri, Öteki Düşünce Dernekleri

Sınıflara Dayalı Baskı Grupları:

- Kırsal Alanda: Tarımda Çalışanları Örgütleyen Sendikalar, Tarımda İşvereni Örgütleyen Kuruluşlar, Birlikler
- Kentteki Örgütlenme: Sanayide ve Ticarete İşvereni Örgütleyen Sendikalar, Birlikler, İşçi Sendikaları

Politik Nitelikte Baskı Grupları: Yürütme ve Yasama Organları, Kamusal Yargı Organları, Bürokrat ve Teknokratları Örgütleyen Meslek Kuruluşları.

Yukarıda belirtmiş olduğumuz sınıflandırma dışında başka sınıflandırmalarda vardır. Bunların bazılarını STK'ların birer baskı ve çıkar grubu olduğunu belirleme açısından incelemekte fayda bulunmaktadır.

Amaçları yönünden baskı grupları, ekonomik ve kültürel amaçlı baskı grupları olarak sınıflandırılmaktadır (Yorgancı, 2000; Eryılmaz, 2004; Hennessy, 2000).

Faaliyet alanlarına göre baskı grupları, uluslar arası, ulusal ve yerel baskı grupları olarak sınıflandırılmaktadır (Hasgüler ve Uludag; 2004: 298 Alkan, 1999: 422; Arı, 1997:136-146; Alkan ve Öner, 2000:427).

Bu genel açıklamalardan sonra, baskı gruplarının örgütlenme açısından dört genel türe ayrılabilceğini söyleyebiliriz (Turan, 1977: 134). Bunlar:

1. **tür:** Anomik Gruplar,
2. **tür:** Örgütlenmemiş Gruplar,
3. **tür:** Kurumsal Gruplar,
4. **tür:** Örgütlenmiş Gruplar.

6.3.1.Örgütlenme Açısından Baskı Grupları

Baskı grupları örgütlülük açısından dört türe ayrılırlar. Bunlar, anomik gruplar, örgütlenmemiş gruplar, kurumsal gruplar ve örgütlenmiş gruplardır (Turan, 1986:133-138)

6.3.1.1. Anomik Baskı Grupları

Anomik baskı grupları genellikle kendiliğinden oluşan gruplardır. Bir bölgedeki bireylerin bir olay ya da çözümlenemeyen bir sorun karşısında beklenilmeyen bir anda ve beklenilmeyen bir biçimde eyleme geçmeleri, gösteri yapmaları anomik bir grubun ve anomik bir eylemin örneğini teşkil etmektedir. Bu gruplar, önceden tasarlanmış bir amaçları ve hazırlanmış planları olmaksızın, bir olayı ya da politik durumu protesto etmek amacı ile kendiliğinden oluşan ve eyleme geçen gruplardır. İlgili olaya bir tepki biçiminde ortaya çıkar, faaliyetleri ani ve düzensizdir (Kalaycıoğlu, 1984:320-321). Anomik baskı grupları çok kısa bir zaman diliminde, tek bir amaca ulaşmak için kurulur ve bu amacı gerçekleştirmelerinin

önemi olmaksızın dağılırlar (Hennessy, 2000). Anomik baskı gruplarının ortaya çıkıp eyleme geçmeleri çok değişik biçimlerde gerçekleşebilmesine rağmen, bu grupların ve üyelerinin bazı ortak özellikleri olduğu gözlenmiştir (Kalaycıoğlu, 1984:320-321).

Trafik kazalarının yoğun olduğu bir bölgede, yöre halkının bir kaza üzerine kendiliğinden bir araya gelerek yolu trafiğe kapatmaları bu tür grupların ve eylemlerinin güzel bir örneğidir.

Anomik grupların özellikleri şunlardır (Turan, 1986; 134-135):

1. özellik: Bu tür gruplar kendiliğinden oluşur.
2. özellik: Bu tür gruplar süreklilik göstermezler.
3. özellik: Bu tür gruplarda üyeleri birbirine bağlayan bir değerler ve davranış kuralları dizisi mevcut değildir.

6.3.1.2. Örgütlenmemiş Baskı Grupları

Örgütlenmemiş baskı grupları bireylerin özgün iradeleri ile isteyerek ve bilerek katılımında bulunmadığı gruplardır. Her birey kendisi istemese de bazı grupların doğal üyesidir. Din, dil, ırk, bölge, kabile, aşiret, soy, sosyal tabaka ve sınıf bu tür grup üyeliğinin esasını teşkil eder (Turan, 1986;135-136). Siyasal bakımdan modernleşmenin toplumlarda örgütlenmemiş grupların önemini azalttığı öne sürülmesine (Turan, 1986) rağmen, aşiret, cemaat gibi gruplar toplum içindeki etkililiklerini sürdürmeye devam edeceklerdir. Türkiye ve benzeri doğu toplumlarında bu gruplar önemli bir güçtür. Çünkü birey için bu grupların bireye kazandırdığı kimlik ve aidiyet duygusu en az bireyin gönüllü katıldığı gruplar kadar önemlidir. Geleneksel toplumlarda örgütlenme eğilimleri yaygın olmadığından bireylerin, siyasal sisteme yönelik taleplerine büyük ölçüde üyesi bulundukları doğal grupların liderleri aracılık etmektedirler. Örgütlenmenin; geleneksel toplumlarda nispeten yavaş yaygınlaşması nedenlerinden biri de, doğal grup liderlerinin bireylerin

zaten düşük düzeyde olan siyasal taleplerine aracılık edebilmeleri ve/veya söz konusu talepleri karşılayabilmeleridir (Buran, 1993:23).

6.3.1.3. Kurumsal Baskı Grupları

Toplumların hemen hepsinde siyasal, kültürel, dini ve eğitimle ilgili kurumlar mevcuttur. Bu kurumların sayısı ve türleri; ilgili toplumların gelişme düzeylerine göre farklılıklar gösterir. Baskı grupları, çıkar temelli oluşumlardır. Bununla birlikte modern siyasi yapılarda belli çıkarları birleştirme ve açıklama amacıyla olmayan çok sayıda kurum mevcuttur. Kilise, bürokrasi, ordu, çeşitli işletmeler, yüksek öğretim kurumları bu tür kurumlardır. Aynı şekilde toplumun tüm kesimlerinin çıkarlarını gözetmek durumunda olan kurumlar da vardır. Siyasi partiler, parlamento ve hükümet bu tür kurumlardır. Yukarıda sözü edilen kurumların esas amaçları toplumun tüm kesimlerine hizmet etmektedir. Oysa bu kurumlar bu duruma ek olarak kendi üyelerine de bir takım avantajlar sağlamaktadırlar (Turan, 1986;136). Yüksek dereceli memurların düşük bir ücret karşılığında özel pasaport almaları, milletvekillerinin silah bulundurma konusunda sahip oldukları avantajlı konum, yine parlamento üyelerinin oluşturduğu ve toplumun diğer kesimlerine açık olmayan kooperatifler bu tür avantajlardır. Toplumsal işlevleri dışında, kendi üyeleri lehine siyasal süreci etkilemek üzere çaba göstermeleri nedeniyle kurumsal grupların birer baskı grubu olarak kabul edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Turan, 1986;137). Ancak, bu tür kurumları karar alma mekanizmasında bulunmaları nedeniyle STK olarak nitelendirmek mümkün gözükmemektedir.

6.3.1.4. Örgütlenmiş Baskı Grupları

Örgütlenmiş baskı gruplarının çabaları siyasi karar alıcıları etkileme yönündedir (Turan, 1986). Örgütlenmiş bir grubun en belirgin özelliği, üyelerinin yararlarını gerçekleştirmek ve bu yolda faaliyet göstermek konusunda bir örgütün

varlığıdır (Sahin, 1994:60). Örgütlenmiş Baskı Grupları; demokratik siyasal sistemlerde hemen her alanda yaygın olarak faaliyet gösterirler. Örgütlenmelerindeki amaç; üyelerinin değişik değer, tutum veya çıkarlarına cevap vermek ve aracılık etmektir. En belirgin özellikleri, üyelerinin çıkarlarını gerçekleştirmek ve onların yararına olarak faaliyet göstermek üzere kurulmuş bir örgütün varlığıdır (Turan, 1986:137). Bu tür gruplar, STK özelliklerini taşımaktadır. Örgütlenmiş baskı gruplarının bir kısmı da sosyal, ahlaki ve çevresel düşüncelerle kurulmuştur. Çevre örgütleri, kadın dernekleri, ideolojik amaçlı dernekler, bu tür gruplara örnek olarak gösterilebilir.

Maddi amaçlarla kurulmuş olan baskı gruplarının, sosyal amaçlarla kurulan baskı gruplarına kıyasla daha sıkı örgütlenmiş bir yapıda olmaları doğaldır. Başka bir deyişle sosyal amaçlı baskı grupları daha gevşek bir örgüt yapısına sahiptir.

Örgütlenmiş grupların tek var oluş nedeni, siyasal süreci etkilemek olmayabilir. Fakirlere yardım derneği, hayvanları koruma derneğinin olağan çalışmalarında, siyasal süreci etkileme gibi bir amaç söz konusu olmaz. Yoksullara yardım için devlet bütçesinden ödenek almak, hayvanlara işkencenin önlenmesi için bunun suç haline dönüştürülmesini istemek, siyasal boyutu olan isteklerdir. Bu yüzden baskı ve çıkar grubu niteliğindeki STK'ların siyasal amaçlarının yanında pek çok ekonomik, sosyal ve benzeri pek çok amaç bulunabilir.

6.4. Sivil Toplum Kuruluşlarının Örgütsel İşlevleri

Demokratik siyasal sistemlerde baskı grupları olan STK'lar, işbölümü, uzmanlaşma ve çeşitli ihtiyaçlar, örgütlenme eğilimlerinin giderek artması ile birlikte örgütlü toplumun oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Örgütlü toplumda bireylerin toplum ve siyasal sistemden olan talepleri ve kararlara katılmaları örgütler aracılığıyla gerçekleşir (Buran, 1993:61). Belirli bir ekonomik gelişme düzeyini

yakalamış, eğitim düzeyinin yüksek ve yaygın olduğu, siyasal katılım ve örgütlenmenin var olduğu, siyasal iktidarın rekabet ve serbest seçimler sonucu el değiştirdiği demokratik siyasal sistemlerde baskı grupları olarak STK'lar dört temel işlevi yerine getirdikleri söylenebilir (Buran, 1993). Bu işlevler Temsil, Katılım, iletişim ve Denetim işlevleridir.

6.4.1. Temsil İşlevi

Çağdaş demokrasilerde, parlamentolarda temsil imkanı bulamamış toplum kesimleri STK'lar aracılığıyla siyasal karar alıcılara isteklerini ulaştırma imkanı bulabilmektedirler (Topçu, 2006:64). STK'lar demokratik çoğulcu sistemlerde çok sesliliğin ve siyasal kararların alınması sürecine katılabildiği oranda katılımcılığın ve bireyin örgütlü olarak sesini duyurabilmesinin en önemli araçlarından birisidir. Demokratik toplum anlayışının temellerinden bir tanesi de işte bu örgütlenme özgürlüğüdür (Efendioğlu, 1999). Siyasi partiler ve STK'ların temsil düzeneklerinin işleyişi, birbirini karşılıklı olarak etkileyen ve iç içe geçmiş durumdadır (Tichenor ve Harris, 2005). Bu nedenle siyasal sistemin karar üreticisi olan siyasi partiler ile STK'ların ilişkileri çok önemlidir. STK'ların çıkarların iletilmesinde bu ilişkileri göz önünde bulundurması gerekir.

STK'lar, isteklerin düzenli bir biçimde belirlenmesi ve siyasal sistem kurallarına uygun olarak ifadelendirilmesi görevi gören bir kürsü olarak düşünülebilir (Turan, 1986b:48). Çoğu siyasal demokrasilerde, yasama ve yürütme kurumları, belirli bir konuda bir eylemde bulunacakları zaman, o konuyla ilgili örgütlenmiş baskı gruplarının temsilcilerini davet ederek görüşlerini alırlar. Buna ek olarak baskı gruplarının liderleri de basın ve kamuoyunda, gruplarının sözcülüğünü, tanıtımını üstlenirler.

6.4.2. Katılım İşlevi

Çağdaş demokrasilerinde temsil kadar önemli bir kavram da katılımdır. Temsil bölümünde bahsedilen parlamentolarda temsil edilme imkânını yakalayamayan toplum kesimlerinin siyasal kararlara katılma imkanı da STK'lar tarafından yaratılmaktadır. Örneğin, Türkiye'de, Avrupa'da olduğu gibi çevreci hareketin temsilcileri olan bir parti (Yeşiller Partisi vb.) şu an için parlamentoda mevcut değildir. Bununla birlikte özellikle sosyal amaçlı STK'lar uyguladıkları yöntemlerle siyasal karar alıcıları etkileyebilmekte ve kendilerini ilgilendiren kararlara katılımı sağlayabilmektedir. Siyasal karar alma süreci süreklilik gösteren bir faaliyetler bütünüdür ve baskı grupları bu süreci etkileyebildikleri ölçüde üyelerinin bu sürece katılımını da sağlamış olacaktır.

6.4.3. İletişim İşlevi

STK'lar bir yönüyle üyelerinin ve temsil ettikleri toplumsal kesimlerin isteklerini birleştirerek siyasi yöneticilere iletme işlevi görürler. Aynı şekilde siyasal karar alıcıların kendi üyelerini doğrudan ilgilendiren hususlarda aldıkları kararları ve düşüncelerini de kendi üyelerine iletirler. STK'lar, üyelerinin çıkarlarını, isteklerini, tercihlerini ilgili kamu kurumlarına ve kamuoyuna aktarmak, duyurmak, tanıtmak, benimsetmek çabası içindedirler. Bu açıdan gruptan kaynaklanan ve topluma, toplum katlarına ve kamu kurumlarına dönük bir iletişim çabası yürütürler. Doğal olarak iletişim tek yönlü bir olgu değildir. Bilgi, haber her iki yönde gider gelir. İdare bazı kararlar hakkında açıklamalar yapmak ve bunları halka duyurmak ister, fakat bunu doğrudan doğruya yapmaktan kaçınabilir. Bu hallerde konuyla ilgili STK'lar, idarenin sözcülüğünü yapmak açısından sık sık kanal görevi görürler (Saybaslı, 1985:17). Bu duruma örnek olarak ülkemizde Aile Planlaması Derneği ve İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) gösterilebilir. Toplum yapısının önemli bir kısmını meydana getiren siyasal sistemin, çevre değişikliklerinden haberdar olup değişikliğe ayak

uydurmasında haberleşme yönünde baskı grupları önemli işlevleri yerine getirmektedirler.

STK'lar, dışarıdan gelen bilgiyi, zamanında, yeterli seviyede ve doğru bir biçimde alarak, bunu üyelerine ve ilgili birimlerine ulaştırabilirler. Bunun için iyi bir haberleşme sistemine sahip olmayı gerektirir. STK'ların etkin bir haberleşme sistemiyle çalışmaları, örgüt ve üyelerinin dilek ve isteklerini, siyasal kararları almak ve yürütmekle görevli kurum, kuruluş ya da kişilere uygulama aşamasından uygulama sonuçlarının alınmasına kadar geçen süreçte bilgi sağlar (Saybaşı, 1985:17). Kendiside almış olduğu bilgileri grubun ilgili birim ve üyelerine ulaştırarak, iletişim işlevini iyi bir biçimde görmüş olur.

6.4.4. Denetim İşlevi

Temsil ve iletişim sonucunda STK'lar, siyasal iktidar ve kamuoyu önünde bir denetim işlevini yerine getirir. Bu işlev, çok yönlü bir olgudur (Turan, 1986b:48). Denetim; kelime olarak “murakabe”, “kontrol etmek”tir. Denetimi, bir üst veya en azından onunla eşit bir kişi, kurum, birim, organ vb. sahip olduğu bir yetkiye dayanarak yerine getirir. Burada denetim işlevi bu anlamda bir denetim değil, bir görüş bildirme veya belirli bir tepki gösterme biçimidir (Buran, 1993:68). STK'lar özellikle insan hakları hususunda yapılan ihlalleri denetlemek, rapor hazırlamak, kamuoyuna bilgi sunmak gibi eylemlerle bu denetim işlevini yerine getirirler. STK'lar, herhangi bir konuyu halka benimsetebilmiş ve olumlu yönde kamuoyu oluşturabilmişse; siyasal iktidarın, baskı gruplarının görüş ve isteklerinin tersi yönde kararlar alması veya bu kararları uygulamaya geçirmesi büyük ölçüde zorlaşır (Kışlalı, 1987: 259). Zaten, STK'ların denetim işlevinin gücü de burada ortaya çıkar.

STK'ların hükümetlere en çok yardımcı olabilecekleri alanlardan bir tanesi de dış politika alanıdır (Laçiner, 2004). STK'lar, dış politika oluşturmada sadece dış işlerinin sınırlı kadrolarının değil aynı zamanda milyonlarca kişilik ortak aklın

devreye girmesini sağlar. Ortak akıl ve çıkarların dış politikada gözetilip gözetilmediğinin denetimi STK'lar ile gerçekleşir.

STK'lar, çağdaş demokrasilerin vazgeçilmez özelliği olan istikrarlı yönetim kavramına da işlerlik kazandırır (Fındıklı, 1989:384). Bu durum, STK'ların denetim işlevi ile gerçekleşir. Denetim işlevleriyle STK'lar, toplumun belirli kesimlerinin isteklerini siyasi yöneticilere aktarmakta ve siyasal karar alma sürecini kontrol etmektedirler (Ekici ve Demir, 2003:231-256).

6.5. İnsan Haklarının Korunması Ve Geliştirilmesi Açısından Sivil Toplum Kuruluşlarının Genel Amacı

Küreselleşen dünyada STK'ların amaçları da çok çeşitlenmiş durumdadır. Özellikle son yirmi yılda Batı Avrupa'da siyasal karar alma sürecinin doğası önemli bir değişime uğramıştır. Bu değişim ise küreselleşme kökenli dış baskılardan kaynaklanmaktadır (Richardson, 2000). Öyle ise küreselleşme olgusu da siyasal karar alıcılar üzerinde bir baskı oluşturabilmektedir.

STK'ların öncelikli amacı üyelerinin çıkarlarını artırmak veya olası çıkar kayıplarının önüne geçmektir. Devletin ekonomiye müdahale etmesinin bir takım rant imkanları yarattığını bu nedenle de baskı gruplarının asıl amacının “rant kollama” olduğu ileri sürülmektedir (Aktan, 1993). Daha öncede ifade ettiğimiz gibi STK'ların amacı, kendi çıkarları doğrultusunda toplumsal çıkarları korumaktır (Akad, 1976:67). Bunu yaparken, siyasi yönetim sisteminin karar sürecine siyasal katılmayı gerçekleştirecekler ve sürekli siyasal nitelik taşıyacaklardır. STK'ların bu etkileme eylemleri sadece iktidara yönelik değil, kamuoyunu da yönelik olacaktır (Akad, 1976: 67). Özetle STK'ların amacı, kendi menfaatine en uygun olacak bir siyasal ve ekonomik ortam oluşturmaktır (Aybay, 1961: 281).

İnsan hakları ile ilgili STK'ların asıl amacı, insan haklarının korunmasını ve gelişmesini sağlamaktır. Bu amacı da kamuoyu yaratarak gerçekleştirebilirler. Aslında hangi konu ile ilgili olursa olsun tüm STK'ların amacı peşine düştükleri değerler açısından kamuoyu yaratmaktır.

6.5.1. Kamuoyu

STK'ların temel amacı kuruluş amaçlarını gerçekleştirmek için kamuoyu yaratmaktır. Çünkü, STK'lar kamuoyu yaratarak amaçlarına ulaşabilirler. Özellikle, hak temelli STK'lar açısından kamuoyu yaratmak çok önemlidir. Bu bölümde Kamuoyu kavramının tanımı ve oluşması üzerinde durulacaktır.

6.5.1.1. Kamuoyu'nun Tanımı

Sosyal ve siyasal sistemi ne olursa olsun, hemen her toplumda karar ve yönetimle görevli siyasal kurum, yönetilenlerin uygulanan politika ve yönetim biçimi hakkında ne düşündüklerini bilmek ister (Sezer, 1972:1). Bu bilme isteğinden dolayı siyasal iktidarı elinde bulunduran grup ile bu grubun yönettiği kişiler arasında her zaman ve her yerde karşılıklı bir ilişki ve etkileşme vardır. Kamuoyu, bu ilişki ve etkileşme sürecinde oluşan değerler bütünüdür. Kamuoyu, belli bir durum içinde bulunan kişilerle bu durum hakkında karar veren kişiler arasındaki karşılaşmadır (Sezer, 1972:1). Şu halde, kamu oyunu “herhangi bir konu ya da durumla ilgili halk kesitinin, o konu ve duruma ilişkin görüşü” olarak tanımlayabiliriz (Ergil, 1984:64). Zaten, demokratik anlayışa göre, her kuvvet kaynağını halktan ve kamuoyundan alır. Kamuoyuna dayanmayan hiçbir şey başarı kazanama (Meray, 1954: 259). Ayrıca, kamuoyu “hükümet dışı özel çevrelerden hükümete doğru yönelen ve hükümetçe göz önünde bulundurulması doğru bulunan kanaatler” olarak da tanımlanabilir (Sezer, 1972: 2).

Bunun yanında kamuoyu “bireysel ve kolektif, rasyonel ve psikolojik, maddi ve manevi unsurlarla meydana gelen ve zaman ölçüsü içinde az çok değişmeye maruz bulunan ve belli bir durum ve sorun karşısında bireysel ve kolektif vasıtalarla ifadelenen az veya çok açık duyuş ve düşünüş tarzları ve akımlar” olarak da tanımlanmıştır (Kubalı, 1971: 563).

Akad’a göre ise kamuoyu, “yaşantısı ile ilgili olan tartışmalı bir sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubunun veya gruplarının taşıdıkları kanaatlerin anlatımlarıdır (Kapani, 1970:238). Bu anlatımlar, hem çoğunluk ve hem de azınlık kanaatlerini içine alır”.(Akad, 1976:107); Burada önemle vurgulanması gereken nokta, kamuoyunun tüm toplumun belli bir konu hakkında ortak fikir birliğini ifade edip etmediğidir (Kapani, 1970:238). Kamuoyu çoğunlukla toplumu ilgilendiren ve etkili olan sorunlar karşısında, bireylerin sahip oldukları görüş ve kanaatlerin toplamını ifade eder. Buna göre halkın çoğunluğu tarafından tutulacak olan görüş kamuoyu olmaktadır (Meray, 1954:259).

Kamuoyunun gerçek değeri karar verme sürecine katılma ve bu süreci denetleme olayı olarak belirmektedir. Bu demektir ki, kamuoyu bir siyasal katılma ve denetleme türü olarak görülmelidir (Sezer, 1972:2). Kamuoyu, çoğu kez heyecan yüklü bir toplu tartışmanın, yapı kazanmamış bir etkileşimin ürünüdür. Kamuoyu hem duygusal, hem de akılcı karakterdedir. Değişmeyi ve evrimi, dolayısıyla norm ve değerlerin yeniden oluşturulması ve benimsenmesi süreçlerini içerir (Ergil, 1984:64).

Kamuoyu, hükümet gibi resmi örgütlerin elinde olan yaptırım gücüne karşı, toplumun resmi olmayan yaptırım gücüdür. Bu, resmi kurumsallaşmış bir güç değildir. Ama demokratik ülkelerde kuvvetli bir kamuoyu, onu hesaba katmak zorunda olan siyaset adamları aracılığıyla yasalara ve sisteme yansır.

6.5.1.2. Kamuoyu'nun Oluşması

Kamuoyu birçok unsurun birlikte oluşturduğu bir süreçtir. Bu yüzden kamuoyunun oluşmasında birey, çevre ve bu ikisi arasındaki etkileşmenin rol oynadığı söylenebilir (Sezer, 1972:2).

Kamuoyunun oluşmasına etki eden unsurlar arasında, Psikolojik Faktör, Siyasal Çevre, yüz yüze yapılan iletişim ve kanaat önderlerinin rolü ve Kitle İletişim Araçlarının bulunduğu ileri sürülmektedir (Kapani, 1995:148-149). Kamuoyunun oluşmasında kitle haberleşme araçları da önemli bir rol oynar (Sezer,1972:2). Haberleşme araçları bir yandan mevcut siyasal sistemin resmini çizerken, bir yandan da toplumdaki diğer etki merkezlerinden kanaat için ipuçları iletirler.

Kamuoyunun oluşmasını sağlayan çok çeşitli vasıtalardan bazılarını şöyle sayabiliriz (Kapani, 1995: 148-149).

Şahsi Vasıtalar:

1. Yüz yüze temaslar. 2. Kanaatlerin oluşmasına etkili kanaat önderleri. 3. Siyasi liderler.

Kolektif Vasıtalar:

1. Teşkilatlı grup tartışmaları. 2.STK'lar ve diğer baskı grupları.

Teknik Vasıtalar:

1. Basın. 2. Radyo. 3. Televizyon. 4. Film. 5. Kitap. 6. Afiş, sergi.

Başkanlık Sisteminin işleminde önemli bir yere sahip kurumlardan olan kamuoyu, hiçbir ülkede Birleşik Devletlerde olduğu kadar güçlü değildir. Öyle ki Amerika kadar parlamenterlerin kamuoyuna önem verdiği ve hareketlerini ona göre ayarladıkları başka bir ülke yoktur (Bryce, 1962:60,154; Aybay, 1961:271). Bütün dünya ülkelerinin kamu oyu, hükümetlerin yapısını ve davranışlarını etkileme kapasitesine sahip olmakla birlikte, bu durum çağdaş demokrasilerde daha başka bir öneme sahiptir (Gönlübol, 1968:87). Bu sebeple ileri seviyedeki demokrasilerde kamuoyu tam manasıyla demokratik bir güç niteliğini kazanmış ve bu demokrasiler, “kamuoyu hâkimiyetine dayanan hükümetler” diye anılmaya başlanmıştır (Kubalı, 1971: 564). Demokratik bir rejimde kamuoyunun sahip olduğu çok önemli etkiden dolayıdır ki, temsilciler kendilerini seçmenleriyle olan temaslarını artırmak, onların arzu ve eğilimlerini yoklamak ve bunlara ayak uydurmak zorunda hissetmektedirler (Kubalı, 1971). Kamuoyu, tüm çağdaş demokrasilerde yönetim sistemleri tarafından dikkate alınması gereken bir değerdir. Özellikle, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, bu konuda kamuoyu yaratması ile mümkün olacaktır. Hak temelli STK’ların da bu bakımdan asıl amacı insan hakları konusunda kamuoyu yaratmak olmalıdır.

6.6. İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi İçin Sivil Toplum Kuruluşlarının Uyguladığı Yöntemler

STK’lar kendi amaçları ve ellerinde bulundurdıkları güç oranında siyasi karar alıcıları çok değişik yöntemler kullanarak etkilemeye çalışırlar (Binderkrants, 2005). STK’ların uyguladığı yöntemler açısından amaçları ve güçleri kadar ülkedeki mevcut siyasi yapı da önemlidir. Üniter bir yapıya sahip olan İngiltere’de klasik parlamenter sistemin bir özelliği olarak yürütmenin daha ağırlıklı bir konuma sahip olması ister istemez. STK’ların yürütme organı ve özellikle kabine üyeleri üzerinde yoğunlaşmalarına yol açmaktadır. Amerika’da ise güçler ayrımı nedeniyle yasama ve yürütme arasında gücün dengeli bir şekilde dağıtılmış olması STK’ların hem yasama hem de yürütme üzerinde ayrı ayrı yoğunlaşmak zorunda bırakmaktadır (Arı, 1997:148-149).

STK'ların, siyasi karar alıcıları üyeleri ya da ideolojileri lehine etkilerken uyguladıkları pek çok yöntem vardır. İkna yolu, tehdit, doğrudan hareket ve grevler, rüşvet, hükümet faaliyetlerini baltalama ve mali sabotaj ile kamuoyunu etkileme ve benzeri pek çok yöntem, STK'lar tarafından kullanılmaktadır (Ay, 2003:185-230).

Başka bir yazar ise, bu yöntemleri, kulisçilik, siyasal partilerle ilişkiler, propaganda, özel ayrıcalıklar, gösteriler, boykot, itaatsizlik ve zor kullanma şeklinde sıralamaktadır (Turan, 1986a:138-146). Can Aktan (1993), ekonomik çıkar ve baskı grupları olan STK'ların uyguladığı yöntemleri ikna, lobicilik, seçim kampanyası yardımları, rüşvet, tehdit, sabotaj, toplu eylem ve medya alt başlıklarında açıklamaktadır. Ahmet Tan (2002: 133-136), STK'ların siyaseti etkileme yolları olarak şu yöntemleri sıralamaktadır: Kulisçilik, siyasilerle ilişki kurma, propaganda, özel ayrıcalıklar tanıma, gösteriler, boykot ve grevler ile zor kullanma.

Yukarıda açıklanan yöntemlerin her birinin çeşitli STK'lar tarafından uygulandığı bir gerçektir. Bütünleştirici bir yaklaşımla bu yöntemleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Kulisçilik-Lobicilik
- İkna-Tehdit etme
- Siyasi partilerle ilişki kurma
- Özel ayrıcalıklar sağlama
- Rüşvet
- Gösteriler ve boykot uygulama (üyeleri eyleme geçirme)
- Medya ve kamuoyu oluşturma
- İtaatsizlik ve sabotaj

6.6.1. Kulisçilik - Lobicilik

Lobi kavramı, hol, koridor ve kulis gibi anlamlara gelmesine rağmen, daha çok “Bazı yolsuz çıkarlar sağlamak amacıyla bir araya gelerek parlamento koridorlarında, nüfuzlu çevrelerde, basında çıkarıcı bir siyaseti geçerli kılmaya çalışan kimselerin oluşturduğu bir topluluktur.” şeklinde tanımlanmaktadır (Moore, 1999 : 212).

Lobicilik; özellikle siyaset dünyasında bireylerin ya da bazı grupların kanun yapıcıları etkilemek için planlayıp, organize ettikleri her türlü girişim ve etkinliktir ve daha geniş bir ifade ile lobicilik; bir fikri, bir ürünü, bir konuyu satma, kamuoyunda olumlu izlenimler oluşturulmasını sağlama, takdim etme, yanlış izlenimleri silme ya da düzeltme, gerektiğinde baskı grupları yaratma, aleyhte olan bir durumu lehe çevirme olarak da açıklanabilir. Lobicilik, çağdaş demokrasilerde, hem ülke içi çıkar grupları tarafından hem de ülkenin genel menfaatleri doğrultusunda uluslararası bir boyutta gerçekleşebilir. Lobiciler, bizdeki deyimleriyle kanun simsarları genellikle meclis koridorlarında milletvekilleri ve bakanlarla ilişki kurarak belli konuda bir yasanın çıkarılması için faaliyet gösteren, onları ikna etmeye çalışan kişilerdir. Bu kişiler örgütlenmiş bir sosyal gücün adamı olabilecekleri gibi, bağımsız çalışan ve salt bu işten geçimlerini sağlayan kişiler de olabilirler (Coşar, 1996:46). İngiltere ve Amerika’da daha çok ikinci tipte yapılan çalışma söz konusudur. Bu çalışmalar günümüzde oldukça gelişmiş ve karmaşıklaşmıştır Lobi faaliyetleri Amerika’da yönetim içinde yönetim gibidir. Diğer bir ifadeyle Amerika’da kamuoyu ve siyasete yön vermede hiçbir kurum lobiler kadar etkili değildir.

Kulisçilik, STK’lar tarafından uygulanan ve siyasal sistemde kendilerini ilgilendiren kararları alabilecek kişi ve kurumlarla yüz yüze ilişki kurarak, onları amaçlarına inandırmaya, kendilerine yardımcı olanları maddi ve manevi yönden ödüllendirmeye dayanan bir faaliyet çeşididir (Turan, 1986a). Lobicilik ise “kararları etkilemek isteyen kişinin hükümetteki veya karar alma sürecindeki kişileri amaçları

doğrultusunda etkilemek için kurduğu bir tür iletişim ve bilgi alışverişidir.” (Arı, 1997:152).

Görüldüğü üzere her iki tanım arasında anlam bakımından çok fazla bir fark yoktur. Kulışçılık ve lobicilik birbirinin yerine kullanabilecek kavramlardır. Kulışçılık-Lobicilik faaliyetleri için ülkelerdeki siyasal sistemin taşıdığı özellikler önemlidir. Şöyle ki, kuvvetler ayrımı olan ülkelerde Kulışçılık-Lobicilik faaliyetleri yürütme organı kadar yasama organı üzerinde de yoğunlaşmaktadır. Buna karşın parlamenter sistemlerde Kulışçılık-Lobicilik faaliyetleri daha çok yürütme üzerinde yoğunlaştırılır. Çünkü, parlamenter sistemlerde yürütme ile yasama erkleri yürütmenin lehine iç içe geçmiş durumdadır. Kulışçılık-Lobicilik faaliyetleri seçilmiş siyasiler kadar alınan kararların uygulayıcısı konumundaki bürokratlar üzerinde de uygulanır. Bunun sebebi ise açıktır. Çünkü bürokratlar siyasi kararların hem verilmesinde, hem de, uygulanmasında etkilidirler. Kulışçılık-Lobicilik faaliyetlerinin yasal bir zemine oturtularak denetlenebilir olması hem baskı gruplarının hem de siyasal karar alıcıların daha rahat hareket etmesini sağlayacaktır.

6.6.2. İkna-Tehdit Etme

STK’lar öncelikle siyasal karar alıcıları ve uygulayıcıları talep ve beklentilerinin haklı olduğu konusunda inandırmak isterler. Genellikle kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarıyla az çok özdeşleştirerek haklılığı sağlamaya çalışırlar. İkna yöntemi siyasal karar alıcıların bu istek ve talepleri haklı görmesine dayanır. STK’lar ikna yöntemiyle, üyelerinin ve örgütlerinin çıkarları için siyasi iktidardan istedikleri sonucu alabilmek için onları haklılıklarına inandırmaya, ikna etmeye çalışırlar (Öztekin, 2001:97). Bu çerçevede, yetkililerle toplantılar düzenleme, bazı araştırma ve raporlar hazırlama yöntemlerini kullanarak haklılıklarını kanıtlama ya çalışırlar (Akad, 1976:91). Günümüzde bu yol genellikle kullanılmakta, özellikle üst düzey yöneticiler ulusal ya da uluslararası toplantılara katılarak STK’ları, STK’lar da onları ikna etmeye çalışmaktadır. İkna metodu yüz yüze ilişki kurulmasını gerektirir.

Bu metotta, STK temsilcileri, gerek parlamenterlerle gerekse kamu yöneticileriyle yüz yüze görüşmelerde bulunurlar (Ay, 2003:185-230). İktidarlar, STK'ları ve kamuoyunu dikkate alarak karar alma sürecine sivil toplumu dâhil etmeye çalışırlar. Siyasal yönetim, hem aldıkları kararların meşruiyetini sağlamak hem de kamuda hangi konularda eksiklik ve boşluk olduğunu öğrenmek için bu yolu tercih ederler (Türköne, 2003:339). Bizde de hükümet tarafından oluşturulan ve içerisinde hükümet, sendika ve özel sektör temsilcilerinin yer aldığı Ekonomik ve Sosyal Konsey bu şekilde oluşturulmuş bir kuruldur.

İkna yolu öncelikli olarak uygulansa da bu yolla başarılı olunmaması halinde tehdit metodu çok rahat uygulanabilmektedir. Ahlaki değerlere uygun olmasa da tehdit etkili bir metottur. Özellikle “hükümet buhranlarının oldukça sık görüldüğü ülkelerde en etkili metotlardan biridir (Ay, 2003:195). Tehdit, adı üzerinde baskı gruplarının siyasi otoriteyi çeşitli konularda tehdit etmesidir. En bilinen tehdit konusu yaklaşan ilk seçimler ve en bilinen tehdit unsuru ise oy verme işlemidir. Bu durumda siyasi merciler açıkça yeni seçimlerde rakip kişilerin destekleneceği şeklinde tehdit edilirler.

Tehdit, STK'ların diğer yöntemlerle yeterince etkili olamadıkları durumlarda ortaya çıkar. Bu yöntem, şiddet içermeyen yasal tehditlerden (uyarı mektupları, aleyhte imza toplamak, medya aracılığı ile eleştiriler) yasadışı, şiddet içeren tehditlere (suikast, gösteri ve şiddet tehditleri) kadar uzanabilir. Bu davranış, çaresizlik ve mantıksızlık ifade etmesi yanında doğrudan hedefe yöneliktir (Akçalı, 1995:142). Bugünlerde devam eden Tekel işçi eylemlerinde ikna ve tehdit içeren unsurlar bulunmaktadır. STK'ların bu yöntemi genellikle kararların veya yasaların hazırlık dönemlerinde ve mecliste görüşülmesi sırasında denedikleri görülür. Bunda da etkili olamazlarsa, yasanın ilanı sırasında, hatta yasanın ilanından sonra bile baskılarını devam ettirebilirler

STK'lar, yasanın istedikleri şekilde çıkmasını sağlayamadıkları takdirde çıkmış olan yasayı yürürlükten kaldırmaya uğraşırlar. Böyle dönemlerde en etkili tehdit, milletvekillerine grup üyelerinin oy vermeyecekleri, bir daha ki seçimde seçilme şansının zayıfladığının bildirilmesidir. Başka bir tehdit yolu da STK'ların, yayın organları aracılığıyla görüşlerini dikkate almayan milletvekillerini milletvekillerine ve kamuoyuna şikayet etmesidir. Özellikle memurların iktidar partisi milletvekillerine şikayet edilmesi etkin bir yoldur (Akad,1976:94). Günümüzde, STK'lar dergi çıkarmakta, internet üzerinden yayın yapmaktadırlar. Bu yayınlar yolu ile bu yöntemi kullanmaktadırlar. Ayrıca, seçimlerde muhalefet partisinin destekleneceği tehdidi de ayrı bir tehdit çeşididir. Tehdit yöntemi genellikle kamu görevlilerinin yeterli derecede bir otoriteye sahip olmadıkları zaman tercih edilir. Ayrıca daha zorlayıcı eylemler vardır. Bunlar meclis kürsülerinin ya da koridorlarının işleyişini engellemeye kadar varır. Öte yandan politikacıların ya da devlet memurlarının özel yaşamlarını bir şekilde kullanarak onları kısıp almaya çalışırlar. Tehdit yöntemi hükümet bunalımlarının sık görüldüğü ülkelerde etkili bir baskı yöntemidir. Örneğin, 2010 yılında kendisine ait olduğu iddia edilen seks görüntülerinin ortaya çıkmasının ardından, CHP lideri Deniz Baykal, partisinin genel başkanlığından istifa ettiğini açıklamıştır (www.ntvmsnbc.com). Bu olayın ardında baskı ve çıkar gruplarının olabileceği de tartışılmaktadır.

STK'lar, siyasi karar alıcıları onların ve varsa aile fertlerinin kişisel zaaf ya da ahlâk problemlerini kamuoyuna açıklamakla tehdit edebilirler. Kumara, karşı cinsel v.b. gibi düşkünlüğü olan siyasi şahısların bunları açıklamakla tehdit edilebildikleri görülmüştür. Nitekim Baykal'ın istifasına neden olan olay bu tarz bir yöntemdir. Bürokratlar ve memurlar ise seçimle iş başına gelmediklerinden baskı grupları onları memurların atama ve nakil yetkisini elinde bulunduran siyasilere şikâyet etmekle tehdit ederler. Örneğin, 'beyaz enerji davası'na bakan DGM savcısı Nuh Mete Yüksel'in özel hayatıyla ilgili bir takım bilgiler basına sızdırılarak yıpratılmaya çalışılmıştır.

6.6.3. Siyasi Partilerle İlişki Kurma

STK'ların siyasi partileri etkilemek istedikleri kadar siyasi partiler de STK'ları kendi lehlerine etkilemek isterler. Bu nedenle STK'ların etkili yöneticilerini kendilerine yakın isimlerden oluşturmaya gayret ederler. Gerçekte STK ile siyasi parti ilişkileri iç içe geçmiş bir ilişkiler yumağıdır. STK'lar, yasama ve yürütme organları dışında siyasi partilerle de ilişkiler kurarak amaçlarına ulaşmaya çalışırlar. Bazı siyasi partiler STK'ların bir parçasıdır (Duverger, 1993:16-25). Örneğin, İngiliz ve Avusturya İşçi Partileri işçi sendikalarının bir ürünüdür. Yine Avusturya'daki Halk Partisi köylü örgütlerine, sendikalara ve ticaret odalarına dayanmaktadır. Birçok ülkedeki çevreci gruplar yeşiller partisine ve etnik gruplar da kendi çıkarlarını temsil eden partilere dönüşebilmektedir. Ayrıca, sermaye çevrelerinin sağ partilere yakın olduğu bilinen bir gerçektir. Bazı siyasi partilerin bu şekilde STK'lara dayanmaları sonucunda, STK'lar, baskılarını siyasi iktidara dolaylı olarak bu partiler aracılığı ile aktarmaktadır (Akçalı, 1995:145). Böylelikle davalarını toplumun bütününe yayma vasıtası elde etmektedirler (Türküne, 2003:340). STK'lar ile siyasi partilerin bu ilişkileri genelde gizlidir. Ülkemizde 1970-1980 arası dönemde bazı işçi sendikaları (DİSK) ile bazı siyasi partilerin (CHP) bu biçimde bir güç birlikteliğine gittiği görülmüştür.

Siyasi partiler yoluyla etkinin, 'hukuksal' ya da 'meşru yol' olarak adlandırılabilir. değişik bir biçimi de benzer çıkarları savunan STK'ların parlamentoda taraftar toplayarak ilgili bakanlığın kendilerini ilgilendiren bir konuda aldığı karara karşı direnmeleri ve işlem hakkında soru sordurmaları, görüşme açılmasını sağlayarak baskı yapmalarıdır (Akad, 1976:97).

Her baskı grubu çıkarlarının gerçekleşmesine yardımcı olacağına inandığı her parti ile ilişki kurabilir. Siyasi partilerle STK'lar arasında organik bir bağ ya da resmi bir ilişkinin olmadığı bununla beraber aralarındaki ilişkinin yarı açık yarı kapalı olarak sürekli devam ettiği ilişkilerde olabilir. Örnek olarak büyük sermaye

sahipleri ile ilke olarak sağcı partiler arasındaki ilişkiler gösterilebilir. Bunun nedeni ise büyük sermaye sahiplerinin mevcut düzende ve bölüşümde bir değışiklik yaşamak istemeyişleridir (Duverger, 1993). Çünkü, ilke olarak sol partiler değışime daha yakındır)

STK'ların siyasi partilerle kurdukları ilişkilerin azda olsa bir bölümü maddi boyuttadır. Bazı baskı grupları siyasi partileri ve hatta bir kısım adayları seçim sürecinde maddi olarak desteklerler (Apollonio ve La Raja, 2004). Örneğın Amerika Birleşik Devletleri'nde "soft Money" denilen bir kavram vardır. Bu kavram 1980'lerde betimlenen bir kavramdır ve siyasi partilere yapılabilecek bağışları ifade etmektedir. Siyasi partiler bu bağışları parti faaliyetlerinde kullanabilirler. Bununla birlikte bu bağışlar kesinlikle bu adayların seçim kampanyalarında kullanılamazlar. 1992-2002 arasındaki on yıllık dönemde bu tip bağışların miktarı 86 Milyon ABD dolarından 496 Milyon ABD dolarına yükselmiştir (Apollonio ve La Raja, 2004). Günümüzde bağışlar STK'ların politikayı etkileme stratejilerinden biri, belki de en önemlisi haline gelmiştir.

Bazı baskı grupları ise kendilerini seçim sürecinin dışında tutarak her iki partiye de aynı mesafede olmayı tercih ederler (Arı, 1997). ABD'de Amerikan Telefon ve Telgraf Şirketi'nin (AT&T) ve Türkiye'de KOÇ Holding kurucusu Vehbi Koç'un seçimlerde tarafsız kalmaya çalışmaları örnek olarak gösterilebilir. Vehbi Koç kendisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) bir üyesi iken 1950-1960 arası dönemde Demokrat Parti (DP)'ye ve CHP'ye aynı miktarlarda bağış yapmıştır (Dündar, 2006).

STK'lar, kimi zaman kendi üyelerini bir partiyi veya bir adayı desteklemeye ya da tam tersi bir şekilde oy vermemeye davet edebilirler. Hatta kimi zaman kendi tepe yöneticilerini parlamentoya sokabilirler. Örneğın Türkiye'de yakın zamanda iki işçi sendikasının başkanları milletvekili olarak parlamentoya girmişlerdir.

Ecmel Yorgancı (Yorgancı, 2002), çıkar ve baskı grubu niteliğindeki STK'ları ve grupları, siyasi partilerle ilişkileri ölçü alarak sistem içindekiler ve sistem dışındakiler olarak ikiye ayırmaktadır. Ona göre sistem içinde olanlar yüksek profilliler, düşük profilliler ve bağımlı gruplardır. Bu grupların sistem içinde dikkate alınma ve isteklerini gerçekleştirme oranları yüksektir. Sistem dışında olanlar ise meşruiyet arayanlar, dışarıda kalmaya mahkûm olanlar ve ideolojik isyankârlardır. Bu tür baskı gruplarının taleplerini gerçekleştirme şansları pek yoktur. Sistem içine girebilirse bu grupların başarı şansı yükselebilir

6.6.4. Özel Ayrıcalıklar Sağlama

Devlet, halkın huzur ve mutluluğu için vardır. Devletin vatandaşlarının rahat ve huzurlu yaşaması için yerine getirmek zorunda olduğu bir takım görevleri bulunmaktadır. Bu görevlerin bir kısmı yalnızca devlet eliyle gerçekleştirilir ve devredilemez. Bununla birlikte bazen devletler bir takım daha alt düzeydeki sorumluluklarını STK'lara aktarabilirler (Turan, 1986a:144). İşte devletin aynı zamanda birer baskı grubu olan STK'lara bir kısım sorumluluk ve yetkilerini aktarmasına özel ayrıcalıklar tanıma denir. Örneğin Türkiye'de sanayi odaları, Ticaret odaları, Mimar ve Mühendis Odaları, Tabip Odaları gibi baskı gruplarına meslek icra etmek için lisans verme, mesleki faaliyetleri denetleme vb. görevleri vermek onlara özel ayrıcalıklar sağlamaktır.

Özel ayrıcalıklar STK'lara hem maddi hem de manevi güç kazandırır. Böyle özel ayrıcalıklar elde edilebilen STK'lar toplumun gözünde bir nevi kamu kuruluşuymuş gibi kabul görürler. Ayrıca bu tür baskı grupları hem yerel hem de ulusal boyutta karar alıcılarla sahip oldukları özel ayrıcalıklı konum neticesinde doğrudan ilişki kurabilirler (Binderkrantz, 2005). Fakat bu durum özel ayrıcalıklı konuma sahip olmayan STK'ların siyasal karar alıcılarla doğrudan ilişki kuramayacakları anlamına gelmez. Ayrıcalıklı konuma sahip olmayan STK'lar da

doğrudan ilişki kurabilirler. Çok başarılı özel ilişkileri olan üyelere sahip olmak her STK için istenen bir olgudur.

6.6.5. Rüşvet

STK'ların uyguladıkları ve hem kanunlara hem de ahlaki kurallara aykırı olan bir yöntem de rüşvet vermedir. Rüşvet “bir görevlinin görevini, bir gerçek veya tüzel kişiye haksız çıkar sağlayacak biçimde yapması ya da bu kişinin eylemlerini görmezlikten gelmesini sağlamak için kendisine verilen para, hediye ya da sağlanan olanak” (Bozkurt vd. 1998) şeklinde tanımlanabilir.

STK'lar, mali güçleri ölçüsünde haber ve propaganda araçlarına sahip olurlar. Bazı ülkelerde ise işçi sendikaları amaçlarını gerçekleştirmek için sosyalist partilere mali yardımda bulunmaktadırlar. Kamu görevlilerine “komisyon”, “yüzde”, “haraç”, şeklinde doğrudan veya yılbaşı hediyeleri, bayram hediyeleri, iş yemekleri, yurtdışı seyahatleri, av partileri gibi dolaylı olarak para yardımı yapılması rüşvetin çeşitleridir. Bunlar arasında en ileri olanı kamu görevlisinin doğrudan maaşa bağlanmasıdır. Yani günlük deyimle, kamu görevlisinin doğrudan ‘satın alınması’dır. Baskı gruplarının amaçlarına varmak için yönetenlerle doğrudan parasal ilişkilere girişmeleri, her iki taraf için de olağan bir tutum olarak kabul edilemez. Kanunen ve ahlaken suç teşkil etse de para ve paranın sahip olduğu cazibe kimi baskı grupları tarafından yetkili idarecilerle ilişki kurma ve isteklerine ulaşma aracı olarak kullanılmaktadır.

6.6.6. Gösteri Düzenleme-Boykot Uygulama

Üyelerin çıkarlar doğrultusunda eyleme dönük harekete geçirilmesinin iki yolu vardır. Bunlar doğrudan eylem yolu ve grevlerdir. Gösteri düzenleme ve boykot, grev uygulama özünde üyelerin harekete geçirilmesi esasına dayanır. Şayet,

STK'lar diğer yöntemleri kullanarak amaçlarına ulaşamazlarsa üyelerini harekete geçirebilirler. Burada STK'lar, doğrudan üyelerini ve taraftarlarını harekete geçirerek birlikte hareket ederler. Bu şekilde, otoritelerin karşısına çıkarak davalarını savunurlar. Bu yöntemin en basit uygulanış biçimi, mektup, telgraf, telefon ya da imza toplayarak üyelerin seçim bölgelerine bağlı parlamenterler üzerinde yoğun kampanya açmalarıdır. Bu gibi baskı yöntemlerinin kullanıldığı durumlarda çatışmanın düşünsel boyuttan eylem planına dönüştüğü söylenebilir (Akad, 1976:95). Burada Amaç, yetkililerin ilgisini konu üzerine çekmek, toplumun bir kesiminin duyarlılığını onlara iletmeektir. Örneğin, ülkemizde 2007 yılında, ekonomideki kara deliklerin kapatılması açısından hükümetin büyük önem verdiği Sosyal Güvenlik Yasa tasarısı bazı sivil toplum kuruluşları tarafından protesto edilmiş, Aksaray'dan Unkapanı'na kadar yürüyen grup, sloganlar atarak hükümete tepki göstermiştir (www.haberler.com).

Vahşi hayvanların kürkleri için avlanmasına karşı çıkan bir STK üyesi grubun herhangi bir ülkede bu tür avlanmalara izin veren parlamentoların önünde kendilerini zincirleyerek yaptıkları eylemler bir gösteri düzenleme biçimidir. Buradaki amaç siyasileri konunun kendi zannettiklerinden daha önemli olduğu hususunda ikna etmeektir. Ayrıca gösterilerle kamuoyunun dikkati de konu üzerinde yoğunlaştırılmış olur. Gösterilerin siyasal sistemi etkilemekten başka amaçları da vardır (Turan, 1986a). Gösteriler aynı zamanda üyelerin dayanışmasını artıran, baskı grubunun içsel sorunlarına cevap veren eylemlerdir.

Boykot ve grevler zaman zaman siyasi karar alıcıları etkilemek üzere uygulanan bir yöntemdir. Hiçbir siyasi partinin işçilerin hakkını savunmayacağını ileri sürüp üyelerden seçimleri boykot etmesini isteyen bir sendikanın eylemi ya da Sanayi Bakanı'nın istifasını isteyip bu amaçla üretimi durduran işverenler sendikasının bu eylemi boykot ve grevlere örnek teşkil etmeektir (Turan, 1986a). STK'ların uyguladığı bu tür doğrudan hareketlerin amacı iktidarı elde bulunduranları üyeleri yararına etkilemek ve çıkarlarına uygun kararların çıkmasını sağlamaktır (Ay,

2003:185-230). Örneğin, 2010 yılında Tekel'in özelleştirilmesi ve işçilerin başka bir statüde çalışmaya zorlanmaları üzerine, TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK, MEMUR-SEN, TÜRKİYE KAMU-SEN ve KESK'in aldığı karar doğrultusunda, Tekel işçileriyle dayanışma amacıyla "çalışmama hakkını kullanma" adını verdikleri grev eylemini fiilen başlatmışlardır (www.haber7.com).

6.6.7. Medya-Kamuoyu Oluşturma

Günümüzde, demokratik ortamda kamuoyu oluşumunda, çıkar ve baskı grupları ile STK'lar büyük rol oynamaktadırlar (Mutlu, 2003:41). STK'lar genellikle kendilerini kamuoyuna, halka anlatmak zorunda olduklarını hissederler. Bu zorunluluğun temelinde kendi görüş ve dileklerinin kamuoyunca benimsenmesi arzusu yatmaktadır. STK'ların talepleri toplumun önemli bir kesimi tarafından kabul ve destek görürse, siyasal karar alıcıları kendi çıkarları yönünde etkilemesi o oranda kolaylaşır.

STK'ların siyasal karar mekanizmasını etkileme sürecinde kamuoyunun da desteğini almaları etkinliklerini arttıracaktır. Aslında STK'ların genel amacı savundukları değerler ile ilgili olarak kamuoyu yaratmaktır. Kamuoyunu etkilemenin ve oluşturmanın en etkili aracı bilindiği gibi kitle iletişim araçlarıdır (Ay, 2003:185-230; Türköne, 2003:341). Yeşil Barış hareketinin çevresel sorunlar nedeniyle gerçekleştirdiği eylemlerin amacının medyanın ve dolayısıyla kamuoyunun dikkatlerini bu noktaya çekmek olduğu söylenebilir. Birçok STK, yasama organını etkilemek için önce kamuoyunun etkilenmesi gerektiğini bildiği için bu konuda ikili bir strateji izleyerek hem kamuoyunu hem de iktidarlara aynı anda etkilemeye çalışırlar.

Bu tür faaliyetler sonucunda kamuoyu genellikle, bu faaliyetleri yapan gruba karşı değil, siyasal iktidara karşı cephe alır. Şöyle ki, bu tür kamuoyunu

etkileme faaliyetleri haklı nedene dayanıyorsa kamuoyu siyasal iktidara karşı cephe alacaktır ya da tam tersi bir durum ortaya çıkacaktır. STK'lar kendi görüş ve dileklerini kamuoyuna benimsetmek için başlıca iki hedefe yönelmiş faaliyette bulunurlar. Bunlardan ilki kamuoyuna yeni bilgiler sunmak suretiyle onu aydınlatmak, belirli hizmet veya faaliyet çeşitleri hakkında elverişli bir hava oluşturmaktır. Örneğin, insan hakları alanında faaliyet gösteren bazı STK'lar, kamuoyu oluşturma amacıyla insan hakları raporları yayınlamaktadır. İkinci hedef ise, temsil ettikleri çıkarların korunması için siyasal karar merkezlerine tesir etmektir (Ay,1998:82).

STK'lar propaganda ile kamuoyunu aydınlatmayı değil, onu kendi gizli amaç ve çıkarlarına inandırmak için kullanırlar. Kullanma biçimi ise grubun gücüne göre değişebilmektedir (Akçalı, 1995:148). STK'lar gazetelere her gün isteklerini, görüşlerini bildiren malzemeyi göndermektedirler. Gruplar bu belgelerin büyük bir kısmını parasız yayınlattırlar (Ay, 1998: 82). Ancak, daha esaslı ve masraflı yöntemlere başvurulduğunda bunun karşılığının ödenmesi doğrudan para ödemesi, abone olma, ticari reklam dağıtma gibi değişik şekillerde olmaktadır. Burada en etkili yol medyanın kullanımıdır. Medyanın gücü, kamuoyunu etkileme ve hatta kamuoyu oluşturma yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Medyayı kullanmak çok pahalı bir uğraştır. Bu nedenle ekonomik gücü çok yüksek olmayan STK'lar genellikle medyayı kullanmazlar. Bazı STK'ların kendi özel yayın organları vardır. Örneğin, sendikaların, işveren kuruluşlarının kendi çıkardıkları gazeteler, dergiler gibi. Ülkemiz de 12 Eylül 1980'den önce TÜSİAD'ın halkı bilgilendirmek amacıyla gazetelere ilanlar vererek hükümete açıkça cephe alması bu tip etkileme faaliyetlerine örnek verilebilir.

STK'ların kamuoyu oluşturmakta başvurdukları en etkili yöntem propagandadır. Propaganda, toplumun düşünce ve davranışını önceden belirlenmiş bir kanaat ve davranışa dönüştürmek için yapılan etkileme faaliyetleridir. Bu niteliğiyle propaganda, bir özgür düşünce alışverişi olmadığı gibi toplumun eğitime amacı da gütmaz. Propagandanın iki şekli vardır. Bunlar, ikna yolu ve şiddet yoludur. Grubun belli bir konuda eyleme geçmeden önce kendi üyelerine bilgi

vermesi, yayın organları aracılığı ile yaptığı araştırmaların sonucunu duyurması, iktidarın bir türüdür. Bundaki sonraki evrede grup üyelerinin desteğinde topluma, öteki gruplara yönelik propaganda çalışmaları yer alır. Forumlar, açık oturumlar, basına verilen demeçler, bilim adamlarına hazırlatılan ve basında yayınlatılan raporlar bunun örnekleridir (Akad,1976:107). Şiddete dayalı propagandadan kasıt, grup üyelerinin harekete geçirilerek yolları trafiğe kapama, yürüyüşler, grevler şeklinde kamuoyunun etkilenmesidir. Aynı şekilde, Sivil itaatsizlik eylemleri de propaganda amacıyla düzenlenebilir.

İktidar üzerine STK'lar tarafından, kamuoyu aracılığı ile yapılmak istenilen baskının, haklı nedenlere dayanması gerekmektedir. Buradan da böyle yöntemlerin rejimleri sağlam temellere oturmuş ve gelişmiş toplumlarda geçerli olacağı sonucuna varılabilir (Akçalı, 1995:147). Geri kalmış veya gelişmekte olan toplumlarda ve oturmamış demokrasilerde ise, böyle yöntemlerin sosyal yapıda ve rejimde, ülkemizdeki gibi, büyük tahribat yapması mümkündür. İfade etmek gerekirse, şiddete dayalı propaganda yöntemi, doğrudan eylemler ve hareketler şeklindeki etkileme yöntemine de girmektedir. Fakat, aynı eylemin (örneğin grevler) buradaki temel amacı kamuoyunu etkilemek iken, doğrudan eylem olarak etkilemede ise temel amaç siyasi karar mekanizmasının doğrudan etkilenmesidir.

6.6.8. İtaatsizlik Ve Sabotaj

STK'ların uyguladığı başka bir yöntem de itaatsizlik ve sabotajdır. Burada itaatsizlik ve sabotaj hükümet kararlarına karşı uygulanır. Amaç ise hükümet kararlarının baltalanması, engellenmesi ve hükümetin başarısızlığa uğratılmasıdır. Sabotajın buradaki anlamı, hükümet faaliyetlerini engelleme, başarısızlığa uğratma şeklinde algılanmalıdır. Paranın bir etki ögesi olarak kullanılmasının değişik yöntemleri vardır. Bunlar genel olarak mali sabotaj olarak adlandırılan eylemlerdir. Örnek olarak, vergilerin zamanında ödenmemesi gösterilebilir. Bunun bir başka boyutu ise, sermayenin gruplarca blok halinde kullanılarak ekonomide geçici krizler

oluşturulması ve dolayısıyla doğrudan hazinenin, kamuoyunun etkilenmesi suretiyle de hükümetin zor durumda kalmasının sağlanmasıdır. Bundan başka hükümetlerin işbirliği taleplerini reddetme şeklinde de kendini gösteren ve etkili bir baskı yöntemi olan mali sabotaj, grupların sahip olduğu mali güçle yakıdan ilgilidir. Fransa’da grup yöneticileri, üyelerine birkaç defa vergi vermemelerini telkin etmişlerdir. Hatta mevduatın çekilmesi telkin edilerek, kamu idarelerini mali bakımdan işlemez hale getirmeleri hedeflenmiştir. Bu hareketi daha ileriye götürerek, vergi kontrolünün yapılmasına, icra yoluna başvurulmasına açıktan açığa karşı koymuşlardır (Ay, 1998:82). Mali açıdan güçlü olan STK’lar bu tür eylemleri gerçekleştirebilirler. Örneğin, Zenginler kulübü olarak da bilinen TÜSİAD Üyelerinin mali gücü bu tarz eylemler için uygundur.

Mali sabotajın etkisini artıran nedenlerden bir diğeri de ülkede ekonomik istikrardan uzak, müdahalelere açık ve duyarlı bir mali sistemin varlığıdır. Böyle sistemlerde hükümeti başarısızlığa uğratmak ve baskı altına almak daha kolaydır. İtaatsizlik ve sabotaj gibi zor kullanma yollarına başvuran STK’lar, sistemin bazı boyutlarını kabul etmeme eğiliminde oldukları da ifade edilmektedir (Turan, 1986a:146-151). Gerçekten de sistemin kendisine avantajlar sağladığı baskı gruplarının hükümeti baltalaması ve sabote etmesi düşünülemez. Yukarıda ayrıntılarıyla değinmeye çalıştığımız baskı grubu yöntemleri çok karmaşık bir yapıdadır. Ayrıca baskı gruplarının pek çok faaliyeti kamuoyunun dikkatini çekmeyecek şekilde ve kapalı kapılar ardında gerçekleştirilir (Hennessy, 2000).

6.7. İnsan Hakları İle İlgili Sivil Toplum Kuruluşlarının Gücünü Belirleyen Unsurlar

STK’ların tümü aynı tür baskı yöntemini uygulayamaz. STK’ların uygulayacağı yöntemi ve yöntemin etkinliğini belirleyen bir takım unsurlar mevcuttur. Bu unsurlar aynı zamanda STK’ların gücünü de belirlemektedir. Bazı yazarlar, STK’ların gücünü belirleyen faktörleri, üye sayısı, mali kaynaklar,

organizasyon, sosyal statü, siyasal ve sistemsel özellikler, liderlik ve diğer faktörler olarak sınıflandırmaktadır (Ay, 2003:185-230). İlter Turan’a (1986:146-151) göre ise, bu faktörler; siyasal ve sistemsel özellikler, büyüklük, maddi güç, toplumsal itibar, tutarlılık, dayanışma ve özerklik, ilgilenilen sorunların türü ve liderliktir.

STK’ların gücünü belirleyen bu unsurlara ek olarak, STK’ların tutarlı davranış sergilemeleri de etkinliklerini artıran unsurlardandır. Her STK, gücünü belirleyen faktörlerin en az bir tanesine sahip olmaya çalışır. Fakat yine de bu unsurlar gerçekte birbirlerinden çok ayrı değildir. Üye sayısı yüksek, yeterli maddi güce sahip, liderlik olmasa bile etkili yöneticilere sahip, sosyal ve toplumsal kabul görmüş STK’ların uygun siyasal sistem mevcutsa etkililikleri en üst düzeye çıkacaktır. Burada önemli olan husus STK’ların güçlerini doğru zamanda doğru yerde ve doğru amaçlar için yönlendirilebilmesidir.

Belirtmek gerekir ki, tüm bu unsurlar demokratik bir siyasal sistem varsayımına dayalı olarak yapılmıştır. Takdir edileceği gibi baskıcı rejimlerde STK’lar ya çok sili olacaktı ya da hiç olmayacaktır. Baskıcı rejimlerde bu tip grupların olması STK’ların modern anlamda mevcudiyetinden bahsedebilmek için yeterli değildir. Yani, siyasal iktidarı etkilemek için rahat bir şekilde faaliyette bulunamayan STK’larının baskı grubu olarak nitelenmesi doğru olmayacaktır.

Demokratik işleyiş içerisinde siyasal partilerde yetişkin eleman yoksa baskı grupları böyle durumlarda daha etkin olmaktadır. Çünkü, baskı grupları bünyesinde bulundurdıkları nitelikli elemanlar ile siyasal partilere bu konuda “destek” vermektedirler. Tersine bir durum söz konusu olabilmektedir. Şayet kamu yöneticileri yetkinse baskı gruplarının etkinliği azalacaktır.

6.7.1. Parti Sisteminin Türü

STK'ların gücünü belirleyen unsurların başında siyasal ve sistemsel özellikler gelmektedir. STK faaliyetlerine açık olmayan totaliter bir siyasi sistemde STK'lara hayat hakkı tanınmaz. Demokratik sistemlerde siyasal kültür baskı gruplarını doğal karşılamaya ne kadar yatkınsa baskı gruplarının başarılı olma ihtimali de o oranda artacaktır (Turan, 1986:146-151). Çok partili sistemlerin STK'lara özellikle yasama düzeyinde daha uygun bir ortam sağladığı belirtilmelidir (Kapani, 1998:206).

Partilerin yapı ve ideolojileri STK'ların gücünü de belirlemektedir. ABD'nin gevşek yapıli disiplinsiz partileri STK'lar için birer hedef oluşturmaktadır. Kongre üyeleri seçim çevrelerinin baskılarına karşı çok hassastırlar. İngiliz iki partili ve disiplinli partilerin yer aldığı parti sistemi baskılara karşı daha dirençlidir (Kapani, 1998:206). Çok partili sistemlerin baskı gruplarına özellikle yasama düzeyinde daha uygun bir ortam sağladığı belirtilmelidir.

6.7.2. Sivil Toplum Kuruluşları ile Siyasi Partilerin İlişkileri

Partiler, örgütlenmiş gruplara faydalı oldukları sürece onların aleti durumundadırlar. Ama partiler yollarını keserse, bu görünmeyen hükümetler onları bilmezlikten gelirler. STK'lar ile siyasal partilerin ilişkileri değerlendirilirken iki durum göz önüne alınmalıdır (Akad, 1976: 89). Seçim öncesi ve seçim sonrası, seçim sırasında verilen sözlerin, yapılan anlaşmaların, yerine getirilip getirilmediği önemlidir.

Türkiye'de siyasal partiler ile STK'lar arasındaki ilişki olduğu şimdiye kadar hep söylenegelmiştir. Ancak, bu durum somut olarak ortaya konulamamıştır. Bu duruma, Türkiye'de STK'ların siyasal faaliyetlerinin sert bir şekilde kısıtlanması ve

cezai yaptırıma tabi tutulması yol açmaktadır. Sendikalar Kanunu'nun 37'nci maddesi ile, işçi sendikalarının kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunmaları ve siyasi partilerin ad, amblem, rumuz veya işaretlerini kullanmaları yasaklanmıştır. Ayrıca, Dernekler Kanunu'nun 30'uncu maddesinde, derneklerin kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunmalarının yasak olduğu belirtilir (Hıralı, 2007:101-129). Bu nedenle STK'lar, siyasi partilerle aralarında ilişki olsa dahi, bunu kolaylıkla kabul etmek istemezler ve göstermezler.

Dünyada bazı partilerin bizzat STK'lar tarafından kurulmuş olduğu gözlenmektedir. Burada, STK ile parti iç içe geçmiş durumdadır. Örneğin, İngiliz İşçi Partisi işçi sendikaları tarafından kurulmuştur ve sendikalar partiye mali destek sağlamaktadırlar. Bu durum günümüzde işçi sendikalarına bir baskı grubu olarak bir üstünlük sağlamaktadır (Çam, 1999:468). Amerikan baskı gruplarının siyasi partilerle bağları azdır. Ancak AFL-CIO (Amerikan İşçi Federasyonu ve Endüstri Örgütleri Kongresi) Demokrat Parti ile sıkı bağlara sahip olduğundan parti Kongre'de üstünlük sağladığı zaman bu örgütün beklentileri artmaktadır. Ülkemizde de zaman zaman benzer olaylar görülmektedir. Aslında, ülkemizde STK ile siyasi partiler arasındaki ilişki gizli olarak yürütülmektedir. Bunun nedenleri yukarıda belirtilmiştir. Fakat, STK'lar tüm kısıtlamalara rağmen siyasi partilerle yakın ilişki kurmaya ve onları etkilemeye çalışmaktadır. Örneğin, TBMM 21. dönem (19 Nisan 1999 - 3 Kasım 2002) milletvekilleri arasında DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) başkanı DSP'den, 22. dönemde ise Türk-İş Başkanı ve TÜRMOB başkanı CHP'den milletvekili seçilmişlerdir. Bu durum takdir edileceği gibi ilgili STK'lara güç katmaktadır.

6.7.3. Siyasal Kültür

STK'ların gücünü belirleyen bir başka unsur da, siyasal kültürdür. Siyasi anlayış, STK'ların etkililiğini belirlemektedir. Örneğin, Amerikan siyasal kültürü Avrupa siyasal kültürüne göre baskı grubu faaliyetlerine daha hoşgörülü bakmaktadır. Fransız siyasal kültürü şiddet ve direnişe dayanan baskı grubu

eylemlerini olağan karşılamaktadır (Çam,1999:469). Bilindiği gibi, Fransız siyasi kültüründe grev ve eylem yapma gibi olayların ayrı bir yeri vardır. Batı Almanya’da baskı gruplarının güçsüzlüğü bu ülkenin otoriter devlet geleneğinden etkilenmektedir.

6.7.4. Grubun Doğası

Grubun doğası, niteliği de STK’ların gücünü, etkililiğini belirleyen unsurlar arasındadır. STK’ların amaçlarının niteliği, bu amaçların hangi yollarla gerçekleştirileceğini etkiler. Var olan siyasal sisteme aykırı amaçları güden STK’lar, sistemi meşrulaşmış örgütlerin yöntemleriyle etkileyemezler. Ayrıca STK’ların elinde bulunan yaptırım gücü de hükümetlerin tutumlarını etkilemektedir (Çam, 1999:469). Özellikle, hükümetin bazı kararları alabilmesi için bu kuruluşların işbirliğine ihtiyacı varsa STK’ların yaptırım gücü yüksek olmaktadır.

6.7.5. Üye Sayısı ve Çalışan Sayısı

Belli bir fikrin birçok kişi tarafından benimsenmesi o fikri savunanlara önemli bir güç kazandıracaktır. STK’lar amaçlarına ulaşmak için savundukları fikrin geniş kitleler tarafından benimsendiği görüntüsünü vermeye çalışırlar. STK’lar bu görüntüyü verdiklerinde isteklerine daha kolay ulaşacaklardır. STK’lar etkililiklerini arttırmak için geniş bir tabana sahip olmak isterler (Ay, 1998:70). STK’ların gücünü belirleyen en önemli unsurlardan biri de üye sayısıdır. Çünkü, siyasi iktidarlar sayıca büyük bir güce ulaşmış STK’ları oy kaybetme endişesi taşıdıklarından dolayı daha çok dikkate alırlar. Etkinliğini üyelerinin sayıca çokluğuyla gerçekleştirmeye çalışan STK’lara en güzel örneği işçi sendikalarıdır (Ay, 2003: 185-230). İşçi sendikaları genellikle seçim zamanlarında üyelerinin kullanacakları oy potansiyelini dikkate alarak siyasal karar alıcıları etkilemek isterler. Ayrıca sayıca büyük STK’lar dolaylı yöntemleri daha rahat kullanırlar. Buna karşılık sayıca küçük olan gruplar daha

yetenekli kadrolar oluşturmaya çalışmakta ve doğrudan yöntemleri kullanarak sonuç almaya çalışmaktadırlar (Ay, 1997).

Eylül 2004 tarihi itibarıyla ülkemizdeki dernek sayısı 80 bin 750'dir. Yine ülkemizde 5 bin vakıf bulunmaktadır. Son verilere göre ülkemizde STK'lara üye insan sayısı 7 milyonu aşmıştır. Bu da STK'lara üyelik açısından toplumun yaklaşık yüzde 10 oranını işaret etmektedir (www.bursastk.org). Yine de bir baskı grubunun siyasal karar alıcıları etkileme gücü ile onun sahip olduğu üye sayısı arasında doğru orantı mevcut değildir. Başka bir söylemle, sayıca büyük olmak her zaman için başarının garantisi değildir.

Üye sayısı kadar çalışan sayısı da STK'lar için önemlidir. Çalışan sayısı, STK'nın büyüklüğünün göstergesi olmasının yanında, STK'nın faaliyet alanını genişletebilme imkânlarını göstermesi açısından da önemli bir unsurdur. Türkiye'nin tam-zamanlı çalışan sayısının düşük olduğu ifade edilmektedir. Özellikle, 30'dan fazla çalışana sahip STK Türkiye'de hemen hemen hiç yoktur (Hıralı, 2007:101-129).

6.7.6. Mali Kaynaklar

Mali kaynakların fazlalığı, mali güç, STK'ların gücünü, etkililiğini belirleyen unsurlar arasında yer almaktadır. Maddi gücü daha fazla olan STK'ların daha etkili olmaları kaçınılmazdır (Turan, 1986a). STK'ların siyasi karar alıcıları etkilemek için uyguladıkları yöntemlerin çoğunluğu güçlü maddi kaynaklara ihtiyaç gösterir. Kulisçilik, propaganda, siyasilerle ilişki kurma, reklam verme, haber ve bilgi akışını sağlamak gibi gayretler finansal güç olmadan gerçekleştirilemez. STK'lar gelirlerini çeşitli kaynaklardan sağlarlar. Bu kaynaklar üye aidatları, tertiplenen piyango, balo, kermes gibi faaliyetlerden sağlanan gelirler, yayın gelirleri, taşınmaz mal gelirleri, bağış ve yardımlardır (Ay, 2003: 185-230). Mali gücü yüksek STK'ların başlı başına bir baskı grubu olarak değerlendirilmeleri gerektiği

vurgulanmalıdır. Ukrayna ve Gürcistan’da yaşanan yönetim değişiklikleri, STK’ların siyasal karar alıcıları nasıl değiştirebildiklerine örnek oluşturmaktadır.

Mali gücü yüksek STK’ların tipik örneği işveren kuruluşlarıdır. Böyle imkânlara sahip olan STK’lar, bu mali imkânlarını siyasi partilere katkılar, nüfuzlu kimseleri elde etme, reklam, propaganda, haber ve bilgi akışını sağlamak ve benzeri faaliyetler için kullanırlar (Ay, 1998: 70).

6.7.7. Örgütlenme

STK’ların sahip olduğu organizasyon, örgütlenme biçimi kuruluşun gücünü belirleyen etmenler arasında yer almaktadır. Kuvvetli ve profesyonel yapıda organizasyonunu kurmuş olan STK’lar siyasal karar alıcıları daha kolaylıkla etkileyebilmektedir (Arı, 1997). Güçlü bir organizasyonun siyasileri daha kolay etkileyebileceğinin en iyi örneği ise ABD’de mevcut olan lobi sistemidir. Amerika’da pek çok baskı grubu mali durumları iyi ise etkilerini artırmak amacıyla veya kendileri bu konuda uzman kadrolara sahip olmadıkları için bu amaçla kurulmuş profesyonel lobi şirketlerinden faydalanmaktadırlar.

Uzmanlaşmaya dayalı bir örgütsel yapıya sahip olan STK’lar, benzer durumdaki diğer baskı gruplarına göre daha etkin olacaklardır. Özellikle hiyerarşik bir örgütsel yapıya sahip STK’larda bu etkinlik daha da artacaktır. Çünkü hiyerarşik yapıda yekpare bir görüntü sergilenecektir. Politik süreçte önemli olan kamuoyunu ilgili konuya inandırmaktır. Bu gerçeklik ise STK’ların halkla ilişkiler hizmetlerinin çok iyi olmasını gerektirmektedir.

Örgütlenmenin bir başka yönü ise yurt çapına yayılı bir örgütlenme veya belli merkezlerde örgütlü olma durumudur. Bu ayrım içerisinde yurt çapına yayılmış bir örgütlenmeye sahip olan STK’lar aynı durumda olan diğer baskı gruplarına göre

daha üstün konumda olacaktır. Zira, STK'ların, etkilemek anlamında, hedefinde olan milletvekilleri daha ziyade kendi seçim bölgelerinde faal olan STK'ları diğerlerine nazaran daha fazla dikkate almaktadırlar. Bu nedenle yurt çapında örgütlenmiş olmak potansiyel etki alanını genişletecektir (Arı, 1997). Ulusal düzeyde örgütlenmiş olmanın yerel düzeyde örgütlenmiş olmaya göre bir diğer getirisi ise, ulusal düzeyde örgütlü olan baskı gruplarının ulusal bir konu hakkında olaya müdahil olmalarının daha kolay olmasıdır.

6.7.8. Sosyal Statü

STK'ların üyelerinin sahip oldukları sosyal statü de, STK'ların gücünü belirleyen unsurlardan biridir. Sosyal statüyü toplumsal itibar olarak tanımlayabiliriz ve STK'ların temsil ettiği kitle, toplumsal itibarı yüksek bireylerden oluşuyorsa etkinliğinin de yüksek olacağını söyleyebiliriz (Turan, 1986). Gerçekten de Türkiye' de sosyal statüsü yüksek olarak kabul edilen işveren örgütlerinin üyeleri siyasal karar alıcılara daha kolay ulaşabilmekte ve itibar görebilmektedirler.

STK'ların temsil ettiği grubun toplum nazarındaki saygınlığı ve toplumun bu gruplar hakkında kanaat ve yargıları, STK'ların gücünü ortaya koyar. Bu gruplarda yer alan kişilerin toplumda belli bir itibara sahip olması bu grupların etkilerini arttıracaktır. Bunun nedeni sosyal itibarı yüksek olan kimselerin yöneticilerle sistematik bir ilişki içerisinde olmasıdır. Ayrıca, bu kişilerin belli görüşleri savunuyor olmaları medya gibi etkili kanallarla topluma aktarıldığında, yani bir propagandaya tabi tutulduğunda toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsenebilecektir. Ancak, saygınlık sürekli olmayabilir. Bir takım sürtüşmeler itibar kaybına neden olabilir (Ay, 1998:73). Örneğin 1991 yılında Türkiye' nin en büyük esnaf kuruluşu olan TOBB ile TÜSİAD'ın bir takım nedenlerle çekişmeleri her iki kurumu da yıpratmıştır.

6.7.9. Liderlik

Baskı gruplarının etkinliğini belirleyen önemli bir diğer unsur ise liderliktir. STK'ların başındaki yönetici, STK'ların etkinliğini, gücünü belirlemektedir. Liyakatli, bilgili, tecrübe sahibi, uzak görüşlü kısacası karizmatik bir lider oldukça önemlidir. Tabii bu yöneticilerin siyasi iktidarı elinde bulunduranlarla fikir birliği içinde olmaları bu liderlerin etki gücünü arttıracaktır. Maddi gücü ve üye sayısı yüksek olmayan ama liderinin sahip olduğu özellikler neticesinde çok etkili olabilen STK'lar mevcuttur (Ay, 1998:74). Polonya'da eski bir sendikacı olan Lech Walesa'nın liderliği ve cumhurbaşkanlığına kadar yükselmesi bu durumun güzel bir örneğidir. Türkiye'de yine bu konuya ilişkin örnekler bulunmaktadır. TOBB, siyasi iktidarlara yaptıkları kampanyalarla değiştirebilen TÜSİAD kadar etkili değildir. Ancak, 1993 yılında kurulan DYP-SHP koalisyon hükümetinin kurulmasında TOBB başkanı etkili olarak bu haliyle TÜSİAD'dan üstün bir görüntü sergilemiştir.

6.7.10. Siyasal Rejime İlişkin Etkenler

Siyasal sistemde siyasi yöneticilerin kişisel olarak herhangi bir tecrübe ve bilgi eksikliği varsa, bu durumda STK'lar yetişkin ve bilgili kadroları sayesinde siyasi karar alıcıları kolaylıkla etkileyebilirler (Arı, 1997). Bu durumun tam tersi de geçerlidir. Eğer, STK'lar, uzman kadrolara sahip değilse siyasi karar alıcıların ve diğer baskı gruplarının etkilerine maruz kalabilirler. Ayrıca, bazı STK'lar bazı siyasi partilere daha yakın bir duruş sergilerler. Bunun sonucunda da iktidar partisi kendisine yakın durumdaki baskı gruplarının taleplerine hoş görü ile yaklaşabilir. Örneğin İngiltere'de İşçi Partisi İşçi Sendikalarını, Muhafazakâr Parti ise işadamlarından oluşan STK'ları daha fazla dikkate alırlar. Siyasal sistemin merkezi ya da ademi-merkeziyetçi yapıda olması da önemlidir. STK'lar açısından karar vericilerin sayısı artacağından âdemi-merkeziyetçi yapılar baskıya daha açıktır.

Siyasal yönetim sisteminin merkeziyetçi veya âdemi merkeziyetçi olmasına göre baskı gruplarının etkinliği değişmektedir (Arı, 1997). Merkeziyetçi ülkelerde STK'ların etkinliği azalmaktadır. Buna nazaran merkeziyetçi olmayan yapılarda kuvvetler ayrılığı ilkesi sisteme egemen olduğu için STK'lar daha etkin olabilmektedirler. Takdir edileceği gibi, bir belediyeyi veya bir federe devlet hükümetini etkilemek bir merkezi hükümeti veya bir federal hükümeti etkilemekten daha kolaydır.

6.7.11. Diğer Etkenler

Baskı gruplarının etkinliğini, bu saydığımız etkenler dışında kalan bazı etkenler de etkilemektedir. Bunları kısaca açıklayacak olursak (Arı, 1997; Ay, 1998):

6.7.11.1. Baskı Zamanının, Yerinin ve Araçlarının Seçilme Tarzları

Örneğinin ülkenin kaos içinde bulunduğu bir dönemde STK'ların istekleri daha az dikkate alınacaktır. Bu nedenle isteklerin dillendirilmesinde zamanlama önemlidir. Zamanlama yanında, uygun etkileme yönteminin de seçilmiş olması gerekir. Talep edilen koşullar ile orantısız bir baskı yöntemi kullanmak etkinliği olumsuz etkileyecektir.

6.7.11.2. Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki Çekişme, Rekabet veya Çıkar Çatışmasının Dengeleyip Uzlaşmacı Çözümler Bulma Yeteneği

STK'ların çıkarları birbiriyle çatışabilmektedir. Böyle bir durumda uzlaşma yerine kısır çatışmalara girişmek baskı faaliyetinin kendisinden beklenen sonucu vermesini, yani STK'ların etkinliğini azaltacaktır.

6.7.11.3. Üye Olmayanlar Üzerinde Etkinliği ve Onları Harekete Geçirme Gücü

STK'ların güçlerini temelde kendi üyelerinden alırlar. Ancak, üyeleri dışında da yakınlıkduyar kazanabiliyorlarsa etkinlikleri artacaktır.

6.7.11.4. Kitle Haberleşme Araçlarına Ulaşma Derecesi

Kitle haberleşme araçlarının kamuoyunu etkilemede ne derece etkili bir araç olduğu tartışmasıdır. Bu araçlardan mümkün olduğu kadar faydalanan veya bu araçlara gerektiğinde kolayca ulaşabilen STK'lar diğerlerine nazaran daha üstün bir konuma sahip olacaklardır.

6.7.11.5. Bütçe Sınırı

STK'ların mali imkânlarının etkinliği belirleyen bir unsur olması yanında devletin bütçe imkânları da STK'ların etkinliğini belirler. Devletin sınırlı olan bütçesi, çok sayıda STK'ların talebini karşılayamayacaktır. Bu durum ise, anlaşıldığı gibi STK'ların etkinliğinin azalması demektir.

6.7.11.6. Politik Sınır

Bu sınır parti rekabetinin varlığı dolayısıyla, STK'ların çeşitli partilere hatta aynı grup üyelerinin farklı partilere yönelmiş olmasından kaynaklanır.

6.7.11.7. Sosyal Gruplar Arası Rekabet

STK'ların kendi aralarındaki rekabet de bu grupların etkinliğini azaltacaktır. Çünkü, mevcut imkanlar siyasal iktidarı etkileme amacıyla kullanılması gerekmektedir.

beraber tüm kaynaklar buraya değil de bir kısmı grupların kendi ararındaki rekabette kullanılmaktadır.

7. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YAPISI VE İŞLEVLERİ

İnsan hakları ile ilgili STK'lar, insan haklarını korumak ve insan hakları bilincini toplumda oluşturmak için bir takım eylemlerde bulunur. Bu eylemlerin etkili olması için STK'ların bazı özelliklere sahip olması gerekir. Ayrıca, STK'lar bu özellikleri, bu işlevleri sağlıklı yerine getirmesi için hukuk sisteminin sağlam temellere oturması, demokrasi ve hukuk devleti ilkesinin tüm kurum ve kurallarıyla yürürlükte olması gerekir. Aksi halde, hak temelli STK'lar, insan haklarının korunmasında başarılı olamazlar. Bu bölümde, STK'ların yapısı ve işlevleri anlatılmaya çalışılacaktır.

7.1. Kavramsal Çerçeve

STK'ların işlevlerinden bahsedilmeden önce, sivil toplumun toplumsal ve siyasal yaşamın değişimi ve gelişimi üzerinde yerine getirdiği işlevlerin neler olduğunun incelenmesi gerekmektedir. Sivil toplum, sosyal yaşamda önemli işlevlere sahiptir. Bunun yanında sivil toplum, toplumların siyasal yaşamına katkıda bulunmak işlevini de görmektedir. Bu bağlamda üç ilişkiden söz edilebilir (Arslan, 2001: 20).

1. ilişki: Sivil toplumun olgunlaşması, tepeden inme olmaması, tabandan yükselen ve bu sebeple “uzlaşma” sağlama olanağı yüksek olan bir siyasal reform girişiminin de doğmasına ve gelişmesine imkân sağlar.

2. ilişki: Sivil toplumun olgunlaştığı bir yerde, sivil toplumu oluşturanların ille de işbirliği yapması gerekmez. Ancak, ortak akıl, tek olan doğruda buluşmaya imkân sağlayacaktır. İşte bu noktada, çoğulculuk kavramı ortaya çıkmaktadır. “Çoğulculuk” bir toplumun zenginliğidir, farklı kimliklerin, farklı düşüncelerin, farklı taleplerin de kamusal alanda söz sahibi olması, örgütlenip taleplerini duyurmasıdır.

3. ilişki: “Farklı olanın varlığını kabul etmek” beraberinde iletişimi de getirecektir. Sivil toplum sayesinde demokratik, siyasal ve toplumsal yaşam içselleşmektedir. Bu nedenle, sivil toplum kavramını nitelendirebilmek için “uzlaşma”, “çoğulculuk” ve “diyalog” sözcükleri kullanılabilir. Farklıyı talep edenlerin, taleplerini duyurabilmeleri için örgütlenmeye ihtiyaçları vardır. İşte burada, STK’lar, örgütlü toplumun gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Siyasal iktidarı etkilemek açısından günümüzde hayli etkin olan STK’lar, devlet ile vatandaş arasında adeta köprü vazifesi görmektedir. STK’lar, toplumsal istek ve düşüncelerini, siyasal iktidarlara iletirken, hükümetin uygulayacağı ve uygulamayı düşündüğü politikaları topluma duyurma görevini de üstlenmektedir. Hak temelli STK’lar bu anlamda, iktidarların insan hakları politikalarını belirlemede etkili olurlar.

7.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri

STK’ların, siyasal, toplumsal, hukuksal, kültürel ve bireysel işlevleri bulunmaktadır. Hak temelli STK’lar bu işlevleri ile insan haklarının korunması ve geliştirilmesine katkı sağlarlar. Bu bölümde, bu işlevlere yer verilecektir.

7.2.1. Siyasal İşlevler

STK’lar, üyelerinin sorunlarını, gereksinimlerini, istem ve taleplerini topluma iletmektedirler. Bu açıdan STK’lar her şeyden önce, ilgili konularda, ‘toplumda kamuoyu oluşturma’ gibi bir işlevi yerine getirmektedirler. Hak temelli STK’ların öncelikli amacı insan hakları ile ilgili sorunlar hakkında kamuoyu oluşturmaktır. STK’lar toplumun sorun ve taleplerini topluma iletmekle beraber, gerek siyasal otoritenin aldığı kararlar veya gerçekleştirdiği uygulamalara, gerekse

pazar ekonomisinin sosyal yarardan uzak uygulamalarına karşı muhalefet ederler. Bundan dolayı bazı olumsuz politikalar, STK'ların muhalefeti karşısında kaldırılmakta veya yumuşatılabilmektedir (Yıldırım, 2004:75-76). Bu açıdan STK'ların, toplumla devlet arasında köprü olma işlevini gördükleri söylenebilir.

STK'ların en önemli işlevleri siyasi iktidarı etkilemek, bireyleri devletin baskısına karşı korumak, insan haklarının korunmasını sağlamaktır. Ayrıca, siyasal duyarlılığı artırma amacı taşıyan STK'ların değişik düşünceleri dile getirme yoluyla çeşitli grupların sistemden yabancılaşmalarını önledikleri söylenebilir (Yıldırım, 2004:75-76; Yücekök, 1998:5). Böylece, yalnızlaşmayan ve yabancılaşmayan bireyler katılımın sağlandığı yönetim sistemlerinde kendilerini daha rahat ifade edecek ve bu şekilde istikrar sağlanmış olacaktır. Çaha'nın (1998: 24) söylemiyle, "Sosyal örgütler bireylere bir aidiyet duygusu kazandırarak onları yalnızlıktan kurtarır, böylece toplumsal sıkıntılarını bertaraf etme noktasında kendilerine bir dayanak oluşturur."

STK'lar, kamuoyu oluşturarak, bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olurlar (Erözden, 1998). Hak temelli STK'lar, genel olarak insan hakları bilincinin oluşması ve hak ihlallerinin giderilmesi için kamuoyu oluşturmaktadır. Bireylerin maruz kaldığı insan hakları ihlallerini medya aracılığı ile gündeme taşıyan STK'lar, ayrıca yasama organına da insan haklarının etkili bir şekilde korunması için baskı yapmaktadırlar. Günümüzde, ilgili STK'lara intikal ettirilmiş bütün hak ihlalleri gündeme taşınmakta ve STK'lar tarafından takip edilmektedir. Hatta yargılamaya bu amaçla "katılan" ya da "davacı" olarak katılmaktadırlar.

STK'ları siyasi etki açısından ikiye ayırmak mümkündür. İlki, partiler üstü konumda olan kesimdir. Bu kesim, siyasal amaçlara bağlı olmaksızın varlıklarını sürdürürler. İşçi ve işveren sendikalarında olduğu gibi partiler üstü bir konumda

üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar. Genellikle gücünü üyelerinin çokluğundan alan kitle, baskı grubu niteliğindedirler. Diğer, alt gruplardan oluşan STK'lardır. Bu kuruluşlar, gevşek bir örgütlenme şekli gösterirler. Hizmet almaktan çok kamu siyasetini etkilemeye çalışırlar (Yıldırım, 2004:78-79). Bir kısmı gücünü üyelerinin saygınlığından, maddi kaynaklarından ve niteliklerinden alan bir baskı grubu niteliğindedir.

STK'ların, siyasal otoritenin uygulamalarına karşı tampon olma işlevlerinin iki kanaldan gerçekleştirdiği ifade edilmektedir (Arslan, 2001:127). Birincisi, STK'ların siyasal otoritenin almış olduğu kararlara karşı göstermiş olduğu tepkidir. İkincisi ise, yönetimin uygulamaya koyduğu politikaların toplum tarafından benimsenmesi, bu politikaların STK'lar tarafından savunulması halinde daha kolay uygulanabileceği düşüncesinin STK'lara yüklediği işlevdir. Bu anlama göre, STK'ların toplumun istem ve taleplerini devlete iletmekten ziyade, devletin taleplerini topluma iletmeye, aynı zamanda devletin eylemlerini denetlemekten ziyade, aldığı kararları meşrulaştırmaya yönelik bir işlev yüklene bildikleri söylenebilir.

Çaha (2001b: 45), STK'ların, sivil toplumda önemli iki işlevinin bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre, bu işlevler, "Toplumsal farklılaşmaya katkıda bulunmak ve bireylerini politik iradeye karşı korumaktadır." Bu, bir anlamda insan haklarının da korunması demektir. Çaha'ya göre STK'ların bu alandaki temel işlevleri pozitif değil negatiftir. Yani, devlet üzerinde baskı kurmak değil, devlet müdahalesine karşı negatif bir rol üstlenerek bireylerin temel hak ve hürriyetlerini devlete karşı korumaktır (Çaha, 2001b:45). Özbudun (1999:113), STK'lar ile siyasal toplumun ayrı amaçları, ayrı tarzları, ayrı örgütsel kalıp ve zihniyetlerinin olduğunu belirterek, STK'ların "Siyasal seçenekler üretme, hükümet ve devleti denetleme kapasitesine sahip sağlıklı bir sivil toplum geçişleri başlatmaya, geri dönüşlere direnmeye, geçişleri tanımlamaya, demokrasiyi geliştirmeye ve derinleştirmeye yardımcı olabileceklerini belirtmektedir." Yani, STK'ların siyasal alana baskı yapma,

demokrasiyi topluma yerleştirme, sivil toplum alanları oluşturma gibi kendine özgü bir takım işlevleri bulunmaktadır (Erdoğan, 1998:226; Yücekök, 1998:6). Aynı amaçla bir araya gelen bireylerin oluşturdukları STK'lar, toplumda farklı amaçlarla oluşmuş birçok STK'ların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Çeşitliliğin örgütlülüğe dönüşmesi şeklinde ifade edilebilecek bu olgu, toplumun çoğulcu bir yapı içinde bulunmasına yol açmaktadır. Nitekim, Kongar'a (1991: 110) göre; "STK'lar devletin resmi yapısı dışında olduğundan, doğrudan doğruya vatandaşın temel hak ve özgürlüklerini geliştirici niteliği ile de zorunlu olarak çoğulculuğu teşvik edici bir sonuç yaratacaktır".

Sivil toplumun taşıyıcı unsuru olan STK'lar, otoriter yönetimden demokrasiye geçişler sırasında demokrasi kültürü yaymaları ve onu işlevsel hale getirmeleri açısından önemli bir rol oynamaktadırlar (Erdoğan, 1998:226). Yurttaşlık bilincinin gelişmesi bağlamında, hem yurttaşlar arasında hem de devletle yurttaşlar arasındaki ilişkileri düzenlediklerinden, demokrasinin yerine oturmasını sağlamaktadırlar. Dolayısıyla oluşturdukları çalışma alanları ile toplumdaki demokratik kültürü geliştirmektedirler. STK'lar, yurttaşların kendi hak ve ödevlerini öğrendikleri, taleplerini dayattıkları ve diğerleriyle tanıştıkları, sürekli olarak herkese açık okul konumundadırlar (Keane, 1993: 82). STK'lara üye olan bireyler 'karar alma süreçlerine katılma', 'yönetici mekanizmalarının seçiminde etkili olma', 'düşüncelerini ifade etme', 'birlikte, ortak yönetme' gibi tutumlara sahip olmaya başlarlar. Bununla birlikte üyelerin kurumsal katılma ve deneyimlerinden doğan bu demokratik tutum ve davranışlar bütün kamu alanlarında kendini gösterir. Bu yüzden STK'lar, üyelerin demokratik zihniyetlerinin gelişmesini sağlayan ve dolayısıyla demokratik değerlerin topluma yerleşmesine sebep olan birer demokrasi okullarına dönüşürler.

STK'lar siyasal işlevlerini, yasama, yürütme ve kamuoyunu etkileyerek yerine getirir (Turan, 1998:221; Ergil, 2001:50). Özellikle insan haklarını korumayı ve geliştirmeyi hedefleyen hak temelli STK'lar, bireylerin hak ve özgürlükleri için

öncelikle kamuoyu oluşturur, yasama ve yürütme organına baskı yapar. Hatta yargıya intikal etmiş insan haklarını ilgilendiren davalarla ilgili olarak, gündem oluşturarak, eylem yaparak ve kamuoyunun dikkatini çekerek bir anlamda yargılama makamına da baskı yapabilirler. Aşırı kamuoyu baskısı, yargılamaya etki edebilir.

7.2.1.1 Yasama Alanına Etkileri

Yasama, devletin temel hukuki işlevidir. Yasama, siyasal toplumun birincil karar alma faaliyetini ifade etmektedir. Karar alma kavramıyla ifade edilmek istenen, devletin temel siyasetlerinin esasını belirlemektir (Koç, 2005:68). STK'lar, millet vekilleri aracılığıyla yasama alanını etkilemeye çalışmaktadır (Yıldırım, 2004:81). STK'ların yasama alanına olan ilgileri daha çok kendilerine dönük çalışmaların yapıldığı dönemlerde ortaya çıkmaktadır. STK'lar, istenilen bir kanunun geçirilmesi ya da istenmeyen bir kanunun iptali için yasama organlarında faaliyet göstermektedirler (Yücekök, 1998:11). STK'lar, kendilerini ilgilendiren bir yasanın kabulü veya reddi için milletvekilleri ile temas kurmakta, bazen bir kanun taslağı hazırlamak biçiminde, bazen yetkili komisyonları etkilemeye çalışarak süreci her aşamasında izlemektedirler (Koç, 2005:69).

STK'ların en fazla başvurdukları ve sonuç alabildikleri yol lobiciliklerdir. STK'lar, siyasal sistemde kendilerini ilgilendirecek kararları alabilecek kişi ve kuruluşlarla yüz yüze ilişkiler kurarak onları amaçlarına inandırmaya çalışırlar (Koç, 2005:69). STK'ların temsilcilerinin hükümet üyelerine dolaysız ulaşmaları çoğu zaman mümkün olmayabilir. Bu noktada, STK'ların temsilcileri kendilerine yardımcı olacak milletvekillerinin aracılığına başvurmaktadır. Milletvekillerinin desteğini alan temsilciler, hükümet yetkililerinin kendilerine daha duyarlı olmalarını beklemektedirler.

STK'lar, kendilerini ilgilendiren konularda sürekli bilgi topladıkları, araştırma yaptıkları, bu çalışmalarını medya aracılığı ile topluma duyurmak suretiyle

toplumu bilinçlendirdikleri için kendilerini ilgilendiren yasa tasarılarının hazırlanmasında ve bu oluşuma teknik bilgi sağlamada güçlü katkıları olmaktadır (Yıldırım, 2004:81). Türkiye’de özel durumlarla ilgili olan kanun tasarılarını hazırlayan, destekleyen veya karşı çıkan, parlamento dışından yasama işleriyle ilgili uzmanlar çalıştıran STK’larda da bulunmaktadır. Konularında uzmanlaşmış hak temelli STK’lar bu şekilde, insan hakları ile ilgili konularda yasama organına etki edebilmektedirler.

7.2.1.2. Yürütme Alanına Etkileri

Yürütmenin temel görevi, kanunların uygulanmasıdır. Yürütme organının kanunların uygulanması görevi bir taraftan düzenleyici işlemler yapmak, bir taraftan da kamu işlerini yürütmek anlamında bireysel işlemler yapmaktan oluşur. STK’lar, hükümetin gerçekleştirdiği uygulamalara karşı bir ara yüzey olma işlevini görmektedir (Usta, 2006: 43). Yürütme organının uygulamaya koyduğu politikaların STK’lar tarafından savunulması halinde, bu politikalar toplum tarafından daha kolay benimsenmektedir. Bununla birlikte bazı olumsuz politikalar da STK’ların muhalefeti sonucunda uygulamadan kaldırılabilir.

STK’lar kamuoyunu harekete geçirerek, yönetim üzerinde daha genel bir denetim işlevini gerçekleştirirler. Bu kuruluşlar, bir çıkar grubunun kendi isteklerinin kamu politikalarına egemen olmaması konusunda yürütmeyi bilgilendirir ve etkilerler. Hükümet de çeşitli STK’lara kendi politikalarını yasallaştırma ve destekleme anlamında bakmaktadır. STK’lar, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için pilot projeler üretmek, bu projelere kaynak bulmak ve bu projeleri uygulamaya geçirmek yoluyla veya eğitim, sosyal refah ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da seçenek sorumluluklar alabilmek işlevini yürütürler. Bu şekilde bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunmasında büyük katkılar yapmış olurlar. STK’lar, kamu politikalarının oluşturulması, hizmetlerin sağlanması, programların uygulamaya konulması noktasında baskı oluştururlar.

Ayrıca, STK'lar, kamu politikasından yararlanabilmek için devlet bürokrasisini etkiler ve bunu sağlamak için idarenin soruşturma ve araştırma komisyonlarına temsilci gönderirler.

STK'lar, bazen de yasama organına sorunlarını getirmek suretiyle yürütmeyi etkilemeye çalışırlar (Usta, 2006: 43). Genelde yürütmedeki yönetici ve memurların dolaylı baskılara açık olması STK'ların da dolaylı etkilerini çeşitli zamanlarda göstermektedir. Bir de siyasi sistemin gelenek ve kurumlarının böyle bir etkileşime açık olması durumunda STK'ların bürokrasiyi etkilemedeki başarısı daha da artmaktadır. Hatta STK'lar kendilerine yardımcı olacak idari personelin atanmasında daha etkili olmaktadır. Ayrıca, kendilerini ilgilendiren konularda idari kademelere taleplerini ve çalışmalarını iletmek suretiyle yardımcı olmaktadır. Bunun yanında, STK'lar siyasal ve sosyal yapıdaki kurumların kendi yararlarına işlemleri için çaba gösterirler. Bu kurumlara, kendi görüşlerini destekleyen personelin atanmasını sağlamaya çalışırlar (Usta, 2006: 43-44). Ayrıca, STK'lar, ayrı parti kurmak suretiyle de yürütme organına doğrudan etki edebilme gücüne sahiptirler.

7.2.1.3. Kamuoyunu Etkilemeleri

Toplum hayatı ile ilgili olarak ortaya çıkan çeşitli sorunlar hakkında bütün vatandaşların bilgi sahibi olmalarına imkân yoktur. Çoğu zaman halk kitlelerinin büyük bir kesimi bu sorunların farkında bile değildir. Kamuoyu; belli bir zamanda, belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hâkim olan kanaattir (Kapani, 1993: 147).

Demokrasinin tabana yayılabilmesi için STK'ların sisteme yerleştirilmesi gerekmektedir. Toplumun örgütlü olması demokrasinin bir gereğidir. Katılımcılık ancak örgütlü toplum aracılığıyla gerçekleştirilebilir (Yıldırım, 2004: 85). STK'lar,

kamuoyu oluşturma suretiyle bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olurlar. STK'lar, kamu oyunu devamlı olarak aktif durumda tutarak, kamuoyuna sosyo-ekonomik süreç hakkında sürekli bilgi vermek, belirli konularda uyarmak işlevini yerini getirirler (Yücekök, 1998:11). Genellikle kamuoyunu aydınlatmak için yeni bilgiler sunmak veya elverişli ortamlar oluşturmak suretiyle belirli faaliyetleri gerçekleştirmeyi amaçlayan STK'lar broőür, dergi, kitap, televizyon, internet gibi çeşitli araçlar kullanır (Yıldırım, 2004:84-85). Hak temelli STK'ların genel amacı, insan hakları ile ilgili sorunlarda kamuoyu yaratmaktır. Kamuoyu yaratmak, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için zorunludur.

7.2.2. Ekonomik İşlevler

STK'lar, günümüzde ekonomik olarak, özellikle de demokratik toplumlarda gitgide daha sağlam ve daha çok yer kaplayan bir konum elde etmektedirler. Bu yüzden özellikle uluslararası alanda STK'lar, artan bir saygınlık elde etmektedirler. Nitekim, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Avrupa Birliği gibi devletlerarası kuruluşların, STK'lar ile işbirliği yapması bunun bir göstergesi olmaktadır. Bu durum aynı zamanda, STK'ların devlet kanalıyla yürütülemeyen bir takım projeleri gerçekleştirebilme işlevini yüklenebildikleri anlamına gelmektedir.

STK'lar, kar amacı gütmeyen yani kendileri ve üyelerinin kişisel zenginliği için ekonomik kazanç elde etmeye çalışmadan, ekonomik ilişki ve organizasyonların oluşmasında bir takım işlevler edinebilmektedirler. Günümüz itibarıyla gelişme ve kalkınma amaçlı STK'lar bu konudaki en önemli örneklerdir. Kalkınma amaçlı STK'lar toplumsal grup ve örgütlerle doğrudan eylemler sürdürerek, kalkınma program ve projelerinin incelenmesi, planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesiyle özgül biçimde uğraşırlar. Kalkınma projeleri, programları ve politikaları aracılığıyla çalışmaları yönlendirirler (Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi, 2001:56).

Kalkınmada işbirliği alanında ‘Kalkınmada Uluslararası İşbirliği Kuruluşları’ (ECDI), kalkınma amaçlı bir sivil toplum kuruluşudur. Bunlar genelde kar amacı gütmeyen özel kurumlardır, merkezleri sanayileşmiş ülkelerde bulunur. Üçüncü Dünya’da kalkınma program ve projelerinin uygulanışını desteklerler. ECDI’ler fon toplama kampanyalarından elde ettikleri kendi öz kaynaklarına hükümetlerinden gelen parayı da ekleyerek, bunları, üçüncü Dünyaya yönlendirirler. ECDI’lerin yönetimindeki paralar kalkınma yardımına yönelik resmi yardım toplamıyla karşılaştırıldığında önemsiz görülse de, bunlar kalkınma amaçlı STK’lar için önemli miktarlardır. 1990’da OECD üyesi ülkeler ECDI’lerin faaliyetleri için 2,2 milyar ABD doları katkıda bulunmuşlardır, bu rakam toplam kalkınma yardımının % 4,2’sidir (Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi, 2001:58). Devlet merkezli siyasal alan ile çıkar amacını temel alan ekonomik alan arasında konumlanan sivil toplum, bir yandan devletin çıplak gücünü dizginler ve hukukla sınırlı kılarken, diğer yandan kazanç elde etme hırısını kamu yararı anlayışı ile terbiye eder (Ergil,2001:49). Dolayısıyla STK’lar ekonomik birimlerin aldığı kararları daha makul ve inandırıcı boyutlara indirerek kabul edilebilir kılarlar. Diğer yandan insani boyutu ihmal eden, yani insan ilişkilerini ekonomik uygulamalara karşı yumuşatıcı, yani tampon işlevini görürler. Günümüz itibarıyla tüketici haklarını korumaya yönelik faaliyet gösteren STK’lar bu işlevi yerine getirmektedirler.

7.2.3. Kültürel İşlevler

Çağdaş toplumlarda STK’lar, insanları toplumdan kopuk, kendi başlarına hareket edebilen bireyler olmaktan çıkararak gruplar içinde toplamaktadır (Yıldırım, 2004:75-76; Yücekök, 1998:5). STK’lar da insanlar bir takım ilişkiler içine girerek karşılıklı tutum ve davranışları ile birbirlerini etkilemekte ve bu ilişkiler belirli bir süre içinde gelişerek süreklilik kazanmaktadır. Çoğulcu bir toplumsal yapının oluşmasında ve çoğulculuk kültürünün toplumsal dokuya nüfuz etmesinde demokratik STK’ların işleyiş ve örgütsel yapıları etkili olacaktır. Ayrıca, bu kuruluşların diğer örgütlerle uyumlu çalışmalarının çok olumlu katkılar sağlayacağı da bilinmektedir.

STK'larda, tartışma deneyimleri canlı tutulmakta, ideolojik tartışma alanları yaratılmaktadır. Ayrıca, bu tür kuruluşlar, halkın kültürel ve demokratik hafızasının canlı tutulmasına yardımcı olmaktadır (Usta, 2006:44-45). Demokrasi kültürü, toplumun diğer kültürel araçlarından destek almaya ihtiyaç duymaktadır. STK'lara üyelik sayesinde oluşan grup üyeliği; üyelere belirli bir grup kültürünü paylaşma, ortak hareket etme ve davranışlarında diğer grup üyelerinin eylemlerini de hesaba katma alışkanlığını kazandırır. Bu gibi kültürel araçlarla, katılımcı demokrasi kültürünün kapıları aralanmaktadır.

7.2.4. Bireysel İşlevler

STK'lar kendi içlerinde oluşturacakları katılımcı ve çoğulcu bir kültürle beslenmiş ve aynı zamanda yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlamak işlevini görürler (Usta, 2006:44-45). STK'lar, bireylerin önünü açarak sorumluluk ve yaratıcılık bilincini geliştirmektedir. Birçok alanda hizmet veren, STK'lara üye olan ve faaliyetlerinde üyeliğin gereklerini yerine getiren bireyler, bireysel yaşamlarını çok boyutlu hale getirme şansını da yakalamış olurlar. STK'larda bireylerin aidiyeti, gönüllülük ilkesine dayanmaktadır. STK'larda bir amaç için birbirine da yanan bireyler; takdir edilme, belirli bir değer ve statü atfedilme karşısında, saygı, güven ve benlik ihtiyaçlarını tatmin etmektedir (Usta, 2006:44-45). Vatandaşlar, STK'lara katılarak sivil bir sorumluluk üstlenmekte, bu da kişilerin bireysel çıkarının ötesinde, toplumsal çıkarı düşünme ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Bireysel iletişimin sağlıklı gerçekleşmesinde STK'ların ayrı bir rolü bulunmaktadır. Kişi, grup içinde kendini ve çıkarlarını topluma karşı daha kolay ve güvenle korur. Üyelerin tek başlarına elde edemeyecekleri bilgileri grup aracılığı ile elde ederek; gerçeklere ulaşmaları, güven ve etkin olma duygularını beslemektedir. Ayrıca, elde ettikleri bilgilerle, kendi değer, algı ve duygularını kıyaslama ve

bunların doğruluğunu test etme imkanı elde edebilmektedirler (Yıldırım, 2004:75-76; Yücekök, 1998:5; Usta, 2006:44-45). Yalnız başına toplumsal sorunlarla ilgilenmede kendine güvenemeyen birey, STK'ların sağladığı daha enerjik, verimli ve yaratıcı bir ortamla sorun çözme konusunda yüksek bir özgüvene kavuşmaktadır.

7.2.5. Hukuksal İşlevleri

Öncelikle belirtmek gerekir ki, hak temelli STK'lar bir hukuki yapı içinde oluşmaktadır. Dernek, vakıf, sendika, meslek kuruluşları ve diğer kuruluşlar yasal düzenleme ile kurulurlar ve hepsinin sahip oldukları bir mevzuat bulunmaktadır. STK'lar, bazen de toplumların istem ve sorunlarını siyasal sisteme girdi olarak iletirken, hukuki yolları kullanırlar. Çağdaş demokrasilerde, vatandaşların siyasal sisteme katılımları geniş tutulmuştur. Bu katılım, farklı alanların gerektirdiği farklı yöntemlerle siyasal sisteme yansımaktadır. STK'ların amaçlarını siyasal sisteme yansıtması hukuki işlevleri ile gerçekleşir.

Özellikle hak temelli STK'ların hukuksal işlevleri önemlidir. Hak temelli STK'lar üyelerinin ya da toplumun yaşadığı sorunların çözümü için hukuk yollarını uygulamalı olarak göstermek suretiyle hakların korunmasına yardımcı olmaktadır. Bu durumda, hem birey hem de toplum hakları konusunda bilinçlenmektedir. İnsan haklarının en esaslı koruma yolu hukuk yoludur. Bu da ya dava açmak ya da açılan davaya katılmak suretiyle olmaktadır. Hak temelli STK'lar, gerek dava açarak, gerekse açılan davaya katılarak, bu hukuksal işlevlerini yerine getirmektedir. Bu şekilde, hak temelli STK'lar hem insan haklarının korunma yollarını göstererek toplumun ve bireyin bilinçlenmesini sağlamakta hem de, hukuk yollarında toplumsal ve örgütsel katılımı gerçekleştirmektedir.

Özet olarak, konusunda uzman hak temelli STK'ların bizzat hukuk yoluna başvurmalarının dışında, bireylere ve topluma hak aramanın yollarını ve usulünü öğrettiğini, bu şekilde hukuksal işlevlerini yerine getirdiğini söyleyebiliriz.

7.2.6. Toplumsal İşlevleri

Çağdaş devlet, zaman ve uzmanlık açısından yeterli olmaması nedeniyle toplumsal hayatın her alanıyla ilgilenememektedir. Bu noktada, STK'lar devreye girerek kendi alanları için aydınlatma ve bilgi verme görevini üstlenmektedir. STK, gerek örgüt içi yapıları itibariyle gerekse var olma sebebiyle, çoğulcu bir toplum yapısının sağlanmasında etkin bir işlev üstlenmektedirler (Usta, 2006:47-48). Bu tür kuruluşlar, toplumsal dokularda çoğulculuk kültürünün yerleşmesine; katkıda bulunmaktadır. Çeşitli amaçlara yönelik faaliyet gösteren birçok örgütlü yapının toplum bünyesinde yer alması olgusu çoğulculuğun göstergelerinden birisidir. STK'ların toplumsal hayata katkıları şu şekilde sıralanabilir (Usta, 2006: 47-48):

1. katkı: Halk kesimlerinin kendilerini ifade edebilecekleri ve çıkarlarını tanımlayabilecekleri demokratik kalkınma seçeneklerini ortaya çıkarmaya yardımcı olur.

2. katkı: Dayanışma ve ortak çalışma biçimleri yaratarak, örgüt-dışı ilişkilerde demokratik alanlar ortaya çıkarmaya yardımcı olur.

3. katkı: Yerel yönetimlerden ve ulusal yönetimlerden yola çıkarak halk Seçeneklerinin tanımlanmasını, formüle edilmesini ve uygulanmasını sağlar.

4. katkı: Halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik programları gerçekleştirir.

Ayrıca, STK'lar toplumsal işlevleri olarak, sosyal faaliyetlerde ve sosyal yardımda bulunmaları gösterilebilir (Usta, 2006: 47-48). STK'lar, fakirlere çeşitli

yollarla yardımda bulunur, ayrıca kurs, seminer, konferans ve tanıtım gezileri düzenlerler.

8. İNSAN HAKLARI ALANINDAKİ DAVALARA TOPLUMSAL KATILIM VE İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDA ETKİNLİĞİN SAĞLANMASI AÇISINDAN ULUSAL İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KURULMASI ÖNERİSİ

Bu bölümde insan hakları ile ilgili davalara, hak temelli STK'ların toplumsal ve örgütsel katılımı nasıl gerçekleştirdiklerine ve Türkiye İnsan Hakları Mahkemesi kurulması önerisine dair açıklamalara yer verilecektir.

8.1. Yargılamaya Toplumsal ve Örgütsel Katılımın Sağlanması

Yargı sistemimizde pek çok olumsuzluklar yaşanmaktadır. Yargıdaki bu olumsuz tablo sonucunda, bireyler haklarını başka yerlerde aramakta, yargı sistemine güven azalmaktadır. Yargı sisteminde çağdaş ve köklü düzenlemelere gereksinim duyulduğu bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle, yargının sorunlarına çare olmak üzere yargılama sistemine halkın katılımının sağlanması gerektiği ifade edilebilir. Sivil toplumun, halkın yargılamaya katılması, yargılamaya demokratiklik katacak, yargılamanın üzerindeki gizem kalkacak, daha doğru ve adil kararlar verilecek ve yargılamaya toplumsal katılım sağlanmış olacaktır. Bu aşamada yargılamaya halkın katılımı denildiğinde, akla jüri sistemi gelmektedir. Bir yargı sisteminin etkinliği, yargılama yöntemlerinin toplumsal yapıya uygun olup olmadığı, adaleti sağlayıp sağlamadığı ve yarattığı sonuçlar bakımından insanları tatmin edip etmediği ile ölçülür. Bu açıdan, Türk yargı sistemi yargılamaya sadece jürinin katılması ile düzeltilecek bir yapıda değildir. Jüri, yargılamaya halkın katılımını sağlayan bir yöntem olup, daha çok Anglosakson ülkelerinde görülmektedir. Jüri sistemi, yargı önüne gelen olay veya sanık hakkında suçlu olup olmamaya halkın (jürinin) karar vermesi esasına dayanmaktadır. Türkiye’de jüri sistemi olmadığı için yargılamaya halkın katılımı STK’lar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bölümde de, hak temelli STK’ların yargılamaya örgütsel ve toplumsal katılımı ve bu katılım yolları üzerinde durulacaktır.

Temel hak ve hürriyetlerin korunması doğrultusunda çalışma yapan STK'lar, hatta fiil ve soruşturmanın yürütülüş şekli nedeniyle toplumdaki her birey suçtan zarar görendir ve faillerin yargılanmasında aktif ve etkin bir rol oynamayı istemeye hakkı vardır. Bugün uluslar üstü insan hakları belgeleriyle iç hukuklarını uyumlu hale getiren ülkelerde ayrımcılık, ırkçılık başta olmak üzere Temel Hak ve hürriyetlerin açık ve ağır bir şekilde ihlal edildiği durumlarda soruşturma ve dava konusuyla ilgili dernek, kuruluş ve diğer kişilerin de suçtan zarar gören kavramına dâhil edildiği görülmektedir.

İnsan haklarının ihlallerinde, toplumsal bilinçlenmeyi sağlayan STK'ların, hakların korunması ve toplum düzeninin sağlanması için yargılamaya katılımının sağlanması gerekir. Bu katılım hem birey haklarının korunmasında toplumsal bilinçlenmeyi sağlayacak, hem de suçtan zarar gören yanında yargılamaya toplumsal ve örgütsel katılımı gerçekleştirecektir. İnsan hakları ihlallerinin önlenmesi ve daha adil bir yargılama için hak temelli STK'lara, temsil ettikleri değerler ile ilgili olarak yapılacak yargılamaya katılma ve dava açabilme imkânı verilmelidir. Bu iki şekilde olabilir:

Birincisinde, STK'lar açılmış olan davalara zarar gören sıfatıyla katılabilirler.

İkincisinde ise, STK'lar davacı olarak dava açabilirler. Her iki halde de, yargılamaya toplumsal ve örgütsel katılım sağlanmış olacaktır.

Bu bölümde ceza ve idare hukukunda dava açabilme ehliyetine, davalara katılma şekillerine ve bu konuya ait kavramlara yer verilecektir. Ayrıca, insan haklarının etkili olarak korunması için Türkiye İnsan Hakları Mahkemesi kurulması önerisi dile getirilecektir.

Hak temelli STK'ların davaya katılması ceza usul, medeni usul ve idare usul yasaları çerçevesinde olur. Burada önce ceza hukuku açısından katılma ve mağdur ve müşteki olarak taraf olabilme kavramları üzerinde durulacak daha sonra idare hukuku açısından aynı kavramalar ele alınacaktır.

8.2. Hak temelli Sivil Toplum Kuruluşlarının Ceza Hukukunda Kamu Davasına Katılması

Bu bölümde hak temelli STK'ların ceza davasına katılabilme koşulları, konu ile ilgili kavramların ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

8.2.1. Katılma Kavramının Analizi

Ceza Hukukunda, suçtan zarar görenin kamu davasına katılarak savcının yanında yer almasına davaya müdahale veya davaya katılma denir (Centel ve Zafer, 2008: 805). Müdahale davası, bireyin açtığı tali bir ceza davasıdır. Bu dava sonucunda suçtan zarar gören, müdahil veya katılan sıfatını kazanır. Ceza yargılamasında tüm suçların mağdurun geniş anlamda devlet ve toplum olduğu varsayılmaktadır. Bütün suçlar kural olarak kamu adına takip edilir. Bu nedenle, iddia makamı, suçtan zarar gören toplum adına iddia görevini yürütür. Ancak, her olayda bir de suçun etkilerini doğrudan doğruya üzerinde hisseden somut mağdur bulunur: Suçtan zarar görenin kamu davasına katılması, iddia makamının yanında yargılaya katılması, öç almanın önüne geçmek açısından önem taşır. Bu halde, iddia faaliyetini devlet ve birey birlikte üstlenmektedir (Onursal, 1968: 22).

Katılan, savcının yanında bireysel iddia makamını işgal eder. Bu halde iddia makamı, Cumhuriyet Savcısı ile mağdur ve/veya suçtan zarar gören tarafından paylaşılır. Katılan, Cumhuriyet Savcısının yanında yer almakla ve onun yetkilerini kullanmakla birlikte, ondan bağımsız bir öznedir (Centel ve Zafer, 2008: 806). Katılan, açılmış davaya katılan kimsedir. Katılan, savcıdan bağımsız olmakla

birlikte, kamu davasını harekete geçiremez. Yani, iddia makamı tarafından kamu davasının açılması zorunludur.

Türk ceza yargılamasında, mağdura genel olarak davaya katılma olanağı tanınmıştır. Davaya katılma açısından suç ayrımı ve sınırlaması getirilmemiştir. Buna karşılık, örneğin Alman Yasası, mağdurun davaya katılmasını sadece belli suçlar açısından kabul etmiştir (Centel ve Zafer, 2008:806).

Kamu davasına katılma için, CMK 237 de öngörülen şartların var olması gerekmektedir. Mağdur, suçtan zarar gören gerçek ve tüzel kişiler ile malen sorumlu olanlar, ilk derece mahkemesindeki kovuşturma evresinin her aşamasında hüküm verilinceye kadar şikâyetçi olduklarını bildirerek kamu davasına katılabilirler. Mesela, sigorta parası almak için yangın çıkarmada, suçtan zarar gören sadece yakılan eşyanın sahibi değildir, sigorta şirketinin de suçtan zarar gördüğü kabul edilir ve katılma hakkı verilir (Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, 2008). Ceza yargılamasına katılmak için suçtan zarar görmek, yani ya suçun mağduru olmak (suçtan doğrudan doğruya etkilenen kişi olmak), veya suçtan zarar gören kişi (suçtan dolaylı olarak zarar görmek, mesela mağdur küçüğün babası olmak) veyahutta suçtan malen sorumlu olmak (mesela taksirle yaralama suçunda sanığın kullandığı aracın sahibi olmak) gerekir. Bazı hallerde ise STK'lar doğrudan zarar gördüğü kabul edilmemektedir. Mesela kanunsuz işten çıkarma suçunda, doğrudan zarar görmeyen sendikaya katılma hakkı tanınmamıştır (Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, 2008) Katılma isteği ilk derece mahkemesince hüküm verilinceye kadar yapılması gerekir. Kanun yolu muhakemesinde davaya katılma isteğinde bulunulamaz. Ancak, ilk derece mahkemesinde ileri sürülüp reddolunan veya karara bağlanmayan katılma istekleri, kanun yolu başvurusunda açıkça belirtilmişse incelenip karara bağlanır.

8.2.2. Kamu Davasına Katılma Hakkı Bulunanlar

Kamu davasına katılabilecek olanlar, mağdur ve suçtan zarar gören gerçek ve tüzel kişiler ile malen sorumlu olanlardır (CMK m.237/1).

Suç tanımıyla korunan hak ve menfaatin sahibi, mağdur, yani suçtan doğrudan doğruya zarar görendir. Zaten, suç olarak tanımlanan eylemde ona karşı işlenmiş ve o kişi de zarara uğramıştır (Onursal, 1968:55). Bu kişi, suçun olumsuz etkilerini doğrudan doğruya üzerinde hissetmiştir. Suç tanımıyla korunan hak ve yararların dışında kalan ve yararların ihlal edildiği hallerde, bu hak ve yararın sahipleri, dolaylı olarak suçtan zarar görenler olarak adlandırılır. Mağdur, aleyhine suç ilenen kişi veya suç konusu kişidir ve ceza hukuku tabiridir. Bu sıfatlar bir kişide toplanabileceği gibi; bunların ayrı şahıslar olması da mümkündür. Suç kurbanı ve suç konusu kişi, ceza hukukunun tanımladığı ve özne olarak belirttiği kavramlardır (Onursal, 1968:42). Buna karşılık suçtan zarar gören, yargılama hukukunun kendisini aktif özne olarak yetkiler tanıdığı şahıstır. Hangi şahıslara bu yetkilerin tanındığını tayin ve tespit yargılama hukukuna ait olan bir sorundur.

Mağdur, suçla korunan hak ve menfaati doğrudan zarar gören olduğuna göre, yasa metninde yer verilen suçtan zarar gören kavramını, suçtan dolaylı biçimde zarar gören olarak kabul etme zorunluluğu doğmaktadır. Yasa koyucu, mağdur-şikâyetçi-suçtan zarar gören kavramlarını özenli kullanmış, değişik maddeler arasında uyumsuzluk doğmasına neden olmuştur (Centel ve Zafer, 2008:807). Örneğin CMK m. 234/1-b’de mağdur ile şikâyetçinin hakları düzenlenerek, her ikisinin de davaya katılma hakkının bulunduğu belirtilmiştir. Mağdur kavramıyla, kimin kastedildiği belirsiz kalmaktadır. Şikâyetçi, TCK m.73 uyarınca takibi şikâyetle bağlı suçlarda suçtan zarar gören kişidir. CMK m.234’de şikâyetçi kavramına, mağdur (doğrudan doğruya zarar gören) kavramının yanı sıra yer verilmiş olması, dolaylı zarar görenlerin de bu haklara sahip olduğunu göstermektedir. Yasa’daki şikâyetçi ve suçtan zarar gören kavramlarıyla, dolaylı zarar görenlerin kastedildiğini

kabul etme zorunluluğu doğmaktadır (Centel ve Zafer, 2008:807). Doğal olarak, dolaylı zarar gören sayılmak için de suçtan etkilenmiş olma şartı aranacaktır

Mağdur, suçtan zarar gören ve malen sorumlu kavramı CMK'nın 237 maddesinde özne olarak belirtilmiştir. Bunların ortak özellikleri, işlenmiş bulunan bir suçtan doğrudan doğruya veya dolaylı olarak zarar görmüş olmalarıdır. “Katılma” kavramı da bu özneler bağlamında ortaya çıkan yargılama usulü kavramıdır. Nitekim, Alman Ceza Muhakemesi Kanunu katılmayı sadece saydığı belli katalog suçlarında kabul etmiş, sınırı genişletmemiştir. Bizim usul yasamız böyle bir sınırlama getirmediği için, “suçtan zarar görme” kavramı, “doğrudan” ve “gerçek” zararlar için kabul edilmeli, dolaylı veya var sayılan zararlar için davaya katılma yolu kapatılmıştır (Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, 2008). İleride doğması muhtemel olan bir zarar, doğrudan doğruya olacaksa, katılma yolu bu takdirde kabul edilmelidir (Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, 2008). Gerçekten, korku, kaygı ve panik yaratacak şekilde silahla ateş etme veya patlayıcı madde kullanma suçunda (TCK 170/1-c) mala zarar verme suçu da işlenmişse, bunun bu suç içinde eriyeceği kabul edilmekte ve mala zarar verme suçundan açılan davaya katılma olanaklı bulunmaktadır.; kaygı duyan kişilerin mağduriyeti de söz konusu olabileceğinden, bu suça katılma da kabul edilmiştir (Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, 2008).

Suçtan zarar gören, Yasa'da tanımlanmamıştır. Ceza Muhakemesi Yasasındaki “suçtan zarar görenler” kavramına geleneksel yaklaşım, suçtan zarar görenin suçtan doğrudan doğruya zarar gören olabileceğidir. Bu kişi, suçun olumsuz etkilerini doğrudan doğruya üzerinde hissederek. Buna karşılık suç tanımıyla korunan hak ve menfaatin dışında kalan hak ve menfaatlerin ihlal edildiği hallerde, bu hak ve yararın sahipleri dolaylı olarak suçtan zarar görenler olarak adlandırılır ve kamu davasına katılma talepleri kabul edilmez. Bazı kurumlar açısından dar anlamda suçtan zarar gören kavramını, diğer bazıları açısından da geniş anlamda suçtan zarar gören kavramını benimsemek doğru olacaktır.

Bazı görüş sahipleri, suçtan zarar görenin saptanmasında, yargıcın geniş takdir yetkisi bulunduğunu söylemektedir (Yurtcan, 1998:190). Yargıç, sanığa yüklenen ve cezalandırılması istenen fiile haklı bir çıkarı zedelenen kişinin suçtan zarar gören niteliğini, kişide fiilin işlenmesinden doğan tatmin edilme ihtiyacını göz önünde tutarak ve haklı gördüğünde tanımak durumundadır. Yargıç, yaşadığı toplumda toplumsal hayatın doğal yasalarını kendi değerlendirmesini yaparak sonuca varacaktır. Bu doğrultuda Yargıtay Beşinci Ceza Dairesi 1998 tarihli ve 2025/2581 sayılı bir kararında, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğünün, haklarında korunma kararı bulunan çocukların mağduru oldukları davalarda müdahil olabileceklerini kabul etmiştir. Yüksek Mahkemeye göre, adı geçen Genel Müdürlük, korunmaya muhtaç çocuklara bakmak, iş ve meslek sahibi yapmak ve topluma yararlı kişiler olarak yetiştirmelerini sağlamakla görevli ve yükümlü olduğundan, suçtan zarar görendir (YKD, 2000). O halde, öğretideki görüşler ve Yargıtay içtihatları, suçtan zarar görenler kavramının kapsamını artık genişletme eğilimindedirler. Mahkemelerin de bu yorum biçimini izlemeleri kaçınılmazdır.

Yargıtay 4. Ceza Dairesinin, 24.2.1987 tarihli ve 603/1905 sayılı kararına göre, şikâyet ve davaya katılma hakları birbirinden bağımsızdır. Bu nedenle, bir kimse şikâyetten vazgeçmiş (şikâyetini geri almış) olsa da, açılan kamu davasına katılabilir. Ancak, Yargıtay'ın aksi yönde kararları da bulunmaktadır. Örneğin, Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 18.04.1994 tarihli ve 4/85-110 sayılı kararı da aksi yöndedir (Taşdemir ve Özkepir, 2002:999).

8.2.3. Ceza Hukukunda Sivil Toplum Kuruluşlarının(Tüzel Kişilerin) Kamu Davasına Katılması

Suçtan zarar gören tüzel kişinin de, kamu davasına katılma hakkı vardır (CMK m.237/1). Tüzel kişi kamu davasına kendisini temsile yetkili kişi veya organları aracılığıyla katılabilir. Bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenen

suçlardan dolayı yapılan kovuşturmada tüzel kişinin organ veya temsilcisi, katılan sıfatıyla duruşmaya kabul edilir. Bu durumda, tüzel kişinin organ veya temsilcisi Yasa'nın katılana sağladığı haklardan yararlanır (Centel, 2008:11). Sanığın aynı zamanda tüzel kişinin organ veya temsilcisi sıfatını taşıması halinde, doğal olarak, katılma söz konusu olamaz. Çünkü, o kişi o olayda sanık/şüpheli konumundadır.

5271 sayılı CMK'nın 249 maddesinde "Tüzel Kişilerin Soruşturmada ve Kovuşturmada Temsili" başlığı altında tüzel kişilerin kamu davasına katılımını düzenlemiştir. Bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlardan dolayı yapılan soruşturma ve kovuşturmada tüzel kişinin organ veya temsilcisi, katılan veya savunma makamı yanında yer alan sıfatıyla duruşmaya kabul edilir. Böyle bir talep halinde yargılama makamı bu katılma talebini kabul etmek durumundadır. Bu durumda, tüzel kişinin organ veya temsilcisi bu Kanunun katılana veya sanığa sağladığı haklardan yararlanır. Sanık, aynı zamanda tüzel kişinin organ veya temsilcisi sıfatını taşıyorsa, CMK'nın 249. madde hükümleri uygulanmaz.

Ülkemizde töre ya da namus cinayeti denilen insan öldürme olayları çok sayıda görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ülkemizde bir kadın ya da çocuk haklarına ilişkin bir sorun bulunmaktadır. Töre cinayetleri yoluyla gerçekleştirilen insan hakları ihlalleri gün geçtikçe artmaktadır. Bu olayların mağdurları korumadan yoksun bırakılmaktadır. Ceza hukukunda, bu tip davalarda konu ile ilgili STK'ların davaya katılma istemleri ise doğrudan zarara uğranılmadığı gerekçesiyle kabul edilmemektedir. Örneğin, Güldanya'nın öldürülmesi, sıradan bir aile kavgası veya insan öldürme olayı değildir; töre ya da namus cinayeti denilen insan öldürme olaylarının bir örneğidir (www.arsiv.sabah.com.tr). Böyle bir olayda, STK'ların, Baro'nun veya davaya katılmak isteyen avukat kadınların zarar gören kavramına dâhil sayılması kaçınılmazdır (Centel, 2008:11-12). Bu şekilde, Kadın Ayrımcılığının Önlenmesine Dair Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülükler de yerine getirilmiş olacaktır.

Yine, günümüzde suçtan zarar gören kavramının artık suçtan doğrudan doğruya zarar görenlerle sınırlandırılmadığını, çünkü bunun her zaman adil ve isabetli olmadığını, çağdaş gelişmelerde suçtan dolaylı zarar görmenin de “zarar gören” kapsamına dâhil edildiğini görmekteyiz. , sadece şahsi haklara kavuşmaya hizmet eden bir kurum değildir. Bu yolun asıl adaletin gerçekleşmesinde, maddi gerçeğin bulunmasında ve suçlunun cezalandırılmasında etkin rol alma konusundaki işlevi büyüktür. Bu nedenle, günümüz ceza muhakemesinde artık davanın konusuyla ilgili dernek, kuruluş ve diğer kişilerin de suçtan zarar gören kavramına dâhil edildiği görülmektedir (Centel, 2008:10-11). Örneğin, Fransız hukukunda, ırkçılıkla mücadele derneklerinin mevzuatta yer alan bazı suçlara müdahale etme haklarının bulunduğu kabul edilmektedir. Bu dernekler, savcı tarafından açılmış olan bir kamu davasına talep halinde katılabilecekleri gibi, dava açılmayan hallerde şahsi dava da açabilmektedirler.

Fransa’da, tüzüklerinde, ırkçılıkla mücadeleyi, milli köken ırk veya dinleri ile ilgili ayrımcılığa uğramış mağdurları yardım etmeyi öngören dernekler, ayrımcılığın önlenmesi (Fr. Ceza Kanunu m. 225-2,432-7), bu konudaki kurum ve kütüklerin korunmasının önüne geçilmesi (Fr. Ceza Kanunu m. 226-19) konularında müdahale hakkına sahip oldukları gibi: ön yargıyla bir kişinin milli kökenine, aidiyetine veya aidiyetsizliğine, gerçeğe ya da tahmine dayalı bir köken, ırk veya belli bir din nedeniyle işlenen adam öldürme, müessir fiil, tehdit, cebir-şiddet, korkutma, hırsızlık ve başkasına zarar verme suçlarında da katılma hakkına sahiptirler (Centel, 2008: 10-11). Türk hukukunda, bu gelişmelerin izleneceği kuşkusuzdur. Kunter’e göre, suçtan zarar gören, kavramı, ihtiyaca göre yorumlanmalıdır (Kunter ve Yenisey, 2008). Yani, hak temelli STK’ların kamu davasına katılma talepleri geniş yorumlanarak değerlendirilmelidir.

8.2.4. Katılan Sıfatının Kazanılması ve Talebin Reddine Karşı Kanun Yolu

Katılmaya ilişkin karar, bir tespit ve bildirme kararıdır. Müdahil sıfatı, kabul kararından önce kazanılır. Sıfatın kabulü, iddia makamını işgal yetkisi verir. Katılma talebi rededilen kişi, son kararla birlikte kanun yoluna başvurabilir (Kunter ve Yeni sey, 2002). O halde, katılan sıfatı, talebin kabulüyle değil, katılma talebinde bulunmakla kazanılmaktadır. Kabul veya red kararı verilinceye kadar katılanın işlemlerde hazır bulunabilmesi, bu sıfatın başlamış olduğunu gösterir.

Katılma talebinin reddi konusunda verilen ara kararlara karşı, itiraz yolu, açıktır. Çünkü, bu konuda verilen kararların kesin olduğuna dair herhangi bir hüküm yasamızda yer almamaktadır. Bu nedenle, red kararının hükümle temyizi mümkün olmakla birlikte, üçüncü kişiye ilişkin bir karar olduğundan, buna karşı itiraz edebilir (Onursal, 1968: 113). Nitekim, katılma talepleri reddedilen STK’lar, itiraz yasa yoluna başvurabilirler. Esas hakkında Hüküm verildikten sonra da, temyiz yasa yolunda bu taleplerini dile getirebilirler.

8.3. İdare Hukukunda Yargılamaya Katılma

Ülkemiz açısından STK’ların davaya katılmaları ya da doğrudan kendilerinin dava açması en çok idare hukuku alanında görülür. İdare hukukunda, “davaya katılma” konusunda Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunun hükümleri uygulanır. İdare hukukunda “müdahale” kavramı, idari Yargılama Usulü Kanunu’nun 31. maddesinde düzenlenmiştir. 31. maddenin 1. fıkrasına göre; “Bu kanında hüküm bulunmayan hususlarda; hâkimin davaya bakmaktan memnuniyeti ve reddi, ehliyet, üçüncü şahısların davaya katılması, davanın ihbarı, tarafların vekilleri, feragat ve kabul, teminat, mukabil dava, bilirkişi, keşif, delillerin tespiti, yargılama

giderleri, adli yardım hallerinde ve duruşma sırasında tarafların mahkemenin sükûnunu ve inzibatını bozacak hareketlerine karşı yapılacak işlemlerde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunun hükümleri uygulanır”.

Bu düzenlemeye göre, İdari yargıda müdahale HUMK hükümlerine tabidir. Kanundaki ifadeyle, bir hakkı veya borcu görülmekte olan davanın sonucuna bağlı olanlar, dava sonuçlanana kadar müdahale talebinde bulunabilirler. HUMK’ya göre, hakkı veya borcu bir davanın neticesine bağlı olan üçüncü şahıs (tüzel veya gerçek) iki taraftan birine iltihak için davaya müdahale edebilir, katılabilir (HUMK m.53). Katılma talebi, yargılama bitinceye kadar yapılabilir ve davanın görülmesi ertelenir. Katılma talebi dilekçe ile olur (HUMK m.54). Yargılama yargıcı tarafından belirlenen duruşma günü taraflara tebliğ edilir. Taraflardan her biri müdahale talebine itiraz edebilir. İtiraz, yargılama hâkimi tarafından incelenir ve karar verilir (HUMK m.55). Katılma talebinin kabulü halinde müdahil ancak davayı bulunduğu noktadan itibaren takip edebilir (HUMK m.56). Katılan, iltihak ettiği tarafla birlikte hareket eder. Fakat hüküm iltihak olunan tarafa ilişkin olarak verilir. Yine, HUMK’nın katılmaya ilişkin hükümleri Cumhuriyet savcısının müdahalesi lazım gelen hukuk davalarında da geçerlidir (HUMK m.58).

İdari Yargılama Usulü Kanunu’na göre iptal davası, idari işlemlerden dolayı menfaatleri ihlal edilenler tarafından açılabilecektir. İptal davalarının, hukuk devleti ilkesini yaşama geçirme işlevi, idari yargıda iptal davası açabilmek için, hak ihlali yerine hukuki yarar ihlali koşulunu yeterli bulmayı gerektirmektedir. İptal davalarındaki menfaat ihlali koşulu, idari yargıyı, adli yargıdan farklı kılan önemli bir noktadır. Yargı kararlarında ve öğretide menfaat, davacı ile iptalini istediği idari işlem arasındaki bağı, ilgiyi anlatır. İdari işlem ile dava açan kişi arasında geçerli (meşru), güncel ve ciddi bir ilişki söz konusu ise davada hukuki yarar bağı bulunduğu kabul edilmektedir.

Yarar ihlalini geniş yorumlamak, hukuk devletini tüm kurum ve kurallarıyla yerleştirmek bakımından önemlidir. İdari işlemlerin hukuka uygunluğu, hukuk devleti ilkesinin vazgeçilmek koşulu olduğuna göre, hukuka aykırı işlemlerin iptalini dava etmek, bu amacı taşıyan herkesin hakkıdır. Danıştay 10. Dairesi'nin 1990/4944 esas sayılı bir kararında, hukuki yarar ihlalinin bu boyutu ortaya konmaktadır. Karara göre; “Hukuk devleti esasının tüm kurum ve kuralları ile yerleştirilmesi, ülkede yaşayan herkesin yararı gereği olduğundan, toplumun ve dolayısıyla bireyin yararını zedeleyen, hukuk devleti esaslarına aykırı uygulamalara ilişkin işlemlere karşı bireylerin dava açmakta hukuki yarar ilişkisinin bulunmadığını söylemek mümkün değildir.” (Danıştay Dergisi, 1990: 481).

Yararın yasal olması, hukuk düzenine aykırı olmaması anlamına gelmektedir. Hukuka aykırı olmayan durumların ahlaka, toplumsal kurallara aykırılığı sebebiyle dava ehliyeti bakımından meşru olmadığı söylenemez. Örneğin, yasayla serbest bırakılan kumarhanelere yasak getiren yönetmeliğin iptali dava edildiğinde; davacının toplumda hoş karşılanmayan bir durum içinde olduğu gerekçesiyle hukuki yararın meşru olmadığı ileri sürülemez (Yıldırım, 2008: 18). Hukuk düzenine açıkça aykırı olmamak, yasaklanmamış olmak kaydıyla, toplumsal kurallara uygun, toplum yaşayışından kaynaklanan durumlar da yarar ihlali bakımından kabul edilebilir (Yıldırım, 2008:18). Örneğin hukuken evlilik olarak kabul edilmeyen imam nikâhı denilen birliktelik, dava ehliyeti kapsamında meşru ilişki olarak kabul edilmektedir.

Hukuki yarar ihlali koşulunun diğer bir boyutunu, makul, ciddi ilgi şartı oluşturmaktadır. İşlemle, ilgili arasında kabul edilebilir bir bağ olması halinde dava açabileceği kabul edilmektedir. Somut olaylarda değişikliklerle birlikte, hemşeri olmak, kurum mensubu olmak, mezuniyet; kiracılık; hizmetten yararlanan olmak; bazen vergi yükümlüsü veya vatandaş olmak sıfatıyla açılan davalarda menfaatin varlığı kabul edilmiştir. Ayrıca çevre, imar, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına ilişkin işlemlere karşı herkesin davacı olmak hakkı vardır (Yıldırım, 2008:18). Örneğin, Kaz

Dağları'ndaki altın araması hakkında verilen ruhsatın iptali için İstanbul'da ikamet eden bir vatandaşın dava açma hakkı veya açılan davaya katılma hakkı vardır.

İdari yargıda iptal davası açmak için yarar ihlalinin yeterli görülmesi, da veya katılmak için de yarar ihlalinin yeterli olup olmayacağı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Eğer, idari Yargılama Usulü Kanunu'nun atıfta bulunduğu, HUMK hükümlerine bakılırsa, bu sorunun olumsuz cevaplandırılması gerekir. Çünkü HUMK, bir davaya katılabilmek için katılacak olanın davanın sonucuna bağlı bir hakkı veya borcu olması koşulunu aramaktadır. Ancak, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'na yapılan atıfları, idari yargı mercileri bazen farklı yorumlamaktadırlar. Bunun en tipik örneği feragattir. İdari yargı uygulamasında feragatten vazgeçmenin mümkün olmadığına ilişkin kararlara rastlamaktadır (Yıldırım, 2008: 18). Davadan feragatte olduğu gibi, katılmada da hak veya borç yerine yarar kavramı kullanılarak, görülmekte olan davanın sonucundan yararı etkilenecek olanların davaya katılabilecekleri kabul edilebilir.

Mahkemelerin yorumlarına göre değişik sonuçların ortaya çıkması söz konusu olsa da; İptal davalarında, kişinin hakkı veya borcu olmasa bile, hukuki yararı varsa davaya katılması mümkün olabilir. Örneğin, çevreyle ilgili bir davada sadece yurttaş sıfatıyla kişi davaya katılabilir. Burada herhangi bir hak ihlali yoktur; yurttaşın hakkı veya borcu o davaya bağlı değildir ama yarar ilişkisi vardır. Bir işlemin hukuka uygun olup olmadığını tespit eden iptal davasının amacı; bütün ilke ve kurumlarıyla hukuk devletini yerleştirmektir. Dolayısıyla, işlem hukuka uygunsa bunun tespiti için uğraşmak, davaya müdahil olmak da hukuk devleti ilkesine bir katkıdır. İnsan haklarının korunması ve toplumsal katılımın sağlanması için, iptal davalarında katılma geniş yorumlanmalıdır. Davanın neticesi ile yararın ihlal edilmesi için, dava sonucunda verilecek olan karar ile kişinin; meşru, makul, güncel, kabul edilebilir bir ilişkisi olmalıdır (Yıldırım, 2008:19). Daha açık bir ifadeyle, o işlemin iptali için dava açılacak herkesin, açılan davaya katılması mümkün olabilir.

İdari Yarılama Usulü Kanunu'nda bu konunun düzenlenmesi en uygun çözümdür (Yıldırım, 2008: 19). Aksi halde, şimdi olduğu gibi ya özel hukuktaki kural uygulanır veya idari yargıya özgü yorum yapılarak kararlar verilir. Ancak, bu yolla idari yargının amacına aykırı sonuçlara da ulaşılabilir. Çünkü idari yargıda iptal davalarında, sadece belli kişinin hakkını koruma amacı yoktur. İptal davalarının temel işlevi, hukuk devleti ilkesini hayata geçirmektir.

8.4. Adil Bir Yargılamanın Gereği Olarak Toplumsal Davalarda Toplumsal Katılım

Adil bir yargılama için toplumsal özellik arz eden davalarda, toplumsal katılımı sağlamak için ilgili STK'ların davalara katılımı kabul edilmelidir. Bu konu hem hukukun hem de sivil toplumun gelişmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Böylece, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi yolunda önemli mesafe alınmış olacaktır.

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun kamu davasına katılma başlığını taşıyan 237. maddesinde, davaya katılmaya hakkı olanlar “mağdur” ve “suçtan zarar görenler” olarak belirtilmiştir. Madde metninde “suçtan zarar gören” kavramı tanımlanmadığı gibi yaşanan “Tanımlar” başlıklı 2. maddesinde de herhangi bir tanım yapılmış değildir. Dolayısıyla mahkeme önüne gelen her somut olayda suçtan zarar göreni tespit etmeye mecburdur. Mahkeme bu değerlendirmeyi yaparken, Ceza Muhakemesi Hukukunda “Suçtan zarar gören” kavramının artık “suçtan doğrudan doğruya zarar görenlerle” sınırlandırılmadığını çağdaş gelişmelerde, suçtan dolaylı olarak zarar görenlerin de zarar gören kapsamına dâhil edildiğini göz önüne almalıdır. Yine 1412 Sayılı Mülga 365. maddesinde kamu davasına katılmaya hakkı olanları, “suçtan zarar gören” olarak nitelendirdiği halde, yeni düzenlemenin “mağdur”ve “suçtan zarar gören” olmak üzere iki farklı kavrama yer vererek suçtan

dolaylı zarar görenlerin de kamu davasına katılmalarının önünü açtığı iddia edilmektedir (Tanay, 2008:24). Ceza hukuku uygulamasında, özellikle insan hakları konusuyla ilgili ceza davalarına ilgili STK'ların katılımının sağlanması gerekir. Hatta, bu konu yasal olarak açıkça düzenlenmelidir. Gerçi, şu anda ki yasal düzenlemeler STK'ların ceza davalarına katılımını engellememektedir (Tanay, 2008: 24). Ancak, yüksek yargı ve yerel mahkemeler bu konuya “doğrudan zarar” yok diyerek, STK'ların katılım davalarını kabul etmemektedirler.

Birleşmiş milletler Genel Kurulu'nun 29 Kasım 1985 tarihli ve 40/34 sayılı kararıyla kabul edilen; “suçtan ve yetki istismarından mağdur olanlara adalet sağlanmasına dair temel prensipler bildirisi” ceza kanunlarının eylem veya ihmal yoluyla ihlal edilmesi nedeniyle, bireysel veya toplu olarak, fiziksel veya ruhsal biçimde yaralanma da dahil olmak üzere manevi acılar çeken, ekonomik kayba uğrayan veya temel hakları esaslı bir biçimde zayıflayan ve bu suretle zarar gören kimseyi “mağdur” olarak tanımlamıştır. Anayasa'mızın 90. maddesinde, kendisine üstünlük tanınan uluslar arası düzenlemelerde suçtan zarar gören kavramı oldukça geniş tanımlanmaktadır (Tanay, 2008:24). Suçtan zarar görme kavramının yalnızca doğrudan yarar ilişkisine indirgenmemesi gerekmektedir. Suçtan zarar görme sadece şahsi haklara kavuşturmaya hizmet eden bir kurum değildir. Esasen adaletin gerçekleştirilmesinde maddi gerçeğin açığa çıkarılmasında etkin rol alma konusunda işlevi büyüktür. Özellikle devlet güçleri hakkında şüpheli sanık sıfatıyla yürütülen mahkeme işlemlerinin hem yapısal hem pratik olarak adil ve tarafsız sürdürülmesinin pek mümkün olmadığı, yargılama makamlarının, konu ile ilgili görevlilerin konunun üzerine yeteri kadar gitmediği iddia edilmektedir (Tanay, 2008:24). Bu tip olaylar da iddia makamı mağdurun haklarını yeteri kadar savunmadığı da yaşanan olaylarla ortaya çıkmaktadır. Hak temelli STK'ların takip ettiği birçok toplumsal davada teorik olarak mağdurun haklarını savunması gereken makamın, bırakınız mağdurun, suçtan zarar görenin haklarını savunmak, var olan hakları bizzat ihlal ettiği de ayrıca ifade edilmektedir (Tanay, 2008:24). Bu nedenle özellikle mağdurun kimsesiz oluşu, ailesine ulaşılamaması hallerinde suçtan zarar gören kavramının geniş yorumlanarak hak temelli STK'ların kamu davasına katılımlarının sağlanması hem adil bir

yargılamanın iç dinamiklerini oluşturacak hem de yargılamanın son amacının gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Hak temelli pek çok STK, çeşitli düzeylerdeki siyasal, sosyal ve hukuksal tartışma nedeniyle toplumun adalet ve özgürlük beklentisi ile ilişkilendirilebilen davaları takip etmektedir. Sivas katliamı, Gazi Mahallesi katliamı, gazeteci Metin Göktepe'nin ve Hırant Dink'in öldürülmesi, Malatya Katliamı, Şemdinli bombalaması gibi başka birçok dava bu kapsamda hak temelli STK'lar tarafından izlenmektedir. Yine, Ferhat Gerçek, Baran Tursun, Festus Okey vb. kişilerin ölümü ile ilgili davaların yanı sıra toplu cezaevi ölümleri gibi benzer nitelik taşıyan ve hak ihlalleri içeren davalar da bu kapsamda takip edilen diğer davalardır. Tüm bu davalarda hak temelli STK'ların tüzel kişi olarak katılma talepleri mahkemeler tarafından suçtan zarar görmediği gerekçesiyle reddedilmiştir (Tanay, 2008:24). Bu davaların takibi suçtan doğrudan zarar görenlerden alınan vekâletnamelerle mümkün olmuştur. Ancak bazı durumlarda bu kapsamda bulunan kimseye ulaşıp, vekâletname alınamadığı için davalarına müdahale mümkün olmamıştır. Festus Okey yargılaması, nedenleri ve sonuçlarıyla bu açıdan epeyce öğreticidir. Mülteci olan Festus Okey'in ailesine ulaşamadığı, Nijerya devleti ilgilenmediği ve ilgili STK'ların katılma talepleri reddedildiği için mağdurun hakları yeteri kadar korunamamıştır (Tanay, 2008:24).

Yargının, kolluğun sanık olduğu, temel hak ve hürriyetlerin ihlal edildiği olaylara ilişkin yargılamalarda, davaya müdahaleyi dar yorumlamasına karşın, özellikle devlete ve devletin kurucu ideolojisine karşı işlenen suçlarda katılma kurumunu oldukça geniş-hatta bazen hukuki değil siyasi dayanaklarla-yorumladığı iddia edilmektedir (Tanay, 2008:24). Yakın dönemde mağduru devlet olan suçların yargılanmasında dahi, hiç ihtiyaç yokken tek bir hukuki dayanak bulunmadan, bazı kimselerin katılma talepleri kabul edilmiştir. Örneğin, Orhan Pamuk aleyhine açılan tazminat davasının aktif husumet yokluğu nedeniyle reddine ilişkin mahkeme hükmünü inceleyen Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, sadece ırk bağı nedeniyle aktif

husumet ehliyeti bulunduğunu belirterek bozma kararı vermiştir. Kişinin ekonomik bir fayda elde edebileceği, mal varlığı değerlerinde artışa neden olacak bir davada taraf ehliyetinin bu denli geniş tutularak değerlendirilmesine karşın, kişisel hiçbir fayda elde etme olanağının bulunmadığı salt kamusal bir yararın elde edilmesine dönük katılma taleplerinin ise reddedilmesinin kabul edilemeyeceği hususu bazı görüş sahiplerince söylenmektedir (Tanay, 2008: 25). Bu uygulamalar bize, STK'ların katılma taleplerinin herhangi bir kurala bağlı olmadan, davanın durumuna, ağırlığına ve toplumun ilgisine bağlı olarak yargılama makamlarınca değerlendirildiğini göstermektedir.

Hak temelli STK'ların insan hakları ile ilgili ceza davalarına katılmaları şu bakımdan da önem taşımaktadır: Bazen mağdurun yakınlarının bulunmadığı veya bulunsa bile ilgi göstermediği durumlar olmaktadır. Hatta, bazen hak ihlalleri bizzat mağdurun yakınları tarafından gerçekleştirilmektedir. Örneğin, maktule Güldünya Tören'in öldürülmesinden genel yaşam deneyimine ve olayların olağan akışına göre zarar göreceği düşünülen kişiler onu öldürmekle suçlanmaktadırlar. Medyaya yansıyan haberlere göre, Güldünya Tören gayrimeşru çocuk dünyaya getirmiş, ailesi bu yüzden çevrelerinde aşağılanmış, baskılara maruz kalmış ve onu öldürme kararı alarak kardeşlerini bu eylemle görevlendirmişlerdir (www.radikal.com.tr). Dolayısıyla, burada suçtan zarar gören kavramını dar yorumlamak amaca uygun değildir. Bu takdirde, davaya müdahale eden bulunmayacaktır. Kuşkusuz, kamu adına savcılık iddia görevini yerine getirecektir. Ancak, bu davada İstanbul Barosu'nun veya diğer STK'ların müdahil olması maddi gerçeğin bulunması yönünden büyük katkı sağlayacağı gibi, bu tür olayların ne denli kınandığı ve meşru görülmediği hususlarında kamuoyuna önemli bir mesaj teşkil edecektir. Dava konusu olayda, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını savunma ve koruma amacıyla faaliyet gösteren Baro'nun, kadın ayrımcılığını önlemek için çalışan kadın derneklerinin haklı yararlarının ihlal edildiği ve kamu davasına müdahale açısından Ceza Muhakemesi Yasası hükümleri açısından suçtan zarar görenler olduklarının kabul edilmesi gerekmektedir. Bu zorunluluk daha çok töre (namus) cinayetlerinde karşımıza çıkmaktadır. Töre cinayetlerinin fail(ler)inin mağdurun birebir yakını

olduğu hepimizin malumudur. Böyle bir durumda failler mağdur yakını olurken mağdur adına davayı doğası gereği takip etmemektedirler. Bu ve benzeri durumlarda, bu konularda faaliyet yürüten STK'ların davaya katılması ve suçun aydınlanmasına katkı sunması büyük önem taşır. Ancak kanunu sadece lafzıyla, dar yorumlayan mahkemeler bu durumları dikkate almamaktadır.

Ahmet Yıldız'ın öldürülmesi olayında da benzer sıkıntılar yaşanmıştır. Medyada çıkan haberlere göre olayın başlıkları şu şekildedir: Ahmet Yıldız, gey olduğunu ailesine açıklamış ve akabinde de savcılığa ailesinden aldığı tehditlerden dolayı suç duyurusunda bulunmuştu. Cinayetin sebebi kesin olmamakla birlikte eşcinsel kimliğinden kaynaklanmaktadır. Babasının öldürdüğü iddia edilmektedir (www.Bianet.org) Cenazesini dahi altı gün sonra morgtan alan ailesi, eşcinsel çocuklarının davasına büyük olasılıkla katılmayacaklardır. Toplum tarafından ayrımcılığa uğrayan eş cinsel bireylerin öldürülmeleri halinde aileleri tarafından sahiplenmemeleri başkaca cinayetlere ön ayak almayacak mıdır? Toplum ve aileleri tarafından ayrımcılığa maruz bırakılan eşcinsel cinayetlerine ilişkin davalara katılıp, failin cezalandırılmasını sağlayacaktır? Burada ilk akla gelen eş cinsel örgütler ve İstanbul için Lambda İstanbul LGTT Dayanışma Derneğidir. Çocuklarının cinsel kimliğini-yönelimini kabul etmeyen ve suçtan zarar gören ailelerin “katılan” sıfatını alabilmeleri ihtimali çok düşüktür. Ahmet Yıldız cinayetinin sağlıklı soruşturulmasıyla failin veya faillerin cezalandırılmaları hususunda Lambdaİstanbul müdahil olma talebi mahkemece kabul edilmemiştir (www.bianet.org). Katılma taleplerini mahkemelerin, yaşanan cinayetten dolayı değil de yaşanabilecek cinayetleri de düşünerek kabul etmesi gerekirdi (Söyle, 2008:23). Nefret suçu olarak adlandırılabilir bu tür cinayetlerin adli bir vaka olarak görülmemesi gereklidir. Davalara katılma talepleri sadece mağdurun yaşamış olduğu ile sınırlı tutulmayıp başkaca kişilerin de mağdur olabileceği düşünülerek karara bağlanmalıdır.

STK'lar, resmi kurumlar dışında ve bunlardan bağımsız olarak çalışan kurumlar olarak bir toplumda var olan politik, hukuksal kültürel bir takım sorunların

çözümünde aktif rol alabilmektedirler. Bu anlamda STK'ların sorunların çözümünde katılımı toplumsal barışın sağlanması açısından da önem arz etmektedir. Özellikle ülkemizde bu toplumsal sorunların başında kadına yönelik şiddet eylemleri gelmektedir. Kadına yönelik şiddet günümüzde acı yüzünü yoğun bir şekil de hissettirmekte, şiddet çoğu zaman yaşam hakkının yok edilmesi biçiminde yaşanmaktadır. Böyle bir tablo karşısında yani tüm toplumu, kamu yararını ilgilendiren konularda bireylere ve STK'lara belirli bir düzen içinde davalarda müdahil olabilme yolunun açılması gerekmektedir (Saatçioğlu, 2008: 23). Fakat 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunun'un 237. maddesi nedeniyle davalara kadın sivil toplum örgütleri olarak müdahil olunamamaktadır. Müdahil olunamaması sebebiyle öldürülen, yaralanan ya da daha genel anlamda şiddet gören kadınların hakları gereği gibi savunulmamakta, adaletsiz kararlar verilmektedir (Saatçioğlu, 2008:23). Savunmadaki bu eksiklik tek taraflı bir soruşturmayı, cinayetlerin ve diğer suçların gerçekliğiyle açığa çıkmasını, yargılamaya toplumsal ve örgütsel katılımı engellemektedir

Kadın hakları ile ilgili STK'lar, çoğu zaman kadınların mağdur edildiği davalara müdahil olabilme konusunda başvurmuş olup, talepleri suçtan zarar görme anlayışının eksik ve dar yorumlanmasıyla reddedilmiştir. Yasadaki bu boşluk ve yargıçların bu boşluğu dolduramaması sebebiyle çoğu davada STK'lar, izleyici ve gözlemci olarak bulunmakta ve tepkilerini dile getirmektedir. Ayrıca özellikle şiddet ve tecavüz vakalarında mağdurdan dernek avukatları adına alınan vekâletlerle davalar takip edilmektedir. Namus cinayetlerinde ise ölenin birinci derece akrabalarının avukata vekâlet vermesi ya da duruşmalara katılması gerekmektedir. Genelde bu cinayetler ölenin yakınları tarafından işlendiği gerçeği karşısında namus cinayetlerinde mağdur edilmiş kadınların hakları savunulmakta, eksik incelemelerle hukuka aykırı kararlar çıkmaktadır. STK'ların kadın hakları ile ilgili davalara katılmaları konu ile ilgili kamuoyu yaratmakta, mağdur kadınların yalnız olmadıkları izlenimini doğurmakta, toplumsal katılımı ve bilinçlenmeyi sağlamaktadır. Örneğin Siverek'te bir korucunun bir kadına tecavüzü sonucu yapılan yargılamada STK'ların ailenin yanında olup bu davaya müdahil olmaları, mağduru yalnız olmadıklarını, STK'nın avukatları aracılığıyla davayı takip edeceği ve gözlemci olacağı inancını

toplumun zihnine ulaştırmıştır (Saatçioğlu, 2008:23). İlgili STK'nın konuyu gündemde tutarak hak ihlallerinin önlenmesi hususunda kamuoyu yaratması da toplumsal katılımın sağlanması başka bir boyutudur.

Ceza Muhakemesinin 237. maddesi değiştirilerek CMK'da kadınlarla ilgili davalarda kadın örgütlerinin müdahil olmasını sağlayıcı yeni düzenlemelerin getirilmesi gerekmektedir (Saatçioğlu, 2008:23). Böylelikle, hukukun oluşumu ve işleyişi devletten hareket etme özelliğinden toplumdan hareketle olma özelliği anlayışına terk edecektir.

Baro'larda diğer STK'lar gibi, idari yargıda iptal davası açma, davaya katılma ve ceza kovuşturmasına katılması mümkündür. Danıştay'ın Baro'ların değişik nedenlerle açtıkları davalara ilişkin, açılan davanın niteliğine göre değişen muhtelif kararları mevcuttur; ancak bu konuda istikrar kazanan bir içtihadının olduğu söylenemez (Tanrıkulu, 2008:20).

Barolar farklı konularda idari yargı yerlerinde dava açmış ve yürütmüşlerdir. Örneğin İzmir Barosu Başkanlığı tarafından "İzmir ili, Bergama ilçesi Ovacık- amk y-Narlıca köyleri mülki hudutları içerisindeki Normandy (Eurogold) Madencilik A.ř. Tarafından altın çıkarılması amacıyla kurulan işletmeye izin verilmesi yolundaki Bakanlar Kurulu Kararının işletmeye izin verilmesi yolundaki Bakanlar Kurulu Kararının İptali" isteğiyle açılan davada baronun dava açma ehliyeti konusundaki itirazlar reddedilmiş ve davanın esası ile ilgili karar verilmiştir (Tanrıkulu, 2008: 20). Diyarbakır Barosu'nun "Radyo ve Televizyon Yayınlarının Dili Hakkında Yönetmelik'in bazı maddelerinin iptali amacıyla açtığı davada Danıştay, davacı tarafından Avukatlık Kanunu'nun 95. maddesinin 21. bendiyle baro yönetim kuruluna verilen Hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını savunmak, korumak ve bu kavramlara işlerlik kazandırmak görevinden bahisle dava konusu yönetmeliğin iptalini istemekte yararının bulunduğu hususu ileri sürülmesine rağmen, avukatlık mesleğiyle ilgili bulunmayan, radyo ve televizyon yayınlarında

halk arasında Türkçe dışında kullanılan dil ve lehçelerde yayıp yapılmasına ilişkin usul ve esasları düzenleyen Yönetmeliğin iptalini istemekte yukarıda sözü edilen anlamda adı geçen Baro'nun hukuki yararının bulunmadığı kanaatine ulaşıldığı gerekçesiyle davanın ehliyet yönünden reddine karar vermiştir (Tanrıkulu, 2008:20). Bu karar, yapılan temyiz başvurusu sonucunda Danıştay İdari Davalar Genel Kurulunca oy çokluğu ile onanmıştır (Tanrıkulu, 2008: 20). Diyarbakır Barosu bu kez Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan Ermeni İddialarının asılsız olduğu temasını işleyen konferanslar ve kompozisyon yarışması düzenlenmesine yönelik genelgenin iptali amacıyla dava açmıştır. Açılan bu davada bu kez Baronun dava açma ehliyeti olmadığı iddiası oy çokluğu ile kabul edilmemiş, davanın esası hakkında ret kararı verilmiştir (Tanrıkulu, 2008: 20). Bu karar işin esasına girilmeyeceği noktasındaki karşı görüşlerle, Danıştay İdari Davalar kurulu tarafından onanmıştır.

İdari davalarında, katılma yoluyla davada taraf olmak, doğrudan zarar görme şartına bağlandığından, uygulamada baroların ceza kovuşturmasına katılma talepleri salt üyelerinin uğradığı saldırılarla sınırlı olarak kabul edildiği görülmektedir. İnsan haklarına ve insanlığa karşı işlenen suçlar bakımından toplumu koruyacak başka bir toplumsal savunma kurumuna ihtiyaç vardır. Hak temelli STK'lar, iddia makamı olan Savcılık kurumunun yanında yer alıp bu korumanın sağlanmasına yardımcı olması ve toplumsal katılımı gerçekleştirmesi gerekmektedir. Zira bu suçlardan birey ve devlet dışında, bütün olarak toplum zarar görmektedir.

AIHS İktüzüğü'nün 44. maddesinin "üçüncü tarafın davaya müdahalesi" başlığı altında; adaletin gereği gibi yerine getirilmesi amacıyla davaya taraf olmayanların da görüşmelerin alınmasına ve duruşmaya katılmalarına izin verilmesine veya davet edilmelerine ilişkin bir düzenleme yer almaktadır (Tanrıkulu, 2008:22). Bu hükme dayanarak, birçok davada Uluslar arası insan hakları kuruluşlarının görüş sunduklarını ve duruşmalara katıldıkları da gözlenmektedir.

Son yıllarda “insan haklarına ve insanlığa karşı işlenen suçlar” bağlamında ele alınabilecek sanıkların yakalandığı yer ve örgütlenme adları ile anılan “Susurluk” “Şemdinli” ve son olarak “Ergenekon” soruşturmalarında “Toplumsal Savunma Kurumu” eksikliği olduğu iddia edilmektedir (Tanrıkulu, 2008:22). Savcılık kurumunun bu eksikliği tamamlamadığı, 1136 Sayılı Avukatlık Yasası’nın 76. ve 95/21 maddelerindeki amaç ve yetkiye dayanarak Baroların işlevsel hale getirilmesi gerektiği, Baro’ların “Toplumsal Savunma Kurumu” olarak soruşturma ve kovuşturmalarda görev üstlenerek bilgi ve deneyimlerini toplum adına adaletin gerçekleşmesi ve toplumsal katılımı sağlaması gerektiği de ayrıca bazı görüş sahiplerince ileri sürülmektedir (Tanrıkulu, 2008: 22).

Danıştay 6. Dairesinin 2006/3763 esas, 2007/702 karar sayılı ve 09.02.2007 tarihli bir kararında, özel orman alanında yer alan yapılar için verilen inşaat ruhsatlarının iptalini isteme hususunda mimarlık odasının dava açma ehliyetinin bulunduğu karar vermiştir. Danıştay 8. Dairesi 1998/2243 karar, 1998/397 esas sayılı ve 15.06.1998 tarihli bir kararın da ise, turizm amaçlı orman alanı tahsis işleminin iptali isteminde çevreyi koruma derneklerinin tahsis sahasında dava açma menfaatlerinin bulunmadığına karar vermiştir. Danıştay, STK’ların dava ehliyeti ve katılma talepleri konusunda net bir tavır belirlemiş değildir. Birbirinden farklı kararlar ve hukuki yorumlar göze çarpmaktadır. En son, İstanbul Barosu’nun itirazı üzerine üniversiteye girişte katsayı farkını kaldıran YÖK’ün kararını durduran Danıştay’ın, Diyarbakır Barosu’nun “Radyo ve Televizyon Yayınlarının Dili Hakkında Yönetmelik” ile ilgili yaptığı itirazı ise, “Baro’nun böyle bir ehliyeti olmadığı” gerekçesiyle reddettiği ve STK’ların dava ehliyeti ve katılma taleplerinin kabulü noktasında kafa karışıklığına neden olduğu gözlemlenmiştir (www. Saman yoluhaber.com).

Buraya kadar verdiğimiz örnekler, hak temelli STK’ların insan hakları ile ilgili davalarda gerek kendisinin doğrudan dava açmak suretiyle ve gerekse davaya katılma yoluyla, hem toplumun ilgisini bu hak ihlallerine çekmekte olduğunu,

toplumsal bilinçlenmeyi sağladığını ve görülmekte olan davalara toplumsal katılımı gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Hak temelli STK'ların bu eylemlerinin, insan haklarının korunmasını sağlanmasında olumlu katkı sunduğunu, bireylerin insan hakları konusunda bilinçlenmesini sağladığını, baskı ve çıkar grubu olarak hak ihlalleri konusunda siyasi yönetimin karar alıcılarının üzerinde baskı oluşturduğunu ve bunun da toplumsal barışa ve demokrasiye hizmet ettiğini söyleyebiliriz.

8.5. İnsan Haklarının Korunmasında Etkinliğin Sağlanması Açısından Ulusal İnsan Hakları Mahkemesi Kurulması Önerisi

Türkiye’de insan hakları ile ilgili ihlaller genelde idari işlemler ile yargılama işlemleri sonucunda doğmaktadır. Ülkemizde insan hakları bilinci yeterince gelişmediğinden, bu hak ihlallerinin belirlenmesi ve korunmasında büyük zorluklarla karşılaşilmektedir.

Ülkemizde hem yargısal işlemlerde hem de idari işlemlerde insan hakları ile ilgili yasal düzenlemelerin uygulanmasında karşılaşılmış olan bu zorluklar, bu sorunların uluslararası ortamlara taşınmasına neden olmaktadır. AIHM’ne bireysel başvuruda bunlardan biridir.

İç hukukta hak arama çok zor bir iş haline gelmiştir. 21 yüzyılda bile önemli insan hakları ihlallerine şahit olabiliyoruz. İç hukukta sonuç alamayanlar bu hak ihlalleri iddialarını AİHM'ne taşımaktadırlar. Son yıllarda ülkemiz aleyhine çok sayıda başvuru olmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) faaliyet raporu, yargı reformuna olan ihtiyacı gözler önüne sermektedir (www.tumgazeteler.com/a).

Adalet Bakanlığı verilerine göre 2008 yılı itibariyle AİHM'e yapılan başvurularda önemli bir artış bulunmaktadır. AİHM'in Türkiye aleyhine verdiği karar sayısı 1897'dir. Dostane çözümle sonuçlanan başvuru sayısı 913'tur. 2008 yılı sonunda mahkemenin önünde bulunan 97 bin 300 dosyanın 11 bin 100 adedini Türkiye aleyhine yapılan başvurular oluşturmaktadır. Mahkemenin bakmakta olduğu dosyaların yüzde 11.42'si Türkiye'ye ilişkindir. Buna göre Türkiye Rusya'dan sonra aleyhine en çok başvuru yapılan ülke konumundadır. Son 10 yılda AİHM'in verdiği 8 bin 172 ihlal kararının bin 652'si Türkiye'ye aittir (www.tumgazeteler.com/a). Bu veriler, Türkiye'de insan haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde sorun yaşandığını ve bu sorunların çok ciddi boyutlarda olduğunu ortaya koymaktadır.

Uluslar arası ortamda insan haklarının korunma maliyetleri de çok yüksektir. AİHM'ye bireysel başvuru sonucunda ülkemize çok ciddi bir maliyet çıkarılmaktadır. Adalet Bakanı Sadullah Ergin'in DTP Van Milletvekili Fatma Kurtulan'ın soru önergesine verdiği yanıt, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ndeki (AİHM) davaların son 5 yılda Türkiye'ye 85 milyon 738 bin 816 TL'ye mal olduğunu ortaya koymuştur (www.tumgazeteler.com/b). Bakan Ergin, Fatma Kurtulan'ın AİHM'de açılan davalara ilişkin soru önergesini yanıtlarken, AİHM 'nin internet sitesi 'www.echr coe.int'te yer alan istatistik bilgileri aktarmıştır. Ergin'in verdiği bilgiye göre, 1959 yılından 1 Ocak 2009'a kadar geçen 50 yıllık sürede Türkiye aleyhine 11 bin 100 civarında başvuru yapılmıştır. Yine aynı süre içerisinde Türkiye hakkında bin 939 karar verilirken, en az bir ihlal bulunan karar sayısı bin 676 oluşturduğu ifade edilmektedir. AİHM, açılan davalarda 37 ihlal bulunmadığı

kararı, 204 dostane çözüm kararı, 22 de hakkaniyete uygun tatmin, gözden geçirme, ilk itiraz, yetkisizlik kararı vermiştir (www.tumgazeteler.com/b).

AİHM’de açılan dava sayısı, son altı ayda daha da artmıştır. Ayrıca daha önce açılmış davalarda Türkiye aleyhine çıkan karar sayısı da rekora koşmaya başlamıştır (www.tumgazeteler.com/c). Türk halkının zihninde AİHM’ye olan güven artarken iç hukuka ve yargı sistemine olan güven ciddi bir biçimde azalmıştır. Artık İnsan lar AİHM’yi haklarını alabilecekleri bir güven kapısı olarak görmektedir “Gerekirse hakkımı AİHM’de ararım ve söke söke alırım” seçeneği ya da güvencesi Türk halkının zihnine iyice yerleşmekle kalmadı, sıradan olaylar’da bile AİHM’ye gidecek kadar yaygınlaştı. Bu husus kuşkusuz Türk yargı sistemi için onur kırıcı bir durumdur. (www.tumgazeteler.com/c). Burada öncelikle iç hukukta, insan haklarının korunması açısından yargı sisteminin etkinliğini artırmak gerekir. AİHM’ye başvuru sayısını azaltmak hem ülke onuru hem de birey haklarının korunması açısından önemlidir.

Yargı reformu bu açıdan yeni açılımları içermelidir. İnsan haklarının korunmasını iç hukukta etkin bir şekilde gerçekleştirecek ve AİHM’nin çalışma koşullarına benzer bir şekilde çalışacak ve son iç hukuk yolu olarak tanımlanacak bir Yüksek Mahkemeye ihtiyaç bulunmaktadır. Burada, biz model olarak Türkiye İnsan Hakları Mahkemesinin kurulmasını önermekteyiz. Yüksek Mahkeme olarak kurulacak Türkiye İnsan Hakları Mahkemesi, AİHM gibi çalışmalıdır. Yani, dosya üzerinden inceleme yapacak ve insan hakkı ihlalinin olup olmadığını saptayacaktır. Bu mahkemenin verdiği kararlar insan haklarının etkin bir şekilde korunmasını sağlayacaktır. Bu mahkeme iç hukuk yolunda son mahkeme olacaktır. Bireyler, Türkiye İnsan Hakları Mahkemesinde istenilen sonucu alamazlarsa, diledikleri takdirde AİHM’ye gidebileceklerdir. Bu yüksek Mahkemenin kurulması, insan haklarının etkin bir şekilde korunmasını sağlayacağı gibi, hem AİHM’ye yapılacak başvuruları hem de bu başvuruların Türkiye’ye olan maliyetini azaltacaktır. Bu

sayede, ülke saygınlığı ve birey saygınlığı artacaktır. AB ile olan ilişkilerimiz çerçevesinde gelişen yargı reformu hazırlıklarında, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru anlamına gelen “Anayasa şikâyeti” kavramı ortaya konulmaktadır.

Anayasa şikâyeti, iptal davası ve itiraz yolu yanında, belli koşullarda bireylerin başvurması ile anayasaya uygunluk denetimini sağlayan bir hak arama yoludur. Almanya, İspanya, Portekiz, Avusturya ve diğer bazı Avrupa ülkelerinde uygulanan bu yöntemle temel hak ve özgürlüklerin korunması amaçlanmaktadır. Bireysel başvuru, 2004 senesi başında, Anayasa Mahkemesi tarafından hazırlanan Anayasa değişikliği önerisi içinde de yer almış, ancak hayata geçirilememiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki anayasal hak ve özgürlüklerin ihlali halinde bireysel başvuruyu kabul eden bu değişiklik önerisi, o tarihte yüksek mahkemelere de gönderilmiş; Danıştay ve Yargıtay öneriyi benimsememiş, çeşitli yönleriyle eleştirmişlerdir (www.haberinyeri.net). Yine Anayasa Mahkemesinin AİHM gibi çalışması için yasal düzenlemelerin yapılması gerektiğini ifade edenler de vardır. Hükümetin planladığı anayasa değişikliği ile, vatandaşların Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yapabileceği, böylece AİHM’e giden dava sayısının düşeceği, Türkiye’nin de yüklü tazminatlardan kurtulacağı ifade edilmektedir (www.tumgazeteler.com/d). Planlanan değişiklik ile vatandaşa Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkı tanınacağı, böylece Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİHM) gidecek dava sayısı düşerken, Türkiye de uluslararası ortamda kendisini zor durumda bırakan davalarla ilgili yüklü tazminatlar ödemekten kurtulacağı belirtilmektedir.

Vatandaşların yargıda çözümlenemeyen davaları için AİHM’e gitmelerine gerek kalmadan, Türkiye içinde sorunlarını çözmelerini öngören formüle göre, Anayasa Mahkemesi’nde bir komisyon kurulacak ve bu komisyon AİHM’de olduğu gibi bireysel başvuruları karara bağlayacak. Kendisine iletilen davalarda insan hakkı ihlali olup olmadığını değerlendirecek olan komisyon, AİHM gibi dava sahibine tazminat ödenip ödenmemesi konusunda karar verecektir. Yapılması düşünülen

düzenlemeye göre, hak ihlali açısından, yargılama kararlarından memnun olmayan ya da sonuç alamayan vatandaş, Anayasa Mahkemesi kararından da beklediği sonucu alamazsa yine AİHM'e gidebilecek. Yani iç hukuk yollarıyla çözümlenemeyen davalar için AİHM yolu açık olacaktır. (www.tumgazeteler.com/d). AİHM'e açılan davalar nedeniyle Türkiye'nin zor durumda kaldığına işaret eden Kuzu, 'Yıllardır Türkiye'den çok sayıda vatandaş hak ihlali iddiasıyla AİHM'e gidiyor. AİHM de Türkiye'yi milyonlarca liralık tazminata mahkûm ediyor. Türkiye bu sorunu kendi içinde halledecek. Böyle bir düzenleme hayata geçirilirse dünyaya da rezil olmaktan kurtulacağız' demek suretiyle bu konuda iktidarın kararlılığını ortaya koymaktadır. (www.tumgazeteler.com/d). Bireysel başvuru yolunun kabulü, Anayasa Mahkemesi'nin yapısında önemli değişiklikleri de zorunlu kılacaktır. Anayasa Mahkemesi'nin bugün itibarıyla elinde henüz esastan incelenmemiş, 2004 senesi ve sonrasında açılmış çok sayıda iptal davası dosyası var iken bireysel başvurunun da kabulü halinde bugünkü yargıç ve üye kadrosu ile işlerin üstesinden gelmesi ve görevini zamanında yerine getirmesi mümkün değildir (www.haberinyeri.net). Etkin çalışma için, nicel ve nitel önlemler alınmalıdır

Yargıtay ve Danıştay'ın yetkili organları iç hukukta AİHM gibi çalışacak mahkeme kurulmasına,yüksek mahkemelerin kararlarının iç hukukta denetime tabi tutulamayacağı gerekçesiyle karşı çıkmaktadırlar(www.tumgazeteler.com/d). Kuşkusuz bu gerekçeler hem hukuki hem de mantıksal açıdan geçerli kabul edilemez. İnsan haklarının yeterince ülkemizde korunamadığı AİHM kararları ile ortaya çıkmaktadır. Bir ülkede insan haklarının korunması her şeyin üstünde olmalıdır. Çünkü varlığımız buna bağlıdır. İnsan haklarının korunması sağlanacaksa, yüksek mahkeme kararları da denetime tabi olsun. Bu durum hem hukuki hem de nesnel olarak doğruyu işaret etmektedir.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu dışında başka koruma sistemleri de düşünülmektedir. İçişleri Bakanı Beşir Atalay, "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" kapsamında yürütülen " Demokratikleşme" çalışmalarıyla ilgili

15.01.2010 tarihinde yapmış olduğu basın toplantısında, bu projenin iki temel hedefi olduğunu, birinci hedefin terörün sona erdirilmesi ve bu bağlamda ikinci hedefin demokrasi standardının yükseltilmesi, temel hak ve özgürlüklerin alanının genişletilmesi olduğunu ifade etmiştir (www.icisleri.gov.tr). Bu proje kapsamında, orta vadeli adımlarla, insan haklarının korunması amacıyla yasal değişiklikler yapılacağı, bu bağlamda; 18 yaş altındaki tüm çocukların Çocuk Mahkemelerinde yargılanmasını sağlamaya yönelik kanun tasarısının halen Meclis'te olduğu; diğer yandan, insan haklarıyla ilgili yeni mekanizmaların kurulacağı, insan haklarını birey boyutunda daha da böyle hücrelere kadara hissedilir şekle getirecek bazı tasarıların hazırlığı içerisinde bulunduğu ifade edilmektedir (www.icisleri.gov.tr).

İnsan haklarının korunması ile ilgili olarak kurulmak istenen Bu mekanizmalar dört başlık altında belirtilmektedir (www.icisleri.gov.tr):

1. mekanizma: Türkiye İnsan Hakları Kurumu

2.mekanizma: Mücadele ve Eşitlik Kurulu

3. mekanizma: Kolluk Gözetim Komisyonu

4. mekanizma: İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokolünün onaylanması ve öngördüğü ulusal mekanizmanın da kurulması. Bu sistem insan haklarıyla ilgili bir paket olarak ele alınmakta ve hepsi birbiriyle irtibatlı olacak şekilde kurulması ve işletilmesi düşünülmektedir.

Oluşturulan bu mekanizmaların en az üç ortak özelliğinin bulunduğu ifade edilmektedir (www.icisleri.gov.tr):

Birincisi, bunların tamamının öznesi insan olan, hak ve özgürlüklerin daha iyi korunmasına yönelik kurumsal yapılardır.

İkincisi, bu dört mekanizmanın ortak özellikleri bağımsız mekanizma olmalarıdır. Bu kurumlar, hiçbir organdan emir ve talimat almadan, temel hak ve özgürlükleri korumak için faaliyet göstereceklerdir.

Üçüncüsü de bunlar, kendiliğinden (re'sen) veya başvuru üzerine çalışacak mekanizmalardır.

Birinci koruma mekanizması, Türkiye İnsan Hakları Kurumu'dur; Türkiye İnsan Hakları Kurumu, hemen her demokratik ülkede bulunan bir ulusal insan hakları kurumu olarak kurulması düşünülmektedir. Bildiği gibi, halen Başbakanlık bünyesinde faaliyet gösteren bir İnsan Hakları Başkanlığı bulunmaktadır. Ancak, bu birim Paris Prensipleri olarak bilinen ve ulusal insan hakları kurumlarının taşıması gereken bağımsızlık ve tarafsızlık gibi ölçütleri sağlamadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (www.icisleri.gov.tr). Bu eleştiriler dikkate alınarak, bağımsız ve tarafsız olarak çalışacak, bireylerin insan hakları ihlaline ilişkin şikâyetlerini inceleyecek, tüzel kişiliği olan yeni bir kurum oluşturulacağı ifade edilmektedir. Bu kurumun karar organının İnsan Hakları Kurulu olacağı, insan hakları alanındaki çalışmalarıyla bilinen kişilerden oluşacak olan Kurul'un, her türlü hak ihlali iddialarını inceleyerek sonuçlandıracağı, İnsan Hakları Kurumunun ihlalleri gidermenin ötesinde, toplumda hak arama bilincinin geliştirilmesine ve farkındalığın artırılmasına yönelik önleyici nitelikte görevleri de olacağı belirtilmektedir.

Bu ve diğer kurumların etkili bir şekilde çalışmasının toplumumuza çok pratik yararlarının da olacağı, bu kurumlar sayesinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi uluslararası mekanizmalar önünde ülkemizin aleyhine yapılan şikâyetlerin ciddi oranlarda azalmasının beklendiği (www.icisleri.gov.tr), özellikle AİHM'nin ihlaller dolayısıyla ülkemizi yüklü miktarlarda tazminata mahkûm ettiği düşünüldüğünde, bunun ne kadar önemli olduğunun daha iyi anlaşılacağı, yine aynı basın toplantısında vurgulanmaktadır.

İnsan haklarının korunması için kurulması düşünülen ikinci mekanizma, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu'dur (www.icisleri.gov.tr). Bilindiği gibi, Anayasamızın 10. maddesi her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır. Bu maddeye göre, "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." Anayasamız bu güvenceyi sağlamaktadır. Ayrıca Anayasanın bu maddesi tüm devlet organlarına eşitliği sağlamak için yükümlülükler yüklemektedir. Bu düzenleme çerçevesinde, bu Anayasa hükmünün uygulamasını izleyecek bağımsız bir mekanizma oluşturulacağı, Türkiye'de insan hakları ve demokrasi standardının yükseltilmesi bakımından ileri bir adım olacağı düşünülmektedir.

Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu, hem her türlü ayrımcılığın önlenmesi için hem de ayrımcılık yasağının ihlali durumunda ihlalin ortadan kaldırılması için görev yapacaktır (www.icisleri.gov.tr). Başka bir ifadeyle, önleyici ve ihlal giderici işlevlere sahip olacaktır. Bu Kurul, sembolik yetkilerin ötesinde önemli ve bağlayıcı yetkilere sahip olacaktır. Kurul'un kararları tüm devlet organlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayıcı nitelikte olacaktır. Kurul'a ayrımcılığa tabi tutulduğunu düşünen tüm vatandaşlar, elektronik posta yolu dâhil olmak üzere, her türlü iletişim aracıyla başvurabilecektir.

Kurul, öncelikle tarafları uzlaştırmaya çalışacak, bu mümkün olmadığında ihlalin olup olmadığına karar verecektir (www.icisleri.gov.tr). Kurul'un kanunun öngördüğü durumlarda idari para cezası verme yetkisi olacaktır. Ayrıca, Kurulun kararları mahkemeler tarafından bilirkişi raporu olarak kabul edilecektir. Etkin, kararlarının uygulanabilirliği olan müeyyidelerle, yaptırımlarla donatılmış bir kurul öngörülmektedir.

Üçüncü mekanizma, Kolluk Gözetim Komisyonu'dur. Bu komisyonun, "iş kenceye ve kötü muameleye sıfır tolerans" politikasının ürünü olduğu ifade edilmektedir (www.icisleri.gov.tr). Bu komisyon, kolluğun görevini ifa ederken yaptığı ileri sürülen ihlal iddialarının etkili bir şekilde soruşturulmasından ve

sonuçlandırılmasından sorumlu olacaktır (www.icisleri.gov.tr). Bu Komisyonunda, kamu kurumlarından, üniversitelerden, Barolar Birliğinden ve oluşturduğumuz diğer insan hakları kurullarından temsilciler göreve yapacaktır. Komisyon, bir yandan kolluk görevlileri hakkında ihlal iddiaları dolayısıyla başlatılmış olan idari soruşturmaların etkili bir şekilde yürütülmesini izleyecek, diğer yandan bizzat veya başvuru üzerine kolluk hakkında idari soruşturmanın başlatılmasını isteyebilecektir.

Dördüncüsü mekanizma ise, İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokolünün onaylanmasına dair kanun tasarısı'dır. Bu tasarı ile aynı vatandaşlar ve kamu görevlileri için çok önemli güvenceler getirildiği ifade edilmektedir (www.icisleri.gov.tr). Bu protokolün onaylanmasıyla birlikte, işkence ve kötü muameleyle mücadelenin uluslararası denetim boyutunun daha da pekişmiş olacağı, Türkiye bu sözleşmeyi zamanında imzaladığı, bu sözleşmenin ihtiyari hükümlerine imza atılmadığı, çekince koyulduğu, şimdi bu sözleşmenin ihtiyari hükümlerini de imzalanacağı, uluslararası denetime açık olunacağı taahhüt edilmektedir (www.icisleri.gov.tr).

“Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” kapsamında getirilmek istenen insan haklarını koruma sisteminin ne kadar başarılı olacağı, ancak uygulandıktan sonra görülebilecektir. Bu sistem uygulamaya geçmeden ve sonuçlar elde edilmeden eleştiri yapmak anlamsız olacaktır. Bu aşamada, bu koruma sisteminin karmaşık bir yapı içerdiği, kurumlar arasında yetki karışıklığına neden olabileceği, bu durumunda koruma sisteminin etkisini azaltabileceği ifade edilebilir. Ayrıca, insan hakları kurumlarının Paris ilkelerine göre yapılandırılmamış olması nedeniyle sivil toplumun denetiminin sağlanamadığı, tavsiye niteliğinde karar almaları ve kararlarının yaptırım gücünün bulunmayışı insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için yetmeyeceği çok açıktır. Yine, insan hakları kurumlarının yargılama ve yargılama uygulamalarına yönelik, adli işlerle ilgili uygulama yeteneği olan karar alma durumlarının bulunmaması bu etkisizliği perçinlemektedir. Şu unutulmamalıdır ki, ülkemizde hak ihlalleri çoğunlukla yargılama hukukuna ilişkin olanlardır. Bu nedenle, insan hakları

ile ilgili sorunların çözümü için yüksek bir mahkeme oluşturma gerekliliği ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Buraya kadar ki açıklamalarımızdan şu sonuç çıkmaktadır: İlk olarak iç hukukta insan hakları konusunda bir yüksek mahkemenin kurulması zorunluluğu vardır. Türkiye İnsan Hakları Mahkemesi bu açıdan iç hukukta önemli bir eksikliği kapatacaktır.

İkinci olarak, yeni bir mahkeme kurulmasa bile Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru imkânı sağlanarak önemli bir eksiklik giderilmiş olacaktır. Bu şekilde AİHM'ne gitmeden iç hukukta sonuç alma imkânı sağlanacaktır. Böylece, İnsan haklarının korunmasının sağlanmasının yanında ülke ve birey saygınlığı artacaktır. Ancak, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru, yalnızca temel hak ihlallerini tespitle sınırlı olması nedeniyle, yüksek mahkemelerin haklı olarak itirazlarında belirttikleri gibi, süper temyiz makamına dönüşmesi tehlikesi bulunmaktadır (Kanadoğlu, 2010:24).

Burada şaşırtıcı olan STK'ların da iç hukukta yargısal denetim imkânlarının sağlanmasına karşı çıkmalarıdır. Kötü muameleye maruz kalanların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nden (AİHM) önce Anayasa Mahkemesi'ne başvurmasını önşart haline getiren düzenleme, insan hakları örgütleri ve hukukçulardan destek bulmamıştır. Anayasa Mahkemesi tarafından hazırlanan taslakta yer alan insan hakları ihlalleri konusunda vatandaşlara bireysel başvuru yolunun açılması önerisinin AİHM'ye başvuru sürecini uzatarak vatandaşların hak aramasını zorlaştıracığı belirtilmektedir (www.tumgazeteler.com/e). Şayet, insan hakları konusunda kurulacak mahkeme, yerel mahkemeler gibi konuya yaklaşırsa, sonuç alınamayacaktır. İnsan hakları konusunda uzman mahkemeye ihtiyaç bulunmaktadır. Bu mahkeme aynen, AİHM ilkeleri çerçevesinde çalışırsa istenilen fayda sağlanacaktır.

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

9. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ

Bu bölümde yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular ve sorunun çözümünü gerçekleştirecek öneriler ifade edilecek ve tespit edilen bulgular ve öneriler çerçevesinde varılan genel sonuç değerlendirilecektir.

9.1.Bulgular ve Öneriler

Bu bölümde çalışma ile ilgili bulgu ve önerilere yer verilecektir.

9.1.1. Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Bulgular ve Öneriler:

B.1. STK'ların şahısların bireysel çabalarına bağımlı olduğu, amatör ruh ve gönüllüğün kaybolduğu, kuruluş içi çekişmelerin çalışmalara gölge düşürdüğü gözlenmektedir. Kişilere bağımlılığın ve kişilerin ön plana çıkmasının STK'ların demokratik işleyişini ve STK'lar arası işbirliğini engellediği göze çarpmaktadır.

Ö.1. STK'ların şahıslara bağımlı olmaktan çıkaran ve örgüt içi demokrasiyi içeren bir yapılanma öngörülmesi, gönüllülüğü ortadan kaldıracak iç çekişmeler önlenmelidir. Hak temelli STK'lar, kendi içlerinde demokratik ortam yaratmalı, kişilere bağımlı olmaktan vazgeçilmeli, kurumsallaşma yoluna gidilmelidir.

B.2.Yapılan çalışmalara farklı disiplinlerden bakamamanın sorun yarattığı ve aynı amaca hizmet eden STK'lar arasındaki rekabetin Türkiye'de sivil toplumun gelişmesine engel teşkil ettiği vurgulanmaktadır.

Ö.2. Aynı amaca hizmet eden hak temelli STK'lar arasında işbirliği yapılarak sorunların çözümüne toplumun katılımını sağlamaları, sivil toplumun gelişmesini engelleyen STK'lar arası rekabeti önlemeleri gerekir.

B.3. STK'ların genel olarak toplumla ilişkisi açısından bakıldığında, STK'ların topluma tepeden inmece bir yaklaşım sergilediği, yerel katılımın yeterince sağlanamadığı, toplumda STK'ların hâlâ boş zaman değerlendirme alanı olarak görüldüğü, yaratıcı faaliyetler yapılamadığı, STK'ların siyasetle ilişkilerinin tanımlanamadığı ve hep sorun merkezli çalışıldığı görülmektedir.

Ö.3. STK'lar ile toplum ilişkisinin geliştirilmesi gerekir. Bu konuda yaratıcı eylemlerde bulunulmalıdır. Bu konuda STK'ların kendilerini geliştirmeleri gerekir. STK üyeliği boş zaman işi olarak görülmemeli ve bunun sivil toplum açısından ne kadar önemli olduğu vurgulanmalı ve bu konuda kamuoyu oluşturulmalıdır. Bireylerin STK faaliyetlerine katılımının boş zaman işi olmadığı, STK'ların toplum açısından önemli olduğu ve demokrasilerde önemli bir unsur olduğu, baskı unsuru olarak hakların korunmasında etkili olarak rol aldığı bilinci oluşturulmalıdır.

B.4. STK'ların iletişim stratejisi yaratmaları ve toplumla ilişkilerini güçlendirmeleri açısından eğitim eksikliği bulunduğu söylenebilir.

Ö.4. STK'ların iletişim stratejisi yaratmaları ve sivil toplum ilişkilerini güçlendirmeleri için bu yönde hem kamu hem de özel sektör tarafından eğitim çalışmaları yapılması gerekmektedir.

B.5. Hükümetin "STK'ların AB müzakere sürecine katılımı" söyleminin altı doldurulmuş değildir. STK'ların AB ile ilişkilerde yeteri kadar dikkate alınmadığı söylenebilir.

Ö.5. STK'ların AB müzakere sürecine aktif olarak katılımlarının sağlayacak ve bunu somut olarak gerçekleştirecek projeler üretilmelidir.

B.6. Devlet tarafından AB müzakere sürecine davet edilen kuruluşlar STK alanını temsil etmiyor.

Ö.6. AB müzakere sürecine davet edilen kuruluşların STK alanını temsil etmesine özen gösterilmelidir.

B.7. STK'lar AB'yi, müktesebatı ve müzakere sürecini bilmiyor, dolayısıyla rollerinin farkında değil ve bunu topluma taşıyamıyor. STK'ların, kendi tabanlarındaki AB görüşünden de yeterince haberleri yok, bildirim/bilgilendirme eksikliği var.

Ö.7. İnsan haklarının gelişimi konusu özellikle AB müzakerelerinde önemli yer tutmaktadır. Bu nedenle hak temelli STK'ların AB, AB müktesebatı ve müzakere süreci bakımında eğitimlerinin sağlanması gerekir. Bu eğitim kendi tabanlarının da bilgi sahibi olacak düzeye çıkarılması gerekir.

B.8. İnsan hakları konusu ile ilgilenen Türkiye-AB STK'larının birbirlerinden haberi yok ve her iki tarafın STK'ları arasında standart/kapasite farklılıkları var, bu da eşitsiz ilişkiler doğurabilir. Hâlbuki yerel STK yerel bilgiyi temsil ettiğinden AB'deki karşılıkları ile pek de karşılaştırılmaz.

Ö.8. Hak temelli STK'ların AB bünyesindeki hak temelli STK'larla iletişimi artırılmalı, bu iletişimi kolaylaştıracak yeni yapılanmalara gidilmelidir. Ayrıca, bu STK'lar arasındaki aşırı farklılıklar giderilmelidir. En azından ortalama standart yakalanmalıdır.

B.9. Hak temelli STK'ların birbirlerine destek düzeyleri farklı olabiliyor. EĞİTİM SEN ve KAOS GL örneklerinde görüldüğü gibi, STK'ların demokratikleşme konusunda dayanışmaları yetersiz.

Ö.9. Hak temelli STK'lar arasında sıkı bir işbirliği ve dayanışma sağlanmalı ve bu konuda ilgili birimler eğitilmelidir.

B.10. Hak temelli STK'lar ve siyasal yönetimler arasında karşılıklı önyargılar bulunuyor. AB'deki sivil toplumun ve AB kurumlarının Türkiye ile ilgili önyargıları var. AB sürecinde devlet, STK'ların devlet görüşünü desteklemelerini bekliyor ve teşvik ediyor.

Ö.10. Her kurum ve kuruluşun önyargıları bırakarak sıkı bir işbirliğine girmesi, herkesin sorunlar ve çözümleri üzerine fikirler üreterek ortak bir noktaya gelmesi, bir birlerini ortak çalışma konusunda teşvik etmesi gerekir.

B.11. İnsan Hakları konusunda, AB sürecinde STK'ların AB siyasilerine araç olma riskinin getirdiği çeşitli sorunlar var.

Ö.11. Hak temelli STK'ların AB sürecinde insan hakları konusundaki fikirlerini özgürce ifade edeceği, tabanının bu konudaki taleplerini özgürce iletebileceği, AB kurumlarına ve siyasi oluşumlarına araç olmayacağı özgür ortamın hazırlanması gerekmektedir. Bu coğrafyanın sesini duyuracak ve herhangi bir oluşuma köle olmayacak STK anlayışının uygulamaya sokulması gerekir.

B.12. Demokratikleşmenin ve insan haklarının gelişmesinin yalnızca AB için desteklenmesi, sorunların önceliklendirilmesinde AB'nin belirleyici ölçüt olarak görünmesi ve Türkiye'nin önceliklerinin göz ardı edilmesi sorunlu bir yaklaşımdır.

Ö.12. İnsan haklarının ve demokrasinin gelişmesi meselesine ülkemiz açısından bakmalı ve bu coğrafyanın meselesi olarak görmeliyiz. AB'ye katılıp katılmaması sadece siyasi, ekonomik ve stratejik konudur. Demokrasinin ve insan haklarının en gelişmiş düzeyde ülkemizde uygulanması temel amaç olmalı ve kamu kuruluşları ile STK'lar soruna bu açıdan bakmalıdırlar.

B.13. Türkiye'deki hak temelli STK'ların lobi kapasitesi yetersiz. Bu durum insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde olumsuz etki yapmaktadır.

Ö.13. Hak temelli STK'ların lobi kapasitelerinin yükseltilmesi ve temsil edilen değerler açısından kamuoyu oluşturulması için maddi ve manevi olarak STK'ların gücünün yükseltilmesi gerekir.

B.14. İnsan Haklarının korunması ve geliştirilmesi ile ilgili olarak, STK'ların aktif rol almasında devlet desteği (maddi kaynak) yok.

Ö.14. Hem sivil toplumun hem STK'ların insan haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından kamu otoriteleri tarafından desteklenmesi ve maddi kaynak sorunun çözümlenmesi gerekmektedir. -

B.15. STK'ların kamu ile iletişimde sorunlar bulunmaktadır. Kamunun STK'lar arasında ayrımcılık yaptığı, STK'ların egemen siyasal yönetime alet edildiği, STK'ların kamuya açık alanlarda yaptığı çalışmalarda güvenliğin denetimi altında olduğu, kamu ile ilişkilerde bağımsız mı işbirliği halinde mi olmanın konum belirleme açısından önemli olduğu hususunun tartışmalı olduğu, kamu ile ilişkilerin kurulması gerektiği, ama kamunun engelleyici olmaması gerektiği sıklıkla söylenmektedir.

Ö.15. STK'ların kamu ile iyi iletişim kurması ve bunun her iki tarafça yollarının kolaylaştırılması, kamu kurum ve kuruluşlarının tüm STK'lara eşit mesafede durarak ayırım yapmaması, insan haklarının korunması açısından ortak çalışma gruplarının oluşturulması ve iyi iletişimin sorunların çözümünü kolaylaştıracağı gerçeğinden hareketle herkesin üzerine düşen görevi yerine getirmesi gerektiği ortadadır. Ayrı bir Çözüm önerisi olarak ise, bağımsız kurulların kurulması ve lobicilik faaliyetleri yapılması gerektiği, devlete STK dilinin öğretilebileceği, STK'ların kendi içinde iletişim ağı ve ombudsmanlık kurumu kurması gerektiği üzerinde önemle durmak gerekir.

B.16. Toplumda ve STK'ların kendi içinde, STK'ların rolü ve işlevi konusunda tam bir anlayış birliği mevcut değil.

Ö.16. Hak temelli STK'ların arasında tam ve açık bir işbirliğine gitmenin yollarını aramalıdır.

B.17. Son dönemde AB standartlarına uyum amacıyla atılmış demokratik adımlara rağmen, mevcut yasalar veya bu yasaları uygulayan otoritelerin kısıtlayıcı tavırları, STK'ları, kendileriyle ilgili yasaların pratik hayattaki uygulamaları konusunda karamsarlığa ve güvensizliğe itmektedir.

Ö.17. Hak temelli STK'lar, bu engelleri ortak katılımı sağlayarak ve kamu ile iyi işleyen bir iletişim sağlayarak aşmalıdır.

B.18. Toplumda STK'ların işlevinin anlaşılabilmesi, STK'ların üyelik ve gönüllülük anlamında insan kaynağı sıkıntısı çekmesine yol açmaktadır.

Ö.18. Hak temelli STK'lar, toplumla iyi iletişim kurulabilmeli, en uza köşelere ulaşılabilmesi ve insan kaynağı sıkıntısı giderilebilmelidir.

B.19. STK içi ve STK'lar arası katı bir bireysel ve kurumsal alan egemenliği mücadelesi, büyük ölçekli STK'ların egemenlik ve üstünlük çabasını beraberinde getirmektedir. Bu durum, yerel küçük ölçekli STK'ların gelişimini engellemektedir.

Ö.19. Hak temelli STK'lar, kendi alanındaki tüm STK'lara yardımcı olmalıdır.

B.20. STK'ların, yeterince şeffaf ve hesap verebilir durumda olmadıkları gözlemlenmektedir.

Ö.20. Hak temelli STK'lar, bu konuda şeffaf ve hesap verebilir durumda olmalıdırlar.

B.21. Hak temelli STK'lar, projelerin, iletişimin ve işbirliğinin sürdürülebilirliğini sağlamakta zorluk çekmektedirler.

Ö.21. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda, projelerin, iletişimin ve işbirliğinin sürdürülebilirliğini sağlamak çok önemlidir. Hak temelli STK'lar iyi bir iletişim gerçekleştirerek hem diğer STK'lar ile işbirliği yapmalı hem de bu işbirliğini ve projelerin sürdürülebilirliğini sağlamalıdır.

B.22. STK'ların, stratejik planlama süreçlerine, toplumdaki paydaşlarının katılımını sağlayamaması, STK'ların görevlerinin, işlevlerinin, uyguladıkları faaliyet ve projelerin, toplumun ihtiyaçlarına uyum gösterememesi gibi bir başka sorun doğurmaktadır.

Ö.22. Hak temelli STK'lar, toplumun ihtiyaçlarını gözetmeli ve toplumsal katılımı gerçekleştirmelidir. Medyanın, STK'lara yeterince ilgi göstermemesi ve bununla birlikte STK'ların iletişim becerilerine sahip olmaması da, STK'ların seslerini topluma yeterince duyuramamasına yol açmaktadır. Hak temelli STK'lar insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için, sesini duyurma ve genişleme açısından medya yı daha fazla kullanmalıdır.

B.23. STK'lar genellikle maddi kaynaklarını ve insan kaynaklarını çoğaltamamakta ve faaliyetlerini eksiksiz bir şekilde yürütecek becerileri ve kapasiteyi geliştirememektedirler.

Ö.23. Hak temelli STK'lar, daha fazla maddi kaynak yaratmalı ve bununla beraber insan kaynaklarını genişletmelidir. Hedeflere varmak için bu son derece önemlidir.

B.24. Yaygın kanının aksine, profesyonel eleman çalıştırabilen büyük ölçekli STK'lar da “uzmanlaşma” sorunuyla karşı karşıyalardır.

Ö.24. Hak temelli STK'larda, konunun uzmanı kişilerden yararlanma yoluna gitmelidir.

B.25. Uzmanlaşma (profesyonelleşme), beceri (proje yönetimi, fon geliştirme, yabancı dil) ve maddi kaynak (ofis ve teknik donanım) eksikliğinden kaynaklanan engeller, STK'ların hedef kitlelerine ulaşmalarını, fon geliştirmelerini ve etkili projeler üretmelerini engellemektedir.

Ö.25. Hak temelli STK'lar, hedef kitlelerine ulaşmalarını, fon geliştirmelerini ve etkili projeler üretmelerini engelleyen, çok özel bilgi (profesyonelleşme), beceri (proje yönetimi, fon geliştirme, yabancı dil) ve maddi kaynak (ofis ve teknik donanım) eksikliğinden kaynaklanan sorunları aşmanın yollarını aramalıdır.

B.26. Finansman faaliyetleri ve iletişim konusunda yaşanan büyük problemler, yalnızca finansman eksikliğinden değil, aynı zamanda bilginin dağılımında yaşanan sorunlardan ve organizasyonların araştırma kapasitelerinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Ö.26. Hak temelli STK'lar finansman eksikliği sorunu ile bilginin dağılımında yaşanan sorunları çözmeli ve organizasyonların araştırma kapasitelerinin eksikliğini gidermelidir.

B.27. İnsan kaynaklarının nitelik eksiklikleri arasında yer alan dil sorunu (yabancı dil kullanımı ve STK'lar arası ortak bir dilin eksikliği) ve bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanamama gibi eksiklikler, bilgi akışını, bilgiye ulaşmayı, topluma ulaşmayı ve her düzeyde sağlıklı iletişim kurmayı engellemektedir.

Ö.27. STK'ların insan kaynaklarının dil sorunu (yabancı dil kullanımı ve STK'lar arası ortak bir dilin eksikliği), bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanamama gibi eksiklikleri giderilmelidir.

B.28. Proje geliştirme, proje metni hazırlama, proje yönetimi, izleme ve değerlendirme ve takım çalışması konusunda gerekli becerilerin eksikliği göze çarpmaktadır.

Ö.28. Hak temelli STK'ların, Proje geliştirme, proje metni hazırlama, proje yönetimi, izleme ve değerlendirme ve takım çalışması konusunda gerekli becerilerin eksikliği giderilmelidir.

B.29. STK üyeleri, yöneticileri ve çalışanları arasında iç iletişimde yaşanan sorunlar STK'ların işleyişini olumsuz anlamda etkiliyor.

Ö.29. Hak temelli STK'larda İç iletişime önem verilmeli, STK üyeleri, yöneticileri ve çalışanları arasında iç iletişimde yaşanan sorunlar giderilmelidir.

B.30. Hak temelli STK'ların diğer STK'larla ve kurumlarla iletişim ve işbirliği eksikliği de önemli bir sorun olarak ön plana çıkmaktadır.

Ö.30. Hak temelli STK'ların diğer STK'larla ve kurumlarla iletişim ve işbirliği eksikliği giderilmelidir.

B.31. Tüm STK'ların, ortak sorunlarının, başarılı deneyimlerin paylaşılmasını ve karşılıklı bilgi alışverişini sağlayacak ortak bir platformun veya iletişim yapısının olmaması önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Ö.31. Tüm STK'ların, ortak sorunları ve başarılı deneyimleri paylaşabilecekleri ve karşılıklı bilgi alışverişini sağlayacakları ortak bir platform veya iletişim yapısı oluşturulmalıdır. Bu eksiklik, yeteneklerin, deneyimlerin, işbirliğinin kurumsallaşmasını; eğitim programları, yayınlar, veritabanları ve ortak bilgi toplama gibi faaliyetlerin hayata geçmesini engellemektedir.

B.32. Eğitim Programları, yayınlar, web siteleri vs. birçok organizasyon STK'lar tarafından yapılmaktadır. Ancak, genel, kapsamlı, stratejik bir yaklaşım ve süreklilik sağlanamamaktadır.

Ö.32. Hak temelli STK'lar insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için hazırlanan eğitim Programları, yayınlar ve projelerde, genel, kapsamlı, stratejik bir yaklaşım ve süreklilik sağlayabilmelidir.

9.1.2. İnsan Hakları ve İnsan Haklarının Korunması ile ilgili Bulgular ve Öneriler:

Bu bölümde insan hakları ile ilgili bulgu ve önerilere yer verilecektir.

9.1.2.1.Devlet Yapısı ile ilgili Bulgular ve Öneriler

B.1. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesini önceleyen bir devlet yapısının tam olarak oluşturulduğu söylenemez. Bu konuda eksiklikler göze çarpmaktadır.

Ö.1. 1980 askeri darbesinin ürünü olan 1982 Anayasası tümünden değiştirilmeli, devlet yapısı, İnsan haklarının korunmasını ve geliştirilmesini önceleyecek şekilde oluşturulmalıdır.

B.2. Devletin yapısı şeffaf değil, bu durum denetimsizlik ve keyfiliğe yol açarken aynı zamanda her şeyin kirlenmesine neden olmaktadır.

Ö.2. Devlet yapısı şeffaf ve denetlenebilir olmalıdır. Bunun gerçekleşmesi için yasal düzenlemeler yapılmalı ve bu konudaki mevzuat eksikliği giderilmelidir.

B.3. Var olan denetim mekanizmaları (devlet denetleme kurulu, teftiş kurulu, meclis araştırma komisyonu vb.) ve diğer insan hakları kurumları işlev olarak yetersizdir. Ayrıca bu denetim mekanizmasında sivil toplum ayağı eksik kalmaktadır.

Ö.3. Sivil toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) katılacağı bir denetim sisteminin ve özellikle Paris ilkeleri ışığında insan hakları kurumlarının oluşturulması, daha sağlıklı bir denetim ve koruma mekanizması için zorunludur. Bu kapsamda e-devlet yapılanmasının geliştirilmesi gerekmektedir.

B.4. Merkezi ve yerel yönetimler sivil topluma ve STK'ların katılımına yeteri kadar açık değildir.

Ö.4. Katılımcı bir demokrasi için sivil toplum ve STK'ların devletin denetim ve karar mekanizmalarına etkin olarak katılmalarının sağlanması zorunludur. “Devlet ve sivil toplum arasında, her iki taraf tarafından kabul edilen ve yetkilendirilen hakem” anlamına gelen Kamu Denetçiliği Kurumu geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır (Örneğin Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri gibi.).

B.5. Anayasa, ideolojik söylem olarak değerlendirilebilecek ifadeler içermektedir. Uluslararası ve evrensel hukuk ilkelerinin ise yeterince egemen kılınmadığı gözlenmektedir.

Ö.5. Anayasa, ideolojik değerlerden arındırılmalı, uluslararası ve evrensel hukuk ilkeleri egemen kılınmalıdır.

B.6. Eşitlik ilkesi, farklılıkların aynılaştırılması, tek-tipleştirilmesi olarak algılandığı ve eşitlik ilkesinin mevzuat olarak garanti altına alınamadığı gözlenmektedir.

Ö.6. Eşit olmak için “aynı” olmak, tek tipleştirmek gerekmemektedir; farklılıkların eşitliği anayasal olarak garanti altına alınmalıdır.

B.7. “Kutsal devlet” anlayışının etkisinde, bireylerden devlet için fedakârlık beklenmesi, bireylerin devlet için var olduğu anlayışı, insan haklarının korunmasında sorunlar yaratmaktadır.

Ö.7. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi için “Vatandaş için devlet” anlayışı toplum ve devlet katında egemen kılınmalıdır.

B.8. Bütün kimlikleri kucaklayan yerel yönetimlerin güçlü olduğu, yetki lerin büyük ölçüde yerel yönetimlere devredildiği, katılımcı demokrasiyi öngören ve bütün gurupların temsil edildiği bir devlet yapısının henüz oluşturulamadığı gözlen mektedir.

Ö.8. Bütün kimlikleri kucaklayan yerel yönetimlerin güçlü olduğu, yetkilerin büyük ölçüde yerel yönetimlere devredildiği, katılımcı demokrasiyi öngören ve bütün gurupların temsil edildiği, siyasi, hukuki ve coğrafi bütünlüğün sağlandığı bir devlet yapısı oluşturulmalıdır.

B.9. Devletin resmi kurumlarının, görevlerini yaparken zaman zaman yasa dışına çıktıkları, şeffaf ve halkı uygulamalardan haberdar edecek bir yapıya kavuşturulamadığı, derin devlet oluşumlarına zemin oluşturulduğu gözlenmiştir.

Ö.9. Devletin resmi kurumları, görevlerini yaparken yasa dışına çıkmadan, şeffaf ve halkı uygulamalardan haberdar edecek bir yapıya kavuşturularak, derin devlet oluşumlarına zemin oluşturulması önlenmelidir.

B.10. Devletin, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için çalışan STK'lara yeteri kadar yardımcı olmadığı, teşvik etmediği eleştirileri yapılmaktadır.

Ö.10. Devlet, hak temelli STK'ların önünü açmalı, teşvik etmelidir. Bir ülkede insan haklarının korumanın ve geliştirmenin yolu sivil toplumdan geçmektedir.

9.1.2.2. Temel Hak ve Özgürlükler ile ilgili Bulgular ve Öneriler

B.1. İfade özgürlüğü hususunda kısıtlamalar bulunmaktadır. İfade özgürlüğü, dar kapsamda düşünülmektedir.

Ö.1. İfade özgürlüğünün durumu, bir ülkede temel hak ve özgürlüklerin ne derecede korunduğunu ve geliştirildiğinin göstergesidir. İfade özgürlüğü, yalnızca haber alma amaçlı ya da genel kabul gören, tehdit teşkil etmeyen görüşler için değil; devleti ya da toplumun herhangi bir kesimini hedefleyen sarsıcı, rahatsız edici görüşler için de vardır. Mevcut ve açık bir tehlikeye yönelik olmadığı sürece, en radikal düşünce dâhil her düşünce, her durumda açıklanabilme hakkına sahip olmalıdır.

B.2. Yargılama makamlarının, görevlerini icra ederken, hak ve özgürlüklerin asıl, yasaklamaların istisna olduğu ilkesinin uygulanmasında, “demokratik toplum” olmanın gereklerinin yerine getirilmesinde sıkıntılar bulunmaktadır.

Ö.2. Yargılama makamlarının görevlerini icra ederken, hak ve özgürlüklerin asıl, yasaklamaların istisna olduğu ilkesini temel alarak, “demokratik toplum” olmanın gereklerinin yerine getirilmesine dikkat etmeleri gerekmektedir.

B.3. Demokratik Hukuk devleti anlayışında sıkıntılar bulunmaktadır.

Ö.3. Çağdaş demokratik anlayışın ve ilkelerinin yerleştirilmesi zorunludur. Bu yönde demokratik hukuk devleti tanımının yeniden yapılması gerekmektedir. Farklı yorumlara yol açmayacak şekilde temel yasaların yeniden yazılması çağdaş hukuk devletinin ve çağdaş toplumun ihtiyacıdır.

B.4. Anayasa başta olmak üzere, yasal sistemde yapılan değişiklikler genellikle ifade özgürlüğünü genişletici kapsamda olmakla birlikte, yasaklayıcı anlayış hala sürmektedir. Baştan aşağı değiştirilen TCK ve CMK bunun yeni örnekleri ile doludur.

Ö.4. Başta Anayasa olmak üzere tüm mevzuat, ilgili tarafların katılımı ile temel hak ve özgürlüklerin kapsamını genişleten anlayış ile elden geçirilmelidir.

B.5. Her türlü mevzuatın düzenlenmesinde, demokratik hukuk devletinin gereklerine, Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere ve bunların gereklerine, çağdaş hak ve özgürlüklerin ruhuna uygunluğuna özen gösterilmemektedir.

Ö.5. Her türlü mevzuatın düzenlenmesinde, demokratik hukuk devletinin gereklerine, uluslar arası temel sözleşme gereklerine, çağdaş hak ve özgürlüklerin ruhuna uygunluğuna özen gösterilmelidir.

B.6. 5237 sayılı TCK'da yer alan 301. maddesi, hukuki olmaktan çok ideolojik bir içerik ve anlam taşımaktadır. Karar vericilerin ideolojik eğilimlerine göre farklı kararlar çıkması mümkündür.

Ö.6. Bu maddede, eleştiriyle hakaret arasındaki sınır son derece belirsiz. Bu madde daha anlaşılır biçimde ifade edilmelidir.

B.7. Yeni TCK, TMK ve CMK'da belirsiz maddeler bulunmaktadır. Özelikle temel hak özgürlükleri ilgilendiren bu maddeler yeteri kadar açık ifade edilmediği için yanlış yorumlanmalara neden olmakta, hak ihlallerine yol açmaktadır.

Ö.7. Yeni TCK, TMK ve CMK'daki belirsiz maddeler açık olarak ifade edilmeli ve yoruma imkân bırakmayacak şekilde düzenlenmelidir.

B.8. Bizim hukukumuzda, Vicdani Ret ve Total Ret anayasal bir hak olarak tanınmamaktadır. Bu tür talepler suç olarak nitelenmektedir. AİHM'nin ülkemiz aleyhine ihlal kararları verdiği pek çok vaka ülkemizde yaşanmıştır.

Ö.8. Vicdani Ret ve Total Ret anayasal bir hak olarak tanınmalıdır. Bu hakkını kullanmak isteyenler zorunlu askerlikten muaf tutulmalı ve bunun yerine sosyal kurumlarda çalışabilmelidirler. Vatani görev sadece askerlikle sınırlandırılmalı ve bu hizmette kadınlar da görev alabilmelidir.

B.9. Devlet-yurttaş ilişkilerinde, etnik gönderme tartışma konusu yapılmak tadır.

Ö.9. Devlet-yurttaş ilişkilerinde, başta Anayasa olmak üzere tüm mevzuat, etnik göndermelerden arındırılmalıdır.

B.10. Tüm kültürel hakların ayrımsız şekilde tanınması ve kullanımının önündeki engellerin kaldırılması konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır.

Ö.10. Tüm kültürel hakların ayrımsız şekilde tanınması ve kullanımının önündeki engellerin kaldırılması bir an önce gerçekleşmeli; bu hakların kullanılabilmesi için gerekli olanaklar devletçe sağlanmalıdır.

B.11. Yurttaşlar arasında etnik, dinsel, dilsel, düşünsel, cinsel, kültürel yönelim farklılıkları nedeniyle ayrımcılık yaratan ya da yorum yoluyla bu şekilde algılanabilecek yasa ve mevzuat konusunda sıkıntılar bulunmaktadır.

Ö.11. Yurttaşlar arasında etnik, dinsel, dilsel, düşünsel, cinsel, kültürel yönelim farklılıkları nedeniyle ayrımcılık yaratan yasa ve mevzuat ayıklanmalı, bu konuda uygulamada görülen aksaklıklar giderilmelidir.

B.12. Zorunlu göç, son 20 yılda yaşanan en uzun süreli ve en geniş vatandaş grubunu etkileyen hak ihlalidir.

Ö.12. Başta Olağanüstü Hal Bölgesi olmak üzere, göçe zorlanmış insanların geri dönüş koşulları yaratılmalı, uğradıkları maddi ve manevi kayıpların tazmini sağlanmalı ve bu konuda çıkarılan 5233 sayılı yasa iyileştirilerek hızla uygulamaya geçirilmeli ve bunların önündeki bürokratik engeller kaldırılmalıdır.

B.13. Herkesin kutsal değerlerinin farklı olduğunun bilinciyle, farklılıkların eşitliği temelinde bir demokrasi ve özgürlük anlayışı uygulamasında sıkıntılar bulunmaktadır.

Ö.13. Herkesin kutsal değerlerinin farklı olduğunun bilinciyle, farklılıkların eşitliği temelinde bir demokrasi ve özgürlük anlayışı egemen kılınmalıdır.

B.14. Toplumumuz giderek şiddet toplumu haline gelmektedir. Şiddetin temelindeki meşrulaştırıcı hâkim algılayış, güçlünün haklılığına dair kabuldür.

Ö.14. Bunun yerine, gücün hak kaynağı olmadığına dair geliştirilecek demokratik bir tavır, farklılıkların bir arada yaşamasına imkân veren, insani evrensel değerlerle örülmüş bir toplumsal yapılanma mümkün kılınabilir. Bunun insani gelişmişlik ile ilişkisini de unutmamak gerekir. Bu türden geliştirilecek bir demokratik tavır, gittikçe çeşitlenen tüm şiddet türlerine karşı olmayı başarabilmelidir. Bu ise, “ortak payda” olarak evrensel değerlerin içselleştirilmesi süreci ile ilintilidir. Şiddetin bertaraf edilmesinin önemli araçları; duygudaşlık kurabilmek, eşikleri aşabilmek, tahammül gösterebilmektir.

B.15. Türkiye’de, Güvenlik ve özgürlük mü?’ ikilemi yaşanmaktadır. Bu ikilem içinde, özgürlükler güvenliğin sağlanması bahane edilerek aşırı derecede kısıtlanmaktadır.

Ö.15. ‘Güvenlik mi özgürlük mü?’ ikilemine son verilmelidir. Adalet, özgürlük, barış, demokrasi ve güvenlik birbirinin tamamlayıcısıdır. Güvenlik gerekçesiyle özgürlükler kısıtlanamaz. “Devletin temel görevi, güvenliğini ve özgürlüğü korumaktır” görüşü benimsenmelidir.

B.16. Temel hak ve özgürlüklerin devlet merkezli olarak geliştiği gözlenmektedir.

Ö.16. Devletten ziyade, birey ve toplumdan yana demokratik bir tavır geliştirilmeli, toplumsal sorunların çözümü konusunda STK'ların rolü belirleyici olmalıdır.

B.17. Feodal yapılar insan haklarının korunmasını ve geliştirilmesini engellemektedir.

Ö.17. Feodal yapılar (ağalık şeyhlik vb.), çağdışı kurumlar, toplumun ve bireyin gelişimini engelleyen oluşumlar sona ermelidir.

B.18. Bölgeler arası ekonomik, eğitim ve diğer alanlardaki eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu durum temel hak ve özgürlüklerin korunmasını ve geliştirilmesini güçleştirmektedir.

Ö.18. Bölgeler arası ekonomik, eğitim ve diğer alanlardaki eşitsizlikler ortadan kaldırılmalıdır. AB ile müzakere sürecinde, bölgeler arası ekonomik dengesizlik mutlaka giderilmelidir.

B.19. Siyasal örgütlenmenin önünde bazı engeller bulunmakta, Seçim Yasası ve siyasi partiler yasasında demokratik olmayan hükümler bulunmaktadır. Örneğin, seçim barajı gibi.

Ö.19. Siyasal örgütlenmenin önündeki engeller kaldırılmalı, Seçim Yasası ve siyasi partiler yasasındaki antidemokratik hükümler kaldırılarak siyasal katılımın sağlanması yolu açılmalıdır.

B.20. Bilgi edinme hakkının tam olarak kullanılmasında sorunlarla karşılaşmaktadır. ‘Devlet sırrı’ gibi tanımsız bir kavramının ardına sığınarak, bu hak kullanılamaz hale getirilebilmektedir.

Ö.20. Bilgi edinme hakkının tam olarak kullanılabilmesi sağlanmalıdır. ‘Devlet sırrı’ gibi tanımsız bir kavramının ardına sığınarak, bu hak kullanılamaz hale getirilmemelidir. Bilgi edinme hakkının önündeki engeller kaldırılmalı, “Devlet Sırrı” kavramına açıklık getirilmeli, bu paravanın arkasına saklanarak işlenen suçlar açığa çıkarılmalıdır. Bir konunun “devlet sırrı” olarak nitelenebilmesi ya TBMM kararı ya da bir yargı kurumunca verilecek bir hükme bağlanmalıdır. “Devlet sırrı”, yargı karşısında kimseye dokunulmazlık sağlayamamalıdır. Devlet arşivinde bulunan ve ‘gizli’ diye nitelendirilen bilgi ve belgeler, niteliklerine göre belli süreler sonra açıklanmalıdır.

B.21. Basın Kanununda, basın özgürlüğünü sınırlandıran ve bu sınırı genişleten düzenlemeler bulunmaktadır.

Ö.21. Basın Kanunu değiştirilmeli ve daha demokratik bir basın kanunu getirilmelidir.

B.22. Yazılı, görsel ve işitsel medyada tekelleşmeye gidilmekte, bu durum da demokratik ortamın oluşumunu engellemektedir.

Ö.22. Yazılı, görsel ve işitsel medyada tekelleşmelere izin verilmemelidir.

B.23. RTÜK, gittikçe iktidara bağımlı hale gelmektedir. Bu, basın özgürlüğünü engelleyen bir durumdur.

Ö.23. RTÜK, özerk bir yapı olarak korunmalıdır. İktidarın baskısı olmayacak şekilde yapılanmalıdır.

B.24. Tekelleşen medya karşısında yerel medya, korumasız kalmakta, maddi sorunlarla karşılaşmaktadır.

Ö.24. Ulusal ve uluslar arası medyaya karşı yerel medyanın korunması için yasal düzenlenmelere gidilmeli, devlet bu konuda yerel medya için fonlar yaratmalıdır. Resmi ilan yayınları kurumlar arasında haksız rekabete yol açmayacak şekilde paylaştırılmalıdır.

B.25. Cumhuriyetin kuruluş temelleri, otoriter özelliği dolayısıyla, kültürleri biçimlendirmeye, tek-tipleştirmeye odaklı, bireyi ve toplumu önemsemeyen anlayıştan kaynaklı kültür politikası zaman zaman uygulamaya konularak temel hak ve özgürlüklerin aşırı sınırlandırılması sonucu hak ihlallerinin yaşanmasına neden olunmuştur. Bu durum hem sivil toplumun gelişimini hem de insan haklarının korunması ve gelişmesi konusunda engellemelere neden olmuştur.

Ö.25. Cumhuriyetin kuruluş temelleri, otoriter özelliği dolayısıyla, kültürleri biçimlendirmeye, tek-tipleştirmeye odaklı, bireyi ve toplumu önemsemeyen anlayıştan kaynaklı kültür politikası terk edilmelidir. Kültür, kimlik ilişkilerinin karmaşık olduğu dikkate alınarak; demokrasi, özgürlük, adalet ve bu doğrultuda devlet yapısı olarak farklılıkların eşitliğine olanak veren “anayasal vatandaşlık” tesis edilmelidir. Ve bu yolla, kamusal alanda yer almak için bireyin farklılığından vazgeçmeden, farklılığıyla yer alabilmesinin sağlanması gerekmektedir. Bu ülkenin farklı bir kültürü olarak tüm kültürel kimlik ve değerlerin varlığı bir zenginlik olarak görülmeli ve yasal koruma altına alınmalıdır.

B.26. İnsan hakları konusunda kamu kurum ve kuruluşlarının ve personelin bilgi eksikliği bulunmaktadır.

Ö.26. Siyasi ve askeri, emniyet ve istihbarat ve diğer idari ve adli personel ve bürokratlar; insan hakları ile temel hukuk alanında eğitilmelidir. Bu eğitimlere uzman STK'larında katılımının sağlanması gerekir.

B.27. Türkiye'de sivil toplum örgütlenme yeteneğine sahip değil. Askeri müdahaleler bu yeteneği yok etmiştir.

Ö.27. Toplumun örgütlenmesi özendirilmeli. STK'larının resmi kurumlarca tanınması ve uzmanlık konularında müdahil olma hakları (akreditasyonu) sağlanmalıdır.

B.28. Adli yardım müessesesi (ihtiyacı olanlara ücretsiz yasal destek sağlanması) etkili bir şekilde işlememekte, bu konudaki yasal süreç ve işlem uzunluğu kurumun etkililiğini azaltmakta, yılgınlığa neden olmaktadır.

Ö.28. Adli yardım yolu (ihtiyacı olanlara ücretsiz yasal destek sağlanması) geliştirilmeli ve güçlendirilmelidir.

B.29. Düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri, yardım toplama mevzuatı ve uygulamasının uluslararası normlara uygun olmayan yönleri bulunmaktadır.

Ö.29. Düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri, yardım toplama mevzuatı ve uygulamasının uluslararası normlara uygunluğu sağlanmalıdır. Yeni Dernekler Yasası'nın uygulamasında hala örgütlenme özgürlüğü nün önünde gözle görülür ölçülerde engeller bulunmaktadır. Uygulayıcıların eğitimi gereklidir.

B.30. Genel olarak STK ve özel olarak da insan hakları konusunda çalışan STK'lar üzerindeki linç ve hedef gösterme kampanyaları bulunmakta, bu STK'ların adeta devlet düşmanı oldukları fikri yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır.

Ö.30. Genel olarak STK ve özel olarak da insan hakları konusunda çalışan STK'lar üzerindeki linç ve hedef gösterme kampanyalarının önlenmesi gerekmektedir.

B.31. Kamu bünyesinde kurulan her türlü mekanizma içinde, ilgili STK temsilcisinin de yer almadığı, kamusal karar sistemlerinin karar alma süreçlerinde sivil toplumun katkısının bulunmadığı ve katılımının sağlanmadığı gözlenmiştir.

Ö.31. Kamu bünyesinde kurulan her türlü mekanizma içinde, en az bir ilgili STK temsilcisinin de yer almasının önü açılmalıdır.

B.32. Dini, felsefi, ideolojik, politik ve vicdani düşünce ve kanaatlerin özgürce ifadesi ve örgütlenmesini kısıtlayıcı bir takım engeller bulunmaktadır.

Ö.32. Dini, felsefi, ideolojik, politik ve vicdani düşünce ve kanaatlerin özgürce ifadesi ve örgütlenmesi önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır. Kişi ve topluluklar, aslında Anayasa güvencesi altında olan “düşünce ve inançlarını açıklama ve bu konularda eğitim ve yayınlar yapma” haklarını kısıntısız kullanabilmeli, ulusal ve uluslar arası ortamlarda örgütlü olarak kendilerini özgürce ifade edebilmeli, benzer kuruluşlarla doğrudan ilişkiler kurabilmelidir. Bu toplulukların yardım toplamaları ve gelirlerini özgürce kullanmaları kısıtlanmamalıdır.

B.33. Farklı kimliklerin siyasal haklarını kullanmalarının önündeki kısıtlama ve engeller bulunmaktadır.

Ö.33. Farklı kimliklerin siyasal haklarını kullanmalarının önündeki kısıtlama ve engeller, -seçim barajı da dâhil- kaldırılmalıdır. Bireyin ve farklı sosyal toplulukların kendilerini maddi, manevi ve etik anlamda ifade edebilmesini ve geliştirebilmesini sağlamak temel amaç olmalıdır. Devletin topluma ve bireye olduğu kadar toplumların ve bireylerin birbirlerine haksız müdahaleleri de önlenmelidir

B.34. Üstün durumda bulunmayan grupların insan haklarından eksiksiz bir şekilde yararlanabilmelerinin önünde bir takım engeller bulunmaktadır.

Ö.34. Üstün durumda bulunmayan grupların tüm insan haklarından eksiksiz bir şekilde yararlanabilmeleri için yasal ve idari “Olumlu Ayrımcılık” önlemleri alınmalıdır. İnsan kendini cinsel açıdan nasıl hissediyor ve tanımlıyorsa öyle olabilmeli, aynen çoğunlukta olan ve duyguları vücut yapılarıyla örtüşen erkek ve kadınlar gibi, onlarla eşit koşullarda yaşayabilmelidir. Bu konuda çoğunlukta olanların azınlık ta kalanlara yaşamı zorlaştırmaya, onları işsiz, evsiz kalmaya, toplum dışına atılmaya mahkûm etmeleri kabul edilemez. Başkalarını zorlamaya kalkmadıkça, kimseyi taciz etmedikçe, herkesin kendi cinsel tanımını özgürce yapmaya ve ona uygun bir yaşam kurmaya hakkı olmalıdır. Eşcinsel gençlerin damgalanmalarına, dışlanmalarına, tecrit edilmelerine, fiziki şiddete maruz bırakılmalarına, zorla tedaviye gönderilmelerine, zorla evlendirilmelerine, göçe zorlanmalarına, evlerinden ve yurtlarından kovulmalarına; ekonomik, kültürel ve sosyal haklarından mahrum bırakılmalarına yol açan uygulamalara son verilmelidir. Ancak, eşcinselliği teşvik edici çalışmalar engellenmelidir.

B.35. İnsan hak ve özgürlüklerinden yararlanmak konusunda üstün durumda olmayan kadınlar açısından ciddi anlamda sorunlar bulunmaktadır.

Ö.35. İnsan hak ve özgürlüklerinden yararlanmak konusunda Üstün durumda bulunmayan kadınlar için şeffaf ilkelere göre ve sömürüye yol açmadan eşitlik sağlanıncaya kadar geçici olumlu ayrımcılık sağlanmalıdır.

B.36. Aile içi şiddet, töre ve namus cinayetleri 21. yüzyıl Türkiye'sinde hala sıklıkla görülebilmekte ve ciddi anlamda sorun oluşturmaktadır. Bugün için Türkiye'nin derhal çözümlenmesi gereken kadın ve çocuk hakları sorunu bulunmaktadır.

Ö.36. Aile içi şiddetin önlenmesi için getirilen yasal düzenlemeler yeterince bilinmemektedir. Bu konuda ilgililer tarafından yasal düzenlemeler yeniden gözden geçirilmeli gerekirse değiştirilmeli, anlatılmalı ve amacı gereği uygulanmalıdır. Kadınların ekonomik ve sosyal güvencelerden yoksun olması, yeterli eğitim olanaklarına sahip olamaması, aile içi şiddete, töre ve namus cinayetlerine maruz kalması söz konusudur. Devletin, anayasal niteliği olan sosyal devlet olma ilkesi gereği bu konuda görevlerini yerine getirmesi gerekmektedir. Kadınlara yönelik ayrımcılık konusunda, yargı mensupları ve hukukçular başta olmak üzere herkes bilinçlendirilmelidir. Namus cinayetleri faillerine daha ağır ceza verilmeli, kadınlara yönelik sığınma evleri çoğaltılmalıdır. Kadın erkek eşitliğinin toplumun her kesiminde daha iyi anlaşılması için etkin çalışma yapılmalı, aile içi şiddet uygulayan kimseler için kamu görevi yasağı getirilmelidir. Kadınların siyaset ve kamu hayatında daha fazla söz sahibi olmalarına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Anne ve bebek ölümlerindeki yüksek oranların düşürülmesi için çalışılmalıdır.

B.37. Sigortasız ve güvencesiz işlerde çalışan kişilerin hak kayıpları bulunmakta ve sosyal güvencenin getirdiği haklar kullanılamamaktadır.

Ö.37. Sigortasız ve güvencesiz işlerde çalışan kişileri bir an önce kayıt altına alınmalı ve sosyal güvenceye kavuşturulmalıdır.

B.38. Toplantı ve gösteri yapma hakkının uygulanmasında bazı sıkıntılar bulunmaktadır.

Ö.38. Herkes Anayasa’da belirtildiği gibi önceden izin almaksızın, silahtsız, saldırısız, şiddet içermeyen, açık ve yakın bir tehlike teşkil etmeksizin, bir başkasının özel alanı dışında her yerde toplantı ve gösteri yapabilmelidir. Toplantı yapılacak yerin devletçe bir yere sabitlenmesi “toplantının amacını engellemeye, toplumdan koparmaya-yalıtmaya” yönelik amaç taşır. Bu uygulamaya son verilmelidir. Bu konuda kanunları aşan tüzük ve yönetmelikler ve onları da aşan keyfi uygulamalar ile bu hakkın özünün yok edilmesi ve kullanılamaz hale getirilmesi engellenmelidir. Toplantı ve gösterilerin denetlenme mekanizmalarında ilgili STK’ların bulunması gerekmektedir.

B.39. Adil yargılama ilkesinin uygulanmasında ciddi sıkıntılar bulunmaktadır. AİHM’nin Türkiye aleyhine AİHS’nin 6. maddesinin ihlal edildiği yönünde çok sayıda kararı bulunmaktadır.

Ö.39. Yargının ana görevi devletin diğer kurumları gibi bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumak olmalıdır. Tüm yargı organlarında “Adil Yargılama” uluslar arası kabul görmüş ölçütlere göre yapılmalıdır. Türkiye yargı sistemi çok başlıdır (Askeri, adli, idari vs), yargının işlevini tam ve eksiksiz yerine getirebilmesi için yargının tekliği ve yargıçların bağımsızlığı ve tarafsızlığı sağlanmalıdır.

B.40. Görev suçları nedeniyle, memurların yargılanabilmeleri için amirlerinden izin alma zorunluluğunun bir ayrıcalık yarattığı ve eşitlik ilkesine aykırı olduğu gözlenmektedir.

Ö.40. Osmanlı döneminden kalma “Memurin Muhakemat Kanunu”nun yerine konan “Memurların Yargılanması Hakkında Kanun”, içeriği açısından öncekinden pek farklı değildir. Bu kanun yeniden düzenlenmeli, suç işlediğinden şüphelenen memurların yargılanabilmeleri için amirlerinden izin alma zorunluluğu kaldırılmalıdır. Memurlar için dokunulmazlık zırhı olan yargılama önündeki tüm

engeller koşulsuz kaldırılmalıdır. Bu ayrıcalık anayasanın eşitlik ilkesine ve insan haklarına aykırıdır.

B.41. Yargı, yasama ve yürütme erkinin egemenliğine girmiş durumdadır. Yargı erkinin devlet bütçesinden aldığı bu kadar az payla yargısal faaliyetlerini etkili şekilde yerine getirmesi mümkün değildir.

Ö.41. Yargı tamamen özerk olmalı ve devlet bütçesindeki payı arttırılmalıdır.

B.42. Temel hak ve özgürlükler ile ilgili mevzuat karmaşık olduğu, çelişkili ve farklı yorumlamalara uygun olduğu, bu durumda insan haklarının korunmasını güçleştirdiği gözlenmektedir.

Ö.42. Mevzuat açık ve net olmalıdır. Yasalarla, onlara dayalı tüzük ve yönetmelikler arasındaki ya da bunlarla uygulamalar arasındaki uyumsuzluklar giderilmelidir. Yasa ile güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerin tüzük ve yönetmeliklerle, hatta çoğu kez keyfî yorumlar ile kısıtlanması ve kullanılamaz hale getirilmesi son bulmalıdır.

B.43. Uygulamada yerel mahkemelerin uluslararası hukuk kurallarının üstünlüğü ve önceliği ilkesine hala tam olarak uymadıkları, sorunu yüksek yargı organlarına aktarmayı yeğledikleri gözlenmektedir. Öte yandan çoğu adli birimlerde eski uygulamalara bağlı kalma ve yeni hukuk düzenine direnme eğilimi görüldüğü de bir gerçektir.

Ö.43. Yargı sistemimizde uluslararası belgeler ve uluslararası mahkeme kararları ölçüt alınmalı ve bağlayıcı olan bu kararlar uygulanmalıdır. Yargıç ve savcıların bu konuda eğitimi bir zorunluluktur.

B.44. HSYK'nın Adalet Bakanlığına bağımlı çalışması ve kurulun kararlarına karşı yargı yolunun açık olmaması yargı bağımsızlığını zedeleyen bir durumdur.

Ö.44. Yargının tarafsızlığını ve bağımsızlığını zedeleyen ve yürütme erkinin yargı üzerinde etkin olmasına yol açan “Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu”nun Adalet Bakanlığı'na bağımlılığı önlenmelidir. Bu kurul bağımsız olmalı, sekreterliği de kendisine bağlı olmalıdır, özerk bir bütçeye sahip olmalıdır. Kurul başkanı uzun sayılmayacak ve demokratik olmayan oluşumlara yol açmayacak süreden (2 veya 3 yıl) fazla görev yapmamalıdır. Bu süreler Kurul üyeleri içinde uygulanmalı ve Kurul kararları sürekli internet'te ve Resmi Gazete'de yayınlanmalıdır. Ayrıca Kurul kararlarına karşı yargı yolu açılmalıdır.

B.45. YAŞ kararlarının yargısal denetime bağlı olmaması hak kayıplarına yol açmaktadır.

Ö.45. Medyaya yansıyan ordudan atılan albay tartışması bir kez daha göstermiştir ki, Yüksek Askeri Şura (YAŞ) kararları yargı denetimine açılmalıdır. İhbar mektubu örneğinde görüldüğü üzere nice haksızlık insanların geleceklerini karartmaktadır. Başta YAŞ kararları olmak üzere yargı denetimindeki tüm alanlar yargı denetimine açılmalıdır.

B.46. Uygulamada ceza hukukuna ilişkin tüm soruşturmalar İçişleri Bakanlığı'na bağlı kolluk kuvvetlerinin egemenliğinde yürütülmektedir. Bu durum temel hak ve özgürlüklerin korunması açısından sorun yaratmaktadır.

Ö.46. Adli kolluk derhal kurulmalıdır.

B.47. Yirmi birinci yüzyıl Türkiye'sinde ciddi anlamda bir cezaevleri sorunu vardır. Bu durum beraberinde temel hak ve özgürlüklerin ihlallerini gündeme getirmektedir.

Ö.47. Tüm cezaevlerinin yaşam koşulları, insan haklarına yaraşır biçimde yeniden düzenlenmelidir. Mevcut cezaevlerinin mimari ve yapısal iyileştirilmesi ise devlet birimleri ve bu konu ile ilgili STK'larca oluşturulacak bir komisyon tarafından yeniden gözden geçirilerek düzeltilmelidir. Mahkûm ve tutuklular, sağlık raporu almak için gittikleri hastanelerde doktorunu kendi seçme hakkına sahip olmalıdır. Tutuklu ve mahkûmların her türlü sağlık ve yaşamı devletin güvencesinde bulunmaktadır. Mahkûm ve tutuklular, hiç bir ayrıma maruz kalmaksızın hastanelerden yararlanmalı tedavi edilmelidir. Hak ihlallerinin yoğun olarak yaşandığı cezaevleri, karakol ve benzeri birimler, bu alanda çalışan sivil toplum kurumları tarafından denetlenebilmeli, denetimde şeffaflık tam olarak sağlanmalıdır. Cezaevlerinde tecrit olmaksızın yaşam koşulları düzeltilmeli, eğitim ve ıslah çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Tüm cezaevleri, karakollar ve devletin gözetim yerleri insan hakları ile ilgili STK'lara açılmalıdır.

B.48. Gözaltına alınan kişilere karşı kötü muamelede bulunulduğu iddiaları sıklıkla gündeme gelmektedir.

Ö.48. Gözaltı süresi, kamera gibi teknik donanımla takip edilmeli ve video kaydı belli sürelerle saklı tutulmalıdır. İşkence iddialarıyla karşı karşıya kalan görevliler, görevlerinden uzaklaştırılabilir. Yaşam hakkı, kişi dokunulmazlığı, savunma hakkı, işkence, ev ve üst arama, sorgu yöntemleri konusunda yeni kanuni düzenlemelerle verilen haklar, idari tasarruflarla (yönetmelik, genelge vs.) geri alınmamalıdır. Yargısız infaz nereden ve kim tarafından yapılırsa yapılsın, kesinlikle meşru görülmemeli, kınanmalı ve yasaların harekete geçirilmesi için uğraş verilmelidir. İşkence ve kötü muamele yalnızca fiziksel darp olarak algılanmamalı; her türlü sert sözel söylemler, mimikler ve beden dili de bu tür davranış olarak kabul edilmelidir. Bunu uygulayanlara yasal ceza yollarının açılması için mücadele

verilmelidir. Devletin birinci görevi, yurttaşların güvenliğini (buna suç işlediği varsayılan kişiler de dâhildir) sağlamak, insan hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesini güvence altına almaktır.

B.49. Hasta ve hasta yakını haklarının uygulanmasında sıkıntılarla karşılaşmaktadır.

Ö.49. Hasta ve Hasta Yakını Hakları Yönetmeliği'nin hizmetten genel olarak faydalanma, eşitlik içinde hizmete ulaşma, bilgilendirme, kuruluşu seçme ve değiştirme, personeli tanıma, seçme ve değiştirme, bilgi isteme, mahremiyet başlıklı haklarının hemen hemen hiç birinin geçerli olmadığı bir sistemde; hasta hakları yönetmeliği ve uygulamaları tüm sorunları çözebilecek yasal dayanak ve yaptırımlara derhal kavuşturulmalıdır. Hasta hakları kurullarında STK temsilcilerinin katılımının sağlanması gerekir.

B.50. Temel hak ve özgürlüklerin korunması açısından yeni bir Anayasa yapma ve yeni bir mevzuat oluşturma zorunluluğu vardır.

Ö.50. 1982 Anayasası kısmen düzeltilemez, tümünden değiştirilmelidir. Türk Ceza Kanunu, CMUK, Medeni Kanun, Siyasi Partiler, Dernekler, Yerel Yönetimler kanunlarındaki demokratik olmayan ve ayrımcılığa yol açan hükümler yeni Anayasa temelinde düzenlenmelidir. Anayasa ve mevzuattaki bütün kısıtlamalar kaldırılmalı, yasa metinleri kişilerin hak ve özgürlüklerini tam olarak sağlama hedefini temel alan ilkelere ve dile kavuşturulmalıdır. Yeni TCK ve diğer yasal değişikliklerin uygulamaları demokratikleştirilmeli, bunları uygulayacak hâkim ve savcılar başta olmak üzere, avukatlara ve adliye personeline eğitim verilmelidir.

B.51. Türkiye'deki insan hakları kurumlarının Paris ilkelerine uygun olmadığını, yönetim ilkeleri ile uyumlu olmadığını, bu nedenle insan haklarının

korunmasında yetersiz kaldığını söylemek mümkündür. Ülkemiz aleyhine AİHM'e yapılan başvuru sayısının çokluğu bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Ö.51. Türkiye'deki insan hakları kurumlarının Paris ilkelerine uygun hale getirilmesi, bu kurumların çalışmalarında yönetim ilkelerinin uygulanmasının sağlanması gerekmektedir.

9.3. Genel Sonuç

İnsan hakları ve STK'lar 21. yüzyıla ait kavramlardır. Bu kavramların tarihsel sürecinden bahsetmek mümkündür. Bu tarihsel süreç yukarıda verilmeye de çalışılmıştır. Fakat, bu tarihi geçmişe rağmen, bu kavramlar 21.yüzyıl kavramlarıdır. Hatta, insan hakları için "21.yüzyılın dini" demek abartılı bir söylem olmayacaktır. Gerçekten insan hakları kavramı 21.yüzyılda bir din gibi algılanmaya başlanmıştır. Hak temelli STK'lar da bu dinin tapınakları durumuna gelmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan bu yana hem insan hakları hem de sivil toplum ve STK'lar ülkenin yönetim sisteminin belirleyici unsurları olmuşlardır. Bu iki kavram, hem ülkemiz hem de dünya açısından geleceği biçimlendirecek kavramlardır. Ülkemiz ve dünya açısından geçmiş pek parlak değildi. Umulur ki gelecek insan hakları ve sivil toplum açısından aydınlık olsun. Geçmişte, binlerce savaş, milyonlarca ölüm, milyonlarca insan hakları ihlali yaşamış dünyanın bu aydınlık günlere ihtiyacı olacaktır.

Ülkemiz açısından günümüzde insan hakları ve sivil toplum fotoğrafı çekildiğinde karşılaştığımız manzara şu olacaktır:1982 Anayasasının öngördüğü siyasal yönetim biçimi, siyasi partilerin resmi devlet ideolojisinin sınırlarını çizdiği alanda Anayasa ve yasalar çerçevesinde siyaset yapmaları ve iktidarı elde etmek için kendilerine tanınan alan içinde etkinlik göstermeleri esasına dayanmaktadır. Anayasa Türkiye Cumhuriyetinin tarifini ilk 11 maddede yapmış, sonraki maddelerde de bu tanım çerçevesinde temel hak ve özgürlükleri tanımlamış, devletin işleyişini de yine

bu çerçevede düzenlemiştir. Bu anlayış, STK'lara temelde amaçları doğrultusunda sınırlı bir etkinlik alanı bırakmaktadır. 1982 Anayasası, STK'ların, siyasetin dışında kalmasını benimsediği izlenimini vermektedir. Gerçekte STK'ların, siyasetten uzak tutulması çağdaş çoğulcu demokrasinin gerekleriyle bağdaşmamaktadır. STK'ların insan haklarını koruyucu işlevini yerine getirebilmeleri, büyük oranda, çağdaş ve demokratik bir toplumun varlığına bağlıdır. Anayasanın öngördüğü, "çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma" (Anayasa Başlangıç); "Türk Toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma" (Anayasa, m. 174) amacı, STK'ların özgür bir ortamda çalışmalarıyla gerçekleşebilir. STK'lar kendilerine bırakılan özgür ortamda sorunlara çözüm üreten kuruluşlar haline gelmelidir.

Hak temelli STK'ların, insan hakları ihlallerini denetlemek, saptamak, ulusal ve uluslararası düzeyde kamuoyunu bilgilendirmek, insan hakları ihlal edilen kişilerin ulusal ve uluslararası organlara başvurusunda yardımcı olmak konularında etkili olacak şekilde üzerlerine düşen görevi yerine getirmektedirler. Ayrıca, insan haklarıyla ilgili gerekli inceleme, yayın, duyuru yapmak, ulusal ve uluslararası düzeyde toplumsal ve bilimsel toplantılar düzenlemek suretiyle kamunun, insan hakları konusunda duyarlılığını ve ulusal bilincin gelişimini sağlamaktadırlar. İnsan haklarıyla ilgili çalışmalar yapan STK'lar, uluslararası kuruluşlarla iletişime geçerek ve işbirliği yaparak bu duyarlılığı, bilinci hem uluslar arası alana yaymakta hem de insan haklarının korunması ve geliştirilmesini etkili bir şekilde sağlamaktadırlar. Bu açıdan her iki kavramda küreselleşen kavramlardır.

İnsan hakları ve sivil toplum kavramları esas alındığında, ülkemizin iyi bir tarihsel sürece sahip olmadığını söyleyebiliriz. Özellikle, demokrasi açısından iyi bir sınav verilmediği ve günümüzde de demokrasinin temel ilkelerinin tam olarak oturmadığı ifade edilebilir. Çok partili hayata geçene kadar, son derece sınırlı bir gelişim gösteren ülkemiz, çok partili hayata geçtikten sonra da özellikle askeri müdahaleler nedeniyle insan hakları, sivil toplum unsurları ve demokrasinin aşırı kısıtlanması ile yüzleşmiştir. Günümüzde de, demokrasinin tam olarak gerçekleştiğini söyleyebilmek mümkün değildir. Bir ülkede seçim yapmak, o ülkede

demokrasinin var olduğu anlamına gelmez. Siyasi Partiler Yasası ve Seçim Yasasındaki kısıtlamalar demokrasinin gelişimini engellemektedir. Bu nedenle günümüz partilerinde, parti içi demokrasinin olmaması beraberinde lider egemenliğini gündeme getirmektedir. Parti içi demokrasiyi gerçekleştirmeden, ülke içi demokrasiyi gerçekleştiremezsiniz. Parti içi demokrasinin ülkemizde bulunmaması nedeniyle partiler “parti krallıkları”na dönüşmüş durumdadır. Milletvekilleri, parti krallıkları tarafından atanır duruma gelmiştir. Bir de hukuk sistemini hukuk devleti ilkeleri ışığında oturtamadığınız zaman yapılacak seçimlerde iki şey değişmeye mahkûmdur:

Birincisi; yapılacak seçimle gelen iktidar kendi zenginini yaratır. Yani, ihaleleri alanlar değişir.

İkincisi; yapılacak seçimle gelen iktidara bağlı olarak yargılananlar değişir. Ülkemiz geçmişine ve günümüze baktığınız da bu gözlemi rahatlıkla yapabilmek mümkündür. Bu durum, insan haklarının, sivil toplum ve STK’ların ve buna bağlı olarak demokrasinin gelişimine engel oluşturmaktadır.

Günümüzde insan haklarının gelişimi hem dünyada hem ülkemizde istenilen düzeyde değildir. Uluslararası Af Örgütü, 81 ülkede hükümetlerin vatandaşlarına insan onurunu zedeleyici kötü muamelede bulunduğuna ve Batı ülkelerinde teröre karşı savaş gerekçesiyle insan haklarının hiçe sayıldığına dikkat çekmektedir. Uluslararası Af Örgütü’nün 2007 yılı raporunda, Avrupa ülkeleri ile birlikte ABD ve Çin’e yönelik çok sayıda eleştiriler yapılmış, terörizme karşı savaş gerekçesiyle insan haklarının ihlal edildiğine işaret edilmiş, dünya genelinde insan hakları ihlallerinin devam ettiği belirtilmiştir (www.dw-world.de/dw). Bu durumun 2010 yılı içinde değişmediğini söyleyebiliriz.

ABD tarafından açıklanan 2008 İnsan Hakları raporunda, Türkiye’de 2003 ile 2008 arasında, işkence suçlamalarıyla ilgili hakkında soruşturma açılan güvenlik

görevlilerinden 2 bin 140 kişinin sadece yüzde 2'sinin disiplin cezası aldığı, Türk polisinde 14 işkence iddiasıyla açılan davada 60 memur hakkında soruşturma açıldığı, bunların hiçbirinde memurların hüküm giyme veya kovulma cezasıyla karşılaşmadığı, sadece dört davada maaştan kesinti yapıldığı, Başbakanlığa bağlı İnsan Hakları Başkanlığı'nın, yılın ilk 9 ayında 238 işkence vakası tespit ettiği, bu vakalarda 178 kurban ve 263'ü polis, 15 jandarma ve 20 diğer güvenlik güçleri yetkilileri olmak üzere toplam 298 şüpheli bulunduğu, yıl içinde 37 kişinin, güvenlik güçlerinin dur ihtarına uymadığı için öldürüldüğü, İnsan Hakları Vakfı'na göre 2008 yılında hapis hanelerde 32 suçlunun şüpheli şekilde öldüğü ve bunların 17'sinin intihar olarak kayıtlara geçirildiği, hapishane koşullarının yıl içinde kısmen iyileşmesine karşın yetersiz olduğu, çalışanların yeterli eğitimden geçirilmediği ve hapishanelerin genel olarak çok kalabalık olduğu, tutuklulara anında avukat hakkının her zaman sağlanmadığı, Hükümet kayıtlarına göre terör örgütü PKK ile mücadele sırasında 49 sivilin öldüğü ve 252'sinin yaralandığı, güvenlik güçlerinden 143 can kaybı, 256 yaralı bulunduğu ve 657 teröristin öldürüldüğü, ölen ve yaralanan sivillerin sayısının 2007'ye oranla ciddi biçimde arttığı, Güneydoğu'da sayısı 63 bini bulan köy korucularının zaman zaman uyuşturucu kaçakçılığı, yolsuzluk, hırsızlık, tecavüz olaylarına adının karıştığı, köy korucularının denetlenmediği, jandarmanın, köy korucularını koruduğu iddialarının görüldüğü, bazı üst düzey yüksek mahkeme ve politikacılarının yasadışı dinlendikleri, Ergenekon terör örgütü davasında düzenlenen çeşitli operasyonlarla, İstanbul'da savcıların bazı önemli işadamı, asker ve gazetecilerin de aralarında bulunduğu 90 kişinin, hükümeti devirmek amacıyla örgüt kurmak suçlamasıyla gözaltına alındığını, tutuklanan kişilerin haklarındaki suçlama belli olmadan uzun süre tutuklu kaldıkları, bazı gazeteci ve muhaliflerin hükümet karşıtlarının yargılamalarını “siyasi” olarak adlandırdıkları, Türkiye'de basın özgürlüğü olmadığı, Türkiye'de 2008 yılında işkence, dayak ve kötü muamele olaylarında artış olduğu güvenlik güçlerinin yasadışı olarak adam öldürdüğü, cezaevlerindeki şartların kötü olduğu ve tutukluların avukatlarıyla görüşmesinin zaman zaman engellendiği, Hükümetin ise yargının bağımsızlığına müdahale ettiği yönünde şikayetler olduğu, bazı hükümet yetkilileri ve devlet bürokrasisinin yargının bağımsızlığına zarar verecek bazı teşebbüsleri olduğu, yargı mensubu olan

hâkimlerle savcılar arasında aşırı yakın ilişkilerin adil yargı sürecini zedelediği vurgulanmıştır (www.hurriyet.com.tr.).

Bu iki rapor, insan hakları açısından hem dünyanın hem de ülkemizin durumunun iyi olmadığını göstermektedir. İnsan haklarının ulusal ve uluslar arası korunmasının sağlanması ve etkili koruma sistemlerinin oluşturulması insanlığın geleceği açısından çok önemlidir.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu gerçeklerden biri de, Türkiye'nin insan haklarını koruma açısından etkili bir koruma sistemine sahip olmadığı gerçeğidir. Türkiye, hak aramanın zor olduğu ve zorlaştırıldığı ülkeler sınıfında yer almaktadır. Adeta, dilekçelerin gücünün olmadığı bir coğrafyada yaşıyoruz. İnsan haklarını öncelemeyen bir Anayasa ve yargı sisteminin insan haklarının korunmasında başarısız olacağı ortadır.

Türkiye'de insan haklarının etkili bir şekilde korunması için sivil toplumun demokrasinin de gereği olarak siyasal yönetim sistemine ve karar alma sürecine dâhil edilmesi gerekir. Hak temelli STK'ların karar alma sürecine dâhil olması insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde olumlu rol oynayacaktır. Baskı ve çıkar grubu olarak değerlendirilebilecek hak temelli STK'lar, doğrudan dava açmak ve açılan davalara katılmak suretiyle, insan hakları ile ilgili davalara toplumsal ve örgütsel katılımı sağlayacaktır. Bu durumda, hem insan haklarının korunması sağlanacak hem de toplum insan hakları konusunda bilinçlenecektir. Hak temelli STK'lar, bireylere hak arama yollarını öğreterek ve bu konuda yol göstererek yardımcı olmaktadır. Ancak, ülkemizde hak aramak ve bu iddiaları karar makamlarına ulaştırmak çok zordur. Ülkemizdeki yasal mevzuat ve yargılama sistemi insan haklarını önceleyen bir yapıda değildir. Bu çalışma sırasında sunulan bulgular bu durumu çok net bir şekilde ortaya koymuştur. Örneğin, bir yargılama sırasındaki Anayasa'ya aykırılık iddiaları çoğunlukla yargılama makamlarınca gerekçeli ve yeterli inceleme yapılmaksızın reddedilmekte veya bu iddialar hiç değerlendirilmeden yargılamaya devam edilmektedir.

Türkiye’de, yargılama aşamasında insan haklarını önceleyen yapısal bir sistem oluşmuş değildir. Bu durum insan haklarının korunmasını zorlaştırmaktadır. AİHM, tarafından ülkemiz aleyhine verilen çok sayıdaki ihlal kararları bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” kapsamında yürütülen “Demokratikleşme” ve Yargı Reformu çalışmalarıyla getirilmeye çalışılan Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Mücadele ve Eşitlik Kurulu, Kolluk Gözetim Komisyonu kurulması ve İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi’ nin İhtiyari Protokolünün onaylanması ve öngördüğü ulusal mekanizmanın da kurulması gibi koruma sistemlerinin insan haklarını etkili şekilde koruyup korumayacağı şu an, bu sistemler uygulanmadığı için belirsizliğini sürdürmektedir. Bu nedenle eleştiri yapmakta anlamsız olacaktır. İnsan haklarını önceleyen her sistem, insan haklarının korunmasını gerçekleştirebilir. Buradaki sorun şudur: Anayasa mahkemesine bireysel başvuru yolu açılması durumunda, Anayasa mahkemesi bu duruma göre yapılandırılmazsa sorun çözülmeyecektir. Diğer koruma sistemlerinin karmaşık yapısı ve aralarında yaşanabilecek yetki sorunları yine mevcut sorunu çözmeyecek ve karmaşık hale getirecektir. Bu çalışmada, tüm bu sistemlerin yerine AİHM çalışma usullerine benzer ve ülkemize uyarlanmış Türkiye İnsan Hakları Mahkemesinin kurulması önerilmektedir. Bu mahkeme yüksek mahkeme olarak kurulmalı ve ülkedeki mevcut duruma uygun şekilde yapılandırılmalıdır. Bu mahkemenin vereceği ihlal kararları iç hukukta bağlayıcılık ve uygulanabilirlik özelliğini taşımalıdır. Yani, Türkiye İnsan Hakları Mahkemesi iç hukukta son aşama olmalıdır. 800 milyon insanın son umut kapısı olan AİHM, özellikle 90’lı yıllardan sonra gördüğü ilgi nedeniyle neredeyse işlemez duruma getirilmiştir (Karakış, 2010: 28). AİHM’in karar verme süresi çok uzamıştır. Bu durum bireylerin AİHM’e olan inancını sarsar hale gelmiştir. Bu nedenle, AİHM gibi çalışacak Türkiye İnsan Hakları Mahkemesi, insan hakları denetimini kendisi yaparak, bu karar verme süresini kısaltacaktır. Türkiye İnsan Hakları Mahkemesi, iç hukukta insan haklarının korunmasını sağlayacak, ürettiği kararlarla insan haklarının gelişimine katkıda bulunacaktır.

Son söz olarak, bir baskı ve çıkar grubu olan hak temelli STK'ların, insan haklarının korunmasında önemli işlevlere sahip olduğunu, insan hakları konusunda toplumu bilinçlendirdiğini, bireylere uygulamalı olarak hak arama yollarını gösterdiğini, karar alma sürecine dâhil olarak insan haklarının korunmasını ve gelişmesini sağladığını, insan hakları konusunda kamuoyu oluşturduğunu, dava açmak ve davaya katılmak suretiyle yargılamaya toplumsal ve örgütsel katılımı sağladığını, demokrasinin gelişimine katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, kurulması düşünülen ve yukarda belirtilen koruma sistemlerinin yerine veya bunların yanında, maliyet ve uygulanabilirlik göz önüne alınarak AİHM gibi çalışacak Türkiye İnsan Hakları Mahkemesi'nin yüksek mahkeme olarak kurulması ve çalışması, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için ileri ve çağdaş bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

- ABAY**, Ali Rıza (2004a), “17 Ağustos 1999 Doğu Marmara Depreminden Sonra Adapazarı’nın Yeniden Yapılanmasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü”, **Birinci Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Kitabı**, Çanakkale: ÇÖMÜ B.İ.İ.B.F. s.s.233-248
- ABAY**, Ali Rıza (2004b), “Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri”, **Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Kitabı**, Eskişehir: İ.İ.B.F s.s.271-281
- AKAD**, Mehmet (1976), **Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri**, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- AKAL**, Cemal Baki (1989), “Sivil Toplum Tanrısı”, **Argos**, S. 13, s.s. 8-12
- AKÇALI**, Nazif (1995), **Siyaset Bilimine Giriş**, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi
- AKTAN**, Coşkun Can (1997), “Siyasal ve Sivil Özgürlükler, Demokrasi ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı**, Aralık 1997, S. 18, s.s. 68-85.
- AKTAN**, Coşkun Can (1993), “Çıkar Grupları ve Rant Kollama”, **Amme İdaresi Dergisi**, Mart, s.3.
- ALKAN**, Haluk (1998), **Türkiye’de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamları Örgütlenmeleri (Odalar, TÜSİAD, MÜSİAD)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- ALKAN**, Haluk (1999), “Avrupa Birliği Karar Alma Süreçlerinde Baskı Grupları”, **Türk İdare Dergisi**, S. 422, s. 35-51.
- ALKAN**, Haluk, Ş. **ÖNER** (2000), “Sivil Toplum Devlet İlişkilerinde Baskı Gruplarının Rolü ve Türkiye”, **Türk İdare Dergisi**, S. 427, s.163-178
- ALEX**, Robert (2002), **“A Theory of Constitutional Rights”**, (çev. J. Rivers), Oxford: Oxford University Press.
- ALSTON**, Philip, J.H.H. **WEILER** (1999), **“An ‘Ever Closer Union’ in Need of a Human Rights Policy: The European Union and Human Rights”**, The EU and Human Rights, Philip Alston (Der.), New York: Oxford University Pres,

- ANAYURT, Ömer (2004), Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu**, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- ATAR, Yavuz (1997), “Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi”, Yeni Türkiye Dergisi, S. 18, s. 98-101.**
- AKPINAR, Ayşegül (1997), Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi
- AKŞİT, Bahattin, B. TABAKOĞLU, A. SERDAR (2002), Ulus Devlet ve Cemaatçi Kültür Arasına Sıkışan Gelişen Sivil Toplum**, Ankara: Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme, Türk Sosyal İlimler Derneği ve İmaj Yayınları.
- AKYOL, Taha (1998), Sivil Topluma Geçiş**, İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı Yayınları.
- ANAYURT, Ömer (2004), Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu**, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- APOLLONIO, Daniel E, La RAJA, Raymond J. (2004), Who Gave Soft Money? The Effect Of Interest Group Resources on Political Contributions, USA: The Journal Of Politics.**
- ARI, Tayyar (2004), Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- ARSLAN, Osman (2001), Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- ARSLAN, Osman (1999), Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- ARSLAN, Zühtü (2000), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında “Demokratik Toplum” Kavramı**, Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- ARSLANEL, M. Nazan (2001), Türkiye’de Demokrasi Sürecinde Sivil Toplumun Gelişimi**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- ASLAN, Seyfettin, C. GÜL (2004), “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Baskı Grupları”, C.Ü.İ.İ.B. Dergisi, Cilt-5, S. 1, s. 85-100**
- AVRUPA BİRLİĞİ (AB), (2001), Sivil Toplum İşbaşında**, Ankara, 2.Baskı.

- AY, Hakan (2003), **Baskı Gruplarının Gücü ve Siyasal Karar Alma Sürecine Etkisi**, İstanbul: Zaman Kitap.
- AY, Hakan (1998), **Vergi Politikası ve Baskı Grupları**, İzmir: İrfan Kültür Yayınları.
- AYBAY, Rona, (1961), “Baskı Grupları”, **İHFM**, C. 27, S. 1-4, s. 273.
- AYBAY, Rona (1962), **Baskı Grupları**, İstanbul: İHFM yayınları
- AYDIN, Nurullah (2008), “**İnsan Hakları Demokrasi ve Medya**”, İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- BARNETT, Randy (2004), **Restoring the Lost Constitution: The Presumption of Liberty**, Princeton/New Jersey: Princeton University Press.
- BAŞKAN, Filiz (2000), **Küreselleşme, Sivil Toplum ve Fethullah Gülen**, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- BAYHAN, Vehbi (2002), “Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 26, S. 1, s.s. 1-13.
- BAYRAMOĞLU, Nisa N. (1985), **Amerika Birleşik Devletlerinde Lobi Faaliyetleri**, Ankara: Dış Politika Enstitüsü Yayınları
- BIÇAK, Vahit, (2001), **Liberalizmin İncelenmesi: Friedrich Naumann Vakfı'nın Türkiye'de On Yıllık Siyasi Çalışması**, Ankara: FNV & LDT
- BİBER, Ayhan (2002), “Sivil Toplum Örgütlerinin İşlerlik Kazanması Açısından Halkla İlişkiler”, **Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S. 16, s. 155-173.
- BINDERKRANTZ, Anne (2005), **İnterest Group Strategies, Political Studies**, USA: Blackwell Publishing Ltd.
- BOLAY, S. Hayri (1997), “Sivil Toplum ve Manası”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18, s. 7- 8.
- BOSTANCI, M. Naci (1997), “Devlet ve Sivil Toplum”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, s. 181-187.
- BOZKURT, Ömer, T. ERGUN, S. SEZEN (1998), **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, Ankara: TODAİE Yayınları
- BRYCE, James (1962), **Amerikanın Siyasi Rejimi**, (çev. T. Ataöv, A Payaslıoğlu), İstanbul: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

- BURAN**, Hasan (1993), **Baskı Grupları; Türkiye’de Dernekleşme ve Balkan Göçmen ve Mülteci Dernekleri Örneği**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- BÚRCA**, Gráinne de (2005), **New Modes of Governance and the Protection of Human Rights**, Monitoring Fundamental Rights in the European Union: The contribution of the Fundamental Rights Agency - essays in european law, (Der. Philip Alston ve Olivier de Schutter), Oregon: Hart Publishing.
- BUTURO**, James (2001), **Afrika’da STÖ’ler, Demokrasi ve Kalıcı Kalkınma, Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?** , (çev. I. Ergüden), İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD) Yayını, 1. Basım.
- CENTEL**, Nur, H. **ZAFER** (2008), **Ceza Muhakemesi Hukuku**, İstanbul: Beta yayınları
- CENTEL**, Nur (2008), “Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdahillik ve Suçtan Zarar Gören Kavramı”, **Güncel Hukuk Dergisi**, S. 11-59, s.s. 10-14
- CLAPHAM**, Andrew (1998), **Human Rights in the Private Sphere**, Oxford: Clarendon Press.
- COSAR**, Sinan (1996), **Baskı Grupları ve Etkileme Yöntemleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- ÇAHA**, Ömer (2000), **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları.
- ÇAHA**, Ömer(1999), **İslam ve Sivil Toplum, İslam Sivil Toplum Piyasa Ekonomisi**, Ankara: Liberte Yayınları
- ÇAHA**, Ömer (1997a), **Sivil Toplum-Devlet Karşıtlığında Türkiye’de Cumhuriyet**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- ÇAM**, Esat (1982), **Devlet Sistemleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- ÇAVUŞOĞLU**, Naz (2000), **Avrupa Konseyi: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin Denetimi**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- ÇAHA**, Ömer (1997b), “1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, s. 28-64.
- ÇAKMAKLI**, Şeref E. (2003), **Baskı Gruplarının Siyasal Partilerle İlişkileri**, İstanbul: Zaman Kitap.

- ÇEÇEN**, Anıl (2000a), **İnsan Hakları**, Ankara: Savaş Yayınevi.
- ÇEÇEN**, Anıl (2000b), **Günümüz Koşullarında İnsan Haklarının Genel Görünümü, Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları.
- ÇUKURÇAYIR**, M. Akif (2002), **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Konya: Çizgi Kitabevi.
- DAĞI**, İhsan, N. **POLAT** (2004), **Herkes İçin Demokrasi ve İnsan Hakları**, Ankara Liberte Yayınları.
- DEĞER**, M.Emin (1995), **Düşünce Özgürlüğü Çıkmazı**, İstanbul: Tekin Yayınevi
- DEMİR**, Mehmet, E. **SEVER** (2008), “Kamu Ekonomisi İçerisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Önemi”, **V.Uluslararası STK’lar Kongresi Kitabı**, Çanakkale: ÇÖMÜ B.İ.İ.B.F. s.s.146-152
- DEVECİOĞLU**, Sebahattin, B. **ÇOBAN** (2005), “Spor Kulüplerinin Sivil Toplum Örgütü Olarak Toplumsal İşlevi” **Siyaset Ve Toplum Dergisi**, Ekim 2005, S. 3, s. 181-191
- DIAMOND**, Lary. (1994) **Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation**, Journal of Democracy. Vol.5. No.3.
- DILLON**, Conley H. (1962), **Introduction to Political Science**, U.S.A: Van Nostrand Political Science Series
- DÖNMEZ**, R.Özgür (2000), **Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- DOĞAN**, İlyas (2007), “Türkiye’de Çok Partili Dönemde Sivil Toplumun Gelişimi” **Kamu Hukuku Arşivi**, Eylül sayısı, s. 83-97
- DOĞAN**, İlyas (2002), **“Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum”**, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- DOEHRING**, Karl (2002), **“Genel Devlet Kuramı, Genel Kamu Hukuku”**, (çev. A. Mumcu), İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- DONNELLY**, Jack (1989), **“Universal Human Rights in Theory and Practice”**, Cornell University Press.
- DONELLY**, Jack (1995), **“Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları”**, (çev. M. Erdoğan, L. Korkut), Ankara: Yetkin Yayınları.

- DURGUN**, Şenol (1997), “Türkiye’de Sivil Toplum ve Devlet”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sivil Toplum Özel Sayısı, S. 18, s. 102-105.
- DUVERGER**, Maurice (1993), **Siyasi Partiler**, (çev. E. Özbudun), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- DÜNDAR**, Can (2006), **Özel Arşivinden Belgeler Ve Anılarıyla Vehbi Koç**, İstanbul: Doğan Kitap.
- DWORKIN**, Ronald (1977), **Taking Rights Seriously**, London: Darmouth
- EDWARDS**, Michael (2004), **Civil Society**, London: Polity
- EKELUND**, Robert, B. **ROBERT**, D. **TOLLISON** (1986), **The Theory of Public Choice Economics**, Boston: Little Brown Company,
- EKİCİ**, Mehmet Sena, M. **DEMİR** (2003), **Rant Kollama Sürecinde Baskı Grupları**, İstanbul: Zaman Kitap.
- ERCAN**, Hülya (2002), “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2002, Cilt-26, S. 1, s.72.
- EREN**, Abdurrahman (2004), **Özgürlüklerin Sınırlanmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri**, İstanbul: Beta Yayınları.
- ERDOĞAN**, Mustafa (2001), **Anayasal Demokrasi**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ERDOĞAN**, Mustafa (2005), **Anayasa Hukuku**, Ankara: Orion Yayınevi.
- ERDOĞAN**, Mustafa (1998a), **Liberal Toplum, Liberal Siyaset**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ERDOĞAN**, Mustafa (1998b), “Sivil Toplum: Bir Kavramın Anatomisi”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Cilt 3, S. 10-11, s.s. 5-21
- ERGİL**, Doğu (1984), **Toplum ve İnsan**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- ERYILMAZ**, Bilal (2004), **Kamu Yönetimi**, İstanbul: Erkan Matbaası.
- FINDIKLI**, Remzi (1989), “Yönetim Karşısında Denge Unsuru Olarak Orta Sınıflar”, **Türk İdare Dergisi**, S. 384, s.s. 171-185
- FİDANCI**, Yurdakul (1999), “Sivil Toplum-Asgari Devlet-Sivil Devlet” Elizabeth Özdalga, Suna Persson (Der.), İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- GELLERT**, George, A. (1996), “Non-governmental organizations in international health: past Successes future challenges”, **Int J Health Plann Manage**, Jan-Mar, 1996, s.s. 19-31.

- GEMALMAZ**, Mehmet Semih (2002), **Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi İnsan Hakları Komitesi Kararlarında Yaşam Hakkı ve İşkence Yasağı**, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- GEMALMAZ**, Mehmet Semih (2003), **Ulusal Üstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul: Beta Yayınları
- GÖLCÜKLÜ**, A. Feyyaz, A. Ş. **GÖZÜBÜYÜK** (2002), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- GÖNLÜBOL**, Mehmet (1968), **Kamuoyu ve Dış Politika**, Ankara: ASBFD.
- GÖREN**, Zafer (2000), **Temel Hak Genel Teorisi**, İzmir: D.E.Ü. Rektörlük Matbaası.
- GÖNEL**, Aydın (1998), **Önde Gelen STK'lar**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- GÜDER**, Nazif, B. **AK** (2004), **Sivil Toplumcunun El Kitabı**, Ankara: TESEV yayınları
- GÜRBEY**, Gülistan (1997), **Türkiye’de Bir Sivil Toplumun Oluşumunun Önündeki Siyasi ve Hukuki Engeller**, Ferhad İbrahim (Der.) “Ortadoğu’da Sivil Toplumun Sorunları”, İstanbul: ss. 117-135.
- HATEMİ**, Hüseyin (1997), “Sivil Toplum örgütü Ne Demek Olsa Gerekir?”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 18, s. 19.
- HASGÜLER**, Mehmet, M. B. **ULUDAĞ**, (2004), **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, Çanakkale: Paradigma Yayınevi.
- HENNESSY**, Peter (2000), **Pressure Groups: Their Role İn Developing The Law, Legaldate**, Australia: Blackwell Publishing Ltd
- HIRAI**, Yukiko (2007), “Japon Perspektifinden Türkiye’de Sivil Toplumun Yapısı: Sivil Toplum Araştırmaları Çerçevesinde Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının Ana Hatları ve Faaliyetleri”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 3, S: 9 ss.101-129
- İNSAN HAKLARI BAŞKANLIĞI (İHB)** (2006), **İnsan Hakları**, Ankara: İHB Yayını.
- İNSEL**, Ahmet (1995), **Türkiye Toplumunun Bunalımı**, İstanbul: Birikim Yayınları.
- İnternet:<http://www.abchukuk.com/makale/> , 20.03.2004

- İnternet:<http://www.abchukuk.com/makale/> , 15.06.2003
- İnternet:<http://www.ak-der.org.tr>, 23.01.2009
- İnternet:<http://www.altinozu.gov.tr/insanhak/insanhaklarininsiniflandirilmesi.html>
26.07.09
- İnternet:<http://www.amnesty-turkiye.org.tr>, 23.01.2009
- İnternet:<http://www.anayasa.gov.tr>, 23.01.2009
- İnternet: <http://www.anayasa.gov.tr/general/anayasayargisi.asp>. 14.02.2009
- İnternet: <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/03/01/gnd121.html> 03.05.2010
- İnternet:http://www.avrasyademokrasi.org/avrasya_siviltoplum_tugrulveli.html
23.01.2009
- İnternet:<http://www.bursastk.org/index.php?s=icerik&katid=117&id=221>
09.05.2010
- İnternet:<http://bianet.org/bianet/diger/116920-ahmet-yildiz-cinayeti-davasi-basladi-sanik-baba-firarda>, 26.02.10
- İnternet:<http://www.chp.org.tr/trapor/stk2-3html>, 20.06.2003
- İnternet: <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/867.pdf> , 08.02.2008
- İnternet: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,3365265,00.html>, 31.05.2010
- İnternet:<http://www.edrom.org.tr>, 23.01.2009
- İnternet:http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/070522142001.pdf, 03.02.2008
- İnternet: <http://foreignpolicy.org.tr/arkaplan/ekim03/index.htm>, 12.02.2009
- İnternet: www.geocities.com/ceteris_tr2/y_yaman.doc, 23.01.2009
- İnternet:<http://www.geocities.com/kureseldirenis/ozel/ms48.htm?20078>, 25.01.2008
- İnternet:<http://www.haberinyeri.net/Makaleler/Anayasa-Mahkemesi>, 31.05.2010 20
- İnternet:<http://www.haberler.com/stk-lar-sosyal-guvenlik-yasa-tasarisini-protesto-Haberi/>, 10.05.2010
- İnternet:<http://www.haber7.com/haber/20100204/Sendikalarin-grev-eylemi-fiilen-basladi.php>, 10.05.2010
- İnternet:<http://www.hukukcular.org.tr/>, 24.01.2009
- İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/11088823.asp>, 31.05.2010
- İnternet:<http://www.hyd.org.tr>, 23.01.2009
- İnternet: http://www.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx?content=66, 10.03.2010
- İnternet:http://www.ihb.gov.tr/makale1_insanhaklarinin_onemi.htm, 26.07.09

- İnternet:<http://www.ihd.org.tr>, 24.01.2009
- İnternet:<http://www.ihh.org.tr>, 24.01.2009
- İnternet:<http://www.ihop.org.tr>, 23.01.2009
- İnternet: <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf>, 06.12.2007
- İnternet: http://www.jandarma.gov.tr/jihidem/ana_sayfa.htm, 30.04.2010
- İnternet: http://www.ksgm.gov.tr/gmh_tes_kanun.php, 30.04.2010
- İnternet:<http://www.liberal-dt.org.tr>, 24.01.2009
- İnternet:<http://www.mazlumder.org.tr>, 24.01.2009
- İnternet:<http://www.ntvmsnbc.com/id/25092913/>, 12.05.2010
- İnternet:<http://www.oktayvural.com.tr/makaleler/demokrasi-ve-sivil-toplum/index.html>, 15.07.2009
- İnternet:<http://www.ozgurder.org>, 28.02.2009
- İnternet: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=108064>, 03.05.2010
- İnternet:<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=HaberYazdir&ArticleID=915377>, 13.05.2010
- İnternet:http://www.samanyoluhaber.com/h_331959_barosuna-gore-danistay-karari.html, 31.05.2010
- İnternet:<http://sbe.gantep.edu.tr/Sosyal%20Bilimler%20Dergisi/Cilt%20Listesi/2007/C6Sayi%201/PDF/SBD>, 25.01.2007
- İnternet: <http://www.shcek.gov.tr/mvilke.asp>, 30.04.2010
- İnternet:<http://www.stgp.org/makaleler>, 24.02.2004
- İnternet:www.stksempozyumu.org, 21.03.2006
- İnternet:www.tarihvakfi.org.tr/haberler/ilhan_tekeli.asp, 25.04.2004
- İnternet:<http://www.tdv.org.tr>, 28.02.2009
- İnternet:<http://www.tgtv.org>, 24.01.2009
- İnternet:<http://www.tihak.org.tr>, 24.01.2009
- İnternet:<http://www.tihv.org.tr>, 24.01.2009
- İnternet:<http://www.tobb.org.tr/abm/raporlaryayinlar>, 15.07.09
- İnternet: <http://www.tumgazeteler.com/?a=5353831a>, 31.05.2010
- İnternet: <http://www.tumgazeteler.com/?a=5148030b>, 31.05.2010
- İnternet: <http://www.tumgazeteler.com/?a=5801904c>, 31.05.2010
- İnternet: <http://www.tumgazeteler.com/?a=4820825d>, 31.05.2010

İnternet: <http://www.tumgazeteler.com/?a=756283>, 31.05.2010

İnternet: http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87%C4%B1kar_gruplar%C4%B1
31.05.2010

İnternet: <http://www.ucanbalon.com.tr>, 23.01.2009

İnternet: <http://www.ucansupurge.org.tr>, 28.02.2009

İnternet: <http://www.uihaf.org.tr>, 28.02.2009

İnternet: <http://www20.uludag.edu.tr/nazan/2077-13.html>, 23.01.2009

İnternet: <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/sayi34/dogan.htm:2>, 23.01.2009

İnternet: <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/sayi34/ozturk.htm:1-2>, 23.01.2009

JONES, Peter (1994), Rights, New York: St Martin's Press.

KABOĞLU, İbrahim O. (2002), Özgürlükler Hukuku, Ankara: İmge Kitabevi

KALAYCIOĞLU, Ersin, A. Y. SARIBAY (2002), Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, İstanbul: Alfa Yayınları.

KALAYCIOĞLU, Ersin (1984), Çağdaş Siyasal Bilim (Teori, Olgu ve Süreçler), İstanbul: Beta Yayınları

KANADOĞLU, Korkut (2010), “Anayasa’nın Değiştirilemez Maddelerine Aykırı Anayasa Değişiklikleri”, Güncel Hukuk Dergisi, S. 5-75, s.s. 22-24

KARABAĞ, Servet (2002), Mekânın Siyasallaşması, Ankara: Nobel Yayınları.

KAPANİ, Münici (1995), Politika Bilimine Giriş, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

KAPANİ, Münici (1993), Kamu Hürriyetleri, 7. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınevi,

KAPANİ, Münici (1983), Politika Bilimine Giriş, İstanbul: Bilgi Yayınevi

KAPANİ, Münici (1970), Kamu Hürriyetleri, Ankara: Yetkin Yayınevi

KETTLE, F. Donald (2000), “Yönetişimin Dönüşümü Küreselleşme, Yetki Devri ve Hükümetlerin Rolü”, (çev. M.A. Özer), Sayıştay Dergisi, S. 61, s.s. 54

KIŞLALI, Ahmet Taner (1987), Siyaset Bilimi, Ankara: AÜ Basın Yayın Yüksekokulu yayınları

KUBALI, Hüseyin Nail (1971), Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları

KUNTER, N. , F. YENİSEY (2002), Muhakeme Hukuku Dahı olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, İstanbul: Beta Yayınları

KUNTER N., F. YENİSEY, A. NUHOĞLU (2008), Muhakeme Hukuku Dahı Olarak Ceza Muhakemesi, İstanbul: Beta Yayınları.

- LAÇİNER**, Sedat (2004), “Dış Politikanın Değişen Doğası ve STK’ların Rolü”, **ÇOMÜ BİİBF Dergisi**, C. 5, S. 1, s.s. 24-26.
- LOMASKY**, Loren E. (1987), **Persons, Rights, and the Moral Community**, New York: Oxford University Press.
- LOUGHLIN**, Martin (2000), “**Sword and Scales: An Examination of the Relationship between Law and Politics**”, Portland, Oregon and Oxford: Hart Publishing.
- KARAKIŞ**, Şefik (2010), “AİHM Gemisi Batıyor mu?”, **Güncel Hukuk Dergisi**, S. 3-75, s.s. 28-29
- KEANE**, John (1998), **Civil Society: Old Images, New Visions**, Oxford, Cambridge: Polity Press.
- KOÇ**, Kadriye (2005), **Sivil Toplum Kuruluşlarının Siyasal İktidarın Karar Verme Sürecine Etkileri**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- KUÇURADI**, İoanna (1998), **Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- KUZU**, Burhan (1992), “Demokrasi, Resmi İdeoloji, Sivil Toplum”, **Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Dergisi**, C: 47, S. 1-2, s. 335
- MANFRED**, G. Schmidt (2001), **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, (çev, M. Emin Köktaş), Ankara: Vadi Yayınları.
- MARDİN**, Şerif (2002), “**Türkiye’de Toplum ve Siyaset**”, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARDİN**, Şerif (2004), “**Türkiye’de Toplum ve Siyaset**”, İstanbul: Önder İletişim Yayınları.
- MELDA**, Sur (1993), “İnsan Hakları Kavramındaki Gelişmeler”, **İzmir Barosu Dergisi**, S. 3, s. 40.
- MERAY**, Seha (1954), “Halk Efkârı ve Yoklanması”, **ASBFD**, S. 1-4, s. 259.
- MC KENZİE**, Richard, B. G. **TULLOCK** (1986), **Modern Political Economy**, New York: Mc Graw-Hill.
- MILLS**, Kurt (1999), **Human Rights in the Emerging Global Order: A New Sovereignty?**, New York: Macmillan Press Ltd.

- MOORE**, John L. (1999), **Elections A to Z**, Washington, D.C. : CQ Press
- MUELLER**, Dennis C. (1996), **Constitutional Democracy**, New York and Oxford: Oxford University Press.
- MUELLER**, Dennis C. (1976), “**Public choice: A survey**” , The Journal of Economic Literature, Vol: 14, No:2, ss.395-433
- MUMCU**, Ahmet (1994), **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, Ankara: Savaş Yayınları.
- MUMCU**, Ahmet, E. **KÜZECİ** (2003), “**İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**”, Ankara: Savaş Yayınları.
- MUTLU**, Mustafa (2003), **Vietnam’dan Körfez’e Savaşlarda Kamuoyu Oluşumu**, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları
- OKTAR**, Suat (1996), “Seçim Ekonomisi ya da Ekonominin Politizasyonu” **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı-3, s.s. 5-13
- ONBAŞI**, Funda G. (2005), **Sivil Toplum**, İstanbul: L&M Yayınları.
- ONURSAL**, Sami (1968), **Kamu Davasına Müdahale**, İstanbul: Fakülteler Matbaası
- OREND**, Brian (2002), **Human Rights: Concept and Context**, Peterborough: Broadview Press.
- ÖZBUDUN**, Ergun (2003), **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara: Yetkin Yayınevi.
- ÖZBUDUN**, Ergün (2008), “**Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokratik Konsolidasyon**”, (çev, Ahmet Fethi), Elizabeth Özdalga (Der.) Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 114.
- ÖZTEKİN**, Ali (2001), **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara: Siyasal Kitabevi
- PAINE**, Thomas (1985), **İnsan Hakları**, İstanbul: Belge Yayınları.
- RICHARDSON**, Jeremy (2000), **Government, Interest Groups and Policy Change**, Political Studies Association, Nuffield College, Oxford: Blackwell Publishing Ltd
- SAATÇIOĞLU**, Devran Melik (2008), “Şiddet Gören Kadının Hakları Savunulmamakta”, **Güncel Hukuk Dergisi**, S. 11-59, s.23

- SAHİM, Tarık (1994), Siyasi Katılım ve Baskı Grupları**, Ankara: Makro Yayıncılık
- SALISBURG, Robert H. (1975), Interest Groups, In Nongovernmental Politics Handbook of Political Science**, F. Greenstein and N.W. Polsiby (Eds.), Vol.4, Addison-Wesley Pres Inc. Reading. Mass.
- SALTIK, Ahmet (1995), Çağdaş Toplumlarda Gönüllü Kuruluşların Sosyo-Ekonomik Temelleri**, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayınları.
- SARIBAY, A. Yaşar (2000), Kamusal Alan Diyolojik Demokrasi, Sivil İtiraz**, İstanbul: Alfa Yayınları
- SARIBAY, A. Yaşar (1998), Türkiye’de Demokrasi Sivil Toplum ve İslam**, (Der: F. Keman, A.Yaşar Sarıbay), Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, Ankara: Vadi Yayınları.
- SAVAŞ, Vural (1989), Anayasal İktisat**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- SAYBASLI, Kemal (1985), Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**, Ankara: Doruk Yayınları
- SEZER, Duygu (1972), Kamu Oyu ve Dış Politika**, Ankara: Sevinç Matbaası.
- ŞENEL, Alâeddin (1996), İnsanlık Tarihi Boyunca İnsan Hakları Demokrasi İlişkisi**, İzmir: İzmir Barosu İnsan Hakları Hukuku ve Hukuk Araştırmaları Merkezi Yayını.
- SÖYLE, Fırat (2008), “Müdahil Olamama Üzerine”, Güncel Hukuk Dergisi**, Kasım 2008, S.11-59, s. 23.
- T.C. 765 Mülga Türk Ceza Kanunu**
- T.C. 1412 Sayılı mülga Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu**
- T.C. 1612 Sayılı Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun**
- T.C. 2461 Sayılı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu**
- T.C. 2709 Sayılı 1982 Anayasası**
- T.C. 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu**
- T.C. 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu**
- T.C. 2911 Sayılı Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası**
- T.C. 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu**

- T.C. 3686 Sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu
- T.C. 4681 Sayılı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları kanunu
- T.C. 5187 Sayılı Basın Kanunu
- T.C. 5233 Sayılı Terör Ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun
- T.C. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu
- T.C. 5263 Sayılı Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilât Ve Görevleri Hakkında Kanun
- T.C. 5251 Sayılı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun
- T.C. 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu
- T.C. 5393 Sayılı Belediye Kanunu
- T.C. 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu Ve Görevleri Hakkında Kanun
- TAĞMA, Korkmaz (2002), **Siyasi Sistemler, Yönetim Modelleri ve Türkiye**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- TAĞMA, Korkmaz (2001), **Yeniden Yapılanma Kuralları**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- TAN, A. (2002), **Politik Pazarlama**, İstanbul: Papatya Yayınevi.
- TANAY, Taylan (2008), “Toplumsal Davalarda Adil Yargılama İçin, Toplumsal Katılım Şarttır”, **Güncel Hukuk Dergisi**, S. 11-59, s.s. 24-25
- TANRIKULU, M. Sezgin (2008), “Toplumsal Savunma Kurumu Olarak Baroların İşlevi”, **Güncel Hukuk Dergisi**, S. 11-59, s.s. 20-22
- TAŞDEMİR, Özkepir (2002), **“Açıklamalı İctihatlı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu”**, Ankara: Seçkin Yayınları
- TEZCAN, Mahmut (2003), “Cumhuriyetimizin 80.Yılında Ülkemizde Eğitim Sosyolojisi Alanının Durumu Ve Sivil Toplum Örgütleri”, **Milli Eğitim Dergisi**, S. 63, s.s. 63-70
- TEKELİ, İlhan (2000), **Kuramsal Yaklaşımlar**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.

- TICHENOR, Daniel. J. , R.A. HARRIS (2005), The Development of İnterest Group Politics in America**, Annval Review of Political Science, (8) , USA
- TOPÇU, Adnan (2006), Yasal Karar Alma Organları Üzerinde Çıkar ve Baskı Gruplarının Etkileri**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- TOSUN, Gülgün (1998), Demokratikleşme Sürecinde Devlet-Sivil Toplum İlişkisi Ve Türkiye Örneği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- TOSUN, G. Erdoğan (2001), Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- TUNAYA, T. Zafer (1980), Siyasi Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul: İmge Kitabevi
- TURAN, İlter (1986a), Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İstanbul: Der Yayınları.
- TURAN, İlter (1986b), Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar**, İstanbul: Der Yayınları.
- TÜRKİYE GENÇ İŞADAMLARI DERNEĞİ, TÜGİAD (1997), 2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Sorunlarına Yaklaşımlar-Sivil Toplum Örgütleri**, İstanbul: TÜGİAD Yayınları.
- TÜRK, Hikmet Sami (1999), Türkiye’de ve Dünya’da İnsan Hakları**, Ankara: İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurul Yayını
- UĞUR, Aydın (1999), Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri**, Taciser Ulaş (Der.) Merhaba Sivil Toplum, İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları.
- USTA, Sefa (2006), Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: Sivil Toplum, Demokrasi ve Güven**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- ÜNAL, Şeref (2001), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi - İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- ÜNAL, Şeref (1997), Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Ankara: Yetkin Yayınları.

- WEDEL, Heidi (1997), Türkiye Cumhuriyeti'nde Sivil Toplumun Nüveleri Demokratikleşmenin Taşıyıcısı Mı Yeni Bir Seçkinler Örgütlenmesi Mi?, Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları, (çev, E. Özbek), Ferhad İbrahim (der.), İstanbul.**
- WEILER, Joseph, H.H. (1996), "The Jurisprudence of Human Rights in the European Union: Integration and Disintegration, Values and Processes", Jean Monnet Working Papers, s.13.**
- WEILER, Joseph, H.H, C. SYBILLA, C. FRIES (1999), "A Human Rights Policy for the European Community and Union: The Question of Competences", Jean Monnet Working Papers, No: 4**
- YERASİMOS, Stafanos (2000), Sivil Toplum Avrupa ve Türkiye, İstanbul: İletişim Yayınları.**
- YILDIRIM, Turan (2008), "Hukuk Devleti için İYUK'da Katılma Düzenlenmeli", Güncel Hukuk Dergisi, S. 11-59, s.s.18-19**
- YILMAZ, Aytekin (1997), "Sivil Toplum Demokrasi ve Türkiye", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:18, s. 68.**
- YILMAZ, Aytekin (2001), Çağdaş Siyasi Akımlar, Ankara: Vadi Yayınları.**
- YILMAZ, Aytekin (2000), Modern Demokrasi Gelişimi ve Sorunları, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.**
- YORGANCI, Ahmet E. (2000), "Sivil Toplumun Tarihsel Evrimi", Tügiad Elegans Magazin Dergisi, Yaz sayısı, s.s. 80-86**
- YURTCAN, Erdener (1998), Ceza Yargılaması Hukuku, İstanbul: Alfa Basım Yayım**
- YÜCEL, Mustafa (2008), Türkiye'de Çevreci Sivil Toplum Kuruluşlarının, Temiz Üretim Sitemleri Üzerine Olan Etkisi: Greenpeace, Çanakkale: Üniversite Yayınları**
- YÜCEKÖK, Ahmet N. (1987), Siyasetin Toplumsal Tabanı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları**
- ZAFER, Hamide (2003), "Suçtan Zarar Gören Küçüklerin Türk Ceza Muhakemesin deki Hakları", Maltepe Üniversitesi HFD, S. 2003/1, s.s. 127-136.**